

શ્રી જૈન સસ્તી વાંચનમાળા. નં. ૧૫ વર્ષ ૪ થું.

ૐ હ્રૌં શ્રી પાર્શ્વનાથાય નમઃ

મહાન્ સંપ્રતિ

અથવા

જૈન ધર્મનો દિગ્વિજય.

લેખક:-મણીલાલ ન્યાલયંદ શાહ

પ્રકાશક,

જૈન સસ્તી વાંચનમાળા—સુ. ભાવનગર.

વીર સં. ૨૪૫૨

વિક્રમ સં. ૧૯૮૨

કિંમત રૂ. ૧-૮-૦

પ્રેમોપહાર.

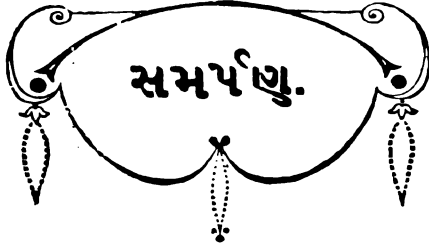
શ્રીમાન

ભાવનગર—ધી આનંદ પ્રી. પ્રેસમાં શાહ ગુલાબચંદ
લલ્લુભાઈએ છાપ્યું.

(પ્રકાશકે—સર્વ હક્ક સ્વાધીન રાખ્યા છે.)

શેઠ પુનમચંદ કરમચંદ કોટાવાલા.

સદ્ગુણાલંકૃત શેઠજી સાહેબ,

શ્રીમાન્ શેઠશ્રી પુનમચંદ કરમચંદ
કોટાવાળા-પાટણ.

જૈન સમાજમાં જેમનાં કાર્યો ઝગમગી રહ્યાં છે, જેમની લાખોની સખાવતો સમાજને અજબ પમાડી રહી છે, તેવા પુણ્યશાળી પુરુષરત્નને સમર્પણ આપવું યોગ્ય જ ગણાય. વળી મારા વડીલ કાકાશ્રી દામોદરદાસ કેશરીચંદ આપને ત્યાં લાંબો વખત રહ્યા હતા, જે અંગે આપ અમારા કુટુંબ ઉપર હજુ પણ વાત્સલ્યભાવ બતાવી રહ્યા છો. તેવા આપના સરળ સ્વભાવી ગુણોને અંગે આ પુસ્તક પ્રેમપૂર્વક સમર્પી કૃતાર્થ થાઉં છું.

લી૦ આપનો
અચરતલાલ.

આભાર.

પાટણ નિવાસી શ્રીમાન શેઠ શ્રીપુનમચંદ્ર
કરમચંદ કોટાવાળા કે જેઓએ આ વખતે ૬
શત્રુંજય તિર્થની 'નવાણું યાત્રા' કરી અપૂર્વ લા-
લીધો છે, તેની યાદગિરિ નિમિત્તે આ પુસ્તકની
મથી ૨૫૦) નકલ લઈને મારા કાર્યને સહાનુભૂતિ
આપી છે તે માટે તેઓશ્રીનો આભારી છું. એજ—

લી૦

પ્રકાશક.

પાટણ નિવાસી—

શ્રીમાન્ શેઠ પુનમચંદ કરમચંદ કોટાવાળાનું

જીવન ચરિત્ર.

વિક્રમ સંવત ૧૯૩૦ ના જ્યેષ્ઠ સુદી ૧૧ ના દિવસે ગામ કોટા
મે આપશ્રીનો જન્મ થયો. જન્મ થયા પછી છઠે દિવસે આપના
તુશ્રી ચંદનબાઈનો સ્વર્ગવાસ થતાં આપની અપરમાતા બાઈ
રમર બાઈએ સગા પુત્રની માફક પ્રેમથી ઉછેરી મોટા કર્યા.
મયપણથી પુણ્યપ્રકૃતિના યોગે કેળવણીમાં આગળવધી ધાર્મિક સં-
સ્કારો શરૂથી જ હોવાથી ધાર્મિક અભ્યાસમાં પણ પંચપ્રતિક્રમણ,
જીવવિચાર આદિ પ્રકરણો, કર્મત્રય ઉપરાંત નયચક્ર, આગમસાર,
વિગેરે ન્યાયનાં ગ્રંથો તેમજ સંસ્કૃત પુસ્તકોનો અભ્યાસ કરવા ઉપ-
રાંત ગુજરાતી, ઈંગ્લીશ અને પર્શિયન ભાષાનું સાહેબ જ્ઞાન મેળવ્યું
હતું. તદ્દુપરાંત સંગીતકળાનું સાહેબ જ્ઞાન હોવાથી પોતાના ઘરઘેરા-
નમાં પૂજા વિગેરેમાં સંગીતથી ભક્તિમાં અપૂર્વ આનંદ લેતા હતા.
અને હજુપણ પ્રભુપૂજનમાં તેવો જ લાલ આપશ્રી હોય છે.

સંવત ૧૯૩૯ ના વૈશાખ માસમાં શેઠ નાગરદાસ ગુલાબચંદ-
 નાં પુત્ર ઉજ્જ્વલાલની પુત્રી સૌં સમરતબાઈ સાથે
લગ્ન નાનીવયમાં આપતું લગ્ન થયું હતું. સંવત ૧૯૪૬
 માં આપને ત્યાં મોતીબાઈ નામે પુત્રીનો જન્મ
 થયો. જેમનાં લગ્ન બાબુ સાહેબ પનાલાલજી પુનમચંદજીના પુત્ર
 મોહનલાલજી સાથે ઘણી ધામધુમથી થયાં હતાં. જેમાં ધાર્મિક ક્રિયા
 તરીકે, શાંતીસ્નાત્ર, જળયાત્રાનો વરઘોડો, નવકારશી અને કેળવણી
 સંબંધી મેલાવડાઓ વિગેરે કરી મોટાં ધનામે વહેંચવામાં આવ્યાં
 હતાં. આવી ધાર્મિક સાર્વજનિક પ્રવૃત્તિઓ લગ્ન પ્રસંગે ખરેખર
 આદરણીય ગણી શકાય જે આપે આદરી હતી. શ્રીમતી મોતીબાઈ
 સ્વભાવે શાંત, સુશીલ અને ગંભીર છે.

શેઠજીની વય ૩૦ વર્ષની થતાં પુત્ર પ્રાપ્તિ ન થવાથી શેઠજીના
 માતૃશ્રીએ બીજું લગ્ન કરવાનો આગ્રહ કરવાથી સં. ૧૯૬૧ માં
 શેઠ ભીખાભાઈ મહોડમચંદને ત્યાં તેમની પુત્રી **મોતીબાઈ** સાથે લગ્ન
 થયાં. સં. ૧૯૬૪ ના અરસામાં બે પુત્રની પ્રાપ્તિ થઈ; પરંતુ કર્મ
 વશાત્ બંને બાળકો થોડાજ માસમાં સ્વર્ગસ્થ થયાં. મોતીબાઈ પણ
 સં. ૧૯૬૫માં સ્વર્ગસ્થ થયાં.

સં. ૧૯૬૫ના વૈશાખ શુદ્ધ ૫ પાટણમાં શેઠ લહેરચંદ દેવ-
 ચંદના પુત્રી શ્રીમતી **હીરાલક્ષ્મી** સાથે ત્રાજવારનું લગ્ન થયું. જેઓ
 સરળસ્વભાવી, શાંત, સુશીલ, વિનયી અને કાર્યકુશળ હોઈને ધાર્મિક
 અને નૈતિક અભ્યાસમાં સમયનો સદુપયોગ કરે છે. જેઓ એક
 આદર્શ સત્રારી છે.

શેઠશ્રી નાનપણથી જ વ્યાપારમાં તીવ્રબુદ્ધિવાળા હોવાથી અનેક

પ્રકારના વ્યાપારોની ખીલવણી કરતા હતા. હાલ-
વ્યાપાર માં અશીમનો, શેરોનો મોટો વેપાર બેકીંગ, અનાજ
 કાપડ વીગેરે ઘણી જાતના વ્યાપારોથી દ્રવ્યસંપા-
 દન કરી તેનો સદ્વ્યય કરવા ઉપરાંત, અનેક મનુષ્યોને નિભાવે છે.

તેમનાં માતૃશ્રી આઘ સૌભાગ્ય તેમજ શેકશ્રી કરમચંદ્રના
 હાથે શ્રી શુન્ય ગરિરાજ ઉપર શ્રી આદીશ્વર
 શેઠ કરમચંદ્ર ભગવાનની દુકમાં જગતશેઠના દેરાસરની જોડે
 ના હાથે થયેલાં એક ભવ્ય શખરબધી મંદિર બંધાવી શ્રીપાર્શ્વ-
 ધાર્મિક કાર્યો નાથ સ્વામીની સ્થાપના કરી હતી. જેમાં લગભગ
 ૪૦૦૦૦ હજારનો ખર્ચ કર્યો હતો, વળી તેઓ-
 શ્રીના હાથે સાત સંઘો નીકળ્યા હતા. તેમાં શ્રી સિદ્ધાયળ તિર્થનો
 છરી પાળતો સંઘ, શ્રીતારંગાળ, કુંભારીયાળ, અમદાવાદ, ગિરનાર,
 સોરઠ, પંચતિર્થા વિગેરે, છેવટ સં. ૧૯૪૫ માં શ્રીકેશરીયાળ મારવાડ
 પંચતિર્થાનો મોટો સંઘ કાઢ્યો હતો જેમાં લગભગ ૧૫૦૦ માણસ
 ૧૫૦ ગાડાં અને ૧૫૦ સાધુ સાધ્વીનાં ઠાણાં હતાં ચાર મહીને આ
 યાત્રા પુરી થઈ હતી. આ સંઘોમાં રૂ. ૧૦૦૦૦૦ એકલાખ લગભગ
 નાદર રકમ ખરચાઈ હતી. તે ઉપરાંત તેમના હાથે ઉજમણાં નવકા-
 રશી, અઠ્ઠાઈમહોત્સવ અને કોટામાં અંજનશલાકા વીગેરે ધાર્મિક
 કાર્યો ઘણાં થયાં હતાં. લગભગ ૮૦ નવકારશી ૪ ઉજમણાં વીગેરે-
 માં આશરે રૂ. ૧૦૦૦૦૦ એક લાખ ખરચાયા હતા.

-- પૂજ્ય પિતાશ્રીની સાથે નાની ઉમરથી જ ધાર્મિક
શેઠ હસ્તક કાર્યોમાં જોડાઈ દરેક કાર્યો કર્યા, જે અત્યારે
થયેલા ધાર્મિક જગતના ચોકમાં કીર્તિ-સ્તંભરૂપે ઝળહળી રહ્યાં છે.
કાર્યો જેનો લાભ દરેક જૈન બંધુઓ લઈ રહ્યાં છે.

૧ પાટણમાં શ્રી સ્થંભનપાર્શ્વનાથ સ્વામીની ધર્મશાળામાં લગ-
ભગ રૂ. ૪૦૦૦૦ હજાર આપના પિતાશ્રીના
પાટણ અને વખતમાં ખરચાયા હતા, જેનું ખાત મુદ્દત
પાલીતાણાની પિતાશ્રીએ આપના જ હાથે કરાવેલું, તેનું સમાર
ધર્મશાળાએ કામ આપે હાલમાં કરાવી રૂ. ૧૦૦૦૦ ખરચ્યા
તથા સં. ૧૯૫૬ છે. સાથે લાઇબ્રેરી તરીકે પુસ્તકોનો સારો સંગ્રહ
માં અન્નગૃહ કરી યાત્રીકોને તેમજ સમાજને એક ઉપયોગી
સાધન કરી આપ્યું છે.

૨ પાલીતાણામાંની આપના ધર્મશાળામાં રૂ. ૪૦૦૦૦ આપના
પિતાશ્રીના વખતમાં ખરચાયા હતા; તેનું ખાત મુદ્દત પણ
આપને જ હાથે થયું હતું. તેનું સમારકામ હાલમાં જ આપે
કરાવી રૂ. ૫૦૦૦ લગભગ ખરચ્યા છે.

૩ સં. ૧૯૫૬ ના બચંકર દુષ્ટાળમાં મીઠની જગ્યામાં (જ્યાં
હાલ આપનો રહેવાનો બંગલો છે) ત્યાં અન્નગૃહ ખોલી
અપંગ માણસોને અન્ન વસ્ત્ર આપી લગભગ રૂ. ૨૫૦૦૦
પિતાશ્રીના વખતમાં ખરચાયા હતા.

સં. ૧૯૫૬-૬૦ માં અમદાવાદમાં ભરાયેલી નેશનલ કોંગ્રેસના
ડેલીગેટો, વીઝીટર્સ અને શહેર સંભાવિત ગ્રહસ્થો-
કોંગ્રેસ તથા જૈન ને ભારે ધામધુમથી ઇવનીંગ પાર્ટી આપી હતી.
શ્રે. કોન્ફરન્સને તેમજ મુખ્યમંત્રી જૈન શ્રે. કોન્ફરન્સને પણ ઇવ
ઇવનીંગ પાર્ટી નીંગ પાર્ટી આપી હતી. આવી રીતે ધર્મસેવા અને
રાષ્ટ્ર સેવાના સંજોગો પણ આપે સાચવીને લગ-
ભગ રૂ. ૫૦૦૦ નો ખર્ચ કર્યો હતો.

સં. ૧૯૬૧માં પૂજ્ય પિતાશ્રીને પગલે અનુમતી પૂજ્ય
પિતાશ્રીની પિતાશ્રીની પાછળ ગામ-કોટા, પાલીતાણા અને
પાછળ પાટણમાં અકાષ મહોત્સવો, ઝવેરાતની આંગી-
 અઠાઈમહોત્સવો એ સાથે કરાવી સ્વામીવાત્સલ્ય (નવકારશી)
અને ઘણી ધામધુમથી કરવામાં આવ્યાં હતાં જેમાં
 સ્વામીવાત્સલ્ય લગભગ રૂ. ૧૦૦૦૦ નો ખર્ચ કર્યો હતો.

પાટણની કોઠામાં સં. ૧૯૬૨ માં પાટણની જોડે જોડે કોન્કરન્સ
 રીસેપ્શન કમી- નિમંત્રી રીસેપ્શન કમીટીનું પ્રમુખસ્થાન આપે
 ટીનું પ્રમુખસ્થાન સ્વીકારી લગભગ રૂ. ૨૦૦૦૦ નો ખર્ચ કર્યો હતો.

સં. ૧૯૬૫-૬૬ પાટણમાં પૂજ્ય પિતાશ્રી પાછળ મોટો અકાષ-
 મહોત્સવ સાથે નંદીસરદ્રીપ તથા શીખરજી, ગીર-
 શહેર જમણુ. નારજીની રચના, ઇલાચીકુમાર, મધગીંદુ, પંચદંડી
 વિગેરેના દશ્યો ઘણી ધામધુમથી કરીને તે પ્રસંગે
 પ્રીતિભોજન (શહેર જમણુ) આપ્યું હતું. તેમાં ગામના તથા આસ-
 પાસના ઘણા ગામેનું લગભગ એક લાખ માણસ એકત્ર થયું
 હતું જેમાં રૂ. ૫૦૦૦૦) ખર્ચ કરવા ઉપરાંત સં. ૧૯૬૬ માં
 શ્રી વીશા શ્રીમાળીની ન્યાતમાં તેમજ સ્નેહી સંબંધીઓમાં પીત-
 ળની કોઠીયોની લ્હાણી કરી હતી; તેમજ ગામના દરેક દેરાસર-
 જીમાં પૂજા-પ્રભાવના, આંગીયો રાત્રી જાગરણ વાગેરેમાં રૂ. ૨૦૦૦૦)
 ખર્ચ આ પ્રસંગમાં એકંદર રૂ. ૭૦૦૦૦)નો ગંજવર ખર્ચ કર્યો
 હતો. ત્રણસો વર્ષમાં આવું ગામજમણુ નહિ થયેલ હોવાથી આખા
 શહેર તરફથી આ માંગત્રીક દિવસની વાદગીરી કાયમ રાખવા હમેશ
 માટે તે દિવસે પાખી પાળવાનો ઠરાવ કરવામાં આવ્યો હતો. જેનો
 લખલો ઘણાજ ઉત્સાહ અને પ્રેમથી આપશ્રીને આપવામાં આવ્યો છે.

સંવત ૧૯૬૭ માં પાટણમાં વિશાળ અન્નગૃહ ખોલી અપંગ અને નિરાધાર માણસોને અન્ન, વસ્ત્ર, પુરાં પાડવા ગુજરાતમાં દુ- સાથે ડોક્ટર કોઠારીને તેમની ખાસ સારવાર માટે પકાળવખતે પાટ- રોકી દરેક રીતે મદદ કરી તેમજ ગુમ દાનની ણમાં ખોલાવેલું એક પેટી ખોલી ચીકીઓ દ્વારા ઘણા માણસોને અન્નગૃહ. ઘણા ગાનોમાં મદદો મોકલી લગભગ રૂ. ૨૦૦૦૦) વીશ હજારનો ખર્ચ કર્યો હતો.

સંવત ૧૯૭૨ માં અનાજની મોંઘવારીને લીધે એક ખાસ દુકાન ધર્મશાળામાં ખોલી ગરીબ અને મધ્યમ સસ્તા અનાજની વર્ગના માણસોને જુવાર બે પૈસે શેર નામની દુકાન. કિંમતે પૂરી પાડી રૂ. ૫૦૦૦) નું નુકશાન સહન કરી લોકોનો આશીર્વાદ લીધો હતો.

સંવત ૧૯૭૩ માં ગામ ચાંપમાં શ્રી શામળા પાર્શ્વનાથજીના પ્રાચીન તિર્થમાં મહાદેવજી સંબંધી તકરાર હો- ચાંપના લવાદ વાથી જોતો અને સ્માર્તો વચ્ચે મોટો વિગ્રહ તરીકે થયો હતો તેનો ઘણો વખત ઝગડો ચાલ્યા પછી છેવટે બંને પાર્ટી (બધા શહેરીઓ) તરફથી એકજ લવાદ તરીકે આપતેજ પસંદ કરી નીમવામાં આવ્યા હતા, જે ઓછું સન્માનનીય ન ગણાય !

શ્રી શામળાપાર્શ્વનાથજીના દેરાસરમાં ધર્મશાળામાં કોઇપણ જાતની દખલગીરી (અરસપરસનો વિરોધ) નહિ રહેવાથી જોતો અને સ્માર્તો વીગેરે આખા શહેર તરફથી એ વાત સાંભળી ધણી ખુશાલી ખતાવી કુલના હારતોરાથી વધાવી લીધા હતા. અને તેપછી દીવાન સાહેબ મનુભાઇના સ્વહસ્તે શહેર તરફથી આપને માનપત્ર

આપવામાં આવ્યું હતું. આ પ્રસંગે ચાણની ધર્મશાળામાં મેડો ખાધાવી રૂ. ૨૦૦૦) તેમજ આ ચુકાદાને અંગે રૂ. ૨૦૦૦) ખર્ચ કરી આવી રીતે તન-મન અને ધનનો ભોગ આપ્યો હતો.

સં. ૧૯૭૬ માં પાટણથી તારંગાજી, ભોયણીજી, કેશરીયાજી, રાણપુરજી, મક્ષીજી, માંડવગઢ, ઉજ્જેન, આણુજી, યાત્રાઓ. ગીરનારજી, વેરાવળ, પ્રભાસપાટણ, અંતરીક્ષજી અને શ્રી સિદ્ધાચળજી વીગેરેની યાત્રાઓમાં લગભગ ત્રણ મહીના કરી રૂ. ૫૦૦૦) નો વ્યય કર્યો હતો.

સંવત ૧૯૭૮ નું પર્યુષણપર્વ શ્રી કોટા મુકામે થયું હતું તે પ્રસંગે અકૃમની તપસ્યા કરીને શ્રી મહાવીરસ્વા-
શ્રી કોટામાં મીના પારણા નીમીતે જલયાત્રાનો વરઘોડો ચ-
પર્યુષણ પર્વ. ડાબ્યો હતો. જે કોટામાં અલારસુધીમાં પહેલો હતો, રાન્યના તમામ હાથી, ઘોડા, પાયદલ વીગેરેની ઘણીજ સામગ્રી સાથે આ વરઘોડો એક માઇલ સુધી લંબાવ્યો હતો. વળી ઓશવાળ કોમમાં ઘણો વખતથી એ તડ હતાં તે આપે એક-
નિર્મિત કરીને આ બંને શુભ પ્રસંગોની ખુશાલીમાં કોટાના સંભાવીત ગૃહસ્થો સાથે મોટું જમણુ (સ્વામીવાત્સલ્ય) કર્યું હતું જેમાં રૂ. ૧૦૦૦) લગભગ ખર્ચ કર્યો હતો.

સંવત ૧૯૭૯ માં મહાલક્ષ્મી પાડામાં શ્રી મુનિસુવતસ્વામીના દેરાસરજીના જીર્ણોદ્ધારની ટીપમાં પ્રથમ આજો મહાલક્ષ્મી પા- રૂ. ૨૫૦૦) ભરેલા હતા. તે દેરાસરજીમાં મહા ડાના દેરાસરજીની શુદ્ધિ પ ને દિવસે શ્રી મુનિસુવતસ્વામીજી ગાદી પ્રતિષ્ઠા. ઉપર ખીરાજમાન થયા તે સમયે આપની દેખરેખ નીચે પ્રતિષ્ઠાના દરેક કાર્ય થયાં હતાં જેમાં જળ-

યાત્રાના બે વરઘોડા ઘણી ધામધુમથી નીકળ્યા હતા તેમાં બે નામણુદીરા-૨થ હાંકવાનું-૨થમાં બેસવાનું તથા છડી ચોપદાર સાં-
બેલા વીગેરેની ઉછામણીમાં રૂ. ૬૦૦૦) અને શાંતિસ્નાત્ર ૦
વામાં ચોખા રૂ. ૧૦૦૦) તેમજ નવકારશી વીગેરેનું જમણુ ૦
રૂ. ૨૫૦૦) મળી કુલ રૂ. ૧૨૦૦૦) નો ખર્ચ કર્યો છે

૧ શ્રી પાટણની પાંજરાપોળના સ્થાયીકરણ
રૂ. ૧૨૧૦૧)

૨ શ્રી પાટણ જૈન મંડળ બોર્ડીંગના સ્થા-
પકરણમાં રૂ. ૩૫૦૧)

૩ શ્રી પાટણ જૈન બાળાશ્રમના સ્થાપક ફંડમાં
રૂ. ૨૫૦૧)

૪ શ્રી પાટણ જૈન મંડળ પાર્શ્વનાથજીના
આપી આપ પેટ્રન થયા બાદ પાટણ
ણીતી જૈન સંસ્થાએ શ્રી જૈન ધર્મ
સારક સભા. શ્રી જૈન આતનંદ સભા બંધ
શ્રી પાટણ હેમાચાર્ય જૈન સભા શ્રી પાટણ
તાણા ય જૈન ગુરુકુળ, શ્રી મહાવીર વિદ્યા
મુંબઈ વીગેરે સંસ્થાએ માં આપે લાઈ
ખર થઈ સાહિત્યને પણ સાઈ ઉત્તેજન
પેલું છે. તથા પાટણ બાલાભાઈ કલ
લાઈક મખર થવા ઉપરાંત ક્રીકટ માટે રૂ.
૧૦૦૦) આપી મેખરોને રમત-ગમત તર
બ્યાયામનું સાધન કરી આપ્યું હતું.

જાહેર સંભાવતો.

- ૫ જનારસ વિશ્વ વિદ્યાત્રયને શ્રીયુત મદનમોહન માલવીયા હસ્તક રૂ. ૧૫૦૦૧) આપ્યા હતા. જેમાં રૂ. ૫૦૦૦) શ્રી જ્ઞેન શ્વેં બોર્ડિંગ રૂ. ૫૦૦૦) શ્રી જ્ઞેં શ્વેં લોજીંગ અને રૂ. ૫૦૦૦) જનરલ ફંડમાં એ પ્રમાણે વ્યવસ્થા કરવા આપ્યા હતા.
- ૬ હાલમાં ક્રીસ્થબનપાર્શ્વનાથજીના દેરાસરજીના જીર્ણોદ્ધારનું કામ ચાલુ છે તેમાં રૂ. ૧૦૦૦૦૦) લગભગ ખર્ચ થવા સંભવ છે.
- ૭ ક્રી કોટામાં ધર્મશાળા તથા ઉપાશ્રયનું એક વિશાળ મદાન તૈયાર થાય છે કે જે ધર્મશાળા તરીકે જ્ઞેનોને ઉતરવામાં, સાધુ સાધ્વીના ઉપયોગ માટે, સ્વામીવત્સલ્ય કરવા માટે તેમજ જ્ઞેનના આગકા ધાર્મિક અને નીતિનું શિક્ષણ લઈ શકે તેવી પાઠશાળા અને લાયકેરી વીગેરે કરવાના હેતુથી બાંધવામાં આવેલ છે. જેમાં રૂ. ૧૦૦૦૦૦) લગભગ ખર્ચ થવા સંભવ છે. આ ઉપરાંતપર ટીપો જેવી કે દેરાસરજી, ઉપાશ્રય, પાંજરાપોળ, સાત ક્ષેત્રો સાર્વજનીક સંસ્થાઓ, મંડળો વીગેરેની ટીપોમાં ગુપ્ત દાનોમાં, તિર્થસ્થાનોમાં અને તેવાજ સાર્વજનીક કાર્યમાં દરવરસે રૂ. ૧૦૦૦૦૦) લગભગ ગણુતાં વીસ વરસમાં રૂ. ૨૦૦૦:૦) એ લાખ લગભગની નાદર રકમનો

સદ્વ્યય કર્યો ગણાય. આવી રીતે એકંદર લ-
ગભગ રૂ. ૫૦૦૦૦૦) પાંચ લાખની ગં-
ળવર રકમનો સદ્વ્યય થયો છે.

સંવત ૧૯૮૨ ના કારતક માસમાં સહકુટુંબ પાલીતાણે આવી
વ્યાપારી વ્યવસાય છોડી શાંતિ લઈ, નવાણું યાત્રા
કરી લકિતનો અપૂર્વ લાભ લીધો અને તે પ્રસંગે
શ્રી પાલીતાણા- કરી મોહનથાળનું જમણુ આપ્યું હતું.
ની નવાણું યાત્રા. નવકારશી કરી તેમજ પાલીતાણાની જુદી જુદી સંસ્થાઓને
તથા પાટણ પં- તેમજ પાલીતાણાની જુદી જુદી સંસ્થાઓને
ચાયતી ફંડ. યથાયોગ્ય મદદ આપી હતી. વળી નાની મોટી
પંચતિર્થી તથા અગ્નર પાર્શ્વનાથ પંચતિર્થીની
યાત્રા પણ વચલે ગાળે કરી લકિતનો સંપૂર્ણ લાભ લીધો છે.

શ્રી શત્રુંજય ઉપરના પોતાના દેરાસરમાં રંગરીપેર કામ કરાવ્યું
છે આવી રીતે ચાર માસ સુધી તદ્દન નિવૃત્તિ લઈ શેઠ સાહેબે તેમજ
તેમનાં પત્નિ સૌ. હીરાલક્ષ્મી બાઈએ ક્રિયા સાથે લકિતપૂર્વક યાત્રા-
નો લાભ લઈ જીવનનું સાર્થક કર્યું છે. આ યાત્રામાં લગભગ રૂ.
૧૦૦૦૦૦) નો સદ્વ્યય કર્યો છે. ઉપરાંત પાટણમાં જૈન પંચ પંજ
ચાયતી ફંડ (જૈન ભાઈઓ અને બાઈઓને આર્થિક સહાય અને
જરૂરીયાત મદદ તરીકે આપવાનું ફંડ) કરવામાં આવ્યું તેમાં આ
રૂ. ૫૦૦૦૦) આપીને એક જરૂરીયાતવાળી સંસ્થાને સહાનુભૂતિ આ-
પી છે, જે સંસ્થામાં આપની પ્રમુખ તરીકે નીમણુંક થયેલી છે.
આવા વખતમાં વ્યાપારી વ્યવસાય છોડી ધાર્મિક જીવન ગુજરી
લક્ષ્મીનો સદ્વ્યય કરવાનું આપના જેવા પુણ્યશાળીનેજ સુજે છે.
જે બીજા શ્રીમંતોને અનુકરણીય છે.

- ૧ શ્રી પાટણુ વીશાશ્રામાળી ન્યાત તરફથી.
- ૨ શ્રી પાટણુ હેમચંદ્રાચાર્ય જૈન સભા તરફથી
- શેઠ શ્રીને મળેલાં ૩ શ્રી પાટણુ શહેર જમણુના માનપત્રનો દાખ-
માનપત્રો. લો સં. ૧૯૬૫.
- ૪ શ્રી કડી પ્રાંતની રૈયતના સભાસદ તરીકે વડોદરાની પહેલી જ ધારાસભામાં આપના નીમણુક થઈ તે બદલ પાટણુના સમસ્ત મહાજન તરફથી સં. ૧૯૬૪ ના ફાગણ વદ ૫ ના રોજ અપાયેલું માનપત્ર.

- ૫ ચાણક કેસના લવાદ તરીકે આપે જે બાહો-
શીથી કાર્ય કરી. નીવેડો લાવ્યા તે બદલ સમસ્ત શહેર તરફથી વડોદરા રાજ્યના દીવાન મનુભાઈ સાહેબના સ્વહસ્તે અપાયેલું માનપત્ર.

આપશ્રીનો રાજ્ય સાથેનો સંબંધ પણ એક જૈન તરીકે ધણોજ પ્રશંસનાય છે. વડોદરા નરેશ શ્રીમંત સરકાર રાજા મહા- સયાજીરાવ ગાયકવાડ સાહેબ આપના નીકટ રાજાના સાથેનો સંબંધના અંગે આપને ત્યાં ડીનરપાર્ટીમાં પધાર્યા સંબંધ. હતા. શ્રીમંત કોટા નરેશ પણ આપને પોતાના ભાયાતોની ખેડકમાં ખાસ ખેડક આપેલી છે અને ભાયાતોના જેટલુંજ માન આપને આપવામાં આવે છે. સીવાય રાધનપુર, પાલુનપુર, ભાવનગર, ઝાલરાપાટણ (રાજપુતાના) વીરેરે ગામેના રાજા મહારાજ સાથે આપશ્રી સારો સંબંધ ધરાવો છો જે જૈન કામને મગરૂર થવા જેવું છે.

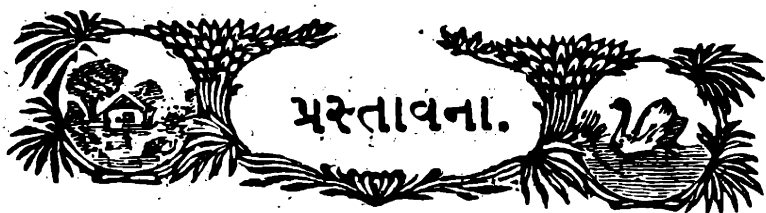
આપે અનેક રીતે શહેરની, કડી પ્રાન્ત મહાજન સભાના પ્રમુખ તરીકે પ્રાંતની, દેશની, રાજ્યની અને જૈન કોમની અણુમોલક સેવા બજાવી છે. તેને અંગે પાટણની સંસ્થાઓ તેમજ અન્ય સંભાવિત અહસ્થો તરફથી જુદાં જુદાં માનપત્રો ઘણી ધામધુમથી પ્રજાકિય સમારંભ વચ્ચે આપથીને આપવામાં આવેલાં છે જેનો વિસ્તાર અને આપનું વિસ્તૃત જીવન ચરિત્ર શ્રી ભગવતો સૂત્ર ભાષાંતર, ચાર-પનું અવલોકન તેમજ દીલ્હી દરબાર કોરોનેશનના ઇંગ્લીશ પુસ્તકમાં આવેલું છે જેથી અત્રે તો તેની માત્ર ટુંક નોંધ લેવામાં આવી છે.

જૈન સસ્તી વાંચનમાળા દર વરસે માત્ર રૂ. ૩ માં ૮૫૦ થી ૬૦૦ પાનાંના ઇતિહાસીક પુસ્તકો નીચમીતપણે ગ્રાહકોને આપે છે. ઇતિહાસીક ઉત્તમ વાંચન તેજ-હવન સુધારણાનો અમુલ્ય માર્ગ છે. ગ્રાહક થવા લખો:—

જૈન સસ્તી વાંચનમાળા.

૬૦ રાધનપુરી બજાર-ભાવનગર.

જૈનધર્મ એ ક્ષત્રીયનો ધર્મ છે—રાજધર્મ છે, એ કાંઈ હવે છુપું રહી શક્યું નથી. પૂર્વે જગત ઉપર અનેક જૈન રાજાઓ પોતાની સત્તા ચલાવી ગયા છે. છતાં જૈન ધર્મને આરાધી આત્મકલ્યાણ પણ સાધી ગયા છે. એ જૈન રાજાઓની શરવીરતા એમનાં તેજ અને ગૌરવ, ધર્મ-પ્રિયતા હવે ધીરે ધીરે જગતની દૃષ્ટિ આગલ ખડા થતાં જાય છે જો કે એ પ્રાચિન જહોજલાલી પર અંધકાર છવાઈ ગયો છે છતાં એ ભેદી ઐતિહાસિક સભો જગતના ચોકમાં રજુ કરવાનો અમારો પ્રયાસ છે. જૈન ઐતિહાસિક પ્રસંગો ગુજરાતના ઇતિહાસમાં જોડે અગ્રસ્થાન ભોગવે છે. છતાં અનેક ઐતિહાસિક પ્રસંગો તારવી એની આખી સંકલના—સાંકળ ઉભી કરીને જગતની આગળ એ પ્રાચિન યથાર્થ દૃશ્ય રજુ કરીએ છીએ.

આપણો આ ઇતિહાસ વિક્રમ સંવતની બીજી સદીથી લગભગ પૂર્વનો છે. એટલે એના પ્રાચિનતા તો ઘણી જુની કહેવાય. એ સમયની દુનીયા તો જૈનતત્વથી ઝળહળી રહી હતી. જોકે ન્યાતો કે પેટા જ્ઞાતિઓ તો તે સમયે પણ હતી છતાં એ સર્વે જ્ઞાતિઓ બહુધા જૈનધર્મ પાળતી હતી. રાજાઓ પણ અંધા જૈનધર્મનાજ રાગી હતા. એટલે પ્રજા પણ એ ધર્મની અનુયાયી અને તે સર્વથા શક્ય હતું.

આપણી વાર્તાના સમયના ઇતિહાસમાં મહાન પ્રભાવિક પુરૂષ સંપ્રતિ હતા. જેમના ધર્મગુરૂ આર્યસુહૃસ્તિ શાસનમાં નાયક

સમા મહાવીર સ્વામીના આઠમા પટ્ટધર ગચ્છનાયક હતા. તેમના પ્રતિ-
બોધથી બોધ પામેલા મહાન્ સંપ્રતિએ જૈન ધર્મ માટે શું નથી કર્યું? ?

ઇતિહાસનો ખારીક અભ્યાસ કરનાર કાંઈપણ જૈન નામધારી
વ્યક્તિ મહાન્ સંપ્રતિથી અજાણુ તો નજ હોય, આજે પણ
જૈનોમાં એ મહાન્ સંપ્રતિનું પુણ્યવંત પ્રાતઃસ્મરણીય નામ ધેરધેર
ગવાય છે. એનું કારણ શું ? આપણા ઉપર-જૈનો ઉપર એમના ઉપકારો
અગણીત છે. જૈન મંદિરો, જીર્ણોદ્ધારો, જિન પ્રતિમાઓ તેમજ ચતુ-
ર્વિધ સંઘના ભક્તિ કરીને એમણે આપણી ઉપર કાંઈ થોડો ઉપકાર
કર્યો નથી. જૈનધર્મના સંપૂર્ણ ગૌરવને વધારનાર એ પવિત્ર પુરૂષનું
કથાનક આ નલકથામાં તમે જોશો !

પોતે અહિંસાના ઉપાસક છતાં એમણે ત્રણ ખંડ પૃથ્વીને તાબે
કરી સોળહજાર રાજ્યોને પોતાના સામંત બનાવ્યા હતા. વાસુદેવ નહી
પણ વાસુદેવ સમાન ત્રણ ખંડના ધણી મહાન્ સંપ્રતિનાં અમે વિશેષ
શું વર્ણન કરીએ ! આ નવલકથા વાંચશો ત્યારેજ એમના પરાક્રમ તેજનું
વાંચકને ભાન થશે. કે બાહ્યાવસ્થામાંથીજ એમનાં બળ, પરાક્રમ,
ચાતુર્ય અદ્ભૂત હતાં. બંબે હજાર વર્ષના વયમાં થર ચડી ગયા છતાં
હજી જાણે ગદકાલેજ થઈ ગયા હોય એમ આખી જૈન કામ એમના
ગુણગ્રામ કરે એ પુરૂષપુંગવ સાધારણ્યતો ન હોય. !

એમના અનેક ઉપકાર તમે દબાયેલી જૈનગ્રન્થ-આપણે એમને
માટે જોટલું કરીએ એટલું થોડુંજ કહેવાય. છતાં કુલ નહીતો પુલની
પાંખડી અર્પણ કરીને પણ આપણે એમની તરફ આપણી ભક્તિ પ્રગટ
કરવી જોઈએ એ ઉપકારક પુરૂષનું નામ સ્મરણ, ઐતિહાસિક જીવન
જગતના ચોક્કમાં હમેશાં કાયમ-અવિચળ રહે એ માટે આપણે કાંઈક
કરવું જોઈએ. તમારી અમારી સર્વ કાંઈના એ પવિત્ર ફરજ કહેવાય.

મહાન સંપ્રતિ એ મહાન પુરૂષ મૌર્યવંશમાં થયેલા હોવાથી ઇતિહાસને અનુલક્ષીને મૌર્યવંશીય પ્રથમ પુરૂષ ચંદ્રગુપ્તથી લઈને ખ્રિંદુસાર, અશોક, કુણ્ડલ ને સંપ્રતિ સુધીનો ઇતિહાસ આ નવલ કથામાં રસભરી શૈલીથી તમારી આગળ પ્રગટ થશે ચંદ્રગુપ્તને વિષમ સંજોગોમાં રાજ્ય મળવું તેનો પ્રધાન ચાણક્ય બ્રાહ્મણ હોવા છતાં જૈન ધર્મ ઉપર તેની અચળ શ્રદ્ધા, એની ચતુરાઈ, રાજ્ય ચલાવવાની કુનેહ, એનાં અદ્ભૂત કાર્ય એ બધું સવિસ્તર આ ઇતિહાસમાં રજુ થશે. તેમજ ખ્રિંદુસાર એના સમયમાં ખટપટને અંગે ચાણક્યે કરેલું અનશન, ખ્રિંદુસારનો પશ્ચાત્તાપ તેમજ અશોકનાં અદ્ભુત પરાક્રમો કાર્યોની સંકલના પણ અમે જાળવી રાખી છે. કે જેથી વાચક આ નવલકથામાં રસપૂર્વક બાગ લઈ શકે. અશોકનો પુત્ર કુણ્ડલ, બાળપણમાં એને મળેલી યુવરાજપદ સહિત અવંતિની સમૃદ્ધિ, સાવકી માતાનું જોર, એ ઇર્ષ્યાને પરિણામે બાળકુણ્ડલને અંધત્વ, સમ્રાટ અશોકને સંતાપ, કુણ્ડલના સહનશકિત એની પ્રભુભકિત અને છેવટે કુણ્ડલના પત્નિ શરદકુમારીથી થયેલો મહાન સંપ્રતિ નો જન્મ, કુણ્ડલનું ગવૈયાના વેશમાં પિતાના દરબારમાં આવવું, સમ્રાટના વરદાનમાં રાજ્યની માગણી, એ બાલ સંપ્રતિનો પિતામહે કરેલો રાજ્યાભિષેક, અપરમાતાની નિરાશા, ખટપટ, પ્રપંચ અને એનું પરિણામ, આખરે દુઃખમાંથી સુખ થતાં થયેલો ધર્મનો જ્ય અને અન્યાયને માર્ગે ચાલનારાઓને શિરપાવમાં મલેલી નિરાશા એ સર્વે તમને આ નવલકથામાંથી પ્રાપ્ત થશે.

સંપ્રતિ ચરિત્ર, પરિશિષ્ટ પર્વ, ઉપદેશપ્રાસાદ, જૈન પ્રાચિન અર્વાચિન ઇતિહાસ, જૈન ધર્મનો પ્રાચિન ઇતિહાસ, વગેરે અનેક ઐતિહાસિક પુસ્તકોના આધારે આ કથા લખાયેલી છે.

જે મહાન સંપ્રતિને ઘેર ત્રણ ખંડનું સામ્રાજ્ય છતાં જૈનેતર ઐતિહાસોમાં તે એમનું નામ પણ જોવાતું નથી. મહાન અશોક, ચંદ્રગુપ્ત,

મહાન સિકંદર, મહાન નેપોલિયન આદિ પુરૂષો કરતાં પણ જોમણે પોતાના પરાક્રમથી ત્રણ ખંડ પૃથ્વી જીતી હતી, તેની કાંઈ પણ રૂપરેખા ઇતિહાસના પાને સુવર્ણ અક્ષરે ન કોતરાય એતો શોચનાય કહેવાય. માટે એ નરશ્રેષ્ઠનું જીવન ઇતિહાસ રૂપે હમેશાં જળવાઈ રહે, સમાજ એના કર્તવ્યથી સત્તાથી અને વૈભવથી માહિતગાર થાય એટલા માટેજ આ પ્રયાસ છે. તે સિવાય પ્રસંગને લગતો ખીજો પણ ઇતિહાસ તમને આ નવલકથામાં દ્રષ્ટિએ પડશે.

આરમાતાઓ પોતાના સ્વાર્થને માટે કેવી ખટપટો કરે છે; છતાં અનીતિનું પરિણામ પણ તેવુંજ ભોગવવું પડે છે. અને સત્યનો આખરે વિજય થાય છે. જોનેતરો અહિંસાને ભારતની પરાધિનતાનું કારણમાનીને આજે એને કવખોડી રહ્યા છે પણ ચુસ્ત અહિંસાવાદીયો દયાના સાગર છતાં પોતાની સમશેર શત્રુઓને માટે હમૈશાં ખુલ્લીજ રાખે છે. શત્રુઓની મધ્યમાં નિડર પણે ધુમીને શત્રુ સૈન્યનો નાશ કરે છે. અહિંસાવાદી યુદ્ધમાં પાછી પાની કરતા નથી એ બધું આ ઇતિહાસથી સ્પષ્ટ થશે.

અહિંસામાં ચુસ્ત છતાં પણ જોનૌનાં પ્રાચિન તેજ-ગૌરવ-પ્રભાવ આજે લગભગ નષ્ટ થયાં છે. જેથી આવાં ઇતિહાસમય કથાનકોથી નષ્ટ પ્રાય થયેલાં જીવન નવપલ્લવિત થાય, પ્રાચિન કાલની એ પ્રતાપમય ભાવના દરેક જોને બંધુઓમાં સતેજ થાય અને એમની દૃષ્ટિ વિશાળ બની ફરીને જીવનમાં નવ જીવન પ્રગટે ! એજ હૃદયગત ભાવના સાથે વિરમું છું.

લેખક—

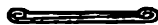

વિષયાનુક્રમણિકા.

નંબર.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
અકરણ ૧ હું.	બાળ યુવરાજ... ..	૧
„ ૨ જી.	તિબ્બરક્ષિતા	૮
„ ૩ જી.	નંદનાચાર્ય.	૧૫
„ ૪ થું.	રાજસભામાં	૨૧
„ ૫ મું.	સાવકી માનો સ્નેહ.	૨૮
„ ૬ હું.	પૂર્વ પરિચય... ..	૩૫
„ ૭ મું.	ઇતિહાસ પરિચય.	૪૭
„ ૮ મું.	ચાણાક્યની ચતુરાઇ.	૫૫
„ ૯ મું.	ચંદ્રગુપ્ત.	૬૬
„ ૧૦ મું.	ભુલનો ભોગ... ..	૭૬
„ ૧૧ મું.	મહાન અશોક.	૮૭
„ ૧૨ મું.	ભવિતવ્યતા.	૯૫
„ ૧૩ મું.	મતલબની મોહમાં.	૧૦૭
„ ૧૪ મું.	એકજ ભૂલ.	૧૧૫
„ ૧૫ મું.	પરિવર્તન.	૧૨૪
„ ૧૬ મું.	એ ચંદા તે કોણ !	૧૩૧
„ ૧૭ મું.	કુણ્ડલની પ્રભુ ભક્તિ.	૧૪૩

„ ૧૮ મું.	એક લિખારી.	૧૫૦
„ ૧૯ મું.	આશાનું એક કિરણ.	૧૫૮
„ ૨૦ મું.	આશાને હિંડોળે.	૧૬૬
„ ૨૧ મું.	અંધ સિતારવાળો.	૧૭૪
„ ૨૨ મું.	ખેંચાખેંચ.	૧૮૪
„ ૨૩ મું.	કાળી રાતે.	૧૯૩
„ ૨૪ મું.	પરિણામ.	૨૦૦
„ ૨૫ મું.	પશ્ચાત્તાપ.	૨૦૮
„ ૨૬ મું.	બાળ તેજ.	૨૧૭
„ ૨૭ મું.	વિશ્વ વિજયીનાં માતાને નમન.	૨૨૩
„ ૨૮ મું.	આર્યસુહસ્તિ સ્વામી	૨૩૦
„ ૨૯ મું.	જીવંતસ્વામી....	૨૩૭
„ ૩૦ મું.	રથયાત્રામાં	૨૪૬
„ ૩૧ મું.	હવે મારે શું કરવું જોઈએ ?	૨૫૨
„ ૩૨ મું.	દુનિયા ધર્મને માર્ગે.	૨૬૧
„ ૩૩ મું.	ગજેંદ્રતીર્થમાં આર્ય મહા ગિરિ સ્વર્ગે.	૨૬૮
„ ૩૪ મું.	ગજેંદ્રપદ તીર્થ.	૨૭૪
„ ૩૫ મું.	કંઈક નવાજૂની (યુગ પ્રધાનો)...	૨૭૮
„ ૩૬ મું.	અવંતી પાર્શ્વનાથ	૨૯૩
„ ૩૭ મું.	અખંડિત આસા	૨૯૮
„ ૩૮ મું.	ઉપસંહાર	૩૦૩

જૈન સસ્તી વાંચનમાળાનું નામ—

દરેક જૈન બંધુઓની જાણમાં છે કે, અમોએ સં. ૧૯૭૯-૮૦-૮૧ ત્રણ વર્ષનાં પુસ્તકો વાર્ષિક રૂ. બેમાં પાંચસો પાનાના હીસાએ ગ્રાહકોને આપ્યાં છે. દીવસે દીવસે ગ્રાહકોનો વધતો જતો સંતોષ અને ઉત્તરોત્તર પ્રગટ થતાં ઇતિહાસીક ઉત્તમ પુસ્તકો હવે દરેકના જાણવામાં આવ્યાં છે. (સં. ૧૯૮૨) થી અમોએ રૂ. ૩) માં ૮૫૦ પાનાનાં પુસ્તકો આપવાનું નકી કર્યું છે અને તેથી હવે દરેક જૈન બંધુ આ લાભ લેવા નહિ ચુકે એવી આશા છે.

સં. ૧૯૮૦-૮૧ નાં આઠ પુસ્તકો નવા થનાર ગ્રાહકોને શીલકમાં હશે. ત્યાં સુધી તેજ લવાજમમાં મળશે.

સં. ૧૯૮૧ નાં પુસ્તકો—

	પૃષ્ઠ.	કિમત.
૧ શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર યાને વિક્રમના સમયનું હિંદ.	૩૦૪	૧-૮-૦
૨ શ્રી સંખેશ્વરા પાર્શ્વનાથ ચરિત્ર. ...	૧૫૬	૧-૮-૦
૩ શ્રી કેશીમુનિ અને પ્રદેશી રાજા. ...	૧૦૦	૦-૬-૦
	૬૬૦	૩-૬-૦

સં. ૧૯૮૨ નાં પુસ્તકો—

ગાંધી સાલમાં વધુ અપાયેલાં પૃષ્ઠ—	૧૫૦	૦-૮-૦
૧ જૈનોના મહાનૂ રત્નો. ...	૧૬૦	૧-૦-૦
૨ શ્રી બપ્પલદાસચરિત્ર અને આમરાજ ભાગ ૧ લો.	૨૬૦	૧-૮-૦
૩ મહાનૂ સંપ્રતિ અને જૈન ધર્મનો દિગ્વિજય.	૨૮૦	૧-૮-૦
	૮૫૦	૪-૮-૦

લખો:—જૈન સસ્તી વાંચનમાળા

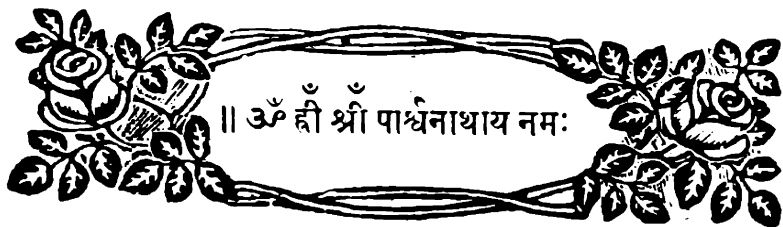
રાધનપુરી બજાર—લાવનગર.

અમારાં બીજાં નિત્યનાં ઉપયોગી પુસ્તકો તેમજ પ્રભાવના કરવા લાયક પુસ્તકો.

- ૧ પંચપ્રતિક્રમણ પોકેટ સાઇઝ પૃષ્ઠ ૩૦૦ કિંમત સો નફલના પાકું
રેશમી પુકું નવસ્મરણ ઉપરાંત બીજાં સ્તોત્રો
છદો રાસ સાથે. ... ૦-૧૦-૦ ૫૦-૦-૦
- ૨ આત્મવીરની કથાઓ (વાંચતાં જ હૃદયમાં
ધાર્મિક સંસ્કારની છાપ પાડનાર રસીલી
ભાષામાં લખાયેલું)... ૦-૫-૦ ૨૦-૦-૦
- ૩ જૈન નિત્ય પાઠ સંગ્રહ નવસ્મરણ ઉપરાંત
બીજાં સ્તોત્રો છદો રાસ વિગેરે સાથે. ... ૦-૩-૦ ૧૨-૮-૦
- ૪ વિજય શેઠ અને વિજયા શેઠાણી. ... ૦-૪-૦ ૧૫-૦-૦
- ૫ ઇલાયચી કુમાર ચરિત્ર. ... ૦-૩-૦ ૧૦-૦-૦
- ૬ અરણિક મુની ... ૦-૩-૦ ૧૦-૦-૦
- ૭ સ્નાત્રપૂજા પંડિત શ્રી દેવચંદ્રજી કૃત તથા અષ્ટ
પ્રકારીપૂજના દોહા. ... ૦-૨-૦ ૧૦-૦-૦
- ૮ શ્રી પાંચપદની અનુપૂર્વિ. ... ૦-૨-૬ ૭-૦-૦
- ૯ શ્રી પુણ્ય પ્રકાશનું સ્તવન. ... ૦-૧-૦ ૫-૦-૦
- ૧૦ જૈન નિત્ય સ્મરણમાલા. ... ૦-૨-૦ ૦-૮-૦
- ૧૧ રત્નાકરપચ્ચીશી. ... ૦-૦-૬ ૨-૮-૦
- ૧૨ પર્વનિધિ વીગેરેના ચૈત્યવંદનાદિનો સંગ્રહ.
(સાધ્વીશ્રી લાભશ્રાવણવાળું) ... ૧-૪-૦
- ૧૩ શ્રી આદિનાથ ચરિત્ર ભાષાંતર પાકું રેશમી
પુકું. (વાંચન માળાના ગ્રાહકને સં. ૧૯૮૦
માં અપાયેલું.) ... ૧-૮-૦

લખો:—જૈન સસ્તી વાંચનમાળા

રાધનપુરી અગર—ભાવનગર.

મહાન્ સંપ્રતિ

અથવા

જૈન ધર્મનો દિગ્વિજય.

પ્રકરણ ૧ લું.

બાળ યુવરાજ.

સમય પ્રાતઃકાળનો હોવાથી અત્યારે બે ઘોડેસ્વારો પ્રભાતની ખુશનુમા હવાનો ઉપલોગ કરતા નગર બહાર ચાલ્યા જતા હતા. એ ક્ષીપ્રા નદીનાં શુભ્ર જલ પોતાની રૂપેરી ચાદર બીછાવી પ્રેક્ષકનું આકર્ષણ કરી રહ્યાં હતાં. એક બા-
જુએ નદીનો વિશાળ પ્રવાહ, બીજી તરફ નાના મોટા તરવ-

રોથી રમણીય થયેલો આ રમણીય પ્રદેશ ઘોડેસ્વારોને આનંદ જનક હતો. અશ્વો પણ જાણે સુખશીલીયા થયા હોય એમ શીતલ વાયુની લહેરો અનુભવતા મંદમંદ ગતિએ ચાલતા હતા. જન્ને અશ્વો એક સરખા દેખાતા હતા. એક અશ્વ ઉપર પ્રૌઢ વયનો પુરૂષ બેઠેલો હતો, જ્યારે બીજા અશ્વ ઉપર સાત વર્ષનો બાલક હતો. સાત વર્ષની નાની ઉંમર છતાં એની ચાલાકી અદ્ભૂત હતી. એ બાલ્ય તેજનો પ્રભાવ અપૂર્વ હતો, એનામાં બાલ્યોચિત તોફાન, મસ્તી, હુકમ કરવાની ટેવ આદિ અંકુરાઓ અત્યારથી પ્રગટ થયેલા પ્રત્યક્ષ દેખાતા હતા. એ પ્રૌઢ માણસ સાથે બાળક અનેક પ્રકારની વાતો કરતાં નવું નવું પૂછતો હતો.

“ આ અવંતી પણ અમારા નગર જેવું છે. કેવું સુંદર શહેર છે ? ” એ બાળકે આનંદ ભર્યા ઉદ્ગાર કાઢ્યા.

“ હા ? સુવરાજ ! શા માટે આ શહેર સુંદર ન હોય ! આ શહેર માળવ દેશનું તિલક ગણાય છે. ને એની રાજ્યધાની પણ આ અવંતીજ ! લક્ષ્મી અને માળવાની સુંદરતાનું આ શહેર મુખ્ય સ્થળ છે. ” એ પ્રૌઢ પુરૂષે કહ્યું.

“ બાપાજીએ મને અહીંયા મોકલ્યો એ ઠીકજ કયું છે. આવો આનંદ મને ત્યાં કે બીજે કયાંય પડત નહીં, મને રોજ અહીંયા ફરવા આવવાનું બહુ ગમે છે. અશ્વ દોડાવવો, તલવાર ફેરવવી, તીર ફેંકવાં, દોડવું, કુસ્તી કરવી વગેરે રમતોમાં પણ રસ પડે છે. ” બાળકે કહ્યું.

“ યુદ્ધ કરવાની રમતો તમારે ધ્યાન આપીને શીખવી જોઈએ. યુવરાજ ? તે સાથે થોડુંક લાજુતાં ગણુતાં પણ હવે તમારે શીખવું જોઈએ. પુરૂષે તો કલમ, કડછી ને ખરછી એ ત્રણે કળામાં પ્રવીણ થવું જોઈએ. ”

“ એટલે એ કઈ ત્રણ કળા ! કાકાજી ? ”

“ કલમ એટલે લાજુવા ગણુવાની કળા, પુરૂષે લખતાં વાંચતાં અવશ્ય શીખવું. તેમાં વળી તમારે તો ખાસ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ હવે કરવો જોઈએ. જેને રાજા થવું હોય એ જો કેળવાયેલ ન હોય તો એના રાજવડીવટમાં ઘણી ખામીઓ આવે છે. લાજુવાથી બુદ્ધિ ખીલે છે. રાજા પ્રજા ઉભયનું હિત સમજી શકાય છે. ખામીઓ સુધારી શકાય છે. રાજ્ય અને પ્રજાની ઉન્નતિ કરવામાં શાસ્ત્ર ઘણુંજ સહાયકારક બને છે. કડછી એટલે પુરૂષે રાઘણ કળામાં પણ હોંશીયાર થવું આવશ્યક છે. ”

“ પુરૂષે રાંધવું ? રાંધવું એ તો સ્ત્રીઓનું કામ છે. ” બાલકે એમ કહીને મોં મચકોડયું અને હસ્યો. “ તમે આવી નિર્માલ્ય વાત શું કરો છો ? કાંઈ શૂરવીરતાની વાત કરો તો ગમ્મત પડે ? ”

“ એ પણ ખરું ! ખરછી એટલે તલવાર, ભાલો, તીર, વગેરે ફેંકતા પણ આવડવું જોઈએ. એ યુદ્ધ કળા તમને શીખવવામાં આવે છે, જેમ જેમ મોટા થશો એમ તમે એ યુદ્ધમાં પારંગત થશો. તમે નિર્ભય થઈ જશો. તમે બાળક છો તેથીજ

કડછીનું મહત્વ તમને સમજાતું નથી. પણ પ્રસંગ આવતાં એની પણ કેટલી જરૂરીઆત છે, તે કોઈક જ સમજી શકે ? ”

“ હા. લડવું, મારામારી કરવી, ખીજાને દબાવી દેવો એવું એવું તો મને અવશ્ય ગમે. એ શસ્ત્રોની કળા શીખતાં તો મને કેવો આનંદ આવે છે; એની તમને શી ખબર પડે ? ”

“ ત્યારે શાસ્ત્રનો અભ્યાસ પણ તમને ગમતો નથી શું ? ”

“ હું ભણીશ પણ..... ”

“ તો સાડું ! મહારાજની રજા મંગાવી તમને ભણાવવાની શરૂઆત કરશું ? ”

“ તે તો ઠીક....પણ આ નદીમાં આપણે નહાણું. રમવાની પાણીમાં ભારે મજા પડશે. ”

“ અત્યારમાં શું નહાવું ? વળી હજી તમને તરતાં ખરો ખર આવડતું નથી ને આ નદીનાં પાણી તો ઉંડા રહ્યાં. ”

“ તે હું તો અવશ્ય નહાવાનો ! મને તરતાં આવડે છે, આપણે થોડી વારમાં નહાઈને પાછા ફરશું; અત્યારમાં નહાવાની કેવી ગમ્મત પડશે ? ” બાલકે પોતાનો અશ્વ થોભાવ્યો.

“ યુવરાજ ? નહાવું હોય તો ભલે પણ અહીંયા જળ સાથે મસ્તી કરવી એ ઠીક નથી. તેમાંય આ પાણી અતિશય ઉંડાં ? આપણે આરે જઈયે ત્યાં તમને નહાવાની ખૂબ મજા પડશે. ”

“ ઠીક ત્યારે આરે ચાલો ? ” યુવરાજે પોતાનો ઘોડો

પાછો ફેરવ્યો. એની પછવાડે એ પ્રોઠ સ્વાર પણ પાછો ફર્યો. કોઈ પણ રીતે યુવરાજનું ચિત્ત પ્રસન્ન રાખવું એ એનું કર્તવ્ય હતું. કુંવરની ગમે તેવી ઉદ્વેગતા હોય, મસ્તી હોય, પણ સમજાવીને કે બીજી દિશામાં એનું મન વાળીને એને હમેશાં પ્રસન્ન રાખી એનું મન કેળવવું એ એનું તેમજ બીજા અનેક પુરૂષોનું કર્તવ્ય-કર્મ હતું, છતાં એ બાળયુવરાજના સંસ્કારોજ એવા હતા કે “હું રાજા છું? આ બધા મારા સેવકો છે?” જેથી એ કોઈને પણ ગણતો નહીં. અનેક સ્ત્રીઓ, અનેક દાસદાસીઓ, અનેક પુરૂષો એને પ્રસન્ન રાખવાને અહર્નિશ આતુર હતાં, સુંદર શરીર અને બાહ્યોચિત આનંદી સ્વભાવને લીધે સ્ત્રીઓ તેમજ પુરૂષોને તે એક સરખો પ્રિય થઈ પડ્યો હતો. બીજી તરફ એના જીવનને કાંઈપણ ઉની આંચ આવે તો એના એકના જીવન પાછળ હજારો જીવોનો લોગ હતો, એમ તેઓ સમજતા હતા. કાંઈક રાજભયથી, કાંઈક સ્નેહથી, યુવરાજના જીવનની સલામતી માટે સર્વ કોઈ એક સરખાં આતુર હતાં.

પાછા ફરેલા એ ઘોડેસ્વારો મંદમંદ ગતિએ આરા તરફ ચાલ્યા. એ બાળક વયમાં અનેક પ્રકારના પ્રશ્નો પૂછતો. બાહ્યકીડાથી અનેક કુતુહલ કરતો કોઈ વખત એ પ્રોઠ પુરૂષનું માથું પણ પકવતો. આરે આવ્યા એટલામાં કુમારનો વિચાર ફર્યો. અત્યારમાં અસંખ્ય માણસો આવ-જાવ કરી રહ્યાં હતાં. અનેક તરૂણ યુવતીઓ પાણીનાં બેડાં લઈને સખીઓ સાથે વાતો કરતી ગમના ગમન કરતી જોવાતી.

શાંતિનું સામ્રાજ્ય હોવાથી શહેર આનંદમાં મસ્ત હતું. શહેરનાં તેજ, ગૌરવ, રૂપ એનું સૌંદર્ય આકર્ષણ કરી રહ્યું હતું. એ બધું આ ઘોડેસ્વારો જોતા પસાર થતા હતા. એ કુદરતી સૌંદર્યે એમનાં દિલ પ્રસન્ન કર્યા હતાં.

“ કાકાજી ? ચાલો પાછા ફરીયે ? ” કુમારે કહ્યું.

“ કેમ ? નહાવાનો વિચાર નથી કે શું ? ” એ પ્રોઠ પુરૂષે જણાવ્યું.

“ નહીં ! નહીં ? દિવસ બહુ ચડી ગયો છે. આપણે કીલ્લામાં જવું જોઈએ. ”

“ જેવી તમારી મરજી ? ”

નગરના નાના મોટા દરેક માણસો એ ઘોડેસ્વારોને નમન કરી વિનય પૂર્વક માર્ગમાંથી ખસી જતા. સીપાઈઓ, તથા અધિકારી વર્ગ લશ્કરી ઢબે સલામતી આપી એમની પ્રસન્નતા મેળવવાને ઉત્સુક રહેતા. બન્નેના પોશાક રાજવંશી છતાં ફરવા જવાના જેવા શીકારી હતા. નગરના મુખ્ય દરવાજામાં પ્રવેશ કરી તેઓ સાથે સાથે પોતાના કીલ્લામાં આટ્યા ગયા.

એ પ્રોઠ પુરૂષ તે અવંતીનો હાકેમ માધવસિંહ હતો. હાલમાં કેટલાક વખતથી તે મગધેશ્વર અશોક સમ્રાટનો માધવસિંહ સામંત ગણાતો હતો, નિયમીત રીતે મહારાજ અશોક તરફથી અવાર નવાર કારભારીઓ-હાકેમો બદલાતા હતા.

બાલકુમાર તે મગધાધિપ મહારાજ અશોકનો પુત્ર

કુણાલ હતો. કુણાલને જન્મ આપતાંજ એની માતા મરણ પામી હતી. જેથી કુણાલપુત્ર ઉપર મહારાજની અતિ કૃપા વરસતી હતી. રાજ્યનો વારસ કુણાલ હોવાથી બાલ્યાવસ્થામાંજ મહારાજે કુણાલને યુવરાજ પદવી આપી દીધી. એ દીર્ઘ દર્શી મગધેશ્વરે વિચાર્યું કે, “ હું રાજ્યવ્યવસાયમાં પડેલો હોવાથી આ નમાયા કુંવરની સંભાળ રાખી શકીશ નહીં. આ બાળક રાજ્યનો વારસ હોવાથી સાવકી માતાએને આંખમાં કણાની માફક ખુંચતો હશે. અને કદાચ એ સમયનીજ રાહ જોતી હશે તો મારી ગફલતીનો લાલ લઈ રખેને બાળકના જીવનને વિનશ્વર કરે ! માટે એ સાવકી માતાએથી પુત્રને દૂર રાખવો જોઈએ. ” ઇત્યાદિક વિચાર કરીને અશોક રાજ્યએ કુણાલને ચતુરંગી સેના સહીત અને વિશ્વાસુ પ્રધાનો સાથે ઉજ્જયિની મોકલી આપ્યો. દેવતાની માફક કીડા કરતાં યુવરાજ કુણાલ અવંતીમાં રહીને સુખપૂર્વક પોતાનો કાલ નિર્ગમન કરતો હતો. એ યુવરાજ ઉપર નિયમિત રીતે સમ્રાટ પોતાના હાથથી કાગલ લખીને એની તરફનું પોતાનું વ્હાલ બતાવતો. આજ કેટલાય વર્ષોથી કુણાલ અવંતિમાં કાલ નિર્ગમન કરતો હતો, અનુક્રમે એની ઉંમર આઠ વર્ષની થઈ.

કુમારની લાણવા યોગ્ય ઉંમર થવાથી પ્રધાનોએ મગધેશ્વરને કુંવરની હકીકત લખી જણાવી ખુશી ખબરના સમાચાર આપ્યા.

પ્રકરણ ૨ જી.

તિષ્ઠરક્ષિતા.

“ બાઈ સાહેબ ! આપ ગુસ્સે ન થાવ તો એક વાત કહું ! ” એક દિવસે એકાંતનો અવસર મેળવીને એક દાસીએ પોતાની બાઈને કહ્યું.

“ શી છે તારી વાત ! ” બેઠરકારીથી એ શેઠાણી બોલી.

“ આપ આજ કેટલાક દિવસથી આમ ઉદાસ જણાઓ છો. મનમાં જાણે કંઈ શલ્ય લરાયું હોય એમ આપના હૃદયની કંઈ બબર પડતી નથી. એ શું ? ” દાસીએ કહ્યું.

“ તારે તેનું શું કામ છે ! તારે દાસી માણસને વળી મોટાઓના કામમાં માથું મારવાની પંચાત શી ! ”

“ બાઈ ! તમારું કોઈ કાર્ય બજાવી તમારું નિમક હું હલાલ કરી શકું. તમને મારાથી બની શકે તો હું મદદ આપી શકું- ”

“ તું મને મદદ આપી શકે ! તારો વિશ્વાસ શો શ્યામા ? ”

“ વિશ્વાસ તો અમારામાં રાખવોજ જોઈએ. આજ સુધી તમારી સેવા કરી છતાં તમે અમારું હૃદય ન પારખી શક્યાં એ પણ અમારી કમનશીબીજને ! ” કંઈક નારાજ થતાં શ્યામા બોલી.

“ શ્યામા ! શ્યામા ! તું એટલુંય નથી સમજતી, પેલી રાંડ છોકરો મુકીને મરી ગઈ. હુમેશની મને ભારતી ગઈ. ગરીબ બિચારો મારો મહેંદ્ર ? ” એ બાઈએ નિઃવાસભર્યા ઉદ્ગાર કાઢ્યા.

“ મેં પણ એજ અટકળ કરી હતી. કે એ શોકયે મરતાં મરતાં પણ વેર વાળ્યું. બાઈજી એ નમાયા છોકરા ઉપર મહારાજના ચારે હાથ છેની ? ”

“ અરે ! શું કરીએ આપણે, કે મહારાજે એને અવંતી મોકલાવી દીધો, નહીતર ક્યારનોય એની મા પાસે મોકલાવી દીધો હોત ! મારા મહેંદ્રનો માર્ગ નિષ્કંટક કર્યો હોત ? ”

અને એ તમ્મરા પુણ્ય કામમાં હું પણ નિમક હલાલીથી તમને મદદ કરત, બાઈજી ! ” શ્યામ આચરણવાળી શ્યામાએ બળતામાં ઘી હોમી ઉત્તેજન આપ્યું.

“ છતાં જો મને તક મળશે તો ભલેને ઉજ્જયિનીમાં રહ્યો; અહીં બેઠાં બેઠાં જ્યારે હું એને રાજ્યબ્રષ્ટ કરીશ ત્યારેજ મને જંપ વળશે. ”

“ આપનું કથન સર્વથા સત્ય છે બાઈ સાહેબ ! જોયુંને રાજાએ બચપણથી એને યુવરાજ પદવી આપીને રાજ્યનો વારસ બનાવ્યો છે તે ? આપ મહારાજને સમજાવી શકતાં નથી શું ? ”

અરે હું તો વાત વાતમાં ઘણીય વખત મહારાજને મોહબાણમાં મુઝવી કામ કાઢી લેવા સમયની રાહ જોઉં છું.

પણ મહારાજ સમજે ત્યારે ને ? બીજી બધી વાત સાંભળે,
પણ એ કુણાલની વાત આવે ત્યાં બસ ધ્યાનજ ન આપે ? ”

“ એક દિવસ ખૂબ પ્રેમ બતાવી ઘાયલ કરી કામ કાઢી
દ્યોને બાઈ ? પ્રેમમાંને પ્રેમમાં એક વખત કબૂલ કરી જાય
પછી તો જગ જીત્યા ? પ્રયત્ન છોડવો નહીં. જેવા તમે અત્યારે
મહારાજનાં માનિતાં છો એવીજ રીતે રાજમાતા થવાનું
શું તમને નથી ગમતું ? અત્યારથી જો નહીં ચેતો તો એ
શોકયના પુત્રના તિરસ્કારથી ફેંકેલા રોટલાના ટુકડા પર એક
દિવસ તમારે પરાધિનપણે જીવન ગુજારવું પડશે ને
તમારા મહેંદ્રની તો કોણ જાણે શું હાલત થશે ? ”

એ બધુંય હું સમજું છું તેથીજ હુમેશાં જાગૃત-
સાવધ છું. મહેંદ્રને રાજ્યનો વારસ ઠરાવવાના હું અનેક
પ્રયત્નમાં છું, ફક્ત સમયનીજ રાહ જોઉં છું. ”

“ પ્રભુ ! તમારા એ મુખારક કામમાં સહાય થાવ !
તમારી મનોકામના પૂર્ણ થાવ ! ”

“ હું રાત દિવસ એજ પ્રયત્નમાં છું કે રાજાને કેવી
રીતે સપડાવી દઈ માફ કામ કાઢી લઉં ? આહા ! શું
રાજા તે જાણે એને જોઈને-એની પાછળ દિવાનો બન્યો છે.
એટલે દૂર એ મુવો છે છતાં કેટલી બધી કાળજી રાખે છે. ગરીબ
મારો મહેંદ્ર ! એનો અર્ધ સ્નેહ પણ મારા દિકરા ઉપર કોઈ
દી બતાવ્યો છે ? શું એ બધું હું મૂર્ખ છું કે ન સમજું ?
પણ વખત આવ્યે વાત ! ” તિરસ્કાર પૂર્વક રાણી ગોલી.

કંઈક કોધથી કંઈક તિરસ્કારથી એનું સુંદર શરીર કંપતું હતું, એ ગૌર વદન ઉપર કોધની રક્તવર્ણીય છાયા છવાઈ રહી હતી. ને શ્યામ મુખવાળી શ્યામા પોતાની શેઠાણીને દુઃખમાં દિલાસો દઈ રહી હતી.

મગધની તે સમયની સર્વ શોભાના સ્થાન રૂપ, સમગ્ર ઐશ્વર્ય યુક્ત એવા પાટલીપુત્ર નગરના એક વિશાળ અને સ્વર્ગના વિમાનનો પણ તિરસ્કાર કરતા ઈંદ્રભુવનમાં અત્યારે આ બન્ને સ્ત્રીઓ બેઠી બેઠી વાતો કરતી હતી. દુનીયાની રૂપવતી સ્ત્રીઓના મદને મદન કરનારી એક સ્ત્રી તો મહારાજ અશોકની માનિતી તિષ્ઠરક્ષિતા હતી. ભારત સમ્રાટ મહારાજ અશોકની માનિતી પુત્રવતી છતાં બિચારી દુઃખી હતી. એ અવળચંદુ વિધિ સર્વે સુખમાં પણ કંઈને કંઈ વિઘ્ન ઉપસ્થિત કરી મનુષ્યના જીવનની મશ્કરી કરે છે. મગધરાજ અશોક નૃપતિને ઘણી રાણીઓ હતી. એમાં આ તિષ્ઠરક્ષિતા મુખ્ય હતી. મહારાજ ઉપર પોતાના રૂપથી, ચાતુર્યથી ને :હાવભાવથી જે પ્રભાવ પાડી શકતી એવું કૌશલ્ય અન્ય રાણીઓમાં નહોતું. જેથી મહારાજને પ્રાણુથી પણ અધિક પ્રિય હતી. રાજ્યકાર્યના પ્રસંગે પણ એને પૂછતા, એની સલાહ લઈને કાર્ય કરતા. એ માનિતીની પ્રસન્નતા માટે મહારાજ શું ન કરતા ? છતાં એ કુટિલ રાણીને સંતોષ થતો નહી. કેમકે એનું લક્ષ્ય જીવંત હતું. એ લક્ષ્યબિંદુ હજી સુધી માનિતી છતાં મહારાજ પાસે સિદ્ધ કરાવી શકી નહોતી. બધી વાતોમાં એની મરજી સાચવનારા મહારાજ કુણાલના

સંબંધમાં એણી જે વાત કરતી તે બધી સાંભળી એનો સ્વાર્થ કળી જતા જેથી એ નમાયા બાલકના સ્વાર્થને કંઈ ઉની આંચ ન આવે એ માટે મહારાજ ખૂબ ધ્યાનરાખતા હતા.

મહારાજ અશોકને કુમારોમાં કુણાલ જેમ અવંતીમાં પિતાના પસાયથી અમનચમન કરતો હતો, બીજો પુત્ર મહેંદ્ર પણ એનાજ સરખી ઉમરનો તિષ્ઠરક્ષિતાનો પુત્ર હતો. તે સિવાય બીજા પણ પુત્રો હતા. તેમજ સંઘમિત્રા નામે પુત્રી પણ હતી. રાજકુમાર મહેંદ્ર માતાપિતાની છાયામાં ઉછરીને મોટો થતો હતો. માતાપિતાનો એ લાડકો બાલક, બાલક છતાં તૌક્ષન-મસ્તીમાં અગ્રેસર હતા.

એ તિષ્ઠરક્ષિતાનો સ્વભાવ પ્રથમથી જ ઉચ્ચ હતો, રાજકાજમાં પણ માથું મારીને પોતાનું ધાયું કરાવતી. આજે એના સ્વભાવને પોષણ કરનાર એક મહાન કાર્ય એની નજર આગળ ખડું થયું વર્ષો થયાં હૃદયમાં રહેલું શક્ય તે કાઢી શકી નહોતી. કુણાલને એની માતાની સાથે જ મોકલી દેવામાં ખટ-પટ કરવાની તિષ્ઠરક્ષિતાએ ખામી રાખી નહોતી. પણ મનુષ્ય પ્રયત્ન કરતાં ઇશ્વરઇચ્છા-દૈવેચ્છા બળવાન હોવાથી બાળકુમાર કુણાલ તિષ્ઠરક્ષિતાના સકંજમાંથી અકસ્માત બચી ગયો ને સમ્રાટ અશોક પણ ચેતી ગયો કે આ નમાયો કુણાલ એની માતાની અવિદ્યમાનતાથી શોક્યોનો ભોગ થઇ પડશે. આજે એનું કોઈ નથી લક્ષ્મીનાં લાલચુ દાસ દાસીયો માર્ફતે એ ક્યારે સપડાઇ જશે એ અનિશ્ચિત હતું, જેથી એને તરતજ યુવરાજ પદવી આપી અવંતી મોકલી દીધો. મહારાજને સમજાવવાની

આ અધમ સ્ત્રીએ ઘણી કોશિષ કરી જોઈ પણ વ્યર્થ ? મહારાજ સમજી ગયા હતા કે આ સ્વાર્થાધ સ્ત્રી ક્યારે શું કરશે એ કહી શકાય એમ નહોતું. જેથી એના કહેવા ઉપર પુરતું ધ્યાન નહીં આપતાં. પોતાનાં આપ્ત માણસો સાથે એને રવાને કર્યો. તે અંતરમાં ગુસ્સાથી ફફડતી અને નાશીપાસ થયેલી કુટિલ તિપ્પરક્ષિતા હાથ ધસતી રહી ગઈ, નજીવી ભૂલથી એ બચી ગયો એ માટે એના નિર્દય હૈયામાં પસ્તાવો થયો, છતાં એ નાહિમત થઈ નહીં કોઈ વખતે જો તક મલકે તો એનો બરાબર ઉપયોગ કરી આ વૃદ્ધિ પામતો કાંટો જડમૂળથી ઉખેડી નાંખી પોતાના મહેંદ્ર માટે આ વિશાળ રાજ્યમાર્ગ ભવિષ્યને માટે સાફ કરવો એ તેનો નિશ્ચય હતો. ત્યારે જ્યારે એ મહેંદ્રને જોતી ત્યારે એ જુસ્સો ઉભરાઈ જતો તે મરનાર શોકને મનમાં અનેક કહુવાઓ આપતી.

આવા પરિવર્તનથી એનો સ્વભાવ ચીડીયો થઈ ગયો હતો. એ ચિંતાના આવેશથી કોઈ કાર્ય ઉપર રાણીનું ચિત્ત લાગતું નહીં. મહારાજ અશોકની પટ્ટરાણી છતાં એની આશાઓ-વાસનાઓ એને અધમ માર્ગ તરફ ધસડી જઈ નીચ કાર્ય કરવાને પ્રેરી રહી હતી. અનેક દાસ, દાસી, અખુટ વૈભવ છતાં એના હૈયામાં આગ સળગતી હતી. એ આગથી એનું હૈયું ધગધગી રહ્યું હતું. એટલું જ નહીં પણ એ આગમાં બિચારાં નિરપરાધી દાસ દાસી હોમાતાં હતાં. જગતમાં સામાન્ય રીતે એવો નિયમ હોય છે કે મોટા માણસોને ગરીબ માણસોની

કિંમતે સમજાતી નથી. એવાં કંઈ જીવનોની કમત વસુલ કરવા છતાં તિષ્ઠરક્ષિતાના હૈયામાં શાંતિ નહોતી.

પોતાનું કાર્ય પાર પાડવાને એ મનમાં અનેક સંકલ્પ વિકલ્પો કરતી. વારંવાર એ બાળ કુણાલ એની સામે સૂક્ષ્મ શરીરે ઉભેલો જણાતો તે સમયે એનો જાન લેવાને ખંજર લઈ ધસી જતી હતી. પણ એ કાંઈ સત્ય કુણાલ નહોતો કે એ એને મારી શકે. વળી એ એવા અતિ જીરુસાની આગને મહારાજના સયથી છુપાવવાને કોશીષ કરતી કેમકે મહારાજને વિશ્વાસમાં લઈ વિશ્વાસઘાત કરી કાર્ય સાધવાની એને હજી હોંશ હતી. જેથી પોતાની આવી ચેષ્ટા જો મહારાજ જાણી જાય તો એક છેલ્લી બાકી રહેલી ઇચ્છા પણ ધુળમાં મળી જાય. એ હેતુથી પોતાના અંતરનો મર્મ મહારાજ કે અન્ય કોઈના સમજવામાં ન આવે તે માટે તિષ્ઠરક્ષિતા ઘણી સ્ત્રાણ રાખતી. જાણે કુણાલ સાથે પોતાને કાંઈ લાગતું વળગતું ન હોય એવી રીતે મહારાજની આગળ વર્તી મહારાજનું મન મેળવવાના વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરવાના અનેક પ્રયત્નો કરવા લાગી. આ ઝેરી નાગણ હાલમાં તો ઝેરનો ધુંટડો હૈયામાંજ રાખી સમય વ્યતિત કરવા લાગી.

પ્રકરણ ૩ જી.

નંદનાચાર્ય.

“ ગુરુ ! આપને સુખશાતા તો છેને ? ”

“ હા ? તમોને દીઠે તો વિશેષ, મહારાણીજી ? ”

“ આ ઘણા દિવસથી આપનાં દર્શને આવવા આતુર હતી. પણ અવાતું નહોતું. પણ આજે તો ચાહીને આપનાં દર્શને આવી છું. ” આવનાર રમણીએ કહ્યું.

“ ગુરુ દર્શને તો અવશ્ય આવવું જ જોઈએ. એનાથી સત્સંગનો લાભ થાય ને પાપ નાશ પામે તમને ખબર છે. શાસ્ત્રમાં તો દેવ કરતાં પણ ગુરુનો મહિમા અધિક વર્ણવ્યો છે. ”

“ શા માટે ? ગુરુ કરતાં તો દેવ મોટા કહેવાય ? છતાં દેવ કરતાં ગુરુને મોટા કહેવાનું કારણ કાંઈ ? ” આતુર હૃદયે એ સુંદર સ્ત્રીએ પૂછ્યું.

“ કારણ એજ કે દેવને તો આજે ઘણું છેટું પડી ગયું. સંસારના અજ્ઞાની જીવોને એવા દેવનું સ્વરૂપ ઓળખાવનાર તો અમારા જેવા મહાન્ ગુરુજ છે. અમારા જેવા ગુરુ જગતમાં વિદ્યમાન નહોત તો આજે આખા ભારત વર્ષ ઉપર લગભગ બૌદ્ધ ધર્મ પ્રસરી રહ્યો છે તે નહોત ? ” કાંઈક ગર્વભર્યા એ ઉદ્ગાર હતા. મુખ ઉપર સંતોષ, પ્રસન્નતાની લાગણી ફેલાઈ હતી.

“ ખરી વાત છે આપ સમા સમર્થ પુરૂષોનોજ એ પ્રભાવ છે કે મગધરાજ જેવા આજે આપના લકત છે.” એ સુંદરીએ કહ્યું.

“ અમારો ધર્મજ એવો પવિત્ર અને શુદ્ધ છે કે એનું સ્વરૂપ જાણતાં સહેજે પાળવાની અભિલાષા થાય ? સમ્રાટ અશોકે અમારા ધર્મનું પાલણ કરીને એની શોભા વધારી છે. આજે હમારા હજારો સાધુઓએ દેશ પરદેશ વિચરીને જૌદ્ધ ધર્મની મહત્તા વધારી છે. ”

“ આપ સમર્થ છો આજે મારા પતિ જેવા મગધ સમ્રાટના પણ આપ માનનીય અને પૂજ્ય ગુરૂ છે જેથી આપની પાસે હું આશિષ લેવા આવી છું. ”

જૌદ્ધ ગુરૂ ચમક્યો. ” મહારાણીજી ? એવી કઈ વસ્તુની તમને ન્યૂનતા છે કે જેથી મારી પાસે તમે આશિષ લેવા આવ્યા છો ? ”

“ છે ગુરૂવર્ય ? છે ? આપ મને આશિર્વાદ આપો ? મારાં કષ્ટ કાપો ? ”

“ કહો ! તમારી શી ઇચ્છા છે ? તમારી એવી કઈ વાસના અધૂરી છે કે તમે પૂર્ણતા ચાહો છો ? ” જૌદ્ધાચાર્યે જણાવ્યું.

“ મહારાજ ? મને આશિષ આપો કે જેવી હું રાજરાણી છું તેવીજ હું રાજમાતા પણ થાઉં ? બોલનારી મગધરાજની પટ્ટરાણી તિષ્ઠરક્ષિતા હતી.

સાંભળનાર તે સમયનો પ્રખ્યાત જૌદ્વાચાર્ય નંદનાચાર્ય હોતો. ઉપશુત્તના ઉપદેશથી-એના અહિંસાના તત્વથી મહાન અશોકે જૌદ્ધ ધર્મ સ્વીકાર્યા પછી એની રાણીએ પણ જૌદ્ધ ગુરૂની અનન્ય ભક્તતા બની હતી. ઉપશુત્તની જગા અત્યારે નંદન નામના લિક્ષુના હાથમાં હતી.

કંઈક વિચાર સ્કુરતાં પટ્ટરાણી તિપ્પરક્ષિતા પોતાના ગુરૂ નંદનાચાર્ય સાથે ખાનગી મસલત કરવાને જૌધ મઠમાં આવી હતી. એની સાથે એની પાંચ સાત દાસીઓ હતી, ગુરૂને વંદન કરી બેઠા પછી છેવટે એણે ગુરૂ પાસેથી રાજમાતા થવાનો આશિર્વાદ ઇચ્છ્યો.

અત્યારે જૌદ્વાચાર્ય એકાંતમાં બેઠેલા હતા. એમના શિષ્યો બહાર અભ્યાસ કરતા હતા. જેથી અવસર સાધીને રાણીનું વચન સાંભળીને નંદનનું હૃદય ચમક્યું છતાં એણે ગંભિરતાથી રાણીજીને કહ્યું. “ રાણીજી ! એમાં શું નવાઈ છે જેવાં અત્યારે તમે મહારાજનાં માનિતાં છો તેવીજ રીતે એક દિવસ રાજમાતા પણ અવશ્ય થઈ શકશે ! ”

“ આપ શા ઉપરથી એમ કહો છો ? આપને ખબર છે મહારાજે યુવરાજ પદવી તો પેલા કુણાલને આપી રાજ્યનો વારસ તો એને ઠરાવ્યો છે. ”

“ તેથી શું ? એ તો કાળ કાળનું કામ કરીજ રહ્યો છે. ભવિષ્યની વાતો આપણે અદ્ય બુદ્ધિવાળા મનુષ્યો શું સમજી શકીએ ? ”

“ પ્રભુ ! આપ કાંઈ ભવિષ્ય વર્તી શકો છો અગર તો આપ.....” રાણી તિપ્પરક્ષિતા બોલતાં બોલતાં અટકી ગઈ.

રાણીના બોલવાનો ભાવ બૌદ્ધાચાર્ય સમજી ગયો છતાં અન્નભુ થઈને પૂછ્યું. “ કહો તમે શું કહેવા માગો છો ? ”

“ જી ! જરા એ તો ખાનગી વાત છે ? આપ કામ કરી શકો તો એક ખાનગી વાત કહો. ” રાણીએ કહ્યું.

“ કહો ? તમારી શું ઇચ્છા છે ? તમારું ગમે તેવું દુષ્કર કાર્ય પણ હું કરી દઈશ. ”

રાણીએ શ્યામા સિવાય બધી દાસીઓને બહાર ખેંચી રાખવા સમજાવ્યું ને દ્વાર આગળ શ્યામાને ઉભી રાખી આસ્તેથી બોલી. “ મહારાજ ! એવું કંઈ આપ કરી શકો કે એ કુણાલનું કામ ખલાસ થાય ? મારો પુત્ર રાજ થાય ? ”

“ પણ, જુઓને રાણીજી એ તમારું કથન સત્ય છે, તમારું કામ તો થશે પણ એ એકદમ કાંઈ સિદ્ધ થાય ? એવાં મોટાં કામ તો ધીરે ધીરે થાય ? ”

“ ભલે ? ધીરે ધીરે પણ એ જેરી કાંટો મૂળમાંથી ઉઘેડી નાખવો જોઈએ. કોઈ એવો કામજીદુમજીનો મંત્રપ્રયોગ કરે કે એ ફરીને પાટલીપુત્ર જોવાજ ન પામે ? ”

“ રાણીજી ? આની સરળ ચાવી તો તમારી પાસે છે તમે મોહથી રાજને વશ કરી તમારું કામ કેમ કાઢી લેતાં નથી ? આવું સુંદર સ્વરૂપ અને વાણીનું ચાતુર્ય તમને બક્ષીય છે તો એનો ઉપયોગ તમે કાં કરતાં નથી. ”

“ લગવન ? મારું આ રૂપ અને કળા મહારાજને રીજવી શકે ખરાં પણ કાર્ય કરાવી શકે તેમ નથી. તેથીજ આપની પાસે આવી છું.—તમારે શરણે આવી છું. હું તો રાજને સમજાવતાં થાકી ગઈ છું. હવે તો આપ સમજાવો ? મને તો લાગે છે કે એમને સમજાવવા એજ મુશ્કેલ છે. ”

“ તમારા મોહમાં અંતઃ રાજ ઘેલો ન થયો તો મારાથી સમજાવો મુશ્કેલ છે. છતાં તમારા મહેંદ્ર માટે હું અવશ્ય પ્રયત્ન તો કરીશ. એના વિચારો ફેરવવા હું કોશીષ કરીશ. ”

“ મહેંદ્ર આપનોજ છે, એમ સમજીને આપ કાર્ય કરશો. આટલું મારું કાર્ય આપને અવશ્ય કરવું તો પડશે. ” મહારાણીએ દ્રઢતાથી કહ્યું.

“ બનતા લગી તો અવશ્ય ? પણ તમારે અવારનવાર આવવું—જવું. ”

“ ને આપને પણ અવશ્ય અમને દર્શન દેવા પધારવું ? આપ રાજસભામાં તો આવો છો. ઉપદેશ દેવાને ખ્હાને અંતઃ પુરમાં આવતા હો તો કેવું સારું ? આપના દર્શનનો ને બાણીનો લાભ તો અમને મળે ? ”

“ બેશક; તમારું કથન સત્ય છે. મહારાણી સાહેબા ? પરમ કૃપાળુ અમારા બુદ્ધ લગવાનું ઉપર લઈસો રાખો, એમની કૃપાથી આપનું કામ સત્વર સિદ્ધ થશે. ”

“ તો આપને પણ અવશ્ય લાભ થશે. અત્યારના સમય

કરતાં મારો મહેંદ્ર રાજ્ય થતાં આપણા ધર્મની અધિક ઉન્નતિ કરશે. જૌદ્ધધર્મનો દિગ્વિજય કરશે. ”

મહારાણીનાં વચન સાંભળી એ ધર્માભિમાની જૌદ્ધ-ચાર્યના મુખમાંથી પાણી છૂટ્યું. “ જરૂર ધર્મના વિજય માટે અમે ગમે તે કરવા આતુર છીએ. જૌદ્ધધર્મનો વિજય ધ્વજ જગતમાં ચારે દિશાએ ફરકેલો જોવાને અમે તો ઉત્સુક છીએ. ”

“ આપના પસાયથી મારો મહેંદ્ર રાજ્ય ઉપર આવશે તો હું તો આપની એક અનન્યા ભક્ત થઈશ. રાત દિવસ આપની ચરણ સેવા કરી મારી જીંદગી સફળ કરીશ. અહા ! એ આપના ઉપકારનો બદલો હું શી રીતે વાળીશ ? ” રાણીએ જૌદ્ધગુરૂનો આભાર માન્યો.

“ તમારું કાર્ય સિદ્ધ થાય તો તમે ગમે તે રીતે બદલો આપી શકો છો. તમે જૌદ્ધ ધર્મનાં અનન્ય ભક્ત થઈ સેવા કરો એ બદલો કાંઈ જેવો તેવો નથી. ”

નંદન અને તિષ્ઠરક્ષિતાને વાતો કરતાં કેટલોક સમય પસાર થઈ ગયો પણ એમને સમયનું ભાન રહ્યું નહીં જેથી દ્વાર ઉપર ઉભેલી શ્યામાએ જણાવ્યું. “ બાઈસાહેબ ? સમય બહુ થઈ ગયો છે તો આપણે હવે જવું જોઈએ ? ”

“ હા, શ્યામા ? આપણે હવે જઈ જવું ઠીક છે. તારી સલાહ વ્યાજબી છે. ” એ ખાનગી વાતમાંથી નિવૃત્ત થતાં મહારાણીએ શ્યામાને કહ્યું. “ શ્યામા ? જા આપણો રથ તૈયાર કરાવ એટલામાં હું આવું છું ? ”

“ બાઈ સાહેબ ઝટ આવજો ? ” એમ બોલતાં શ્યામા ત્યાં આગળથી પસાર થઈ ગઈ.

રાણીએ વારંવાર હસી હસીને પોતાની વાતની દૃઢ ભલામણ કરી. નંદન પણ મીઠી નજરે નિહાળતો એ સુંદર વદન નિહાળી રહ્યો હતો. બન્ને એક બીજાના સ્વાર્થમાં રમતાં હતાં. બન્નેના વિચારો જુદાજ હતા. સંસાર રૂપ શેત્રંજ ઉપર કોણ જાણે બન્ને શો દાવ ખેલી રહ્યાં હતાં ?

થોડીવારે મહારાણીજી વાતો કરતાં બહાર નીકળી રથમાં બેઠાં. રથમાં બેઠે બેઠે પણ ગુરૂને વંદન કરવાનું ન ભૂલ્યાં. જોત જોતામાં રથ ત્યાંથી પસાર થઈ ગયો. રથ દેખાયો ત્યાં લગી એ બૌદ્ધ ગુરૂએ એ દિશા તરફ નિરિક્ષણ કર્યું. “ આહા ? કેવી આ જમાનાની સુંદર સ્ત્રી ? ” કંઈક વિચારો એ સાધુના હૃદયમાં આવ્યા.

પ્રકરણ ૪ થું.

રાજસભામાં.

જે સમયમાં આપણી નવલકથા શરૂ થાય છે તે સમય આજથી લગભગ ૨૨૦૦ વર્ષ પૂર્વનો હતો. તે સમયે ગહાન સમ્રાટ અશોકનો ભાગ્યરવિ સમસ્ત ભારત ઉપર પ્રકાશ આપી રહ્યો હતો. ભારતભૂમિના સર્વે રાજાઓ એના તેજમાં દબાઈ એને

ખંડણી આપી રહ્યા હતા. એણે પોતાની તલવારનું પાણી કલિંગની લડાઈમાં ખતાવી આપી જગતને પોતાના પરાક્રમનો પરિચય કરાવ્યો હતો. એ ભયંકર યુદ્ધમાં કલિંગવાસી વીરો ત્રણ વર્ષ પર્યંત અશોકવર્ધનની સામે ઉભા હતા. અને એ સ્વદેશાભિમાનની વેદિકા ઉપર ૧૦૦૦૦૦ કલિંગવાસીઓનાં બલિદાન દેવાયાં, ૧૫૦૦૦૦ લડતાં પકડાયા અને અનાજની મોંઘવારીથી લાખો ભૂખે તરસે ટળવળી મુવા એતો જુદા ?

મહારાજ અશોકના રાજ્યનો વિસ્તાર દૂર અફઘાનિસ્તાન, સિંધ, ઉત્તરે નેપાલ પૂર્વમાં બંગાલા, કલિંગ, પશ્ચિમે સૌરાષ્ટ્ર ને કચ્છ અને વિંધ્યાચળની દક્ષિણે મૈસુરની ઉત્તર હદ પર્યંત અશોકવર્ધનની આજુ ફરતી હતી. રાજ્યની વ્યવસ્થા સાચવવા માટે સમ્રાટે મુખ્ય ચાર મથકો રાખ્યાં હતાં. ઉત્તરમાં તક્ષશિલા, પૂર્વમાં કલિંગ, દક્ષિણમાં સુવર્ણગિરિ ને પાશ્ચિમમાં ઉજ્જયિની. આ દરેક સ્થળે જુદા જુદા હાકેમ-દંડનાયકોની ગોઠવણ કરવામાં આવી હતી. સિંહલદ્વીપ-લંકાનો રાજા એને પ્રસન્ન કરવાને અવનવાં ભેટણાં મોકલતો હતો. મહારાજ અશોકે જૌદ્ધ ધર્મ સ્વીકારેલો હોવાથી અત્યારે એણે જૌદ્ધ ધર્મને ઉત્તેજન ઠીક ઠીક આપ્યું હતું..

જૌદ્ધાચાર્ય ઉપગુપ્તના સમાગમમાં આવ્યા પછી સમ્રાટને જીવદયાનું તત્વ સમજતાં એને જૌદ્ધ ધર્મનો પાશ લાગ્યો હતો. કલિંગના યુદ્ધમાં લાખો જીવોની આહૂતિએ એનું હૃદય હચમચાવ્યું હતું. મનુષ્યના અમૂલ્ય જીવનની કિંમત એના હૈયામાં ઉતરી હતી. જેથી એણે પોતાની તેજ તલવાર મ્યાન

કરી અહિંસા તરફ પોતાનું લક્ષ્ય કેળવ્યું. આ અમુક તકનો જોડાચાર્યે એને અનુકુળ ઉપદેશ આપીને સહઉપયોગ કર્યો. રાજા જોદ્ધ થયો. ઉપશુભાચાર્યનો અનન્ય ભક્ત થયો.

જોદ્ધાચાર્ય ઉપશુભ પ્રતિદિવસ સમ્રાટની રાજ્યસભામાં આવીને ધર્મોપદેશ કરતો. મહારાજને અનુકુળ ઉપદેશ આપીને રાજાને જોદ્ધધર્મમાં એવો તો ચુસ્ત બનાવ્યો કે એને દેશપર-દેશ ધર્મોપદેશ કરવાને ધર્મોપદેશકો મોકલવાનો વિચાર થયો. એજ ઉપશુભની જગાએ આજે નંદન હતો.

એક દિવસ રાજ્યસભામાં સમ્રાટની નજીક સિંહાસન ઉપર પોતાના શિષ્યોથી પરવરેલા નંદનાચાર્ય ધર્મસંબંધી ચર્ચા કરતો બેઠો હતો. ધર્મને લગતા અનેક પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થતા એનું જોદ્ધગુરૂ પોતાની બુદ્ધિ અનુસાર સમાધાન કરતો. પોતાના ધર્મની રાજ્યસભા ઉપર છાપ પાડી રહ્યો હતો. સર્વજ્ઞ બુદ્ધદેવનાં વખાણુ કરી એના તરફ સકલ સભાનાં ચિત્ત આકર્ષવા પ્રયત્ન કરી રહ્યો હતો.

‘ મહારાજ ? ભગવન્ બુદ્ધની જન્મ નગરી કપિલ વસ્તુ હિમાલયની તળેટી પાસે આવેલી એની આપે અવશ્ય યાત્રા કરવી જોઈએ ’ નંદનાચાર્યે વાતવાતમાં જણાવ્યું.

“ એ કપિલ વસ્તુનો તો પ્રાચીન નાશ થયો છે ને વાડ ? ” રાજાએ પૂછ્યું.

“ હા ? આપનું કથન સત્ય છે. છતાં ભગવન્નાં જ્યાં ચરણ સ્પર્શ થયાં હોય એવી ભૂમિ પણ વંદન કરવા યોગ્ય

છે તો આતો બુદ્ધ ભગવાનની જન્મભૂમિ કહેવાય ! રાજનું ? એના માહાત્મ્યમાં તે શું ખામી હોય ? ”

“ અવશ્ય એ ભૂમિનાં દર્શન કરી આપણે પાપમલ ધોવાં જોઈએ. હજી બુદ્ધ ભગવાનને થયાં બહુ વર્ષો થયાં તો નથી એટલામાં એ નગરીનો કેવી રીતે નાશ થયો વાર ? ” સમ્રાટે પૂછ્યું.

“ આજથી લગભગ ૨૫૦ વર્ષ પહેલાં બુદ્ધ ભગવાન સર્વજ્ઞ થયા તે પછી એમણે કાશીની પાસે સારનાથમાં આવીને ઉપદેશની શરૂઆત કરી. અનુક્રમે મગધદેશમાં જ્યારે વિહાર કરતા કરતા બુદ્ધ ભગવાન આવ્યા તે સમય મગધરાજા શ્રેણિક (ખિંખિસાર) રાજા બુદ્ધનો ભક્ત થયો. ” નંદનાચાર્યે પૂર્વની જુની વાતનાં પડલ ઉખેડ્યાં.

“ ખિંખિસાર તો જૈન હતા ! ” વચમાં રાજાએ પૂછ્યું. “ હા ? એ પાછળથી જ્ઞાતપુત્ર મહાવીરના ઉપદેશથી જૈન થયો હતો પણ પ્રથમ તો જૈન હતા. તેની પછી તેનો પુત્ર અન્નતશત્રુ-કોણિક મગધ સમ્રાટ થયો એ પણ પ્રથમ તો જૈન હતો. પણ પાછળથી એ રાજા જૈનનો દુશ્મન થયો, એણે બુદ્ધના દ્રેષને લીધે કપિલ વસ્તુનો નાશ કર્યો. ” જૈનનાચાર્યે જુના દુઃખનું સ્મરણ કરતા એક મોટો નિઃશ્વાસ મૂક્યો.

“ એ કપિલ વસ્તુ સિવાય બીજાં કોઈ તીર્થ સ્થળો છે કે ? ” અશોકે પૂછ્યું.

મોટામાં મોટું તે સારનાથ. તેમજ ગયાજી, એ પ્રમુખ-

ગની નજીક સરયુનદીના કાંઠે પલાસના વનમાં બુદ્ધ ભગવંતે તપ કર્યું હતું. ત્યાં એમને બોધિસત્વ પ્રાપ્ત થયું હતું. રાજગૃહ નગરમાં એમનો—અમારો મઠ બુદ્ધ ભગવંતે પોતાના સ્વહસ્તે સ્થાપન કર્યો છે. જ્યાં આજે ૫૧ સાધુઓ નિવાસ કરી રહ્યા છે. ને કુશીનગરમાં એ દેહમુક્ત થયા છે. શ્રાવસ્તી વગેરે પ્રસિદ્ધ સ્થળો પણ એ પ્રભુના ચરણ રજેજ પાવન થયાં છે. એવા પવિત્ર તીર્થ સ્થળોનાં દર્શન કરવાથી અનેક ભવનાં સંચિત પાપનો નાશ થાય છે. આત્મા પવિત્ર થાય છે. ” બૌદ્ધ ગુરૂએ કહ્યું.

“ ભગવન્ ! આત્મા તો ક્ષણિક છે. આપ તો આત્માને ક્ષણિક માનો છો ! સમયે સમયે આત્મા નાશ પામે છે ને નવો ઉત્પન્ન થાય છે તો પછી આપણે પુન્ય-પાપનો હિસાબ કેવીરીતે આંકી શકીએ ? ” રાજાએ પૂછ્યું.

“ એ તમારું કથન વાસ્તવિક છે. આત્મા ક્ષણે ક્ષણે બદલાતો હોવાથી કર્મ કરનાર પણ અન્ય છે એનો ભોગવનાર પણ કોઈ અન્યજ છે. એ સિદ્ધાંતનાં ઊંડા-ગંભીર રહસ્ય રાજન્ ? તમારાથી ન સમજાય ? માટે બુદ્ધ ભગવાન્ ઉપર શ્રદ્ધા રાખવી જોઈએ એવાં પવિત્ર સ્થળોનાં દર્શન તો અવશ્ય કરવાં જોઈએ. ” ગુરૂએ શ્રદ્ધા રાખવાનો મહામંત્ર રાજાને બતાવ્યો.

“ આપનું કથન સત્ય છે. ગુરૂ મહારાજ ? આપના ધર્મોપદેશથી મારી કુબુદ્ધિ આજે નષ્ટ થઈ ધર્મની મતિ સાફ સાફ અંકાઈ ગઈ. ”

“ એ તમારી સરલતા, સુજનતાનું લક્ષણ છે. કેટલાક

એવા ભારે કર્મી જનોને તો અખુટ ઉપદેશની ધારા વરસાવવા છતાં પણ એનું કઠોર હૈયું પીગળતું નથી. તો ધર્મની તે વાતજ શી ? ”

“ એ બધું આપની કૃપાનું ફળ ! ”

“ રાજન્ ! જેવી રીતે તમે ધર્મ ચુસ્ત થયા એવી રીતે પ્રજામાં જૌદ્ધધર્મનું તત્વ ફેલાય એ માટે આપે પ્રયાસ કરવો જોઈએ ? ”

“ એ માટે તો આપના જૌદ્ધ ભિક્ષુઓ દેશ પરદેશ ઉપદેશ આપી રહ્યા છે. આપ કહો તે મારાથી બનતી મદદ હું પણ આપી કંઈક ધર્મ સેવા બજાવી શકું ? ”

“ સત્ય છે તમે બુદ્ધના સાચા અનન્ય ભક્ત છો, તમને એ યોગ્યજ છે. આપે મોટી પાઠશાલાઓ સ્થાપન કરી એમાં જૌદ્ધધર્મનું શિક્ષણ અપાવી જૌદ્ધપંડિતો તૈયાર કરવા. એ પંડિતો ઉપદેશકો આપની તરફથી આપના રાજ્યમાં ફરીને જૌદ્ધધર્મનો ફેલાવો કરે તો પ્રજા ઉપર સારી અસર થાય ? ”

“ આપની વાત મારા ધ્યાનમાં ઉતરે છે. આપ શુભ મુહૂર્તે પાઠશાળા સ્થાપન કરો. જે કંઈ ખર્ચ થાય તે રાજ્ય-તિજોરીમાંથી પગાર કરવામાં આવશે. દેશ પરદેશના હજારો વિદ્યાર્થીઓને લાભ આપી ઉપદેશકો તૈયાર કરાવો ? ” જૌદ્ધ ધર્મ દિગંત પર્યંત ફેલાવો ? ”

અત્યારના સમયને એ વસ્તુ અનુકુળ છે. આજે ભારત ઉપર જ્યાં જુઓ ત્યાં જૈનત્વ છવાઈ રહ્યું છે. ચારે વણોમાં

આજે જેમ જૈનપણું જોવાય છે. એવી રીતે જૌદત્વ પ્રસરવું જોઈએ. એ મનોરથ આપણે જો સફળ થાય તો બુદ્ધભગવન્ની સેવા આપણે યથાર્થ બજાવી કહેવાય. ”

“ ભગવન્ ? બુદ્ધ અને મહાવીર તો લગભગ સમકાલીન થયા છે. છતાં જ્યાં ત્યાં આટલો બધો જૈન ધર્મના પ્રચાર થયેલો કેમ જોવાય છે ? અમારા વડીલો પણ જૈન ધર્મના અનુયાયી હતા. એમની પૂર્વના મગધસમ્રાટો પણ શ્રીમહાવીરનાજ ભક્ત હતા. ” રાજાએ પૂછ્યું.

“ માટેજ રાજન્ આપણે ઉપદેશકોદ્વારા જૌદત્વ ફેલાવવા કટીબદ્ધ થવું જોઈએ. એટલી અમારામાં ખામી છે કે બુદ્ધ ભગવન્ જેવી અમારામાં શક્તિ નથી, એમાં અમને રાજાની મદદની પણ જરૂર છે. ” નંદને નિરાશ થતાં જણાવ્યું.

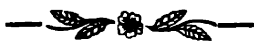
“ વળી એ પણ કારણ હશે કે જૈન ધર્મ તો પૂર્વ પરંપરાથી ચાલ્યો આવે છે. ને બુદ્ધભગવાન તો હાલમાંજ થઈને એમણે નવા ધર્મની શરૂઆત કરી. ” રાજાએ કહ્યું.

તે પણ ઠીક છે. જ્ઞાતપુત્ર મહાવીર એ ચોવીશમા તીર્થંકર છે એમની પૂર્વે પહેલાં ત્રેવીશ તીર્થંકરો થઈ ગયા એમાં પ્રથમ તીર્થંકરે શરૂઆત કરી પરંપરાએ દરેક તીર્થંકરોએ એમાં વૃદ્ધિ કરી. તેમ આપણે તેવી રીતે જૈનત્વનું જોર હઠાવી જૌદત્વ સ્થાપન કરવા તૈયાર થવું જોઈએ. ”

વાતોમાં સમય પૂર્ણ થતાં રાજ્યસભા બરખાસ્ત કરી.

રાજા ગુરૂને લઈને અંતઃપુરમાં ગયો ત્યાં અંતઃપુરમાં પણ રાણી-
એને ધર્મેપિદેશ આપી નંદન પોતાના સ્થાનકે રવાને થયો.

અનેક પ્રકારના પોતાનો ધર્મ દિગંત બનાવવાની યો-
જના એ નંદનાચાર્યના મગજમાં રમી રહી હતી. એની સ્પર્ધા
કરતો જૈન ધર્મ આજે જગતમાં જયવંત હતો. એના જેવું
પોતાના ધર્મનું મહત્વ જગતમાં છવાય તો બુદ્ધ લગવાનની
કેવી અપૂર્વ સેવા બળવી કહી શકાય ? તે પછી એણે પાઠ-
શાળામાં પંડિતો તૈયાર કરવાની યોજના તરતજ મહારાજની
મદદથી અમલમાં મૂકી.

પ્રકરણ ૫ મું.

સાવકી માનો સ્નેહ.

એક દિવસ રાજા પોતાના એકાંત વિચાર ભુવનમાં એકો
હતો. અવંતીથી દુતનો પેગામ આવેલો, એ વાંચી એના હૃદયમાં
કંઈ કંઈ વિચારો ઉદ્ભવ્યા. “કુમાર દિવસે દિવસે મોટો થતો
જાય છે તો હવે એણે અભ્યાસ કરવો એજ ઠીક છે. આવું
વિશાળ સામ્રાજ્ય જો એ ભણેલો હશે તો વ્યવસ્થાપૂર્વક
ચલાવી શકશે. વળી હું પણ ઇચ્છું છું કે એના પોતાના
હાથના લખેલા કાગળો મારી ઉપર ક્યારે આવે ! બહોળા
વિદ્યાભ્યાસથી, અનેક શાસ્ત્રોના પઠનથી બુદ્ધિ કેળવાય છે.
મગજમાં અનેક પ્રકારના નવીન વિચારો સ્ફુરે છે. ચાતુર્યના

અંકુરો પ્રગટ થાય છે. એનાથી સત્ય અસત્ય પારખવાની શક્તિ આવે છે. વિદ્યા વગરનો માણસ એ કાંઈ માણસ નથી. પંડિતોની સભામાં જરાય શોભતો નથી. ઉલટો તેમને હાંચી રૂપ થાય છે. માટે હવે તો કુમારને ભણાવવો એજ એને માટે હિતકારી છે. ” ઈત્યાદિ વિચાર કરતાં સમ્રાટે પોતાને હાથેજ કાગળ લખીને તૈયાર કરવા માંડ્યો.

મહારાજનું ધ્યાન કાગળ લખવામાં એકાગ્ર હતું એવામાં એ વિચાર ભુવનમાં એક વ્યક્તિએ પ્રવેશ કર્યો. એણે જોયું કે મહારાજ કાગળ લખવામાં એક ચિત્તવાળા છે. ઓહો ! આવા આદરપૂર્વક કેને કાગળ લખતા હશે. ધીમે પગલે ચાલતી રાજની પછવાડે આવીને તે વ્યક્તિ ઉભી રહી. પોતે કાગલ ન વાંચી શકે એવી રીતે દૂર ઉભી રહી.

એ વ્યક્તિ તે મહારાજની પટ્ટરાણી તિષ્ઠરક્ષિતા હતી. ગમે ત્યારે ને ગમે તે સમયે અન્તઃપુરમાં મહારાજની પાસે આવી શકતી. એવી મહારાજની એની ઉપર અથાગ પ્રીતિ હતી. પ્રસંગે રાજકાજમાં પણ રાજ સાથે ચર્ચા કરી શકતી હતી. કેટલીક વાર સુધી રાજની એકાગ્રતાનો જ્યારે ભંગ ન થયો ત્યારે પોતાનું આગમન રાજને જણાવવા એ રાજની સન્મુખ આવીને ઉભી અને ખુંખારો કર્યો. એ એના મધુરભાવ ભર્યા ખુંખારાથી મહારાજનું એકાગ્ર ધ્યાન ભંગ થયું. “ઓહો ! મહારાજ ? આપ એવા તે શું કાર્યમાં ગુંથાયા છો કે હું ક્યારનીય ઉભી ઉભીને થાકી ગઈ છતાં આપનું ધ્યાન વિચલિત ન થયું ? ”

પટ્ટરાણીનો જવાબ સાંભળીને મહારાજે એના સામું જોયું ને હસ્યા. રાણીજી પણ એમના હસવાથી હસ્યાં. “આપતો ખડુજ વ્યવસાયમાં પડી ગયા કે આત્મીય જનોને પણ ભૂલી જાવ છો. ”

“તમે કંઈ અત્યારે ભૂલાં પડ્યાં કે શું?” રાજાએ પૂછ્યું.

“અમે તો તમારા વગર ભૂલાંજ છીએને, પણ તમને અમારી શી પડી હોય ? ”

“કેમ ! એમ બોલો છો વાડું ! કંઈ મર્મમાં બોલો છો ! શું ? ”

“આપને માટે રાત દિવસ અમે ગાંડાં થઈને ફરીયે ને આપને તો અમારે માટે કંઈ નહીં. ”

“અમને તમારે માટે કંઈ નથી એમ તમે શા ઉપરથી સમજ્યાં વાડું ? ”

“અમે કેમ ન સમજીયે ? અમે પણ શેર ધાન્ય ખાઈએ છીએ. ”

“તો અમે ક્યાં ધુળ ખાઈએ છીએ. મહારાણીજી ? તમારું ચિત્ત આજે ખિન્ન કેમ જણાય છે ? ”

“આપ કોઈ દિવસ અમારી સાથે બેસીને બે વિનોદની વાત પણ કરો છો ? બસ રાજ્ય રાજ્ય ને રાજ્ય ! એ રાજ્યનીજ રાત દિવસ ચિંતા કરો છો ! રાજા થયા એટલે કંઈ ધરના માણસ ઉપરથી સ્નેહ ન જતો રહે ? ” તિબ્બ-

રક્ષિતાએ રાજની જોડમાં આસન લેતાં કહ્યું.

રાજની જોડમાં આસન લેતાં તિથ્યરક્ષિતાએ કાગળ ઉપર વાંકી નજરે જોયું તો એ કાગળ યુવરાજ કુણાલ ઉપર લખાતો હતો. એ એના સમજવામાં આવ્યું, કાગળ જોઈ એના હૈયામાં તાલાવેલી લાગી કે કાગળમાં શું લખ્યું હશે. અવસર મળે તો આપણે અવશ્ય વાંચવું તો જોઈએ.

રાજાએ પણ એ અરસામાં કાગળ લખીને સંપૂર્ણ કર્યો. “ દેવી ! ધર્મ, અર્થ અને કામ એ ત્રણે પુરૂષાર્થ આપણે અરસ પરસ બાધા રહિતપણે સાધીએ છીએ. સુખ ભોગવવામાં આપણે શું ન્યુનતા રાખીએ છીએ. ” લખેલો કાગળ એક બાજુએ મુકતાં રાજ બોલ્યો.

એટલામાં છ વર્ષનો રાજકુમાર મહેંદ્ર અને ચાર વર્ષની સંઘમિત્રા અંદર દોડી આવ્યાં.

મહેંદ્રને જોઈ તિથ્યરક્ષિતાએ કહ્યું ” દયો આ તમારો મહેંદ્ર આવ્યો ? મારો મહેંદ્ર બિચારો ગમે તેવો પણ.... ” રાણી બોલતાં બોલતાં અટકી ગઈ.

બન્ને છોકરાં માતા પિતાના ખોળામાં બેસી ગયાં. ને અરસ પરસ રમવા લાગ્યાં. અનેક સંજોગ વિજોગોમાં પસાર થતી મોટાં માણસોની જીંદગી જ્યારે જુદી હોય ત્યારે બાળકોની નિર્દોષ સૃષ્ટિ પણ જુદીજ હોય છે.

“ રાણીજી ! કેમ અટકી ગયાં ? ”

“ કાંઈ નહીં એ તો સહેજ ? મહારાજ ? ”

“ નહીં એ તો તમારે અવશ્ય કહેવું પડશે. ”

“ પણ એવી નજીવી વાતમાં હું આપને શું કહું ? ”

“ જે તમારા મનમાં હોય તે ? ”

“ મારા મહેંદ્રને આપ યુવરાજપદ ન આપી શકો ? ”

“ રાણી ? યુવરાજ તો જે મોટો હોય તેજ થઈ શકે ? ”

“ તેથીજ આપે કુણાલને યુવરાજપદ આપ્યું છે ? ”

“ બરાબર છે. છતાં મહેંદ્ર પણ રાજ કરી શકશે. કેમકે જે હાંશીયાર અને રાજ્યને યોગ્ય હોય તે રાજ તો થઈ શકે છે. આપણું ધાર્યું કાંઈ ઓછુંજ બની શકે છે. ”

“ એ તો વિધિના લેખની વાત છે. પણ એમાં આપની મહેરબાની તો નહીજ ને ? ”

“ એમાં મહેરબાની શી ? એક સાથે કાંઈ બે ત્રણ જણને સાથે યુવરાજપદ આપી રાજ્યના વારસઠેરવી શકાય ? ”

“ ઠેરવી શકાય ? અલબત્ત; એમાં આપનો વિચાર દૃઢ હોય તો એ પ્રમાણે પણ કરી શકાય ? ”

“ એટલે તેમાં તું શું કહેવા માગે છે ? ”

“ એટલું જ ફક્ત કે આપને એ છોકરામાં એટલો બધો શો મોહ લાગ્યો છે કે એની આટલી બધી દાગજી રાખો છો ? આપને તો બધા પુત્રો તરફ સમાન વૃત્તિ રાખવી જોઈએ. ”

“ તને ખબર નથી; રાણી ? એ છોકરો મા વિનાનો છે. ”

એ નમાયા છોકરાનું ધ્યાન જો હું ન રાખું તો એની જીંદગીનો અંત આવી જાય ? ”

“ એનું કારણ વાડ ? ” તિપ્પરક્ષિતાએ અજાણપણે પૂછ્યું.

કારણ ખુલ્લું જ છે. એ રાજ્યવારસ યુવરાજ હોવાથી દરેકની નજરમાં આંખમાં કણાની માફક ખુંચતો હશે. એની જીંદગીની તરસી કંઈક રાણીએ સમયની રાહ જોતી હશે. ”

“ તેથી જ આપે એને અવંતીમાં રાખ્યો છે. ”

“ હા ? એમ જ છે. ”

રાણીએ મનમાં ગાંઠ વાળી કે રાજા એમ સમજાવ્યો સમજે એમ નથી. પણ કોઈ એવો સંજોગ ઉભો થાય તો જ કાર્ય સાધી શકાય. એટલામાં રાજા અને રાણીની વાતોમાં ભંગાણુ પડ્યું. દાસીએ આવી હાથ જોડી વિનંતિ કરી કે—“મહારાજ ? લોજન તૈયાર છે. ”

રાજા રાણી જન્મવાને ઉઠ્યાં રાજાની અંગુલી મહેદ્રે પકડેલી અને રાણી પાસે સંધ્યમિત્રા હતી. બન્ને જણાં ત્યાંથી જન્મવાના ઓરડામાં આવ્યાં ગયાં.

દૈવયોગે કાગળની વાત વિષયાંતર થવાથી રાજાના મગજમાંથી તો નિકળી ગઈ હતી પણ રાણીના મગજમાં એ વાત રમ્યા કરતી હતી. આ અમૂલ્ય સમય જતો કરે એવી એ મુર્ખ નહોતી. એ કાગલ વાંચવાને આતુર થઈ ગઈ હતી,

રાજની પાસેથી ક્યા નિમિત્તે છુટાં પડવું એનાએ વિચારમાં હતી. રાજ જમવા બેઠા, રાણી પણ પાસે બેઠેલી હોવાથી એ ખડાનાની તપાસમાં હતી, એક તરફ મહેંદ્ર અને સંઘમિત્રા પણ જમતા હતાં. તરતજ રાણી દિશાએ જવાનું ખડાનું કાઢી જમવાના એરડામાંથી બહાર નીકળી. તે જ્યાં રાજ પ્રથમ બેઠા હતા ત્યાં આવી પહોંચી ત્યાં પડેલો કાગળ રાણીએ ઝટપટ વાંચી લીધો. એના વદન ઉપરથી અનેક પ્રકારના છાયા પસાર થઈ ગઈ. એણે કૂર અદૃહાસ્ય કયું. હૃદયમાં અનેક તર્કવિતર્ક કર્યા. જલદી નેત્રાંજનની શળી લઈને થુંકથી ભીંજવી અંજન સહિત કરી એક ઠેકાણે જરાક માત્ર સુધાર્યું અકાર ઉપર બિંદુ માત્ર કયું. ને કાગલ હતો એમ જ મુકી દીધો ને ઝટપટ બહાર નીકળી ત્યાં શ્યામ મુખવાળી શ્યામા સામે મળી. એની કાર્યકુશળતાથી શ્યામા ચેતી ગઈ હતી કે આજે કંઈક છે ખરું ? શ્યામાને જોઈ રાણી હસી. રાણીના એ કૂર હાસ્ય ઉપરથી શ્યામાએ કહ્યું. “ કાં બાઈ સાહેબ ? કંઈ કાર્યની આવી હાથ લાગી ? ”

“ અત્યારે તો એમ જણાય છે. કાર્યની શરૂઆત કરી છે. પૂર્ણ થાય ત્યારે એના ફલની તો માલૂમ પડે. ” આસ્તેથી રાણીએ કહ્યું.

“ બસ હવે આપણી ફત્તેહ છે. બાઈસાહેબ ? ”

“ તો તારા મોંમાં સાકર ? ”

શ્યામાને જણાવી રાણી એકદમ મહારાજ જમતા હતા

તેમની પાસે આવી. નિરાંતે મહારાજને જમાડ્યા. અત્યારે એનાં દિલમાં શાંતિ હતી, પ્રસન્નતા હતી. મહારાજ નમીને પાછા દિવાનખાનામાં આવ્યા અને જ્યાં પાનસોપારી ખાય છે એટલામાં તો અવંતી જવાને હૂત તૈયાર થઈને મહારાજ પાસે આવીને નમ્યો. રાજાએ કુણાલને લખેલો કાગળ પરખી-ડીયામાં પેક કરી એની ઉપર મહોરછાપ કરી હૂતને આપ્યો. કેટલાક સુખચી આપવા યોગ્ય સમાચાર આપ્યા. હૂતે કાગલને નમીને ઉંચકી લીધો, પછી મહારાજને નમીને તે અશ્વારૂઢ થઈ અવંતી તરફ ચાલ્યો ગયો.

પ્રકરણ ૬ હું.

પૂર્વ પરિચય.

આ અવસરપિણી કાલનો આજે પાંચમો આરો ચાલે છે પહેલો સુખમ સુખમ નામનો આરો ચાર કોડકોડી સાગરો-ગમ પ્રમાણ હોય છે એ આરાની શરૂઆતમાં પુરૂષનું આયુષ્ય ત્રણ પદ્યોપમ ને શરીર ત્રણ ગાઉનું હોય, અનુક્રમે હીન થતાં બીજા સુખમ નામના આરામાં બે પદ્યોપમનું આયુષ્ય અને બે ગાઉનું દેહમાન હોય, એ બીજા આરાનું પ્રમાણ ત્રણ કોડકોડીનું જાણવું. એ બીજો આરો પુરો થઈને ત્રીજો આરો બેસે છે ત્યારે મનુષ્યના શરીરનું પ્રમાણ એક ગાઉ અને આયુષ્ય એક પદ્યો-

પમનું હોય છે. ત્રીજા આરાનું પ્રમાણ બે કોડાકોડી સાગ-
રોપમનું હોય છે. એનું નામ સુષમ દુષમ છે. આ ત્રણે
આરામાં યુગલિક મનુષ્યો હોય છે તેઓ સ્ત્રી અને પુરૂષ
સાથેજ જન્મે છે. કંદપવૃક્ષ પાસેથી ઇચ્છિત વસ્તુ મેળવીને
કષાય રહિતપણે સંસાર સુખ ભોગવતાં પોતાનું જીવન વ્ય-
તીત કરે છે. અંદપ કષાયવંત હોવાથી મરણ પામીને પણ
દેવલોકમાં જાય છે. એ ત્રીજા આરાના અંતમાં શ્રી રૂપભ-
દ્રેવનો જન્મ થયો.

રૂપભદ્રેવે યુગલિક ધર્મ નિવારીને વ્યવહાર માર્ગ
પ્રવતાવ્યો. પહેલા રાજા થયા પ્રથમ ધર્મ પ્રવર્તક થયા
પ્રથમ તીર્થંકર થયા. તેમનાજ પુત્ર ભરત આ અવ-
સર્પિણીમાં પહેલાં ચક્રવર્તિ થયા. પ્રથમ તીર્થંકર મોક્ષે
ગયા પછી ત્રણ વર્ષ અને સાડા આઠ માસે ચોથો આરો બેઠો
એ ચોથા આરાનું પ્રમાણ ૪૨ હજાર વર્ષ ન્યુન એક કોડા-
કોડી સાગરોપમનું છે. ચોથા આરાની શરૂઆતમાં પાંચસે
ધનુષ્ય પ્રમાણ શરીર અને કોટી પૂર્વનું આયુષ્ય પ્રમાણ
હતું. એ યુગની શરૂઆતમાં ભરત ચક્રવર્તી હતા.

શ્રી રૂપભદ્રેવ ભગવાનને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી અંત-
મુહુર્તમાં મોક્ષ માર્ગ શરૂ થયો એમની અસંખ્યાતી પાટ પર-
પરા સુધી મોક્ષ માર્ગ ચાલુ રહ્યો. એમના સમયમાં દુન્યામાં
મહાનમાં મહાન જૈનધર્મ હતો. રાષ્ટ્રધર્મ કહોકે રાજ્યધર્મ સર્વ
કોઈ રૂપભ ભગવાને કહેલા ધર્મને માનનારા હતા. જો કે એમના
પુત્ર કચ્છ મહાકચ્છઆદિ તાપસ થઈ વનફલ ખાતા હતા

છતાં ભાવથી તો એ રૂપભદ્રેવને પુજનારા એનું ધ્યાન ધરનારા હતા. ભરતનો પુત્ર મરિચી ત્રિદંડી થઈ ગયો હતો. છતાં એ પણ રૂપભદ્રેવનું ધ્યાન ધરતો જૈન સાધુઓની સેવા કરતો હતો. રૂપભદ્રેવનું શાસન લગભગ અર્ધઆરા પર્યંત ચાલેલું. રૂપભનાથને થઈ ગયાં પચ્ચાસ લાખ કોટી સાગરો-પમ કાળ વહી ગયો ત્યારે એમનીજ પાટપરંપરામાં વિનિતા નગરીને વિષે બીજા અજીતનાથ તીર્થંકર થયા. તેમની વખતમાં સગરનામે બીજા ચક્રી થયા.

સગર ચક્રવર્તીનાજ જહ્નુકુમારાદિક સાઠ હજાર પુત્રો દેશાટન કરવા નિકળેલા, તેઓ ફરતા ફરતા અષ્ટાપદ પર્વતની પાસે આવ્યા. અષ્ટાપદની યાત્રા કરતાં એનાં ભવ્ય મંદિરો જોઈ પોતાના પૂર્વજની કીર્તિનું રક્ષણ કરવા માટે એમણે અષ્ટાપદ પછવાડે દંડરત્નથી ફરતી ખાઈ કરી. અને ગંગાનું પાણી એમાં વાળ્યું. એથી ભુવનપતિના નાગકુમારના ભુવનોમાં બળભાગટ થવાથી નાગકુમારના ઇંદ્રે-ભૂતાનેંદ્રે પોતાની દૃષ્ટિ-જવાળાથી બાળી ભસ્મ કર્યાં. તીર્થ લક્ષિત કરતાં મરણ પામેલા એ સગર રાજાના પુત્રો ખારમા દેવલોકે ગયા. ગંગાના પ્રવાહથી ગામ અને નગરોને નુકશાન થવાથી સગરે પોતાના પૌત્ર ભગીરથકુમારને આજ્ઞા કરી. ભગીરથકુમારે ત્યાં જઈ ભૂતાનેંદ્રને પ્રસન્ન કરી જાનહુવીને પાછી સમુદ્ર સાથે મેલવી દઈ લોકોનું સંકટ દૂર કર્યું. ત્યારથી ગંગા એ જાનહુવીને કે ભાગીરથી નામે ઓળખાય છે.

ભગવાન અજીતનાથના મોક્ષગમન પછી ત્રીસ લાખકોડ સાગરોપમ પસાર થયા ત્યારે સંભવનાથનું નિર્વાણ થયું. તે પછી દશલાખકોડ સાગરોપમે શ્રીઅભિનંદન નિર્વાણ. એમ વીશ તીર્થંકર પર્યંત કેટલોય કાલ ચોથા આરાનો પસાર થઈ ગયો.

વીશમા તીર્થંકર મુનિસુવ્રત સ્વામી મગધદેશની રાજ-ગૃહી નગરીમાં ત્રીશ હજાર વર્ષના આયુષ્યે ઉત્પન્ન થયા. ઓગણીસમા મહિલાનાથ પછી ચોપનલાખ વર્ષે મુનિસુવ્રત મોક્ષે ગયા. મુનિસુવ્રતસ્વામીના સમયમાં હસ્તિનાપુર નગરમાં પદ્મ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. એને વિષ્ણુકુમાર અને મહાપદ્મ એ પુત્રો હતા તેમાં મહાપદ્મ છ ખંડ પૃથ્વી સાધીને નવમા ચક્રવર્તી થયા. એ મહાપદ્મ ચક્રવર્તીને નમૂચી નામે પ્રાક્ષણ પ્રધાન હતો. ચક્રવર્તીએ એક દિવસે પૂર્વે એને વરદાન આપેલું હોવાથી નમૂચીએ મહાપદ્મ પાસેથી કાર્તિક શુદ્ધિ ૧૪ સુધીનું રાજ્ય માગી લીધું. ચક્રીએ એને રાજ્ય આપ્યું ને પોતે અન્તઃપુરમાં રહ્યો.

નમૂચીએ હિંસામય એવો યજ્ઞ આરંભ્યો અનેક પ્રાક્ષણો, રૂપીયો, એ યજ્ઞમાં આવી નમુચીનાં વખાણ કરી દક્ષિણા મેલવવા લાગ્યા. એવી રીતે દરેક દર્શનના લોકો-નેતાઓ એના યજ્ઞમાં આવ્યા પણ એ યજ્ઞ હિંસામય હોવાથી જીનયતિઓએ એમાં ભાગ ન લેવાથી નમુચી ગુસ્સે થયો. દૈવયોગે એ સમયે મુનિસુવ્રત સ્વામીના શિષ્ય સુવ્રતસૂરિ અનેક શિષ્યો સાથે ત્યાં ચોમાસું હતા. નમુચીએ સૂરિને બોલાવી સંભળાવી દીધું

કે “ દરેક દર્શનના પંડિતોએ મારા યજ્ઞમાં ભાગ લીધો છે. પણ તમે શા માટે ન આવ્યા. ”

“ રાજન ? એ હિંસામય યજ્ઞમાં નૈનયતિઓ ભાગ ન લઈ શકે ? સુવ્રતસૂરિએ કહ્યું.

“ આવો અનુપમ પૂણ્યમય યજ્ઞ હિંસામય છે કેમ ? ઠીક છે સાત દિવસની તમને મુદત આપું છું કે મારા રાજ્યની હદ છોડીને તમારે જતા રહેવું ? ”

“ રાજન ? ચોમાસામાં સાધુઓ વિહાર ન કરી શકે ? તેમાં પણ વળી સમસ્ત ભરતશ્વેત્રમાં તમારું રાજ્ય હોવાથી સાધુઓ ક્યાં જાય ? ” સુવ્રતસૂરિએ સમજાવવાની કોશીષ કરી.

ગાઠ અજ્ઞાનરૂપી અંધકારમાં અંધ થયેલા તેમજ અભિમાનરૂપી કૃણીધરથી ડોલતા એ નમુચીનો મગરૂર આત્મા જરીપણ સમજ્યો નહીં. “ સાત દિવસ સુધીમાં જે તમે મારી હદ છોડીને નહીં જતા રહો તો તમને બધાંને મરાવી નાંખીશ એ યાદ રાખજો.”

સુવ્રતસૂરિ ઉપાશ્રયમાં આવ્યા. નગરના સર્વે સજ્જનોએ, મંત્રીઓએ નમુચીને બહુ સમજાવ્યો પણ ગમે એટલું પાણી મુશળધાર પડવા છતાં મગશીળીઓ પાપાણુ પડાવે ખરે કે ? એ નમુચીએ કોઈનું કથન સાંભળ્યું નહિ.

સુવ્રતસૂરિએ પોતાના આકાશગામી વિદ્યાવાળા એક શિષ્યને મેરૂ પર્વતના શિખર ઉપર તપ કરતા મહાપદ્મ ચક્રવર્તીના વડિલ બંધુ વિષ્ણુકુમારને તેડવા મોકલ્યો. એ શિષ્યે

ત્યાં જઈને વિષ્ણુકુમારને સર્વે હકીકત કહી સંભળાવી. જેથી વિષ્ણુકુમાર એ શિષ્યને લઈને હસ્તિનાપુર આવ્યા. ગુરૂને વાંદી બીજે દિવસે વિષ્ણુકુમાર મુનિ રાજસભામાં જ્યાં યજ્ઞ થતો હતો ત્યાં આવ્યા. નમુચી સિવાય સર્વે બ્રાહ્મણો, રૂપીઓ, અને પ્રધાનો તેમજ અન્ય રાજાઓ એમને નમ્યા.

વિષ્ણુકુમારે નમુચીને સમજાવવામાં કયાશ રાખી નહીં પણ વિનાશકાળે વિપરીત બુદ્ધિ એ મુજબ એણે કંઈ પણ સાંભળવાની સાફ ના પાડી. અને સાત દિવસ પછી હું એ સર્વેને મારી નાંખીશ આજે એક દિવસ તો ઓછો થયો છે. એવો પોતાનો નિશ્ચય કહી સંભળાવ્યો.

“ ઠીક ત્યારે મને એકલાને તો રહેવાની થોડી જમીન આપીશને ? ”

“ હા ! ફક્ત ત્રણ ડગલાં જમીન તમને મલશે ? ” એ ગર્વિષ્ઠ નમુચીએ કહ્યું.

તે પછી વિષ્ણુકુમારે વૈકિયલબ્ધિથી એક લાખ જોજનનું શરીર વધાર્યું જંબુદ્વિપની પૂર્વ પાશ્ચિમ જગતી (કીલ્લા) ઉપર એ પગ મૂકીને “ હવે ત્રીજો પગ ક્યાં મુકું જમીન આપ ? ” ક્રોધથી ધમધમતા વિષ્ણુકુમારે કહ્યું. તેમનું આવું ભયંકર કૃત્ય જોઈ નમુચી મૌન રહ્યો એટલે વિષ્ણુકુમાર મુનિએ ત્રીજો પગ એની છાતી ઉપર મુકીને એને પાતાલમાં ચાંપી દીધો. એથી નમુચીનું શરીર પાતાલમાં પેસી ગયું. એનો આત્મા શરીર છોડીને સાતમી નરકપૃથ્વીનો મેમાન થયો.

વિષ્ણુકુમારે લાખ જોજનપ્રમાણ શરીર કરવાથી પૃથ્વી ખળભળવા લાગી. પર્વતોનાં શિખરો પડવા લાગ્યાં, જ્યોતિષી દેવો પણ ભય પામ્યા. અરે ‘ આ શું ’ બધા બ્રહ્માંડમાં ખળભળાટ થઈ રહ્યો. ચક્રવર્તી અન્તઃપુરમાંથી દોડતો આવી પડીલ બંધુના ક્રોધને એના ચરણમાં પડી શાંત કરવા લાગ્યો, વિદ્યાધરો અને ગંધર્વો આ મહા મુનિનો ક્રોધ શાંત કરવા માટે મધુરનાદે આકાશમાં ગાન કરવા લાગ્યા. એવા અનેક મધુર કોલાહલથી જેમ જેમ આ મનસ્વી મુનિનો ક્રોધ શાંત થતો ગયો એમ એમણે પોતાનું શરીર સંક્ષેપવા માંડ્યું. અનુક્રમે વિષ્ણુકુમાર મુનિ પોતાના મુળ સ્વરૂપમાં સ્થિત થયા. ચક્રવર્તીએ એમને ખમાવ્યા. એવી રીતે નમુચીનો ઉપસર્ગ નિવારી વિષ્ણુકુમાર મુનિ ઉપાશ્રયે આવ્યા. આચાર્ય પાસે આવી એનું પ્રાયાશ્રિત કર્યું. સંઘનું કાર્ય હોવાથી તેમને કાંઈ દોષ લાગ્યો નહોતો તો પણ સ્વાધ્યાય ધ્યાન તેમજ ઇરિયાવહિ વડે ગુરૂની સમક્ષ આલોચના કરી, છેવટે વિષ્ણુકુમાર મુનિ શિવવધુના ભરતાર થયા.

આ મહાઉત્પાત શાંત થવા પછી જાણે ફરીથી જન્મ્યા હોય એવી રીતે સર્વે મનુષ્યો સારૂ જમણ-હર્ષજમણ જમતાં અને શુભ વસ્ત્ર પહેરી એક બીજાને જુદાર કરતા સુખશાતા પૂછવા લાગ્યા. એ દિવસ કાસ્તક સુદિ પડવાનો હતો ત્યારથી દરેક કાર્તિકી પડવે મનુષ્યોમાં જુદાર કરવાનો ને મનગમતાં હર્ષજમણ જમી નવાં વસ્ત્ર પહેરવાનો રિવાજ શરૂ થયો જે આજે પણ જગત્માં પ્રસિદ્ધ છે. આ વિષ્ણુકુમારના દૃષ્ટાંતથી

અન્ય મતિઓએ જોડી કાઢ્યું ને પોતાના શાસ્ત્રમાં એક મોટું પુરાણ ઉભું કરી “ સો યજ્ઞ કરનાર બલિરાજને ભગવાને વામનનું રૂપ કરી છડ્યો ને પાતાલમાં ચાંપ્યો. ” એ રીતે એ પુરાણ પ્રસિદ્ધ કર્યું.

એ મુનિસુવ્રત સ્વામીના તીર્થમાં રામ લક્ષ્મણને રાવણ આઠમા બળદેવ વાસુદેવ ને પ્રતિવાસુદેવ થયા છે. રામ લક્ષ્મણના સમયમાં એક ગૌતમનામના રૂપિ થયા છે. ન્યાયશાસ્ત્રના કર્તા આજ ગૌતમ હોય એ બનવાજોગ છે. મુનિસુવ્રતસ્વામીના મોક્ષગમન પછી છલાખ વર્ષે એકવીશમા નમિનાથનું મોક્ષગમન જાણવું એ નમિનાથના સમયમાં દશમા હરિષેણ નામે ચક્રી થયા ને એમના શાસનમાં જય નામે ત્રણ હજાર વર્ષના આયુષ્યવાળા અગીયારમા ચક્રવર્તી થયા.

એકવીશમા નમિનાથના મોક્ષગમન પછી પાંચલાખ વર્ષે નેમિનાથનું મોક્ષ ગમન સમજવું. નેમિનાથના સમયમાં છેલ્લા વાસુદેવ બળદેવ ને પ્રતિવાસુદેવ શ્રીકૃષ્ણ, બળભદ્રને જરાસંઘ થયા. એમના સમયમાં વ્યાસ રૂપિ થયા એમણે વેદોની રચના કરી. જે વેદો અત્યારે સુધારાવધારા સાથે પ્રચલિત છે. બાકી તો રૂપભદ્રેવના સમયમાં એમણે રચેલા વેદો તો નવ તીર્થંકર પર્યંત રહ્યા. ત્યારપછી સંઘ વિચ્છેદ જવાથી પ્રાક્ષણભાસોએ નવી નવી શ્રુતિઓ રચી પોતાની માન્યતા ચાલુ કરાવી. જેથી જગતમાં ત્યારથી સંયતિને બદલે અસંયંતિની પૂજા થઈ ને આજ સુધી લોકમાં ચાલે છે. તે પછી દશમા શીતલનાથ તીર્થંકર થયા પણ એમનો સત્ય ઉપદેશ એ પ્રાક્ષણ

ભાસોએ માન્ય રાખ્યો નહીં ને ત્યારથીએ જૈનોના નિંદક થયા છતાં લોળા લોકોને ભરમાવી પોતે ગૃહસ્થ ગુરૂ તરીકે જગતમાં :પૂજવા લાગ્યા. શ્રાદ્ધ, દાન વગેરેમાં ઉત્તમ પાત્ર પોતેજ પોતાની જાતને ગણાવી જગતને ઠગવાવડે ધન એકઠું કરવા માંડ્યું એમની પરંપરાએ રચાયેલી નવીનવી શ્રુતિઓને વ્યાસરૂપિએ એકઠી કરીને વેદની રચના કરી.

નેમિનાથના સમયનો કાળ એ તે સમયમાં ઘણોજ સુધરેલો કાળ ગણાતો. નેમિનાથ પ્રભુને કેવલજ્ઞાન થયા પછી બે વર્ષે મોક્ષનો માર્ગ ચાલુ થયો તે તેમની આઠપાટ સુધી મોક્ષનો માર્ગ ચાલુ રહ્યો. એક હજાર વર્ષના આયુષ્યવાળા નેમિનાથના મોક્ષગમન પછી ૮૩૭૫૦ વર્ષે શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાન મોક્ષે ગયા. નેમિનાથ પ્રભુ મોક્ષ ગયા પછી કેટલેક કાળે પંજાબ-પાંચાળ દેશના કાંપિલ્યપુર નગરમાં સાતસો વર્ષના આયુષ્યવાળા બ્રહ્મદત્ત નામે ખારમા ચક્રવર્તી થયા. આ ભરતખંડમાં એ છેલ્લા ચક્રી થયા. છ માસમાં એમણે છ ખંડ પૃથ્વી તાબે કરી ભરતક્ષેત્રના અધિપતિ થયા. નેમિનાથ અને પાર્શ્વનાથના અંતરામાંએ ચક્રી થયા.

ત્રેવીશમા તીર્થંકર પાર્શ્વનાથ કાશીના રાજા અશ્વસેનના કુમાર હતા. એ રાજા પરંપરાએ ચાલ્યા આવતા નેમિનાથના શાસનમાં જૈનધર્મ પાળતો હતો. પાર્શ્વકુમાર જ્યારે કુમાર-વસ્થાને પામ્યા તે અરસામાં કમઠનામનો એક બ્રાહ્મણ પોતાની કંગાળ હાલતથી કંટાળી સંસારસુખની આશાએ તાપસ થઈ ગયો હતો તે ફરતો ફરતો અને પોતાની તપશ્ચર્યાથી સર્વને

આશ્વર્ય પમાડતો કાશીનગરમાં જાહ્નવીના કિનારા ઉપર આવી પંચાગ્નિ તપ કરતો હતો એના અગ્નિકુંડના એક મોટા કાષ્ટમાં એક વિષધર દગ્ધ થતો કેાઈ જાણી શક્યું નહીં જેથી પાર્શ્વકુમારે ત્યાં આવી દયાધર્મ સમજાવવા કમઠને ઉપદેશ કર્યો. પ્રભુ એ અજ્ઞાન તપકરનાર કમઠ ઉલટો ક્રોધવશ થયો તેથી પાર્શ્વકુમારે અનુચર પાસે એ કાષ્ટને જયજ્ઞાથી ફડાવ્યું. ને લોકોની નજર આગળ અર્ધદગ્ધ સર્પ તરતજ બહાર નિકળી પડ્યો એ મૃત પ્રાયઃ થયેલો સર્પ પ્રભુનાં દર્શન પામી નવકાર સાંભળવાવડે નાગકુમાર દેવલોકમાં ઇંદ્રની પદવી પામ્યો. આજે જે ધરેણુંદ્ર શાસન લકિતનાં કામ કરી રહ્યો છે. અને તેમાંય શ્રીપાર્શ્વનાથનો તો વિશેષ કરી લકત એવો જૈન શાસનમાં પ્રસિદ્ધ છે. જે જૈન સંઘનાં કષ્ટ સાંભળીને વારંવાર દોડી આવી સંઘનાં વિદ્વો દૂર કરે છે એ ધરણુંદ્ર એ નાગનોજ જીવ છે. પ્રભુના દર્શનનું એ ફલ-માહાત્મ્ય છે.

શ્રીપાર્શ્વનાથ તે પછી દિક્ષા લઇ મૌનયજ્ઞે વિચરવા લાગ્યા. એક દિવસ કેાઈ તાપસના આશ્રમ પાસે કુવાની નજીકમાં વડ વૃક્ષની નીચે રાત્રીના કાર્યોત્સર્ગ ધ્યાને રહ્યા છે. એવામાં પેલો કમઠ તાપસ આજે આ દુન્યામાં નહતો એ તાપસનો ભવ પૂરો કરીને ભુવનપતિ નિકાયમાં મેઘમાલી નામે દેવ થયો હતો. પ્રભુ ઉપર પૂર્વનું વેર સંભાળી એમને ઉપસર્ગ કરવાને દોડી આવ્યો પોતાની દેવશક્તિથી વિવિધ પ્રકારના ઉપસર્ગ કર્યા પણ એ ભગવન્ ઉપસર્ગથી ચલાયમાન ન થયા ધૂળનો વરસાદ વરસાવ્યો, પછી દૈત્યો વિકુર્વા.

આખરે થાકીને મુશલધારે મેઘ વરસાવ્યો. પૃથ્વીને જલમય કરી દીધી જલપ્રવાહ પ્રભુને ઢીંચણુ પર્યંત, પછી જનું સુધી નાભી લગી વધતાં વધતાં નાસિકાપર્યંત જલ આવ્યું. છતાં ભગવન્ તો નિશ્ચિત હતા. જે બધા વિશ્વનાં મનોવાંચિત પૂરવાને સમર્થ છે તે પ્રભુ જલમાં શી રીતે ડૂબે !

એ સમયે ધરણેંદ્રનું આસન કંપાયમાન થયું અને અવધિજ્ઞાનથી આ ઉત્પાત જાણી પોતાની દેવીઓ સાથે ત્યાં દોડી આવ્યો ભગવાન નીચે કમલની રચના કરી નાગનું રૂપ કરી ભગવંતનું શરીર લપેટી મસ્તકે ફણાવડે છત્ર ધર્યું. જેમ જેમ પાણી વધતું જાય એમ કમલ ઉંચે આવે પણ ભગવન ડૂબે નહીં. કમઠ જલ વરસાવીને થાક્યો પણ ભગવન્ને ડૂબાવી શક્યો નહીં. આ તરફ ધરણેંદ્રે પણ અવધિજ્ઞાનથી કમઠનો ઉત્પાત જાણી એની નિર્ભત્સના કરી.

કમઠે ભયભીત થઈને પોતાની માયા સંકેલી લીધી ને ભગવંતને નમી પડ્યો શત્રુભાવે પ્રગટ થયેલા એ કમઠે ત્યાં સમકિત પ્રાપ્ત કર્યું.

કમઠ—મેઘમાળી ઉપસર્ગ કરી રહ્યો ને ધરણેંદ્ર ભકિત કરી રહ્યા છે. એવા શત્રુ અને મિત્ર બન્ને ઉપર જેમની સમાન મનોવૃત્તિ છે તે પાર્શ્વનાથ પ્રભુ જગતનાં વિધ્નો દૂર કરો.

કેવલજ્ઞાન પામી સો વર્ષનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી સમેત-શિખરના પાહાડ ઉપર પાર્શ્વનાથ મોક્ષે ગયા. આજે પણ એ પહાડ પારસનો પહાડ એ નામે ઓળખાય છે, એ પાર્શ્વ-

નાથ પ્રભુને કેવલજ્ઞાન થયા પછી ત્રણ વર્ષે મોક્ષનો માર્ગ શરૂ થયો ને તેમના મુકિતગમન પછી ચાર પાટ સુધીએ માર્ગ ચાલુ રહ્યો.

શ્રીપાર્શ્વનાથ પછી ચોવીશમા મહાવીર સ્વામી ૨૫૦ વર્ષે મોક્ષે ગયા શ્રીપાર્શ્વનાથની પાટે શુભદ્રતા ગણુધર થયા તેમની પાટે હરિદત્તજી થયા તેમની પછી ચોથા આર્ય સમુદ્ર થયા તેમની પછી પાચમા સ્વયંપ્રભસૂરિ થયા એ સ્વયંપ્રભસૂરિના શિષ્ય પિહીતાશ્વય મુનિને એક બુદ્ધકીર્તિનામે શિષ્ય હતો એણે બૌદ્ધમત નામે એક નવીનમત ચલાવ્યો સ્વયંપ્રભ સૂરિની પાટે છઠ્ઠા કેશિકુમાર મુનિ થયા. ચરમતીર્થ કર મહાવીરના સમયમાં આ કેશીગણુધર વિદ્યમાન હતા. એમણે સ્વેતાંબી નગરીના નાસ્તિક પ્રદેશીરાજાને ઉપદેશ આપી જૈન બનાવ્યો હતો.

એક દિવસ કેશીગણુધર અને ગૌતમસ્વામી અચાનક એકઠા થઈ ગયા. ધર્મચર્ચા કરતાં સરળ હૃદયના કેશીગણુધરે મહાવીરસ્વામીનો માર્ગ માન્ય રાખ્યો. વીર પ્રભુને કેવલ થયા પછી ચારવર્ષે મોક્ષનો માર્ગ શરૂ થયો ને તેમની પાટે ત્રણ પાટ સુધીએ માર્ગ ચાલુ રહ્યો. આનંદ; કામદેવદિક દશ તો મહાવીરના મોટા ખારત્રતધારી શ્રાવક હતા. એ બધા વચ્ચે દેવતાનો એક અવતાર કરીને ત્રીજે ભવે સિદ્ધિને વરશે તે સિવાય મહાવીર સ્વામીના સમયમાં નવજણે તો તીર્થ કર નામ-કર્મ ઉપાર્જન કર્યું. જે આવતી ઉત્સર્પિણીમાં તીર્થ કર થા

મોક્ષે જશે. ^૧શ્રેણિક, ^૨મહાવીરના કાકા સુપાર્શ્વનો જીવ. ^૩શ્રેણિક પૌત્ર ઉદાયી રાજનો જીવ, ^૪પોટલાચાર્યનો જીવ ^૫શંખ શ્રાવકનોજીવ ^૬સત્યકીવિદ્યાધરનોજીવ, ^૭સુલસાનોજીવ ^૮રેવતિ શ્રાવિકાનોજીવ ને ^૯અંબડ તાપસ સુલસાની પરિક્ષા કરનારો એમ નવજાણા શ્રી વીર પ્રભુના શાસનમાં તીર્થંકર પદવી પામ્યા છે. શ્રી મહાવીરના મોક્ષ ૭.૫૦ મન પછી ત્રણ વર્ષને સાડા આઠ માસે પાંચમો આરો એકવીશ હજાર વર્ષનો બેઠો. આ આરાની શરૂઆતમાં સાત હાથનું શરીર અને ૧૩૦ વર્ષનું આયુષ્ય પ્રમાણ બાળનું,

એવી રીતે તેવીશ તીર્થંકરો બાર ચક્રવર્તી, નવ વાસુદેવ, નવ બલદેવ ને નવપ્રતિવાસુદેવ તેમજ નવનારદ એ ઇકાંતેર પુરૂષો ચોથા આરામાં થયા તે પહેલા તીર્થંકર તો ત્રીજા આરાના અંતમાં થઈ ગયા છે એજ બંદાંતેર પુરૂષો થયા. અને બાર રૂદ્ર મેળવતાં ૮૪ શલાકી પુરૂષો થાય છે. એ બધા જ્ઞેન-ધર્મી જાણવા નારદો પ્રથમ તો પરિવ્રાજક હોય છે. પણ પાછળથી ભાવજ્ઞેન થઈને આત્મસાધન કરી મોક્ષનો માર્ગ સાધે છે.

પ્રકરણ ૭ મું.

ઇતિહાસ પરિચય.

વીશમા તીર્થંકર મુનિસુવ્રતસ્વામી રાજગૃહી નગરીમાં જન્મ્યા હતા તેમજ છેલ્લો પ્રતિવાસુદેવ જરાસંધ પણ રાજ

ગૃહીમાં હતો. મહાવીરસ્વામીના સમયમાં મગધરાજ ણિંણિ-
સારપણુ રાજગૃહી નગરમાં રાજ્ય કરતો હતો પણ આ રાજ
ગૃહીએ જુદી જણાવ છે. ણિંણિસારની રાજધાની રાજગૃહી તો
એના પિતા પ્રસેનજીત રાજાએ વસાવી હતી. પ્રસેનજીત રાજા
સુધી મગધનારાજાઓની રાજધાની કુશાગ્રપુર ગણાતી હતી.
એમાં આગનો ઉપદ્રવ વારંવાર થવાથી મગધરાજ પ્રસેનજીતરા-
જાએ નવીન નગરી વસાવી એનુંજ નામ રાજગૃહી રાખ્યું. પ્રસેન-
જીતને શ્રેણિકકુમાર વગેરે સો કુમારો હતા. એમાં શ્રેણિક ગાદી
ઉપર આવ્યો. શ્રેણિક પ્રથમ બુદ્ધના સમાગમમાં આવવાથી બૌદ્ધ
થયેલો પણ અનાથી મુનિના દર્શનથી તેમજ ચિદ્વજ્રાના પ્રય-
ત્નથી શુદ્ધ જૈન થયો. એવામાં શ્રીમન્ વીરપ્રભુને કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત
થયું ને તે રાજગૃહી સમવસર્યા. મગધરાજ શ્રેણિક એમનો અન-
ન્ય ભક્ત થયો. માળવાનો રાજા ચંદ્રપ્રદ્યોત એમનો અવિરતિ
શ્રાવક હતો વત્સ દેશની કોશાંબીનો રાજા શતાનિક અને એનો
પુત્ર ઉદયન, સિંધુ સૌવિરદેશના વિત્તભય નગરનો રાજા ઉદાયી
દશાર્ણ દેશનો દશાર્ણભદ્ર વિશાળનગરીનો ચેટકરાજ, કાશી
અને કોશલદેશ (અયોધ્યા) ના રાજાઓ ક્ષત્રીયકુંડનો નંદિ-
વર્ધનરાજ પોલાશપુરનો વિજયરાજ, પોતનપુરનો પ્રસન્નચંદ્ર
હિમાલયની ઉત્તરે પૃથ્વ ચંપાના શાળને મહાશાળ કનકપુરનો
પ્રિયચંદ, મહાપુરીનગરનો બલરાજ, અને ચંપાનગરનો દત્ત-
રાજ આદિ જૈન રાજાઓ એમના ભક્ત હતા.

શ્રેણિકના અભયકુમાર, મેઘકુમાર, હલ્લ ને વિહલ્લકુમાર,
નંદિષેણકુમાર આદિ કુમારોએ શ્રી વીરપ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી

હતી. વિશાળાના ચેટકમહારાજની કુંવરીઓ મૃગાવતી, સુગ્રેષ્ટા, ચિદ્વજ્રા વગેરેએ પણ વ્રત ગ્રહણ કર્યાં હતાં. ઘણાં વર્ષપર્યંત શ્રેણિકે મગધનું રાજ્ય ભોગવતાં જૈનધર્મનું આરાધન કર્યું. તે પછી એમનો પુત્ર કોણિક મગધરાજ થયો. એને ચંપાનગરી વસાવી ત્યાં રાજધાની સ્થાપન કરી. પોતાના બાહુબલથી ત્રણ ખંડ પૃથ્વી દેખાવી સર્વે શત્રુરાજઓને જીતી તાબે કરી લીધા. ને અજતશત્રુ એ નામે પ્રસિદ્ધ થયો એનો પુત્ર ઉદાયિ પણ એની પેઠે શ્રી મહાવીરનો ભક્ત હતો. અજતશત્રુ જૈનધર્મનો દુશ્મન હતો.

બુદ્ધના એક શિષ્ય દેવદત્તે બુદ્ધને વિનંતિ કરી કે ભગવન્ ! આપણે સાધુને વનવાસ, જીર્ણ વસ્ત્ર ધારણ, ગોચરીથી આહાર ગ્રહણ અને માંસ ત્યાગ. એ ચાર નિયમ પાળવા પણ ગૌતમબુદ્ધે એ વચન માન્ય રાખ્યાં નહીં. એ પછી દેવદત્તે અજતશત્રુને આશરે આવી નવો મત કાઢ્યો પણ એ લાંબો સમય ટક્યો નહીં. અજતશત્રુ પણ ન્યારે વિજય યાત્રા કરવા નિકળ્યો ત્યારે સાવચ્છીનગરી કબજે કરીને કપિલવસ્તુ જીતી લઈ એનો નાશ કરી નાખ્યો. એમના માંસાહાર આદિ દોષોથી એ ગુસ્સે થયો હોય એમ લાગે છે કે આવાં નવાં ધર્મીગો દુન્યાને ઠગવાને માટે નહીં જોઈએ. દુન્યામાં એનું રાજ્ય એકછત્ર છતાં જૈનધર્મનો એણે નાશ કર્યો નથી.

કઈ વર્ષો પર્યંત જગતનું સામ્રાજ્ય ભોગવ્યા પછી એનો પુત્ર ઉદાયી તખ્તનશીન થયો, પિતાના મરણથી એ

નવા ચંપાપતિને ચંપામાં ચેન પડ્યું નહી, વારંવાર એ પિતાને સંભાળીને શોકાકુલ રહેતો જેથી મંત્રીઓએ નવીન નગર વસાવાની યોજના કરી. તેને માટે યોગ્ય ભૂમિની તપાસ કરતાં ગંગાના કિનારા ઉપર એક સર્વોત્તમ ભૂમિ જોવામાં આવી. ત્યાં આગળ નવીન નગરની સ્થાપના કરી પાટલિપુત્ર એવું એ નગરનું નામ આપી ઉદાયી નરપતિએ ત્યાં શુભ સુહુર્તે રાજ્યગાદી સ્થાપી.

જેવી રીતે અન્નતશત્રુએ દીર્ઘકાલપર્યંત રાજ્ય લોગવ્યું એમ એના પુત્રે પણ લોગવ્યું, મહાવીરસ્વામીની હયાતિમાંજ શ્રેણિક મરણ પામ્યો ને અન્નતશત્રુ ગાદીએ આવ્યો. મહાવીર પછી ગૌતમસ્વામી કેવલજ્ઞાન પામ્યા. બાર વર્ષ પર્યંત કેવલી પર્યાય પાળીને મોક્ષે ગયા. એ સુધર્મા ગણધરને વાંદવાને અન્નતશત્રુ મોટી ઋદ્ધિ સહીત આવ્યો હતો.

જે વર્ષમાં શ્રીમહાવીર નિવાર્ણ પામ્યા એજ સમયમાં માળવાની રાજ્યધાની ઉજ્જયિની નગરમાં પાલકનો રાજ્યાભિષેક થયો. ને જંબુસ્વામીની પ્રભવસ્વામીની સાથે દીક્ષા પણ એજ વર્ષમાં થઈ, શ્રીમન્ મહાવીરની પાટે ગૌતમ ગણધર આવ્યા નથી પણ ખુદ ભગવંતે જ સુધર્માસ્વામીને પટ્ટારોહણ કર્યા હતા જેથી ગૌતમસ્વામીએ ગચ્છનો ભાર સુધર્માસ્વામીને સોંપી મહાવીર પછી એમને પટ્ટધર સ્થાપ્યા. શ્રીમહાવીર પછી વીશ વર્ષે ન્યારે સુધર્મા ગણધર મોક્ષે ગયા તે પછી તેમની પાટે જંબુસ્વામી આવ્યા. દીર્ઘકાળપર્યંત જંબુસ્વામી કેવલીપણે વિચરી શ્રીમહાવીરથી ૬૪ વર્ષે મોક્ષે ગયા.

ભગવન્ને નિર્વાણ પામ્યાને ૬૦ વર્ષ થયાં ત્યારે મગધરાજ ઉદાયી અપુત્ર મરણ પામવાથી મગધનું તખ્ત નંદ નામના એક પુરૂષના હાથમાં આવ્યું. તેજ વર્ષમાં પાલકનો નાશ થવાથી માલવાનું રાજ્ય મગધની સાથે ભળી ગયું.

એ નંદના વંશમાં અનુક્રમે નવ નંદ થયા. એ નવે નંદ જૈનધર્મના અનુયાયી અને પરાક્રમી હતા, એ પહેલા નંદના રાજ્યકાલની શરૂઆતથીજ તેમને કલ્પક નામે એક મહા અમાત્ય હતો એના વંશજો અનુક્રમે નંદોનું મહા મંત્રીપણું કરતા આવ્યા. એ નાગરપ્રાદ્યણ છતાં ધર્મે જૈન હતા.

જ્યારે નવમો નંદ પાટલીપુત્રના તપ્ત ઉપર આવ્યો તે સમયે કલ્પકવંશનો શકટાળ નામે એને મહા અમાત્ય હતો. એ શકટાળને શ્રીયક અને સ્થુલિભદ્ર એવા બે પુત્ર હતા. તેમજ ચક્ષાદિ સાત પુત્રીઓ હતી. નંદરાજની સભામાં વરરૂચિ નામે એક મહા વિદ્વાન પ્રાદ્યણ પંડિત હતો. તે સિવાય એક વ્યાડી નામે પણ પંડિત હતો.

વરરૂચી, વ્યાડી અને પાણીની એ ત્રણે એક જ ગુરૂના શિષ્ય હતા. પાણીની મુખ હોવાથી એને કંઈ આવડતું નહી. જેથી હિમાલય ઉપર જઈ તેણે તપ કર્યું ને શંકર નામના કોઈ દેવનું વરદાન મેલવી એ પ્રખર પંડિત થયો. ત્યારપછી એણે અષ્ટાધ્યાયી રચી જેની આગળ વરરૂચી આદિનાં વ્યાકરણ પણ નિસ્તેજ જણાવા લાગ્યાં.

એ વરરૂચિ પંડિત રોજ રાજની સભામાં એકસો ને આઠ

નવીન કાવ્યો બોલતો, જેથી રાજા શકટાળ મંત્રીના કહે-
વાથી ૧૦૮ સુવર્ણ મહોરો આપતો હતો. પ્રતિદિવસ આવી રીતે
સુવર્ણ મહોરો આ પ્રાદક્ષિણ લઈ જતો હોવાથી મંત્રીને ચિંતા
પેડી કે આમ કરવાથી તો રાજા ભંડાર ખાલી કરી નાખશે.
જેથી એ વરડચીના શ્લોકો જુના છે એવું નંદરાજને સાબીત
કરી બતાવ્યું ત્યારથી એ ૧૦૮ મહોરો મલતી વરડચીને બંધ
થઈ. વરડચી પણ આ વેર મનમાં રાખીને એનો ઉપાય હાથ
લાગે ત્યાં લગી સમયની રાહ જોવા લાગ્યો.

ગંગા નદીમાં યંત્ર ગોઠવીને ૧૦૮ સોના મહોરોની થેલી
રાખી પ્રભાતના સર્વ લોકની સમક્ષ વરડચી ગંગાની સ્તુતિ
૧૦૮ શ્લોક વડે કરતો અને એની કળ દબાવતો જેથી
સુવર્ણ મહોરોની થેલી ઉચ્છળીને એના ખોળામાં પડતી
હતી. એવી રીતે રાત્રીના એ થેલી મુકી આવતો ને
પ્રભાતના એ પ્રમાણે પ્રગટ કરવાથી વરડચીની કીર્તિ બધે
ફેલાઈ ગઈ. રાજાના સાંભળવામાં આ વાત આવવાથી એને
બહુ આશ્ચર્ય થયું. એણે મંત્રીને વાત કરી કે આ શું ?

મહા અમાત્યે એની પછવાડે છુપો જસુસ મુકીને એનું
પેકળ જાણી લીધું. એ ૧૦૮ મહોરોની થેલી કઢાવી લીધી.
બીજે દિવસે પ્રાતઃકાલે રાજા સહિત મંત્રી તથા લોકો વરડ-
ચીનો ચમત્કાર જોવા ગંગાને કિનારે આવ્યા. વરડચીએ બડા
આડંબરથી ગંગાની સ્તુતિ કરી કળ દબાવી પણ એ મહોરોની
થેલી રોજની માફક એના ખોળામાં પડી નહી. બારંવાર કળ

દબાવતાં છતાં પણ કાંઈ વળ્યું નહીં ત્યારે એ હજારે માણસની મેદનીમાં ઝાંખો પડી ગયો.

શકટાળ મંત્રીએ પેલી ૧૦૮ સુવર્ણ મહોરોની થેલી વરચ્છી આગળ રજુ કરીને કહ્યું “ જો આ તારી સુવર્ણ મહોરો કે ? ”

વરચ્છીએ પોતાની સુવર્ણ મહોરો જોતાં જ ઓળખી જો ના કહે તો ૧૦૮ મહોરો જતી રહે ને હા કહે તો ભોંદો પડી જાય. છતાં લોભવૃત્તિ બળવાન હોવાથી એણે હા કહીને થેલી લઈ લીધી, તે કપટી લોકમાં તિરસ્કારને પાત્ર થયો.

એ શકટાલ મંત્રીનો મોટો પુત્ર સ્થુલિભદ્ર રાજની માનિતી કોશા વેશ્યાને ઘેર રાત દિવસ પડી રહેતો, તેને ત્યાં સ્થુલિભદ્રને સંસારસુખ ભોગવતાં બાર વર્ષનાં બહાણું વહી ગયાં. કાળાંતરે શકટાલમંત્રીના સ્વર્ગગમન પછી નંદરાજાએ શ્રીયકને બોલાવી મંત્રીમુદ્રા આપવા માંડી ત્યારે શ્રીયકે હાથ જોડી વિનંતિ કરી કે “ મારા મોટા ભાઈ સ્થુલિભદ્રજી કોશાને ઘેર રહ્યા છે, એમને બોલાવીને આપો ? ”

શ્રીયકનાં વચન સાંભળી નંદરાજાએ સ્થુલિભદ્રને બોલાવવાને કોશાને ત્યાં સ્ત્રીપાહીઓ મોકલ્યા. કોશ્યાની રજા લઈ સ્થુલિભદ્ર નંદરાજાની આગળ હાજર થયો એટલે એના પિતાનો વૃત્તાંત જણાવી મંત્રીમુદ્રા એને આપવા માંડી. સ્થુલિભદ્રે થોડીકવાર વિચાર કરવાની રજા માગી. રાજાએ ઝટ વિચાર કરીને હાજર થવા ફરમાવ્યું.

સ્થુલિભદ્ર અશોકવાડીમાં જઈ વિચાર કરવા લાગ્યા. વિચાર કરતાં એમને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો ને પોતાને હાથે જ પંચમુઠી લોચ કરી સાધુ જેવા થઈ રાજસભામાં આવી રાજને ધર્મલાલ આપ્યો. સ્થુલિભદ્ર તે પછી સાધુ થઈને ચાલ્યા ગયા. ને રાજાએ મંત્રીમુદ્રા એમના નાના બંધુ શ્રીચક્રને આપી. સ્થુલિભદ્ર સંભુતિવિજય આચાર્ય પાસે આવીને એમની પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી અનુક્રમે બહુશ્રુત થયા. તે સમયમાં સંભુતિવિજય અને ભદ્રબાહુ ચૌદપૂર્વધર જૈનશાસનમાં સ્થંભ સમાન ગણાતા હતા. સ્થુલભદ્ર પણ્ણિ ચૌદપૂર્વ સુધી ભણ્યા છેલા ચૌદપૂર્વી સ્થુલીભદ્રજી ગણાયા.

મહાવીર સ્વામી પછી ૬૪ મેં વર્ષે જંબુસ્વામી મોક્ષે ગયા તે પછી તેમની પાટે પ્રભવસ્વામી ત્રીજા પટ્ટધર થયા. પ્રભવસ્વામી વિંધ્યાચળ પર્વતની સમીપે આવેલા જયપુર નગરના રાજા વિંધ્યના પુત્ર હતા. પ્રભવ યુવરાજ હતો તે સિવાય એને કશું બંધુ પ્રભુ નામે હતો ભવિતવ્યતાથી વિંધ્યરાજાએ યુવરાજ પ્રભવને રાજ્ય નહીં આપતાં નાના પુત્ર પ્રભુને રાજ્ય આપ્યું. જેથી માની પ્રભવ પિતાના નગરનો ત્યાગ કરી વિંધ્યાચળની સમીપ ભૂમિમાં એકગામ વસાવીને રહેવા લાગ્યો. હુંટકાટ કરી પોતાની આજીવિકા ચલાવવા લાગ્યો. અનુક્રમે ૫૦૦ ચોરોનો એ પ્રભવ સરદાર થયો. એક દિવસ તેઓ બધા જંબુસ્વામીનું ધર હુંટવાને આવ્યા. ત્યાં જંબુકુમારનો ઉપદેશ સાંભળી એ સર્વે વૈરાગ્યવંત થયા ને એમની સાથે દીક્ષા લેઈ આત્મ કલ્યાણ સ્નાધ્યું. એક વખતનો મહાન હુંટારાનો સરદાર જૈન ધર્મનોને

શ્રીમહાવીરનો ત્રીજો પટ્ટધર ચૌદપૂર્વનો જાણ થયો. જંજુ-
સ્વામીને સુધર્મા સ્વામી મોક્ષે ગયા કે કેવલજ્ઞાન થયું ને
શ્રીમહાવીર પછી ૪૪ મેં વર્ષે પ્રભવ ચૌદપૂર્વના જ્ઞાતા થઈ
યુગપ્રધાન થયા. યુગપ્રધાનો એકાવતારી હોય છે.

શ્રી મહાવીર પછી ચોસઠમેં વર્ષે જંજુસ્વામી મોક્ષે
ગયા તેજ વર્ષમાં શય્યંભવ નામના રાજગૃહીના સમર્થ બ્રાહ્મ-
ણને પ્રભવસ્વામીએ પોતાની પાટે સ્થાપવા સારૂં દીક્ષા આપી.
તે ચૌદપૂર્વના જ્ઞાતા થયા. વીર પછી ૭૦ મેં વર્ષે પ્રભવ
સ્વામી શય્યંભવસૂરિને પોતાની પાટે સ્થાપી સ્વર્ગલોકમાં
ગયા. ચૌદપૂર્વના જાણ જઘન્યથી છઠ્ઠા દેવલોક સુધી જઈ
શકે છે.

નવમા નંદના સમયમાં ભદ્રબાહુ અને સંભૂતિવિજય
વિદ્યમાન હતા એ સ્થુલિભદ્રે રાજસભામાંથી નિકળીને સંભૂતિ
વિજયપાસે વીર સંવત ૧૪૬ માં દીક્ષા ગ્રહણ કરી એ આપણે
જોઈ ગયા. એ નવમાનંદ પછી પાટલી પુત્રની ગાદી ઉપર મૌર્ય-
વંશીય ચંદ્રગુપ્ત ભારત સમ્રાટ થયો.

પ્રકરણ ૮ મું.

ચાણાક્યની ચતુરાઈ.

ચાણાક્ય નામનો બ્રાહ્મણ નિર્ધનાવસ્થાથી કંટાળીને
ધન કમાવાને નિકળ્યો. એણે સાંભળ્યું કે પાટલીપુત્રમાં નંદ-

રાજા પ્રાદ્યુષાને સુવર્ણ આપે છે. જેથી તે એ દિશા તરફ ગયો; દૈવયોગે નંદના દ્વારપાલોએ તેને નહીં અટકાવવાથી તે રાજ-મહેલમાં ઘુસી જઈ નંદરાજના સિંહાસન ઉપર બેસી ગયો. એવામાં સ્નાન કરીને અનેક પ્રકારના આભૂષણને ધારણ કરતો રાજા નિમિત્તિઆનો હાથ પકડીને ત્યાં આવ્યો. તો ચાણાક્ય પ્રાદ્યુષાને આસન દબાવીને બેઠેલો. જોઈ નિમિત્તિયે રાજાને કહ્યું. “ દેવ ? આવી રીતે બેઠેલો આ માણસ તારા રાજ્યનો નાશ કરનાર થશે માટે મીઠા વચનથી આ પ્રાદ્યુષાને ઉઠાડો કેમકે અગ્નિને સળગાવવાથી તો હાનીજ થાય. ”

રાજાના હુકમથી દાગ્રીએ બીજું આસન આપી ચાણાક્યને કહ્યું. “ હે પ્રાદ્યુષા ? તું આ આસન ઉપર બેસ ? અને મહારાજનું આસન છોડી દે ? ”

એ આસન ઉપર ચાણાક્ય પોતાનું કમંડલ મુકતાં બોલ્યો. “ આ આસન ઉપર મારું કમંડલ રહેશે. ”

દાગ્રીએ ત્રીજું આસન મુક્યું તો તે ઉપર તેણે પોતાનો ત્રિદંડ મૂક્યો એવી રીતે જેટલાં આસન મુકવામાં આવ્યાં તેટલાં એણે જુદી જુદી વસ્તુઓથી રોડી લીધાં.

રાજા ચાણાક્યના આવા વર્તનથી ગુસ્સે થયો, ને તેના પગ પકડી એને જમીન ઉપર પછાડ્યો. ગુસ્સે થયેલા ચાણાક્યે પ્રતિજ્ઞા કરી કે. “ હે રાજા ? તારાવંશ સહિત તને રાજ્ય પરથી જડ મૂલથી ઉખેડી નાખીશ ત્યારેજ તને હું છોડીશ. ”

“ જા તારાથી થાય તે કરજે; ભામટા ? ” એમ બોલતાં

નંદના સુલટોએ ગરદન પકડીને એને બહાર કાઢી મુક્યો.

નગરની બહાર નિકળેલો ચાણાક્ય જ્યારે એનો જુસ્સો શાંત થયો ત્યારે મનમાં વિચાર તો થયો “ અરે ! મેં કેવી આકરી પ્રતિજ્ઞા કરી ? ક્રોધને વશ થઈ આવી વિષમ પ્રતિજ્ઞા કરેલી કેવી રીતે હું સિદ્ધ કરીશ જે થયું તે ખરૂં પણ હવે પ્રતિજ્ઞા તો પૂર્ણ કરવી જોઈએ કેમકે રણસંગ્રામમાં મરવું, પણ લોકમાં હાસીને પાત્ર થઈને તો નજ જીવવું. મને યાદ છે કે બચપણમાં જ્યારે મારો જન્મ થયો તે વખતે મારી દાઢનું વૃત્તાંત અમારા ગુરૂ સાગરસૂરિ નામના પ્રખ્યાત આચાર્યને મારા પિતાએ એનું ફલ કહી પૂછેલું. ત્યારે ગુરૂએ કહેલું કે “ તારો પુત્ર મહાબુદ્ધિવાન અને મહોટો રાજા થશે. ”

પણ પિતાએ નરકને આપનારૂં રાજ્ય સમજી મારી દાઢો પાંચીકાથી ઘસી નાખી. અને તે હકીકત ફરીને ગુરૂને નિવેદન કરી. તેથી ગુરૂએ પિતાને ઠપકો આપ્યો “ હે ભદ્ર ! તેં આ શું કર્યું ! પ્રાણીઓએ જેવું કર્મ કર્યું હોય તેવું અવશ્ય લોગવું પડે છે. તેં બાલકની દાઢાઓ ઘસી નાખી છે છતાં કોઈને આગેવાન કરીને એ મોટું રાજ્ય લોગવશે. ” પૂર્વે સાંભળેલી એ વાતો અત્યારે સ્મરણમાં આવે છે માટે મારે પ્રયત્ન કરવો એજ કર્તવ્ય છે. દેહ પાતયામિ વા કાર્ય સાધયામિ.

બસ સૂર્ય કદાચ પાશ્વિમમાં ઉગે, પૃથ્વી ઉલટાઈ જાય પણ મારૂં વચન કદિ નિષ્ફળ ન થાય. ” ઈત્યાદિ વિચાર કરતા

ચાણાકયે પરિવ્રાજકનો વેશ ધારણ કરી જ્યાં ત્યાં પરિબ્રમણ કરવા માંડ્યું. તે નંદરાજના મયુરપોષકોના ગામમાં ગયો તે સમયે મયુરપોષકોના નાયકની પુત્રીને ગર્ભ રહ્યો હતો એને ચંદ્રનું પાન કરવાનો દોહદ ઉત્પન્ન થયો હતો પણ એની એ અભિલાષ પુર્ણ ન થવાથી યમને ઘેર જવા જેવી થઈ ગઈ હતી.

નાયકે ચાણાકયને વાત કરવાથી એ ગર્ભ પોતાને આપવાની શરતે એણે નાયકની પુત્રીનો અભિલાષ ખુદ્ધિ પૂર્વક પૂર્ણ કર્યો.

ચાણાકય ત્યાંથી ધાતુઓની ખાણમાં ગયો ત્યાં ધાતુવાદી લોકો પાસેથી ઘણું દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરી પાછો આવ્યો તો એક બાળક રાજા બનીને છોકરાઓ સાથે રમત કરતાં જોયો. અત્યંત ગર્વિષ્ટ એવા તે બાળકની સુંદરતા, ચાલાકી જોઈ ચાણાકય ખુશી થયો એ બાલક પાસે જઈ તે બોલ્યો “ દેવ ? હું પ્રાદ્યણ છું મને પણ કંઈક આપોને ? ”

“ અરે પ્રાદ્યણ ? આ ગાયોનાં ટોળાં ચરે છે એ તું લઈ જા ? ” એ ગર્વિષ્ટ બાલકે કહ્યું.

“ તો તો એના માલિકો મને મારીજ નાખેને ? ” ચાણાકયે કહ્યું.

“ અરે શું તું નથી જાણતો કે પૃથ્વી તો તલવારને બળે ભોગવી શકાય છે ? ” બાલકના શૂરવીરતાનાં વાક્ય સાંભળી ચાણકયે તપાસ કરી કે ‘ આ બાલક કોનો છે ? ’

તેને બબર પડી કે “ આ બાળક ગામના નાયકની

દિકરીનો દિકરો છે ને એનું નામ પણ ચંદ્રગુપ્ત ? એ ગર્ભમાં હોતો ત્યારથી એને એક પરિવ્રાજકને અર્પણ કરી દીધો છે ” એ સાંભળીને ચાણાક્ય ખુશી થઈ બાળક પાસે આવ્યો.

“ હે વત્સ ? આવ ? આવ ? મારી પાસે આવ ? તું જે પરિવ્રાજકને અર્પણ કરાયો છે તે હું પોતેજ છું, મારી સાથે ચાલ હું તને ખરેખરો રાજા બનાવું, આવા રમતના રાજ્યથી તારું શુ વળવાનું છે. ” એમ કરી ચાણાક્ય તે બાળક ચંદ્રગુપ્તને લઈ ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો, ધાતુવાદથી મેળવેલા દ્રવ્યથી એણે ચતુરંગી સેના સજ્જ કરીને ચંદ્રગુપ્તને રાજા કરી સ્થાપ્યો અને પોતે એનો મહામંત્રી થયો.

એ સકલ સૈન્યની સાથે એણે પાટલિપુત્રને ઘેરી લીધું એટલે નંદરાજા પોતાની સર્વે સામગ્રી સહિત નગર બહાર આવ્યો ને યુદ્ધમાં ચંદ્રગુપ્તનું લશ્કર છિન્ન ભિન્ન થઈને પલાયન કરી ગયું જેથી પોતાનો પરાભવ જાણીને ચાણાક્ય પણ ચંદ્રગુપ્તને લઈને નાશી ગયો. નંદરાજાએ ચાણાક્યને પકડવાને સ્વારો દોડાવ્યા એને પકડી લાવનારને મોટું ધનામ જાહેર કર્યું.

ચંદ્રગુપ્ત અને ચાણાક્ય પગપાળા ચાલતા એક તલાવની પાળ ઉપર આવ્યા એટલામાં તેમની તપાસ કરતો એક ઘોડેસ્વાર એમની તરફ આવતો ચાણાક્યે જોયો જેથી ચાણાક્યે ચંદ્રગુપ્તને પાણીમાં ડુબકી મારી સંતાઈ જતા કહ્યું તે મુજબ ચંદ્રગુપ્ત પાણીમાં અદૃશ્ય થઈ ગયો ને પોતે ધોળી બની કપડાં ધોવા લાગ્યો. એ દરમિયાન તે ઘોડેસ્વાર ત્યાં આવી

પહોંચ્યો એણે ઘોળીને પૂછ્યું. “ અરે ? તે અહીંથી ચાણાક્ય અને ચંદ્રગુપ્તને નાશી જતાં જોયા ? ”

“ ચાણાક્યની મને ખબર નથી પણ ચંદ્રગુપ્ત તો આ તલાવના જલમાં અદૃશ્ય થયો છે ? ” તે ઘોળી બનેલા ચાણાક્યે કહ્યું.

તરતજ ઘોડેસ્વાર ઘોડા ઉપરથી નીચે કુદી પડ્યો ને ઘોળીને ઘોડાની લગામ પકડી રાખવા કહ્યું ત્યારે ઘોળી બોલ્યો “ મહેરબાન ? હું તો આવા ઘોડાથી ડરું છું માટે ઘોડાને ઝાડ સાથે બાંધો ? ”

ઘોડાને ઝાડ સાથે બાંધી તલવાર અને વસ્ત્ર ઢિનારા ઉપર મુકી તે તલાવમાં પગ મુકે છે તેટલામાં પાછળથી ચાણાક્યે તેનીજ તલવારથી એને મારી નાખ્યો.

ચાણાક્યે તે પછી ચંદ્રગુપ્તને બહાર બોલાવી તે મરનારના ઘોડા ઉપર બેસાડી પોતે પણ ચડી બેઠો ને ત્યાંથી પસાર થઈ ગયા.

એક ગામની નજીક આવી પહોંચ્યા ત્યાં ચંદ્રગુપ્તને કંકડીને ભૂખ લાગેલી તેથી ચંદ્રગુપ્તને ગામ બહાર ઉદ્યાનમાં મુકી પોતે ગામમાં ગાલો, માર્ગમાં મરવાને આતુર થયેલો ને નશીબનો કુટેલો એક બ્રાહ્મણ કંઠ પર્યંત જમીને પેટ ઉમર હાથ ફેરવતો આવતો હતો, અતિશય ખાવાથી એનું ગાગર જેવડું પેટ ફાટું ફાટું થઈ રહ્યું હતું એને ચાણાક્યે પૂછ્યું “ મહારાજ ! આ ગામમાં કયાંય જમવાનું મળે એમ છે કે ? ”

“ હા ઘણું ? આજે ગામમાં એક યજમાનને ઘેર મહોત્સવ હોવાથી અતિથિઓને દહીંનો કરંબો વિશેષ પ્રકારે આપે છે તો તું પણ જઈને જમી આવ ? જો આ હું પણ જમીને ચાહ્યો આવું છું ? ” ગાગર સમા પેટ ઉપર હાથ પંપાગતાં ભટ્ટજી બોલ્યો ને પેટ બતાવ્યું.

ભટ્ટજીનો જવાબ સાંભળી ચાણાક્યે વિચાર્યું કે “ ચંદ્રગુપ્ત ઉદ્યાનમાં એકલો છે અહીંયાં હું પણ ગામમાં જઉં છું વળી નંદરાજનો કોઈ માણસ મળે તો જો કમળજીતી ? તેમજ જો ત્યાં ચંદ્રગુપ્ત પકડાઈ ગયો તો પછી સારું સર્વસ્વ નાશ પામશે. મારે મારે તો આની પાસે કરંબો મંગાવી લઈ ચંદ્રગુપ્તની ક્ષુધા મટાડવી જોઈએ. ” જેથી બ્રાહ્મણને કરંબો લેવા મોકલ્યો. જે લઈને એનાથી ચંદ્રગુપ્તની ભુખ મટાડી.

ત્યાંથી ચાણાક્ય ચંદ્રગુપ્તને લઈને આગળ ચાલ્યો તે સાયંકાળે એક સન્નિવેશમાં-રખારીના નેસડામાં આવ્યો ને ભક્ષાને મારે કોઈ વૃદ્ધ રખારણને ઘેર ગયો.

દૈવયોગે તે રખારણે પોતાના બાળકોને જમવા થાળીમાં અત્યંત ઉષ્ણ રાખ પીરસી હતી. તે ઉષ્ણ રાખમાં એક બાળકે હાથ નાંખ્યો. હાથના દાઝવાથી તે બાળકે ચીસ પાડી. જેથી રખારણ ગુસ્સે થઈને બોલી કે “ અરે મુખા ? તું પણ ચાણાક્ય જેવો ખુદ્ધિ રહિત જણાય છે શું ? ”

ચાણાક્ય આ શબ્દો સાંભળીને ચમક્યો તેથી એણે એ વૃદ્ધ રખારણ પાસે આવીને કહ્યું. “ ડોસી મા ! તમે જે ચાણાક્યની ઉપમા આપી એ ચાણાક્ય તે કોણ ! ”

“ એ ચાણાક્ય ચંદ્રગુપ્તને આગળ કરીને પાટલીપુત્રને જીતવા જનાર ! નંદરાજને જીતવા જતાં બિચારો પોતેજ જીતાઈ ગયો ! ” ડાસી એટલું બોલીને હસી.

“ હાર જીત તો દૈવાધિન કહેવાય ! એમાં તમે હસ્યાં શું માતાજી ! ”

“ એની મુર્ખતા પર ! ” ડાસી ફરીને બોલી.

“ એની મુર્ખતા ! કંઈ એની મુર્ખતા વાર ? ” ઉત્સુકતાથી ચાણાક્યે પૂછ્યું.

“ એ ચાણાક્યે એકદમ પાટલિપુત્રને ઘેર્યું તે ? ”

“ તો ત્યારે બીજું એને શું કરવું ઉચિત હતું માતાજી ? ” ડાસીની વાતમાં ચાણાક્યને રસ પડવા માંડ્યો. એને લાગ્યું કે આની પાસેથી કંઈ નવીન યુક્તિ મલશે.

“ એ મૂર્ખ ચાણાક્યે એમ ન વિચાર્યું કે પ્રથમ આસ-પાસનો મુલક વશ કરીને પછી રાજ્યધાની ઉપર ચઢાય તો અદ્વ્ય પ્રયાસે ફત્તેહ થાય. તેવી જ રીતે આ છોકરાએ પણ પ્રથમ અડખે પડખેથી ચાટ્યા વિના એકદમ વચમાં હાથ નાખ્યો. ” ડાસીનાં વચન સાંભળી ચાણાક્યની બુદ્ધિ ઠેકાણે આવી એને લાગ્યું કે ડાસીનું વાક્ય સત્ય હતું. એના કદા પ્રમાણે કર્યું હોય તો કદાચ ફાવી શકાય. બાલક થકી પણ હિતકારી વચન ગ્રહણ કરવું એ નીતિ છે જેથી નંદરાજનું રાજ્ય મેલવવામાં એ રખારણનું વચન એણે અંગીકાર કર્યું.

ચાણાક્યે તે પછી ફરીને લશ્કર એકઠું કરવા માંડ્યું.

ને ચંદ્રગુપ્તને તેનો અધિશ્વર બનાવ્યો. કોઈ મોટા રાજાની સહાય લેવા ચાણાક્ય હિમવત્કુટ (હિમાલય) પર્વત ઉપર ગયો ત્યાં બિલ્લોનો નાયક પર્વતક નામે રાજા હોતો એની સાથે મિત્રાઈ કરી લીધી. એક દિવસે ચાણાક્યે એ પર્વતકને પોતાનો ઉદ્દેશ કહી સંભળાવ્યો તેને કહ્યું કે “ જો તમે મદદ કરો તો નંદનું રાજ્ય જડમુગથી ઉખેડી નાખી એની લક્ષ્મી આપણે બન્ને વહેંચી લઈએ. ”

પર્વતે ચાણાક્યનું વચન અંગીકાર કર્યું. એ થોડા દિવસમાં પોતાના સકલ સૈન્ય સહિત સજ્જ થઈને ચાણાક્ય સાથે આવ્યો. આગળ ચંદ્રગુપ્ત પણ સૈન્ય સહિત એમને મળ્યો. મોટા સૈન્ય સાથે ચાણાક્ય, ચંદ્રગુપ્ત અને પર્વતક નંદરાજાના મુલકમાં આવી પહોંચ્યા. આગ્રપાસનો મુલક સાધી લઈને નંદરાજાના એક મોટા નગરને ઘેરો ઘાલ્યો, પણ એ નગર સ્વાધિન થયું નહીં, તેથી ચાણાક્ય પરિત્રાજકનો વેશ લઈને એનું કારણ શોધવાને નગરમાં દાખલ થયો. ભમતાં ભમતાં એણે સારી રીતે પ્રતિષ્ઠિત થયેલી દેવીઓની મૂર્તિઓ જોઈ, એને લાગ્યું કે ખરેખર આ મૂર્તિઓના પ્રભાવથી જ આ નગર ભાગી શકાય તેમ નથી. માટે આ મૂર્તિઓનું ઉત્થાપન શી રીતે થાય ? એનો ઉપાય ચિંતવવા લાગ્યો.

ઘણા દિવસનાં ઘેરાથી લોકો કંટાળી ગયા હતા જેથી રઘવાયેલા લોકોએ આવીને આ પરિત્રાજકને પૂછ્યું. “ ભગવન્ ! આપ કહી શકશો—આ નગર ઉપરથી આક્રમક ક્યારે દૂર થશે તે ? ”

ચાણાક્યને અનાયાસે તક મલી ગઈ, એણે પ્રસન્નતા પૂર્વક કહ્યું. “ જો તમારે નગરને આક્રમણ કરવું હોય તો આ દેવીઓની મૂર્તિઓને ઉત્થાપો ? જ્યાં સુધી આ દેવીઓ બેઠેલી છે ત્યાં લગી આક્રમણ તમારા ઉપર ચોંટી જાય છે એ નક્કી સમજજો ? ”

ચાણાક્યનાં વચન સાંભળીને નગરજનોએ મૂર્તિઓ ઉત્થાપવા માંડી, તેમ તેમ ચાણાક્યના સંકેતથી ચંદ્રગુપ્ત અને પર્વતક દૂર ચાલ્યા ગયા. જેથી નગરજનો હર્ષ પામ્યા ને મૂર્તિઓ ઉઠેડી ખાડો કરી નાખ્યો.

થોડીવાર પછી ચંદ્રગુપ્ત અને પર્વતે એ નગરી ઉપર હુલો કરીને જીતી લીધી. એ નગરીનો ભંગ કરી શેષ રહેલો ખાડોનો દેશ જીતીને મોટા લશ્કર સાથે એ બંને રાજાઓએ ચાણાક્યને આગળ કરીને પાટલીપુત્ર નગરને ઘેરી લીધું. અભિમાનમાં અંધ થયેલો નંદરાજ લશ્કર સહિત લડવાને આવ્યો, પણ એના પુણ્યને ક્ષય થવાથી યુદ્ધમાં હારીને એનું લશ્કર નાશી ગયું ને રાજા નિર્ભંગ થયો છેલ્લી ઘડીએ નંદ પકડાયો ત્યારે એણે ચાણાક્યની દયા માગી એની પાસેથી જીવિતદાન માગ્યું. ત્યારે ચાણાક્યે કહ્યું. “ હે નંદ ! તેં તો મને ગરદન પકડીને સલામાંથી બહાર કાઢ્યો હતો પણ હું તો તને જીવિતદાન આપું છું તેથી ખુશી થા ? અને એક રથમાં તારી મરજી પડે તેટલું દ્રવ્ય લઈને બહાર નીકળ, તને કોઈ ઉપદ્રવ કરશે નહીં. ”

ચાણાક્યનાં એવાં મર્મભેદી વચન સાંભળીને વિજયીના જેવી ચંચળ રાજ્યલક્ષ્મીને ધિક્કારતો પોતાની બે સ્ત્રીઓ, એક પુત્રી

અને સારાં સારાં રત્નો ભરીને રથ તૈયાર કર્યો. એક વિષ કન્યાને શત્રુ ઉપર વેર લેવાની ખાતર ઘરમાં રાખી બાકીની સાર વસ્તુઓ નંદરાજાએ લઈને રથમાં ભરીને તે ચાલતો થયો. નંદરાજાનો રથ ચાલતો હતો તેવારે નંદની પ્રિયપુત્રી ચંદ્રગુપ્તને જોઈને મોહ પામી, આતુર નયને એને જોવા લાગી. તે જોઈને નંદરાજાએ એને રથ ઉપરથી ઉતારી ચંદ્રગુપ્ત પાસે મોકલી દીધી. ને પોતે ચાલ્યો ગયો.

નંદપુત્રી પિતાના રથ ઉપરથી ઉતરીને ચંદ્રગુપ્તના રથ ઉપર ચડવા લાગી તે સમયે ચંદ્રગુપ્તના રથના ચક્રનાં નવ પાંખડાં ભાંગી ગયાં. જેથી ચંદ્રગુપ્ત અપશુકન માની એને અટકાવવા લાગ્યો. ત્યારે ચાણાક્ય બોલ્યો “ વત્સ ! આતો શુભ શુકન થયા, એને અટકાવતો ના ? ”

“ કેવી રીતે શુભ શુકન સમજવા ! ” ચંદ્રગુપ્તે પુછ્યું.

“ તારાથી લઈને નવ પહેડી સુધી તારું રાજ્ય શત્રુ રહિત નિષ્કંટકપણે ચાલશે ” ચાણાક્યે કહ્યું. ચાણાક્યનાં વચન સાંભળીને નંદપુત્રીને ચંદ્રગુપ્તે રથમાં બેસાડીને રથ નગરમાં દાખલ થયો.

પ્રકરણ ૯ મું

ચંદ્રગુપ્ત.

ચંદ્રગુપ્ત અને પર્વત બન્ને નંદરાજના મહેલમાં આવ્યા, ત્યાં નંદરાજની વિષકન્યાને જોઈને પર્વત એની ઉપર મોહી પડ્યો. જેથી એના સ્પર્શ માત્રથી ઝેર ચડવાવડે પર્વતનો નાશ થયો ને એનું રાજ્ય પણ ચંદ્રગુપ્તના હાથમાં આવ્યું. ચંદ્રગુપ્ત એવી રીતે મોટા રાજ્યનો ધણી થયો, શુભ મુહુર્તે આણકયે ચંદ્રગુપ્તનો રાજ્યાભિષેક કર્યો પોતાની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ થવાથી એણે પોતાની શિખા છોડી. વીરનિર્વાણ પછી ૧૫૫ વર્ષો વીત્યા પછી ચંદ્રગુપ્ત મગધસમ્રાટ થયો. ચતુર આણકય એનો મહામંત્રી થયો.

મયુરપોષકના નાયકને મુરા નામે પુત્રી હતી, એ મુરાનો પુત્ર ચંદ્રગુપ્ત હોવાથી ચંદ્રગુપ્તનો વંશ મૈર્યવંશ કહેવાયો. તે પછી આણકયે રાજ્યની વ્યવસ્થા તરફ લક્ષ્ય લગાડ્યું. કેટલાક નંદરાજના અનુભવી પુરૂષો વિષમ પ્રદેશમાં રહીને રાજ્યમાં ચોરી કરી ચંદ્રગુપ્તને હિરાન કરતા હતા જેથી નગરની રક્ષા કરવામાં સમર્થ એવા એક કોલિક નામના કુટ બુદ્ધિને કોટવાલ બનાવ્યો; એ કોલિકે વિશ્વાસ પમાડીને લોજનાદિકનો સત્કાર કરવાના જહાને ચોર બનેલા નંદરાજના માણસોને ખોલાવીને મારી નાખ્યા. આણકયની બુદ્ધિથી ચંદ્રગુપ્તનું રાજ્ય એવી રીતે નિષ્કંટક થયું.

ચાણાકયે ત્યાસ્પત્રી પોતાની સ્ત્રી તેમજ કુંદુંબને તેડાવીને પાટલીપુત્રમાં અપાર સુખમાં રાખ્યાં. ચાણાક્યની સ્ત્રી પોતાના પતિનો રાજા સમો વૈભવ જોઇને ખુશી થઈ.

પૂર્વે એક દિવસ પોતાની ગરીબીમાં ચાણાક્યના સસરાએ એની સ્ત્રીનું અપમાન કરેલું એ સસરાએ ચાણાક્યને રાજાનો મહામંત્રી બાણી એની પાસે આવીને પોતાનો અપરાધ ખમાવ્યો “હે જમાઈ? પહેલાં અમારા પુત્રના વિવાહ વખતે તમારી સ્ત્રીને (અમારી પુત્રીને) આ નિર્ધનની સ્ત્રી છે એમ બાણી અમોએ એનો સત્કાર કર્યો નહોતો. એને નિમિત્તે અમે તમારોજ તિરસ્કાર કર્યો છે, તો અમારા ઉપર કૃપા કરીને એક વખતને માટે તમે માફ કરજો.” સસરાની આવી પશ્ચાત્તાપવાણી લાગણી જોઇને ચાણાક્ય પણ એની ઉપર પ્રસન્ન થયો. મહાન પુરૂષો નમેલા ઉપર હમેશાં પ્રસન્ન જ થાય. સમયને જાણનારા ચાણાક્યે પોતાના સસરાને તેમજ બીજા સંબંધીઓને એમની યોગ્યતા સુજળ ગામ વગેરે આપીને સુખી કર્યા. જગતમાં ઉગતા સૂર્યને કોણ નથી નમતું ?

ચંદ્રગુપ્તનો રાજ્યભંડાર ખાલી જોઈ ચાણાક્યે ચુકિત પ્રચુકિતથી એ ભંડાર ભરપુર કર્યો.

ચંદ્રગુપ્ત રાજ્યવ્યવસાયમાં પડ્યો, મિથ્યાત્વી પ્રાણીય વગેરેનાં શાસ્ત્ર સાંભળી તે ઉપર એને પ્રીતિ થવા લાગી. તે જાણીને એક દિવસ ચાણાક્યે તેને એકાંતમાં કહ્યું. “ વત્સ ?

એવા ધર્મનું પાલન કરવું કે નેથી પાપથી લેપાએલ આત્મા પણ ભવસાગર તરવાને સમર્થ થાય ? બાકી તો પાખંડી, ધૂર્ત લોકોએ આજીવિકા માટેજ વ્રત ધારણ કરેલાં હોવાથી તેમનાથી તારે હંમેશાં દુર રહેવું ? ”

“ આપ કયો ધર્મ આરાધવા કહો છો ? ” ચાણાક્યને ચંદ્રગુપ્તે પૂછ્યું.

“ હું તો જૈનધર્મનો અનન્ય ભક્ત છું. દરેક ધર્મવાળાઓ કરતાં એ ધર્મમાં મને કંઈ અધિક મહત્વ સમજાય છે. તેમજ મારા કુલ પરંપરામાં પણ એ જૈનધર્મજ આદ્યો આવે છે. ”

“ મારું મન પણ એવા સારા ધર્મને માટે આતુર થાય છે પણ કંઈક પરીક્ષાપૂર્વક એની ખાતરી થાય તો ઠીક ? ”

“ તારું કહેવું વાસ્તવિક છે. કેમકે અજ્ઞાનરૂપ અંધકારમાં ફસેલા કેટલાક ગુરૂઓ મુર્ખ બલાસીઓની માફક પોતે પણ ખુડે છે અને ભક્તોને પણ સંસાર સમુદ્રમાં ડુબાડે છે. ”

“ હે પૂજ્ય ! આપનું કથન સત્ય હશે તેઓનું આવું દુરાચારવાળું આચરણ આપે કદી પ્રત્યક્ષ જોયું છે કે સાંભળવા ઉપરથી કહો છો ? ”

“ તેમનું દુરાચરણ હું તો સારી રીતે જાણું છું પણ તને હું પ્રત્યક્ષ બતાવી આપીશ. ”

એક દિવસે ચાણાક્ય મહામંત્રીએ દરેક પાખંડી ધર્મ-

વાળાઓને પોતપોતાનો ધર્મ કહેવાને બોલાવ્યા. એ સર્વ પાંખડીઓને રાજના અંતઃપુરની પાસે એકાંતમાં બેસાડ્યા. ત્યાં અંતઃપુર પાસે એ બુદ્ધિવાન ચાણાક્યે બારીક ચુનાનાં ભુકો પ્રથમથીજ પથરાવી રાખ્યો હતો. એ લંપટ પાંખડી ધર્મવાળાઓએ ચંદ્રગુપ્ત ન આવ્યો ત્યાં લગી ઉઠીને જાળીના બાકાંઓમાંથી એના અંતઃપુરની સ્ત્રીઓને જોયા કર્યું. રાજ આવ્યો એટલે બગલા સરખી મુદ્રા કરીને એ બધા બેઝી ગયા. રાજને પોતપોતાના ધર્મનું સ્વરૂપ કહીને તે સર્વે ચાલ્યા ગયા.

મહા બુદ્ધિવંત ચાણાક્યે રાજને ચુનાના ભુકો ઉપર પડેલાં પગલાં બતાવી કહ્યું કે “ વરસ ! જો એમનાં પગલાં ? જ્યાં સુધી તું અહીંયાં નહોતો આવ્યો ત્યાં લગી એ બધા લંપટો તારૂં અંતઃપુર જોતા હતા. આ લોકોની આવી લંપટ પ્રવૃત્તિ જોઇ ચંદ્રગુપ્ત તેમનાથી વિરક્ત થયો.

બીજે દિવસે ચાણાક્યે એ ચુનાના ભુકો સરખો કરાવીને શ્વેતાંબર જૈન મુનિઓને બોલાવ્યા. એમને રાજના ખાનગી ઓરડામાં બેસાડ્યા. જ્યાં સુધી રાજ આવ્યો નહી ત્યાં લગી એ મહામુનિઓ સ્વાધ્યાય અને આવશ્યક ક્રિયામાં લીન થઈ જીતેન્દ્રિય પણાથી મૂર્તિની પેઠેમ બેઝી રહ્યા. રાજ આવ્યો એટલે એને ધર્મ સંભળાવીને એ જૈન મુનિઓ ઇરિયા સમિતિમાં એક ચિત્તવાળા થઈ પોતાની વસ્તીમાં (ઉપાશ્રયમાં) ચાલ્યા ગયા. તેમના ગયા પછી ચતુર ચાણાક્યે અંતઃપુરના ગવાક્ષ નીચેની રેતી જેમની તેમ પગલા વગરની

ચંદ્રશુભતને બતાવી કહ્યું કે “ રાજન્ ? આ મુનિઓ પાંખડી-ઓની જેમ અહીંયાં આવ્યા નથી. જેથી એમનાં પગલાં જોવાતાં નથી. શીવ વધુની ઉત્કંઠાવાળા એ મહામુનિઓ આવી સ્ત્રીઓને તૃણ સમાન ગણે છે. ” ચાણાક્યે એવી રીતે પરીક્ષા કરાવી આપવાથા રાજા જૈનધર્મમાં પ્રીતિવાળો થઈ પંચમહાવ્રત પાળનારને ગુરુ માનવા લાગ્યો અને પાંખડી-ઓથી તે વિરક્ત થયો.

એક દિવસ ચાણાક્યે વિચાર કર્યો. કોઈ અંજન સિદ્ધ પુરુષ અદૃશ્ય રહીને કદાચ રાજાને ઝેર આપી દે તો ઠીક નહીં, માટે ચંદ્રશુભતને ધીરે ધીરે વિષાહાર સંધાવું કે જેથી ઝેર એને રસાયણ જેવું થાય. અને વિષનો વિકાર એને અસર ન કરે ” એમ ચિંતવીને બુદ્ધિ નિધાન ચાણાક્યે રાજાને દિવસે દિવસે અધિકાધિક વિષાહાર કરાવા લાગ્યો.

એ અરસામાં ચંદ્રશુભતની ધારણીનામે પટ્ટરાણી ગર્ભવંતી થઈ એને રાજાની સાથે બેસીને જમવાનો અભિલાષ થયો એ દોહલો પૂર્ણ ન થવાથી ચંદ્રની કળાની માફક એ ક્ષીણ થવા લાગી. જેથી રાજાએ એક દિવસ એને પૂછ્યું. “ હે પ્રિયે ? શા દુઃખે તું પ્રતિ દિવસ કૃષ્ણપક્ષમાં ઉદય પામેલા ચંદ્રની કળાની માફક ક્ષય પામે છે. ”

“ સ્વામિન્ ! મારી દુર્બલતાનું કારણ મને એક દોહલ ઉત્પન્ન થયો છે; તેજ છે ? ”

“ અને તે દોહલ ? ”

“તમારી સાથે બેસીને એક થાળીમાં લોજન કરવાનો ?”

“હે પ્રિયા ! શાંત થા ! આવતી કાલે એ તારી ઇચ્છા હું પૂર્ણ કરીશ ?”

એ વાતની ચાણાક્યને ખબર પડતાં એણે કહ્યું કે “તાડું લોજન તું એને આપીશ નહીં કેમકે તાડું આ સર્વ લોજન વિષ મિશ્રિત છે”

પણ રાણીએ હુંમેશાં લોજન માગવાથી એક દિવસે ચાણાક્યના આવવા પહેલાં રાત્રીએ તેણીને એક કોળીયો આપ્યો. તે રાણી ખાવા લાગી એવામાં ચાણાક્ય આવી પહોંચ્યો ત્યારે રાણીને ખાતી જોઈ ચાણાક્યે કહ્યું. “અરે પોતાના આત્માની વૈરિણી આ તે શું કર્યું ?”

હવે સર્વનાશ થવાનો સમય પ્રાપ્ત થાય ત્યારે ભુદ્ધિ-બંતે અર્ધ નાશ કરીને પણ અર્ધ બચાવવું જોઈએ આ ઝેરથી રાણી અને ગર્ભ બન્નેનું મૃત્યુ થશે તો હવે બેમાંથી એકને તો જીવાડું. એમ બોલતાં એ મનસ્વી ચાણાક્યે હાથમાં ખંજર લઈને આસ્તેથી રાણીનું ઉદર ચીરી નાખ્યું. રોહણા ચળની ભૂમિમાંથી જેમ રત્નને કાઢે એમ તેણીના ઉદરમાંથી પુત્રરૂપ રત્નને ખેંચી લીધો. ચાણાક્યે એ પુત્રરૂપ ગર્ભને ઘૂત આ-દિની અંદર રાખીને એના બાકીના દિવસો પૂર્ણ કર્યા. ગરીબ બિચારી ધારિણી ! એ તો આ લોકની મુસાફરી પુરી કરી ગઈ.

તેની માતા જ્યારે વિષ મિશ્રિત અન્ન-લોજન ખાતી

હતી, ત્યારે વિષ્ણુ એક જિંદુ બાલકના મસ્તક ઉપર પડ્યું હતું તેથી ઉપર ભૂમિમાં જેમ ધાન્ય ન ઉગે તેમ એ બાળકના મસ્તક ઉપર તેટલા ભાગમાં વાળ ઉગ્યા નહિ. અને તેથીજ એનું જિંદુસાર નામ પાડ્યું. ધાવ માતાથી લાલન પાલન કરતો જિંદુસાર વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો.

પૂર્વે નંદરાજના સમયમાં ગ્રીકનો મહાન્ સિકંદર ભારત ઉપર ચડી આવેલો ઇ. સ. પૂર્વે ૩૨૭માં. તે સમયે એણે પંજાબના પૌરસ રાજાને હરાવ્યો તે પછી એ ત્યાંથીજ પાછો ફરેલો ઇ. સ. પૂર્વે ૩૨૫માં સિકંદરનું મરણ થતાં એનો સેનાપતિ સેલ્યુકેસ સિરિયાનો રાજા થયો. એણે ઇ. સ. પૂર્વે ૩૧૨ થી ૨૮૦ સુધી રાજ્ય કર્યું ઇતિહાસની ગણતરી પ્રમાણે ચંદ્રગુપ્ત ઇ. સ. પૂર્વે ૩૧૬માં ગાદી ઉપર આવ્યો અને ૨૬૨ સુધી એણે રાજ્ય કર્યું.

લગભગ ઇ. સ. પૂર્વે ૩૧૨માં સેલ્યુકેસ ચંદ્રગુપ્ત ઉપર ચડી આવ્યો. બન્ને વચ્ચે ભયંકર યુદ્ધ થયું એમાં સેલ્યુકેસ હારી ગયો જેથી એની પાસેથી ચંદ્રગુપ્તે પંજાબ, સિંધ અને હાલનો અફઘાનિસ્તાન તથા બલુચિસ્તાન સુધીનો મુલક લઈ લીધો અને એની સાથે સંધી કરી. સેલ્યુકેસે પોતાની કન્યા ચંદ્રગુપ્ત સાથે પરણાવી. એ ચંદ્રગુપ્ત સાથેના અનુભવ પછી યવનોએ તુરતને માટે હિંદુસ્તાન છોડવાનું કાર્ય પડતું મૂક્યું.

ચંદ્રગુપ્તનું રાજ્ય હિંદુકુશ, હિમાલય, બદખ અને વિંધ્ય પર્વત સુધી ફેલાયેલું હતું. ગુજરાત, સોરઠ ઉપર પણ

એનોજ અમલ ચાલતો હતો. જુનાગઢનું સુદર્શન સરોવર એના સમયમાં બંધાયું હતું. આવડા મોટા રાજ્યનું રક્ષણ કરવાને એની પાસે સૈન્ય પણ મોટું હતું. છ લાખ પાયદલ ત્રીસ હજાર ઘોડેસ્વાર ને નવ હજાર ગજદળ વગેરે ચતુરંગી સેના હતી. મહાપદ્મનંદના સમયમાં તો આઠ હજાર રથ પણ હતા ચંદ્રગુપ્તના સમયમાં પણ એ હશે. એના સમયમાં તક્ષ-શ્રીલા, અયોધ્યા શ્રાવસ્તી, વૈશાલી, પાટલીપુત્ર નાલંદા, ગયા, રાજગૃહ, તામ્રલિપ્તિ, ઉજ્જયિની, કૌસામ્બી, વાણ્ણરમ્મી વગેરે શહેરો વેપાર અને વિદ્યા માટે પ્રખ્યાત હતાં.

જૈનધર્મ પાળવામાં જનગૃત એવો ચંદ્રગુપ્ત રાજા એક દિવસ પાખીને દિવસે રાતના પૌષધ લઈને જ્ઞાન ધ્યાનમાં લીન હતો, તેવામાં ત્રીજી પોરીત્રીને વિષે સુખે સુતાં સૂતાં એ રાજા-એ સોળ સ્વપ્નાં દીઠાં. જનગૃત થયેલો એ રાજા સ્વપ્નાં સંબંધી વિચાર કરવા લાગ્યો. સૂર્યોદય થવાથી રાજાએ પૌષધ પાર્યો.

એવામાં યુગપ્રધાન શ્રીયશોભદ્રસૂરિના પદ્મધર અને સંભૂતિ-વિજયસૂરિના અનુજ બંધુ ગુરુભાઈ ચૌદપૂર્વના જાણુ શ્રુતધર ભદ્ર-બાહુસ્વામી પાંચસો શિષ્યોના પરિવાર સાથે વિહાર કરતા પાટ-લીપુત્ર નગરના ઉદ્યાનમાં સમવસર્યાં. ભદ્રબાહુસ્વામી ક્ષિતિ-પ્રતિષ્ઠાનપુરમાં શ્રી મહાવીર સંવત ૯૪માં જન્મ્યા, સં. ૧૩૯ માં એમણે દીક્ષા લીધી. સં. ૧૫૬ માં સંભૂતિવિજયસૂરિ સ્વર્ગે જતાં એ યુગપ્રધાન-પદ્મધર થયા.

મગધરાજ ચંદ્રગુપ્ત ચાણક્ય સાથે મોટી ધામધુમથી

કોણિક-અજ્ઞાતશત્રુની પેઠે ભદ્રબાહુસ્વામીને વાંદવાને આવ્યો. પાંચ અભિગમ સાચવી રાજા સૂરિને વાંદી દેશના સાંભલવા બેઠો. દેશનાને અંતે સર્વ સલાજન સમક્ષ રાજાએ પોતાને આવેલા સોળ સ્વપ્નનો અર્થ પૂછ્યો. “ હે ભગવન્ ? એ સ્વપ્નનું શું શું ફલ થશે ? ”

રાજાનાં વચન સાંભળીને શ્રુતકેવલી ભદ્રબાહુ સ્વામીએ સંઘ સમક્ષ એ સ્વપ્નનો અર્થ કહી સંભળાવ્યો. “ હે રાજન્ ? તને પ્રથમ કદપવૃક્ષની શાખા ભાંગવાનું સ્વપ્ન આવ્યું તેનું ફલ આજથી હવે કોઈ રાજા ચારિત્ર ગ્રહણ કરશે નહીં. બીજે સ્વપ્નને અસ્ત થતો સૂર્ય જોયો, તેનું ફલ હવે કેવલજ્ઞાન (શ્રુત-કેવળ, ચૈદ્ધ પૂર્વ) વિચ્છેદ જશે. ત્રીજે સ્વપ્નને ચંદ્રને વિષે છિદ્ર જોવામાં આવ્યાં તેના ફલ તરીકે હવે પછી ભગવન મહાવીરસ્વામીના પ્રરૂપેલા ધર્મમાંથી અનેક કાંટા નિકળશે, ચોથે સ્વપ્નને ભૂતો નાચતાં જોયાં. જેથી અન્ય દર્શની--કુમતિ પુરૂષો ભૂતોની પેઠે નાચશે. પોતાના મતની વૃદ્ધિમાં કાવી જશે, પાંચમે સ્વપ્નને બાર ક્ષણવાળો કૃષ્ણ સર્પ જોયો જેથી બાર વર્ષનો દુકાળ પડશે, (એમના સમયમાં તે પછી બાર વર્ષનો દુકાળ પડ્યો) છઠ્ઠે સ્વપ્નને આવતું વિમાન પાછું વળ્યું તેથી હવે ચારણ લઙ્ગિધવંત મુનિ ભરતક્ષેત્રમાં ને ઐરવતક્ષેત્રમાં આવશે નહીં. સાતમા સ્વપ્નમાં કમળને ઉકરડા ઉપર ઉગેલું જોયું, તેનું ફલ એ છે કે હવેથી વૈશ્યના હાથમાં જૈનધર્મ જશે જેથી એનું મહત્વ ઘટી જશે. આઠમે સ્વપ્નને ખદોત-આગિ-

યાને પ્રકાશ કરતો દેખ્યો તો તેથી હવે પછીના કાળમાં
 રાજધર્મ એવા જૈનધર્મનો પ્રભાવ ન્યુન થશે ને અદ્યોતની
 માફક પાખંડી ધર્મો ઉદય પામશે, નવમા સ્વપ્નામાં મોટું
 સરોવર પાણીવગર સુકાયેલું જોયું, અને તેના દક્ષિણ ભાગમાં
 થોડુંક જળ દીકું તેથી મહાવીર જીનેશ્વરનાં જ્યાં પંચકલ્યા-
 ણક થયાં છે ત્યાં ધર્મની હાની થશે પણ દક્ષિણ દિશામાં ધર્મની
 પ્રવૃત્તિ થશે. દશમે સ્વપ્ને સુવર્ણની થાળીમાં કુતરાને ક્ષીરનું
 ભોજન કરતા જોયો તેથી ઉત્તમ જનોની સંપત્તિ નીચકુળમાં
 જશે તેમજ તેઓ પૂર્વના દયા ધર્મને છોડીને હિંસામય
 ધર્મને માનનારા થશે. અગીયારમે સ્વપ્ને હાથી ઉપર કુતરાને
 બેઠેલો જોયો તેથી જે શ્રીમંતો રાજાઓ છે તે પ્રજાને પીડનારા
 થશે. હલકા કુળમાંથી રાજાઓ થશે પણ ઇક્ષ્વાકુ કે હરિવં-
 શમાં કોઈ રાજા ઉત્પન્ન હવેથી થશે નહીં. બારમા સ્વપ્નામાં
 સમુદ્ર મર્યાદા મુકતો જોયો તેથી રાજાઓ ઉન્માર્ગગામી ને
 ક્ષત્રીઓ વિશ્વાસઘાત કરનારા થશે, તેરમા સ્વપ્નમાં મોટા
 સ્થાને નાનો વાછરડો બેઠેલો દીઠો. તેથી પ્રાયઃ કોઈ વૈરાગ્ય
 ભાવથી દીક્ષા ગ્રહણ કરશે નહીં. ચૌદમા સ્વપ્નામાં મોટા
 મૂલ્યવાળું રત્ન તેજ રહિત દીકું. જેથી ભરત તથા ઐરવત
 ક્ષેત્રમાં સાધુઓ કલેશ કરનારા, માયાવી, બીજાઓને દુઃખ
 આપનારા, ને અવિવેકી થશે. પંદરમે સ્વપ્ને રાજકુંવરને
 બળદ ઉપર બેઠેલો જોયો તેનું ફલ હવે પછી રાજકુંવરો
 રાજ્ય ભ્રષ્ટ થશે. સાળમે સ્વપ્ને કાળા વર્ણના બે હાથીઓ
 યુદ્ધ કરતા જોયાં તેથી મેઘ અદ્ય થશે. પુત્રો માતા પિતાની

સેવા કરશે નહીં. શિષ્યો અવિનયી બની ગુરૂની હિતશિક્ષા સાંભળશે નહીં. ભાઈઓ માંડો માંહે લડનારા થશે.” એ પ્રમાણે સોળે સ્વપ્નોનું ફલ ભદ્રબાહુસ્વામીએ કહી બતાવ્યું. પર્ષદા ભાવી કાલની સ્થિતિ સાંભળીને સ્થંભિત થઈ ગઈ. “ જીનેશ્વરનું વચન અન્યથા ન હોય આ વિષમ આરો જગતને દુઃખદાઈ છે. ” રાજા એ વિચારતો ગુરૂને વાંદી નગરમાં આવ્યો. પર્ષદા પણ પોતપોતાને સ્થાનકે ગઈ. ભદ્રબાહુ સ્વામી તે પછી અન્યત્ર વિહાર કરી ગયા. વીર સંવત ૧૭૦ માં સ્થુલિમદ્રને પોતાની પાટે સ્થાપી ભદ્રબાહુ સ્વર્ગે ગયા.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

ભૂતનો ભોગ.

ચંદ્રગુપ્તને ભારતનું સામ્રાજ્ય ભોગવતાં કંઈ વર્ષો પસાર થઈ ગયાં. એ દરમિયાન તેના મહા અમાત્ય ચાણક્યે સુખંધુ નામના બ્રાહ્મણને એની હેંશીયારીથી અને દક્ષિણ્ય-તાથી ચંદ્રગુપ્તનો પ્રધાન બનાવ્યો. કારણ કે ચાણક્ય પણ રાજ્યલક્ષ્મી ભોગવતાં વૃદ્ધ થઈ ગયો હતો, હવે એનું મન પણ કંઈ આત્મકલ્યાણ તરફ ઢળેલું તેથી એણે સુખંધુને મંત્રી બનાવ્યો, પણ સુખંધુ તો અત્યારથી ચાણક્ય માટે ખટખટ કરવા લાગ્યો. સ્વતંત્ર મંત્રીપદ પ્રાપ્ત કરવાને ચાણક્ય ઉપર

મત્સર લાવીને એનાં છિદ્ર શોધવા લાગ્યો ને સમ્રાટ ચંદ્રગુપ્તને તે નિમકહરામ બ્રાહ્મણ સમજાવવા લાગ્યો. પણ ચંદ્રગુપ્તે એની એકે વાત સાંભળી નહી. જેથી તે સમયની રાહ જોતો કાલક્ષેપ કરવા લાગ્યો.

ચંદ્રગુપ્તના સમયમાં મધ્ય એશીયાના સરદાર સેલ્યુકસ સાથે સલાહ થયા પછી એના તરફથી મેગાસ્થનેસ નામનો એક એલચી ચંદ્રગુપ્તના દરબારમાં રહ્યો, આ એલચી ઇ. સ. પૂર્વે ૩૦૬ થી ૨૮૮ સુધી ચંદ્રગુપ્તના દરબારમાં રહ્યો હતો.

ચંદ્રગુપ્તના કાલમાં પાટલીપુત્રની લંબાઈ નવ માઈલની હતી ને પહોળાઈ દોઢ માઈલ છે એને ફરતાં લાકડાની દિવાલ હતી, અને તે દિવાલમાં ઠેકઠેકાણે તીર મારવા માટે કાણાં રાખ્યાં હતાં, શહેરના રક્ષણ માટે આ દિવાલની પછવાડે ખાઈ હતી.

ઇતિહાસને હિસાબે ઇ. સ. પૂર્વે ૩૧૬ માં ચંદ્રગુપ્તે પાટલીપુત્રમાં રાજ્યગાદી સ્થાપી ને ઇ. સ. પૂર્વે ૨૮૨ સુધી એણે રાજ્ય કર્યું.

ચંદ્રગુપ્ત તે પછી વૈરાગ્યભાવથી ચારિત્રભાવને ધારણ કરતો અનુક્રમે સ્વર્ગલોકમાં ગયો. તેની પછી તેનો પુત્ર બિંદુસાર મગધની ગાદી ઉપર આવ્યો. એ બિંદુસાર પણ ચાણક્યને પિતાની માફક સેવતો હતો. એ સમયમાં વળી પેલા સુબંધુ બ્રાહ્મણે ચાણક્ય વિરૂદ્ધ ખટપટ જગાવી. એણે બિંદુસારને એક દિવસ એકાંતમાં કહ્યું કે, “ હે સ્વામિ ! જો કે આપે મને મંત્રીપદ ઉપર સ્થાપ્યો નથી, તો પણ આપનું કંઈક હિત

મિશ્રું છું. કુલવંત પુરૂષોનો એવો આચાર છે કે એમણે સ્વામીનું હિત કરવું જોઈએ. આપે હમેશાં યાદ રાખવું કે આ ચાણક્ય મંત્રીશ્વર મહા ધાતકી ને વિશ્વાસઘાતક છે.”

સુખંધુનાં વચન સાંભળીને રાજા ચમક્યો. “ ચૂપ! ચૂપ! મુખા! એ શું બોલ્યો ! ”

હું તો પહેલાંથી જાણતો હતો કે મારા વચન ઉપર આપને વિશ્વાસ ન આવે ! પણ મહારાજ લગાર થોભો ! હું આપને એની ખાતરી કરી આપું ? ” નિમકહરામ સુખંધુએ કહ્યું. આજે જગતમાં ઉપકાર ઉપર પણ અપકાર કરનારા જનોનાં ક્યાં તોટો છે ?

“ તું શું ખાતરી કરાવી આપે છે. ” બિંદુસારે તિરસ્કારયુક્ત કહ્યું.

“ એ પાપી ચાણક્યે આપની માતાને પેટમાં ખંજર મારી નાખી છે. માટે આપે પણ આપનું ચત્રથી રક્ષણ કરવું ? ”

“ મારા માતાને મારી નાખી એની ખાતરી શું ? ” રાજાએ શંકાય બતાવ્યો.

“ તે આપ આપની ધાવ માતાનેજ પૂછી જુઓને ? ” એ અંધમ સુખંધુએ રાજાના કાનમાં વિષ રેડવામાં બાકી ન રાખી.

બિંદુસારે તરતજ ધાવમાતાને બોલાવી તે ત્રાત પૂછી જોઈ. ધાત્રીએ પણ તે પ્રમાણે કહ્યું. જેથી બિંદુસાર કોપાયમાન થયો.

ખીજે દિવસે સવારમાં જ્યારે ચાણાક્ય રાજસભામાં આવ્યો ત્યારે રાજાએ મુખ ફેરવી દીધું જેથી ચતુર ચાણાક્ય એતી ગયો કે “ રાજાના કાનમાં કોઈ દુર્જન પુરૂષે વિષ રેડ્યું છે. ” એમ વિચારી તે પોતાના મકાને ગયો. તપાસ કરતાં માલુમ પડ્યું કે “ એ બધું પેલા મુખંધુનું કૃત્ય હતું. ” જેથી એના હૈયામાં વૈરાગ્ય ભાવના જાગૃત થઈ. “ ઓહો ! એ મુખંધુએજ આ બાલ રાજાને ભરમાવ્યો છે. અરે મેંજ એને પૂર્વે પ્રધાનપદ અપાવ્યું હતું તેથી મારી ઉપર ઉપકાર કરવાને બદલે એણે પોતાના જાતિને યોગ્ય કરી બતાવ્યું છે. સંસારમાં કોઈ કોઈનું નથી. હું પણ હવે રાજચિંતા કરીને વૃદ્ધ થઈ ગયો છું. તો હવે જીવીને કેટલું જીવીશ ? તો કંઈક આત્મકલ્યાણ કરવા હવે પરભવને માટે મારે તૈયાર થવું જોઈએ. જન્મથીજ જગતમાં ઉત્તમ એવો જૈનધર્મ મળવા છતાં રાજ્ય વ્યવસાયને અંગે મેં એનું બરાબર પાલન કર્યું નથી. તેથી વિધિએ મને આ સંકેતથી જાગૃત કર્યો છે, તો એ બાલ રાજાને ખાતરી કરાવવાથી સર્યું. હવે જગતમાં મારી કંઈ ઇચ્છા અધુરી છે કે આવો અપૂર્વ સમય હાથ આવેલો મારે ગુમાવવો ? જો આ તક હું ગુમાવું તો મારા જેવો બેવકુફ કોઈ નહીં, માટે મને જગાડવાને એ મુખંધુએ તો મિત્રની ગરજ સારી છે ! છતાં મારી બુદ્ધિથી હું એનો પ્રતિકાર તો અવશ્ય કરીશ. પણ હું એવું કરીશ કે એ જગતમાં જીવતાં છતાં એના પણ આત્માનું કલ્યાણ થાય ને પ્રધાન પદવીથી પણ મુક્ત થાય. ”

એ પ્રમાણે વિચાર કરી મહા ઉચ્ચ બુદ્ધિવાળા ચતુર ચાણાક્યે શ્રેષ્ઠ ગંધને યોગમંત્રાદિકથી સંસ્કારિત કરીને એક લખેલા લોખંપત્ર સાથે એક ડાળલામાં ભર્યો. તે ડાળલો લાખથી બરાબર બંધ કરી તેણે એક પેટીમાં મુક્યો તે પેટીને સો તાળાં વાસીને પોતાનું સર્વસ્વ હોય એમ એને ધરના અંદરના ભાગમાં રાખી.

ત્યાગની ઈચ્છાવાળા એ મનસ્વી ચાણાક્યે પોતાનું ધન સાતે દેશમાં વાવરવા માંડ્યું. મિત્ર અને સંબંધીજનો ઉપર તેમની યોગ્યતા મુજબ ઉપકાર કર્યો. નિરાશ્રિત, દીન અને દરિદ્રીઓને દયાથી દાન આપીને કુટુંબીજનોની પણ વ્યવસ્થા કરી. તે પછી મહા વૈરાગી એવો ચાણાક્ય શહેરની બહાર એક સુકા છાણવાળા ઢગલા પાસે આવ્યો ત્યાં એક સ્થળ ઉપર બેસી જીવનના કર્તવ્યનું એણે પ્રતિક્રમણ કરવા માંડ્યું. કરેલાં પાપોનો પસ્તાવો કરતાં એણે સર્વે પાપ સ્થાનકો હુમેશને માટે વોસરાવી દીધાં. ચાર શરણ અંગીકાર કરતો અને ચોરાશી લાખજીવાયોની સાથે ખમતખામણું કરતો કાયાને વોસિરાવી અનશન કરીને રહ્યો.

ચાણાક્યની આ હકીકત ધાવમાતાએ જાણી કે તરતજ એ રાજા પાસે દોડી આવી. રાજા પણ ચાણાક્યની હકીકત સાંભળીને વિચારમાં પડી ગયો હતો તેને એકદમ સાવધ કરી બોલી, “ હે વત્સ ! તને જીવિતદાન તથા રાજ્ય આપનાર આ મહામંત્રી ચાણાક્યનું તેં અપમાન શામાટે કર્યું ? ”

“ તારા કહેવાથી ? કારણ કે તેં કહ્યું હતું કે એણે મારી માતાને મારી નાખી છે. ” રાજાએ ખુલાસો કર્યો.

“ અરે ભોળા બાળરાજા ! તેં અર્થનો અનર્થ કર્યો. એણે તો ઉલટાં તને મરતાં બચાવ્યો છે. તારી માતાએ બ્યારે તું ગર્ભમાં હતો ત્યારે એક એવું અકાર્ય કરેલું જેને લીધે તમે બન્ને મરવાનાં હતાં પણ ચતુર ચાણક્યની કાર્યદક્ષતાથી તું બચી ગયો અને તારી માતા મરી ગઈ. ” એ ધાવમાતાએ યથાર્થ હકીકત કહી સંભળાવી.

રાજાએ ખરી હકીકત જાણી એટલે એને ઘણો પસ્તાવો થયો પોતાને કુખુદ્ધિ આપનાર ! પેલા અધમ સુખંધુ ઉપર ગુસ્સે થયો. અરે વત્સ ? એણે તો ઉલટું તને રાજ્ય આપ્યું છે. તારા હિતને માટે તો એ સંસારમાં રહ્યો હતો. નહીતર એને તારા રાજ્યનું શું કામ હતું ? તારા પિતાને પણ એણે જ રાજ્ય અપાવ્યું હતું. તો પછી એને તારા રાજ્યની શી તૃષ્ણા હોય ? ” ધાત્રીનાં વચન સાંભળી રાજા એકદમ ચાણક્ય પાસે દોડી આવ્યો. એના મંત્રીઓ, એનું અંતઃપુર તેમજ નાગરીકો, વગેરે એનાં દર્શને દોડી આવ્યા. રાજા એને પગે પડી પોતાના અપરાધની માફી માગતો આંખમાંથી અશ્રુ પાડતો બોલ્યો ? ” હે તાત ! મેં અજ્ઞાનપણે આપની અવજા કરી છે તો મારો એ અપરાધ ક્ષમા કરો ? ને આપ આપનું રાજ્ય ચલાવો ? મારો ત્યાગ ન કરશો ? બાલક કદાચ પિતાના ખોળામાં વિષ્ટા કરે એથી કાંઈ એને તજ દેવાતો

નથી. માટે તમે મારી ઉપર કૃપા કરી ચાલો ? હું તમારો આજ્ઞાંકિત થઈને રહીશ ? ”

બાલકની માફક નિર્દોષ વચનો બોલતા બિંદુસારને એ મહા મનસ્વી ચાણક્યે કહ્યું. “ હે વત્સ ? હવે આ પ્રાર્થનાથી સચું ? કારણ કે મારા શરીર ઉપર પણ હું નિસ્પૃહ છું. તો પછી. રાજ્યનું મને શું પ્રયોજન હોય ? મેં તો અનશન અંગીકાર કર્યું છે. ”

“ અરે મને ધિક્કાર થાઓ ? આવા મહાપુરુષ ઉપર મેં કુબુદ્ધિ કરી. ” વગેરે બોલતો ચાણક્યને ખમાવવા લાગ્યો. ને ફરી ફરીને આજીજી કરી. પણ મર્યાદાથી સમુદ્રની જેમ પોતાની પ્રતિજ્ઞાથી ન ચલાયમાન એવા ચાણક્યને જાણીને રાજા બાળકની માફક રડતો અને પશ્ચાત્તાપ કરતો નગરમાં ગયો બીજા મંત્રીઓ અંતઃપુર તથા નાગરિક જનો પણ એ મહાત્યાગીનાં દર્શન કરી પાપમળને ધોતા પોતપોતાને સ્થાનકે ચાલ્યા ગયા.

રાજાના કોપથી સુખંધુ મંત્રી વેલડીની માફક ધ્રુજતો રાજાના પગમાં પડી માફી માગવા લાગ્યો. “ હે દેવ ! મારો અપરાધ ક્ષમા કરો ! સમ્યક્ હકીકત જાણ્યા વગર મેં ચાણક્યને દુષિત ઠરાવ્યો એ માટે આપ રજા આપો તો હું ચાણક્યને જઈને ખમાવું ? ”

માયા કપટથી રાજાની રજા મેળવી સુખંધુ ચાણક્ય પાસે આવ્યો ને માયાલાવથી એને ખમાવ્યો. પણ એણે

મનમાં ચિંતવ્યું કે “ ચાણક્ય જો પાછો આવશે તો ખરેખર મારાં સ્વજન કુટુંબ સહિત મારું જડમૂળ ઉખેડી નાખશે. માટે હું જ એનું કાશળ કાઢી નાખું ? ”

આવા કુવિકલ્પથી રાજા પાસે આવીને આડંબર સહિત એની પૂજા કરવાની રજા માંગી. “ હે લગવન ? મેં ચાણક્યનો અપરાધ કર્યો છે તો તેના પ્રાયશ્ચિત્ત સાડું તેની હું પૂજા કરું ? ”

રાજાની ખીજવારની આજ્ઞા મેળવી એ દુષ્ટ સુખંધુએ અનશનમાં રહેલા ચાણક્ય પાસે આવીને આડંબરથી પૂજા કરવા લાગ્યો. સંધ્યાકાળે ચાણક્યની પૂજા કરી તે સુખંધુ શુધ્ધ છાણમાં ધુપનો અંગારો નાંખી ચાડ્યો ગયો.

વાયુના જોરથી સુકા છાણમાં એ અંગારો ધુંધવાઈને પ્રદીપ્ત થયો. એ અગ્નિથી ચાણક્ય દગ્ધ થવા લાગ્યો. પણ એના જીવનરૂપ એનો શુદ્ધભાવ તો અખંડિત રહ્યો એની શુભ ભાવના વૃદ્ધિ પામવા લાગી. “ હે જીવ ? વિષ્ટા, મુત્ર, મળ, પસીનો અને દુર્ગંધથી ભરેલા આ શરીર ઉપર તું પ્રીતિ ન કર ? કેમકે આ શરીર તો ગમે ત્યારે એક દિવસ અગ્નિમાં બળવાનું છે. એ કાંઈ આત્માની પાછળ જતું નથી પણ આત્માએ કરેલાં શુભાશુભ કર્મો જ એની સાથે જાય છે, માટે પૂર્વે કરેલાં દુસ્કર્મોને આ સમયે લોગવીને એ થકી મુક્ત થા ! અને સમભાવમાં રહે ? કેમકે અત્યારે હિંસા, મૃષાવાદ, ચોરી, મૈથુન અને પરિગ્રહ તેમજ ચારે પ્રકારના આહારનાં તેં ત્રિવિધે, મન, વચનને કાયાવટે પરચ-

ખખાણુ કર્યાં છે. કર્મેનો ક્ષય કરવામાં તો શત્રુઓજ મિત્રની માફક ઉપકાર કરનારા થાય છે. માટે એવા સર્વને હું ખમાવું છું ને તે પણ મારા પ્રત્યે ખમો ! સકલ જીવોની સાથે મારે મૈત્રીભાવ છે કોઈ સાથે મને વેર નથી. મારાથી થયેલી અનેક જીવહિંસાઓ, અપરાધો કેવલજ્ઞાની પ્રભુઓ જાણે છે એ સર્વે અપરાધોની અરિહંત પ્રભુઓની સાક્ષીએ હું આલોચના કરું છું. અજ્ઞાની એવા આ જીવે આ ભવમાં કે ગતભવોમાં અપરાધો કર્યા હોય એવા સર્વ અપરાધોને હું મિથ્યાદુષ્કૃત આપું છું. એવી રીતે પોતાના દુષ્કૃતની નિંદા કરતો, અને કરેલા સુકૃતની અનુમોદના કરતો મોક્ષપુરીના આધાર એવા અરિહંત આદિ ચાર શરણને વારંવાર અંગીકાર કરવા લાગ્યો. પંચ પરમેષ્ઠિ મંત્રનું મનમાં સ્મરણ કરતાં ચાણક્ય સુખંધુના અગ્નિના ઉપસર્ગથી દગ્ધ થઈને સમભાવે મરણ પામીને સ્વર્ગ લોકના ઇંદ્રનું મંત્રીપદ લોગવવા ગયો.

ચાણક્યના મરણથી રાજા પ્રજામાં શોક પ્રસરી રહ્યો. ઘણા દિવસ સુધી રાજા એના ગુણોને સંભારતો ખાળકની માફક આંખમાંથી અશ્રુ પાડતો હતો. ફક્ત એક સુખંધુજ પ્રસન્ન થયો હતો એક મોટા રાજ્યનો હવે એ મહા અમાત્ય થયો સુખંધુએ ચાણક્યના ધનની આશાએ રાજા પાસેથી ચાણક્યનું મકાન રહેવા માટે માગ્યું. રાજાએ આજ્ઞા આપવાથી સુખંધુ ચાણક્યના મકાનમાં રહેવા ગયો. તો ઉજ્જડ એવા આખા ઘરમાં ફક્ત એકજ ઓરડો મજબુત રીતે બંધ કરેલો જોયો.

આ ઓરડામાં ચાણક્યનું ધન હશે એમ સમજીને એણે એ ઓરડો ઉઘાડ્યો તો તેમાં એક પેટી દીઠી સો તાળાવાળી એ પેટીને જોઈ એણે વિચાર્યું કે “ નક્કી આ પેટીમાં અમૂલ્ય રત્નો હશે ? ” પછી સુખંધુએ પેટીનાં સોયે તાળાં ભાંગી નાખ્યાં. ને પેટી ઉઘાડી તો અંદર સુગંધી વસ્તુઓથી ભરેલો ડાબલો જોયો. “ હાં ! હવે જાણ્યું ! આ ડાબલામાંજ રત્નો ભરેલાં લાગે છે. તે વિના એની આવી સંભાળ સંભવે નહિ. ” એમ વિચારી શ્રીકલની માફક એણે ડાબલો ફેાડ્યો. તો તેમાંથી લોકોત્તર દિવ્યગંધ એના જોવામાં આવ્યો. ગંધ લુપ્થ મધુકરની માફક એ ગંધ સુખંધુએ સુંઘ્યો, એની સુગંધીથી વિસ્મય પામીને તે પોતાનું મસ્તક હલાવવા લાગ્યો. પછી વારંવાર સુંઘવા થકી હર્ષ પામેલા સુખંધુની પેલા લોજપત્ર ઉપર દૃષ્ટિ પડી. એ વાંચતાંજ એના હોઠ ખીડાઈ ગયા. એ લખેલા લોજપત્રમાં એણે શું વાંચ્યું. કે જેથી એનું મન વિષાદ પામી ગયું. જીવતાં છતાં એ મુવા જેવો થઈ ગયો. તેમાં લખ્યું હતું કે, “ આ સુગંધી પદાર્થ સુંઘ્યા પછી જે કોઈ ખુદ્ધિવાન ઠંડું જલ પીશે તથા ખદરસ લોજન જમશે, મનોહર ગાયન સાંભલશે, વિલાસ યુક્ત સ્ત્રીના સંગને ઇચ્છશે કે પુષ્પાદિકની મનોહર સુગંધ લેશે, અથવા નાટકો જોશે. એ પાંચ વિષયમાંથી એક પણ વિષયને લોગવશે તે તુરત મૃત્યુ પામશે ” એ વાંચી સુખંધુ તો આલોજ બની ગયો. હા ! હા ! કરતો પોકાર કરવા લાગ્યો. એણે નિશ્ચય કર્યો કે “ ખુદ્ધિ નિધાન ચાણક્યનો આ પ્રયોગ વૃથા તો નજ હોય. એણે એક

પુરુષને તે યુગંધિઓ સુધાડી એને વિષયોમાં જોડતાં તરતજ મરણ પામ્યો. એને લાગ્યું કે તે અત્યારે જીવતાં મુએલો હતો. મોતનો દૃત એની સામે ઉભો રહી પડકાર કરી રહ્યો હતો. જગતમાં તે અત્યારે મહામંત્રી છતાં એકલો અટુલો નિરાધાર હતો. બુદ્ધિમાન ચાણક્યની યુક્તિ સફળ થઈ હતી. એણે એને જીવતાં માર્યો હતો કરેલાં પાપકર્મનું ફળ અહીંને અહીંજ તરતજ પ્રગટ થયું. જે પદવીની ખાતર એણે ચાણક્યરૂપ કાંટો દુર કર્યો હતો તે કાંટો એના શરીરમાં હમેશને માટે હવે લાગી ગયો હતો. થોડીવારમાં એ પણ મરવાનો હતો. આ સુવર્ણ જેવા મીઠા સંસારમાં તે હવે અદ્ય સમયનો મેમાન હતો. અરે પાણી વગર કેમ ચાલે. ખસ પાણી પીધું કે એની જીંદગી ખલાસ હતી. “ હા ! હવે મારે શું કરવું ? જીવવાનો કોઈ ઉપાય ચાણક્યે લખ્યો છે કે ખસ મોતનો જ પેગામ મુકી ગયો છે ? ” એણે આગળ વાંચવા માંગ્યું. “ તે છતાં એને જીવવાની ઇચ્છા હશે તો મસ્તક ને દાઢી મુંડાવી ભીક્ષાવૃત્તિમાં જે મલે એવું તુચ્છ લોજન કરે, સાધુનાં વસ્ત્રો પહેરી જ્ઞાનરહીતપણે મુનિના આચરણથી રહેશે તોજ જીવી શકશે.” આ પ્રમાણે વાંચીને ઇચ્છા નહીં છતાં પણ ફક્ત જીવીતવ્યની લાલસાએ મુનિ થવાનો એણે વિચાર કર્યો. “ હાય ! મારી બુદ્ધિને ધિંકાર થાયો ! ખેરેખર ચાણક્ય એ એકજ બુદ્ધિમાન હતો કે જેણે મરતાં મરતાં પણ મને આવી રીતે જીવતાં મુએ કર્યો છે.”

ભાવરહીત નટની પેઠે સુખંધુ તે પછી મુનિ થઈ
પૃથ્વી ઉપર વિચરવા લાગ્યો એ અભવી પાપિષ્ઠ સુખંધુ
અનંતાભવ સંસારમાં ભમશે.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

મહાન્ અશોક.

સમ્રાટ ચંદ્રગુપ્તે મેળવેલું વિશાળ રાજ્ય ખિંડુસારે
વ્યવસ્થાપૂર્વક સંભાળી રાખ્યું આ રાજાને કાલ શાંતિમાં
ગયો હતો, દીર્ઘકાલ પર્થત રાજ્ય ચલાવીને ચંદ્રગુપ્તે
રાજ્યની જડ મજબુત કરેલી એનું ફલ ખિંડુસારે સારી રીતે
ભોગવ્યું. ઇતિહાસ દષ્ટિએ ઇ. સ. પૂર્વે ૨૬૨ માં ખિંડુસાર
ગાદી ઉપર આવ્યો. જૈન ઇતિહાસ જોતાં શ્રી મહાવીર પછી
૨૩૫ વર્ષે ખિંડુસાર મગધેશ્વર થયો. ઇ. સ. પૂર્વે ૨૭૨ સુધી
ભારતનું સામ્રાજ્ય ખિંડુસારે ભોગવ્યું. ચંદ્રગુપ્તના સમયમાં
એના પુત્રો જેમ બીજા પ્રાંતના સુબાઓ હતા તેમ ખિંડુસારના
પુત્રો પણ મોટા મોટા પ્રાંતોના સુબાઓ હતા. ખિંડુસારને
ઘણા પુત્રો હતા. એમાં અશોક નામે પણ એક પુત્ર હતો.
અશોક કદરૂપો પણ બહાદૂર હતો, બાળપણથી એ તોફાની હોવા-
થી એના પિતાને એ ગમતો નહી. જેથી એને દિબ્બન, માળવાની
સુબાગિરિ આપી ત્યાં મોકલી દીધો. પછી એને દર તરફથી

મોકલવામાં આવ્યો હતો. પણ એ બહાદુર અશોકે તક્ષશીલા જઈ બળવાખોરોને જેર કરી શાંતિ ફેલાવી પોતાના પરાક્રમમાં વધારો કર્યો ઇ. સ. પૂર્વે ૨૭૨ માં બિંદુસાર પરલોકવાઝી થયો ત્યારે અશોક દૂરના દેશમાં હતો. તેને રાજ્ય મેળવવામાં અનેક મુશ્કેલીઓ નડી હતી છતાં એકદમ પોતાના સૈન્ય સાથે તે તક્ષશીલાથી નિકળીને પાટલીપુત્ર નગરે આવ્યો, કેટલીક મુશ્કેલી પછી એણે પાટલીપુત્રનું સિંહાસન કબજે કર્યું. પોતે ઇ. સ. પૂર્વે ૨૭૨ માં મગધેશ્વર તરીકે રાજ્ય ગાદી ઉપર આવ્યો.

ગાદી ઉપર આવ્યા પછી અશોકે કેટલાંક વર્ષ રાજ્યની વ્યવસ્થા કરવામાં ગાળ્યાં, પિતાની હુયાતીમાં માળવામાં અફઘાનિસ્તાનની રાજધાની તક્ષશીલામાં સુખા તરીકે એણે કામ કરેલું, એટલે રાજ્ય વહિવટની વિગતોથી એ વાકેફગાર હતો. ચાણાક્યની ઘડી કાઢેલી રાજ્યનીતિનો અમલ ચલાવતાં અશોકને ઓછો અનુભવ મળ્યો નહીં હોય. એના રાજ્યનો વિસ્તાર હિંદુકુશથી આસામ સુધી અને કાશ્મીરથી કૃષ્ણા નદી સુધી (મહારાષ્ટ્ર) હતો, ફક્ત પૂર્વ કિનારા ઉપર આવેલો કલિંગ દેશ મગદૂરી સાથે પોતાની સ્વતંત્રતા બળવી રહ્યો હતો. અંગાળાના ઉપસાગરને કાંઠે મહી નદી અને ગોદાવરીની વચ્ચેનો ભાગ તેને કલિંગ દેશ કહેતા હતા. એની સ્વતંત્રતા મહાન અશોકે ગાદી ઉપર આવતાં જ અટકાવવાનો યત્ન કર્યો.

અશોક નાનપણમાં બહુ તોફાની ને કૂર હતો. ગાદીએ

આવતાંજ પાટલીપુત્રમાં ‘ એક નરકાસ્થાન ’ બનાવ્યું હતું. એણે એક મોટા મેદાનમાં ચારે બાજુએ મજબુત દીવાલો ચણીને અંદર ધારવાલાં ચક્રો, ધગધગતા લોહના થંભાઓ, તેલની ઉકળતી કડાચો, વગેરે ગોઠવ્યાં હતાં. પરમાધામી-જમડાઓની જગા એમના સીપાહીઓએ લીધી હતી. જે કોઈ ગુન્હેગારનો ગુન્હો સાબીત થતો એને આ જગતા જમડાઓ આ નરકાલયમાં લાવી વિવિધ યાતના પમાડી મારી નાખતા. શરૂઆતમાં ગુન્હેગારો માટે આ નરકાલય હતું પણ પાછળથી જે કોઈ જાણે અજાણે આ સ્થાન ઉપર આવી ચડતો એને પણ એ જમડાઓ ખુરી રીતે નરકાલયમાં લાવીને મારી નાખતા હતા.

એક વખત કોઈ કારણસર બુદ્ધધર્મનો કોઈ ભિક્ષુક ત્યાં જઈ ચડ્યો. આ સ્થાન પાસે આવતાંજ પેલા જગતા પરમાધામીઓ એને પકડીને અંદર લઈ ગયા. એને મારી નાખવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા. ભિક્ષુકે એ પરમાધામીઓને કહ્યું કે—“ મરી ગયા પહેલાં મને ઈશ્વરની સ્તુતિ કરવાને બેઘડીની રાજી આપવી. પછી તમારે જે કરવું હોય તે સુખેથી કરો ? ”

આ બેઘડી દરમિયાન એક બીજો માણસ ત્યાં ફસાઈ પડ્યો. નરકાલયના રખેવાળોએ એને પકડી લાવી એક ચક્ર ઉપર ચડાવી એનું માથું કાપી નાખ્યું. આ ભયંકર દેખાવ જોઈ પેલા ભિક્ષુનું હૃદય તો વીંધાઈ ગયું. શરીરની નાશવંત સ્થિતિ જોતાં એ નરકાલયની યાતનાનું નિરિક્ષણ કરતાં એને વૈરાગ્ય આવ્યો વૈરાગ્ય અને ઈશ્વરની સ્તુતિ કરતા એ સાધુને

બેઘડી પછી પેલા માણસોએ ઉકળતી તેલની કડામાં નાખ્યો. તેલ ઘણું જ ગરમ હતું અને એની નીચે અગ્નિ પણ સજ્જત હતો. છતાં આશ્ચર્ય કે આ લિશ્તુ તેલ કડામાં પડ્યો કે તરતજ અંદરનું તેલ ઠરી ગયું !

અન્તયખ થયેલા માણસો એકબીજાના સામે જોવા લાગ્યા. જાણે મંત્રથી સ્તાંભિત થયા હોય એમ ચિત્રવત થઈ ગયા. સમ્રાટ અશોકને આ સમાચાર પહોંચ્યા કે તે દોડતો ત્યાં આવ્યો. એને પણ આ દેખાવ જોઈને આશ્ચર્ય થયું.

અશોકે આ લિશ્તુકને તેલની કડાઈમાંથી બહાર કઢાવ્યો. અને પોતે એને ચરણે નમ્યો. એ લિશ્તુકે નમતા એવા રાજાને કહ્યું—“ રાજન્ ! અનેક નિર્દોષ જીવોનો સંહાર કરીને તમે કયું સ્વર્ગ લેવા માગો છો ! કોઈ પણ પ્રાણીની હિંસા કરવી એ સમુ ખીન્ન કોઈ પાપ નથી. તેમાં પણ માણસ વિનાકારણે માણસની હિંસા કરે એતો અધમતાની હદ કહેવાય. જગતમાં અદ્વિતીય એવા અહિંસા ધર્મનાં બારણાં દરેકને માટે ખુલ્લાં મુક્યાં છે. તેમાં પ્રવેશ કરશો તો તમારું કલ્યાણ થશે. ”

એના ઉપદેશથી રાજાના મનમાં તીવ્ર અસર થઈ. છતાં બચાવ કરતાં કહ્યું કે—“ ભગવન્ ! ગુન્ડેગારો માટે આ સર્વે પ્રબંધ કરવામાં આવ્યો છે ? ”

“ છતાં ઘણાય ખીનગુન્ડેગારો તમારા આ કર્મીશુ કૃત્યના ભોગ થયા છે અને થાય છે. તમારા આત્માનું જે હિત ચાહતા હો તો સમગ્ર અંધ નરભણ તમારે ખીનગારો

કરવું જોઈએ. ગુન્હેગારોને માટે તો ખીજી શીક્ષાઓ ક્યાં ઓછી છે કે આવી શિક્ષાની એને જરૂર પડે ? ”

એ ઉપદેશને પરિણામે અશોક રાજાએ ત્યારથી એ નરક સ્થાનનો નાશ કરી નાખ્યો. રાજાને ચમત્કાર દેખાડનાર બૌદ્ધ ભિક્ષુકનું નામ ઉપગુપ્ત હતું. ત્યારથી ઉપગુપ્ત રાજાને ઉપદેશ આપી પોતાના ધર્મમાં ધીરે ધીરે જે ચલાવ્યો કે તેને પરિણામે અશોક બૌદ્ધ થઈ ગયો.

આખરે એવો એક દિવસ આવી પહોંચ્યો કે અશોકની સરદારી નીચે એનું મોટું સૈન્ય કલિંગ તરફ રવાને થયું.

કલિંગવાસીઓ ઉપર પડકાર કરતું અશોકનું સૈન્ય આવી પહોંચ્યું. અશોકનો સત્કાર કરવાને સ્વદેશાભિમાની એકએક કલિંગવાસી નર આતુર હતો, બન્નેનાં આયુધો ખખડ્યાં. અશોકના બળવાન સૈન્ય સામે એ મુઠીભર પ્રજાએ બહાદુરીથી બચાવ કરવા માંડ્યો. સ્વતંત્રતાની સળગતી વેદી ઉપર હજારો માણસોનો ભોગ આપતા પણ એ વીર પ્રજા અડગ પહાડની માફક અશોકની સામે ઉભી રહી દિવસ ઉપર દિવસ ને મહિનાઓ ઉપર મહિના પાણીના પ્રવાહની માફક વહી ગયા છતાં કલિંગવાસીઓનું ધૈર્ય ડગ્યું નહીં.

દેશાભિમાનના રક્તથી રંગાયેલો એકપણ નર બચ્યો હયાત હોય ત્યાં સુધી યુદ્ધમાં લડવાનો કલિંગ વાસીઓનો નિશ્ચય હતો. અશોકની તલવારે કંઈકના ભોગ લીધા, કંઈકને ધાયલ કર્યા કંઈકને સ્વતંત્રતાની વેદી ઉપર હમેશની સાંત

નિદ્રામાં સુવાડ્યા. છતાં પાછા બીજે દિવસે નવા કલિંગવાસીઓ પોતાની સ્વતંત્રતાને માટે અશોકની તલવારના ઘા ઝીલવાને બહાર આવતા.

ત્રણ ત્રણ વર્ષનાં બહાણાં કલિંગવાસીઓ સાથે યુદ્ધ કરતાં વહી ગયાં છતાં અશોકની તલવાર સામે કલિંગવાસી નરવીરોનું ધૈર્ય અડગ હતું. કલિંગનાં દરેક દેશાભિમાની રત્નો આ યુદ્ધમાં હુમેશને માટે માતાની ગોદમાં પોઢી ગયાં હતાં પરતંત્રતા કરતાં મરવું એમને પ્રિય હોવાથી રણસંઘ્રામમાં આવીને શત્રુના માણસોને મારતાં તે પોતે પણ મરતાં હતાં. ત્રણ ત્રણ વર્ષને અંતે આખરે કોઈ શૂરા પુરૂષો ન હોવાથી એ બહાદુર પ્રજાનું ધૈર્ય ખુટી ગયું ત્યારે છેવટે કેશરીયા કરી પોતાનું સામટું બળ બતાવવાને એ પ્રજાએ નિર્ણય કર્યો જેથી એક દિવસે એ બહાદુર પ્રજા કેશરીયાં કરી અશોકની તલવાર સામે પડકાર કરતી એની ઉપર તુટી પડી. બન્ને વચ્ચે તુચ્છ યુદ્ધ થયું પણ મહાન અશોકની વિશાળ સેના આગળ એ મુઠીભર પ્રજાનું શું ગણું ? પોતાની વીરતાનો પરિચય કરાવી એ બહાદુર પ્રજાના કેટલાક શૂરા યોદ્ધાઓ હુમેશની મીઠી નિદ્રામાં સૂતા. અને યુદ્ધનો અંત આવ્યો.

વિજયી અશોકે લશ્કર સહિત કલિંગની રાજ્યધાનીમાં પ્રવેશ કર્યો ત્યાં એણે શું જોયું શહેરમાં લાખો મુઠદાં પડેલાં હતાં લાખો માણસો અન્ન પાણી વગર તરફડીને મરી ગયાં હતાં, એક લાખ તો એણે યુદ્ધમાંજ કાપી નાખ્યા હતા. અને દોઢ લાખ કલિંગવાસી એની છાવણીમાં

કેદ પકડાયા હતા. કલિંગ દેશમાં દરેક ઘેર રડારોળ થઈ હતી નરહત્યાકાંડની આ કોલાહલે અશોકના વજ્ર સમા ચઢોને હવ મચાવ્યું એણે જોયું તો આખો કલિંગ દેશ બેકાટ રૂદનમાં તરબોળ હતો. કોઈનો લાઈ તો કોઈનો દીકરો એમ સર્વ કોઈ યુદ્ધની આગમાં બળીને ભસ્મ થઈ ગયા હતા એ ઉપજી રાખ ઉપર યુદ્ધ બંધ થતાં ઘેર ઘેર ઉપજી આંસુ પડતાં અશોકે નિહા-
 જ્યાં. એનું હૃદય કમકમ્યું, “આહા ! કયા સુખની ખાતર એણે કલિંગની સ્વતંત્રતાનો નાશ કર્યો હતો. લાખો કલિંગવાસીની જીવંતીનો નાશ કરવામાં તે પોતે જોખમદાર હતો. હા ! હિંસા યુક્ત એવી આ રાજ્યલક્ષ્મીને ધિક્કાર થાઓ એવા પરાક્રમને ધિક્કાર થાઓ ? કે આત્માને અજ્ઞાન માર્ગે ખેંચી જઈ અનેક પ્રકારનાં પાપકર્મ કરાવી. નરકગતિમાં લઈ જાય છે. આવો મોટો નરહત્યાકાંડ કરી મારે કયી દુર્ગતિએ જવાનું હતું. અન્નત-
 શત્રુએ ત્રણખંડનું રાજ્ય જીતી ભરતાર્ધના સર્વ રાજાઓને તાબેદાર બનાવ્યા છતાં આ પૃથ્વી એની ન થઈ. ગ્રીકસરદાર સિકંદરે દુન્યા જીતીને મોટું રાજ્ય સ્થાપ્યું પણ આ પૃથ્વી એની સાથે પણ ન ગઈ. તો શું મારી સાથે આવશે ? ખરેખર મેં કલિંગની શોભા નષ્ટ કરી એ સાફ કયું નહીં. ” ઇત્યાદિક એને ઘણા પશ્ચાત્તાપ થયો. આ છેલ્લી વિજય યાત્રા કરી એણે પોતાની તલવાર મ્યાન કરી. યુદ્ધને નમસ્કાર કર્યો. શિકારપણ તજી દીધો. માંસપણ છોડ્યું. ને રાજ્યમાં બહાર ફરવા નિકળવું તો પ્રજાના સુખને માટે ? એવી પ્રતિજ્ઞા કરી. કલિંગની વ્યવસ્થા કરી પોતાના તરફથી

એક અધિકારી નીમી તે લશ્કર સહીત પાટલીપુત્ર આવ્યો ગયો એણે મને કે કમને વિજય મહોત્સવ કર્યો.

એના વખતમાં પાટલીપુત્રની જાહોજલાલી અપૂર્વ હતી લંબચેરસ આકારવાળા આ શહેરની લંબાઈ નવ માઈલની હતી. ૬૪ તો આ શહેરને દરવાજા હતા. તેમજ ૫૭૦ ધુરજ વાળા કોટથી આ શહેર રક્ષાયેલું હતું. એની ચારે બાજુએ આસપાસ ૬૦૦ શ્રીટ પહોળી અને ઘણી ઉંડી ખાઈ હતી. ચંદ્રગુપ્તના સમયમાં કોટનીદીવાલ લાકડાની હતી તથા ઘણા ઘરો પણ લાકડાનાં હતાં, પણ સમ્રાટ અશોકે એ લાકડાની દિવાલો તોડી પાડી પથ્થરના કોટ કરાવ્યો એના સમયમાં શહેરમાં ઘણા સ્તુપો અને વિહારો ઉભા થયા. ચંદ્રગુપ્ત કરતાં પણ અશોક મહા પ્રતાપી રાજા થયો.

ભદ્રબાહુસ્વામી વીર સંવત ૧૭૦ માં સ્થુલભદ્રને પટધર સ્થાપી સ્વર્ગલોકમાં ગયા. એ સ્થુલભદ્રનો વીર સં. ૧૧૬ માં જન્મ થયો. યૌવનમાં બારવર્ષ પર્યંત વેશ્યાને ઘેર રહીને સં. ૧૪૬ માં એમણે સંભુતિસૂરિ પાસે વ્રત ગ્રહણ કર્યું. ને સં. ૧૭૦ માં પટધર થયા.

સ્થુલભદ્ર છેલ્લા ચૌદપૂર્વી શ્રામહાવીરથી સાતમી પાદે થયા છે એ સ્થુલભદ્રસ્વામીએ આર્ય મહાગિરિને આર્ય સુહસ્તિ નામના બે શિષ્યોને દિક્ષા આપી, તેમની પછી એ બંને પાદે આવ્યા છે. વીર સંવત ૧૭૨ માં આર્ય મહાગિરિને દીક્ષા આપી અને સં. ૩૨૨માં આર્ય સુહસ્તિસ્વામીને દીક્ષા આપી.

વીર સં. ૨૧૯ માં સ્થુલભદ્ર સ્વર્ગે ગયા. હાવાથી આર્યસુહ-
સ્તિ સ્વામીને સ્થુલભદ્રના નામથી સં. ૨૨૨માં આર્યમહાગિરિ
એ દીક્ષા આપી સં. ૨૧૯ માં આર્યમહાગિરિ પટધર અને
યુગપ્રધાન થયા. વીર સં. ૨૪૬ માં આર્યસુહસ્તિ સૂરીપદ ઉપર
આવ્યા.

મહાન અશોકના સમયમાં આર્યસુહસ્તિ અને મહાગિરિ
ગચ્છનાયક હતા. તેમાં પણ આર્ય સુહસ્તી સ્વામી તો મહા-
વીરસ્વામીના ત્રીજા સૈકાના અંતસુધી વિદ્યમાન હતા.

આ સમયમાં ત્રેવીશ ઉદયમાંનો પ્રથમ ઉદય ચાલતો
હતો પ્રથમ ઉદયમાં વીશ યુગપ્રધાન થયા છે એમાં સુધર્મા સ્વામી
અને જંબુસ્વામી મોક્ષે ગયા તે સિવાય બાકીના અદારે
યુગપ્રધાનો એકાવતારી જાણવા. આર્યમહાગિરિ સ્વામી
આર્યસુહસ્તિ સ્વામીને ગચ્છનો ભાર ભગાવી જીનકલ્પનો
આચાર વિચ્છેદ ગયેલો છતાં પોતે એકાકીપણે વિચરી જિન-
કલ્પની તુલના કરતા હતા. આ જન્મે ને એકજ પાટે એટલે
વીરસ્વામીની આહમી પાટે જાણવામાં આવ્યા છે.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

ભવિતવ્યતા.

સ્ત્રીઓનું હૃદય અને પુરૂષોનું ભાવી જગતમાં કોણ
જાણવાને સમર્થ છે. મનુષ્ય પ્રાણી તો મુખની આશાએ સંસા-

રત્ની મુસાફરીમાં આગળને આગળ ધપ્યા જાય છે ટાઢ, તાપ, દુઃખાદિક અનેક પ્રકારના પરિસહો સહન કરવા છતાં પણ કવચિત જોઈએ તેનાથી અદ્યપક્ષ મળે છે. અથવા તો ઉલટું જ પરિણામ પ્રાપ્ત થાય છે તો કોઈને અદ્ય પ્રયાસે વિશેષ લાભ થાય છે. ઉંઘા પાશા પણ એનું જાત્રત ભાગ્ય સીધા કરી નાંખે છે. કેમકે મનુષ્ય પ્રકૃતિ ભિન્ન ભિન્ન છે એમના કર્મોની રચના પણ ભિન્ન છે. જેથી એ ભાવીના પડદામાં છુપાઈને પડકાર કરતી કર્મ રચનાઓ ક્યારે શું કરશે એતો કેવલી ભગવાનજ જાણી શકે.

અવંતીમાં આજે ઉત્સવનો દિવસ હોવાથી સર્વત્ર આનંદ આનંદનું વાતાવરણ પથરાઈ રહ્યું હતું. એનેક નાના મોટા નાગરિકો પોત પોતાના વૈભવ પ્રમાણે વસ્ત્રાભુષણો પરિધાન કરી મોજ શોખમાં મશગુલ થયેલા જણાતા હતા. આજે યુવરાજ કુણાલનો જન્મ દિવસ (જયંતી) હોવાથી રાજલોકથી લઈને પ્રજાના દરેક ભાગોએ એ ખુશાલીમાં પોતાનો હર્ષ જાહેર કર્યો હતો. પ્રજા ધનાઢ્ય હતી. તેમજ શાંતિનું સામ્રાજ્ય હોવાથી વેપાર રોજગારે પણ અવંતી આજે ઉન્નતિના શિખરે હતું.

મધ્યાહ્ન સમય પછી રાજગઢમાં એક મોટો દરબાર ભરવામાં આવ્યો. જેમાં યુવરાજ સુંદરમાં સુંદર વસ્ત્રાલંકાર પહેરીને રાજ્ય કર્મચારીઓ તેમજ નગરના ધનાઢ્ય જનોની સલામતી લેવાને સિંહાસને બેઠો હતો—એ બાળયુવરાજની યાત્રે અવંતીનો હાકેમ તથા તે પછી મંત્રીઓ વગેરે બેઠા

હતા. રાજના નાના મોટા અમલદારો યુવરાજની આગળ ભેટણું મુકીને પોત પોતાનું આસન લેતા હતા. નગરશેઠ, ખીજા શેઠ શાહકારો વગેરે પણ યુવરાજને ભેટ વગેરેથી બહુ માન કરતા હતા.

રાજ્ય તરફથીજ આજે આનંદનો દિવસ હોવાથી શહેરમાં અનેક જગાએ નાચ, તમાસાના દેખાવો ગોઠવવામાં આવ્યા હતા. ક્યાંક સંગીતનાં મધુરાં સ્વર્ગીય ગાન છુટી રહ્યાં હતાં. ક્યાંક મસ્કરાઓ અનેક પ્રકારે હાસ્ય રસની વાતો કરી, પ્રેક્ષકોનાં દિલ રંજન કરી રહ્યા હતા. સમૃદ્ધિમાં ગર્વિષ્ઠ બનેલું અવંતી આનંદમાં મસ્ત બની આજે સ્વર્ગીય શોભાની સ્પર્ધા કરી રહ્યું હતું.

દક્ષિણના લાલચુ બ્રાહ્મણોને અનેક પ્રકારે રાજ્ય તરફથી દાન દેવામાં આવ્યાં. ગરીબ લુલા, અપંગ, અંધ વિગેરે અને નિરાશ્રિત જનોને ભાવતું ભોજન જમાડી સંતોષવામાં આવ્યા. યુવરાજના શુભ નિમિત્તે સારી રીતે યથદાન, કીર્તિદાન અને ઉચિતદાન કરવામાં આવ્યાં. અહિંસા પ્રધાનનો જન્મનો હોવાથી સર્વત્ર અમારી પટહ વગડાવી-અહિંસાની આજ્ઞા પ્રવર્ત્તાવી સર્વે જીવોને અલયદાન દેવામાં પણ આવ્યાં હતાં. એ વિવેકી જનો સુપાત્રની ભક્તિ કરવાને પણ ભૂટ્યા નહોતા. જેથી રંકથી તે રાય પર્યંત, સર્વ કોઈ આજે આનંદમાં હતું.

યુવરાજ કુણાલ ઉપર સમ્રાટનો અસાધારણ પ્રેમ એજ

પ્રજ્ઞના ઉત્સવનું કારણ હતું. બાદ્યાવસ્થામાં તે યુવરાજ પદ પામીને સમ્રાટના મોટા રાજ્યનો ભવિષ્યનો વારસ સિદ્ધ થઈ ચુક્યો હતો, જે બાળક ભવિષ્યમાં પોતાનો સ્વામી-શિરતાજ થવાનો છે. એનું પ્રજ્ઞના નાયકો તેમજ પ્રજ્ઞજન બહુ માન કરે એ બનવા જોગ છે. આવા હર્ષના ઉત્સાહમાં એ બાળ-યુવરાજનું હૈયું પણ આનંદથી મકલાતું હતું.

રાજસભા નાગરિકોથી પૂર્ણ ભરાઈ ગઈ. એટલે અવંતીના હાકેમે યુવરાજ કુણાલ કુમારની બે મીઠા શબ્દોમાં પ્રજ્ઞજનને ઓળખાણ કરાવી. સમ્રાટ અશોકવર્ધનની રાજ્યનીતિનાં વખાણ કર્યાં. ભવિષ્યના સમ્રાટ માટે પણ બે શબ્દો કહ્યા. તે પછી રાજ્યસભામાં સંગીતની સુંદરતા છવાઈ રહી. માળવદેશની ઉંચમાં ઉંચ ગણાતી નાયકાઓએ પોતાની નૃત્યકળા અને સંગીતકળાથી રાજસભાનાં દિલ રંજન કર્યાં, સભામાં પાણીની માફક અત્તરોના કુવારા છુટવા લાગ્યા. એ વારાંગનાઓના હાવભાવોમાં, સંગીતના નાદમાં ને તાનમાં રાજસભા તરબોળ હતી. દુઃખ, આફત, કલેશ શું વસ્તુ છે એની ઝાંખી પણ અત્યારે તો ક્યાંય જણાતી ન હતી.

અચાનક પ્રતિહારે આવીને યુવરાજ અને અવંતિપતિને નમી અરજ કરી. “ બાપુ ? અવંતીથી આપણો દેશ આવ્યો છે, સમ્રાટના કાંઈક શુભ સમાચાર લાવ્યો છે. ”

દ્વારપાલની વાણી સાંભળી યુવરાજ તેમજ અવંતિપતિ વગેરે ખુશી થયા. “ ઓહો મંગલમાં મંગલ ? સમ્રાટે યુવ-

રાજને માટે કાંઈ શુભ સમાચાર મોકલ્યા હશે. આજના આનંદમાં તે વૃદ્ધિ કરનાર થશે. ” સામંત માધવસિંહે-અર્ધ-નીના હાકેમે કહ્યું અને હૂતને પ્રવેશ કરવાનો હુકમ આપ્યો. પ્રતિહારી નમન કરી ચાલ્યો ગયો. અરૂપ સમયમાં હૂત મંદ મંદ ડગલાં ભરતો યુવરાજના સિંહાસન પાસે આવીને નમ્યો. પંચાંગ પ્રણિપાત કરી સમ્રાટ અશોકવર્ધનની મહોર છાપવાળો લખોટો યુવરાજના હાથમાં આપ્યો. પિતા તરફનો એ પોતાને માટેનો શુભ સંદેશો યુવરાજે મસ્તકે ચડાવી માધવસિંહને આપ્યો. માધવસિંહે ધડકતે હૈયે એ લખોટો ફેડી અંદરથી મહારાજ અશોકના હાથથી લખેલો કાગળ કાઢીને મંત્રીશ્વરના હાથમાં આપ્યો અને વાંચવાને ફરમાવ્યું.

આનંદમાં મસ્ત થયેલી સલા અત્યારે શાંત હતી. નૃત્ય તથા સંગીતની કળા દેખાડીને થાકી ગયેલી વારાંગનાઓ હમણાં ક્ષણભર વિશ્રામ લેતી હતી. ઉત્સુક હૈયે સલાના દરેક નાગરિકો એ ખુશખબર જાણવાને આતુર હતા. “ આહા ? સમ્રાટનો પ્રાણાધિક પુત્ર ? જેને ખુદ સમ્રાટ પોતે જ હાથે કાગળ લખે, એવા પ્રાણપ્રિય પુત્ર માટે સમ્રાટે કાગલમાં શું લખ્યું હશે ? ”

હબ્બરો ઉત્સુક હૈયાંની જાણસાને વધારતાં મંત્રીઓ એ કાગલ મનમાં વાંચી લીધો ને એનું મોં પડી ગયું. ચતુર માધવસિંહ તથા બીજા મંત્રીઓ સમજી ગયા કે “ કાંઈ દાળ માં કાળું છે. સમાચાર સારા જણાતા નથી ” ધડકતે હૈયે અને મુશ્કેલીયે માધવસિંહે પૂછ્યું. “ પ્રધાનજી ? શું સમાચાર છે ? ”

પ્રધાનના મુખમાંથી નિકળતા શબ્દો સાંભળવાને સેંકડો હૈયાં આતુર થયાં ને એના તરફ આકર્ષાયાં. સભાની સેંકડો ચક્ષુઓ એની ઉપર ચોંટી હતી. પણ પ્રધાન શું બોલે ? આજના મંગલમય સમયે પાપમય-અંધકારમય શબ્દો બોલવા જતાં એની છદ્દા જકડાઈ ગઈ. એક શબ્દ પણ એ ન બોલી શક્યો અને બાહુવરા જેવો બની માધવસિંહ અને યુવરાજ તરફ જોવા લાગ્યો. “ આહા શી ભવિતવ્યતા ? એક ક્ષણમાં તે રંકને રાય અને રાજાને રંક બનાવે છે.

પ્રશ્નનો ઉત્તર નહિ મલવાથી બધાંને શંકામાં વધારો થયો અને જ્રમમાં પડ્યા માધવસિંહે ફરીને પૂછ્યું પણ પ્રધાન કંઈ બોલી શક્યો નહિ તે લત્તાની જેમ ધ્રુજવા લાગ્યો એની આવી સ્થિતિ જોઈ બધી સભાના હૈયામાં ધ્રાસકો પડ્યો એ આતુર હૈયાં અધિક ઉત્સુક થયાં.

મગધથી આવેલો દુત તો આ દેખાવ જોઈ આભોજ બની ગયો, પાટલી પુત્રમાં બધું રાજકુટુંબ ખુશખુશાલ જોઈને તે આડ્યો આવે છે, કાગલની અંદર પણ યુવરાજના ખુશીના સમાચાર પૂછ્યા છે, અહીંની ખુશાલીથી એમણે પોતાની ખુખુશાલી જાહેર કરી હશે એ એને મન નિઃસંદેહ વાત હતી. છતાં આવું પરિવર્તન જોઈ એને તો બેહદ આશ્ચર્ય થયું “ મંત્રીશ્વર ? આપ શ્રીમાન શા માટે પત્રવાચતાં અટકાવ છે. મહારાજ વજેરે સર્વે રાજકુટુંબ ત્યાં આનંદમાં છે. પત્રમાં પોતાનો આનંદ જણાવ્યો છે, અહીંથી આનંદ મંગાવ્યો છે.

એ સિવાય ખીજું શું હોય જેથી આપને અચકાવું પડે છે.”
મગધથી આવેલા દૂતે સવિનય જણાવ્યું.

છતાં પ્રધાન તો ચૂપચાપ રહ્યો ને કાગળ માધવસિંહ તરફ ધર્યો. માધવસિંહનું હૈયું તો ઉચ્છાળા મારી રહ્યું હતું એને લાગ્યું કે ‘ આવો ચતુર પ્રધાન બોલતો નથી માટે નક્કી કાંઈ માઠા સમાચાર હશે. ’ ધ્રુજતે હાથે પ્રધાનના હાથમાંથી કાગળ લઇને પોતે વાંચી જોયો કાગળ વાંચતાંજ એક વીસ પાડતો “ આહ ! આ શું ? ” કાગલ એણે દૂર ફેંકી દીધો. એનું તેજ ભયું ગૌરવદન ગ્લાનિથી છવાઈ ગયું.

સભાની વચમાં પડેલો યમના બંધુ સમો અને વિષથી ભરેલા સર્પ સમો એ કાગલ પવનથી મંદમંદ હાડ્યાં કરતા હતા. પણ એ ઝેર ચડવાની ભીતિએ કોઈ પુરૂષની એને અડકવાની તાકાત ન હોતી. સભાએ પ્રધાનને ઝેર ચરેલું જોયું ખુદ માધવસિંહને પણ એ ઝેરે અસર કરેલી જોઈ. જેથી અધાંનાં હૈયાં એ નિર્જીવ એક કાગલનો ટુકડો દેખીને ધ્રુજ રહ્યાં હતાં. માળવાના શૂરામાં શૂરા ગણાતા અવંતીના શણુ-ગારક સરદારો-યોદ્ધાઓ સભામાં હાજર હતા, એમનાં ભયંકર યુદ્ધના તૌકાનમાં પણ વજ્ર સમાન દૃઢ અને અલેધ હૈયાં પણ એ કાગળના ટુકડાથી કંપવા લાગ્યાં.

રાજસભાની આવી સ્થિતિ યુવરાજ પણ જોતો હતો “ કાકાજી ? કાગળમાં પિતાજીએ શું લખ્યું છે. કે આપ પણ આમ આભા થઈ ગયા ? ” યુવરાજના જવાબમાં સામંત

મૌન રહ્યો ને ટગર ટગર યુવરાજના સામે જોવા લાગ્યો !
 “મહારાજે શું જોઈ આવી આજ્ઞા કરી હશે ! શું લખવામાં ત્યારે
 ભૂલ થઈ હશે ? ” એણે મનમાં વિચાર્યું.

માધવસિંહને મૌન રહેલો જોઈ હાથીના જમ્બ્યાની
 માફક એ જાળ યુવરાજ સિંહાસન ઉપરથી નીચે ઉતરી
 કાગળ લેવા નમ્યો, યુવરાજને કાગલ ઉચકતો જોઈ માધવ-
 સિંહ ચમક્યો. એકદમ કાળ ભરી યુવરાજ પાસે આવી એને
 વિનવ્યો ! “ એહ યુવરાજ ! મહેરબાની કરી આ કાગળને
 ના અડકતા ? એ ઝેરથી ભરેલા કાગલને અહીંજ દાખી દેવા દો !
 મહારાજ પાસેથી આપણે બીજા સમાચાર મંગાવશું ને
 સત્ય હકીકત બાણી લેશું.”

માધવસિંહની આવી વર્તણૂક જોઈ યુવરાજ ચમક્યો
 બધી સલાનાં હૈયાં કંપ્યાં કે એમાં કંઈક માઠા સમાચાર હતા.

પડખે ચકમાં બેઠેલી સુંદરીઓનાં ચંદ્રવદનો પણ પડી
 ગયાં. યુવરાજની ધાવમાતાઓ માધવસિંહની પ્રયત્નમા તેમજ
 નાગરિકોની રમણીઓ, સખીઓ, દાસીઓ વગેરે બેઠેલી હતી.

એ સર્વેના મુખચંદ્ર ઉપર જે ક્ષણ પહેલાં હર્ષની
 જ્યોતિ ચમકતી હતી તે અદશ્ય થઈને હૈયામાં ધ્રાસ્કો પડ્યો.
 ધાત્રીઓ યુવરાજનું મંગલ ઇચ્છતી અલા બલા દુર
 કરતી એનું શુભ ચાહવા લાગી. રાણીએ મરતા મરતાં એક
 ધાત્રીને ખાસ બલામણુ કરેલી, અને જે મરનારની પ્રાણપ્રિયા

સખી સમાન હતી તે યુવરાજની પ્રત્યેક ક્ષણે કાળજી રાખતી આ સમયે ધાસ્તીથી એ ધાત્રી રૂદ્ધન કરવા લાગી. પ્રત્યેક ક્ષણે એને આકૃતની શંકા થવા લાગી.

“કાકાજી ! સખુર ! ગમે તેવો પણ એ પિતાજીનો પત્ર છે. પિતાજીના પત્રનું તમે અપમાન કરો છો તે તમે ઠીક કરતા નથી.” બાળયુવરાજે કહ્યું. એમ કહીને એણે કાગળ ઉપાડી લીધો. યમરાજના પ્રિય મિત્ર સમાન એ કાગળ યુવરાજે લઈને દરેક ખુશ સમાચારને અંતે “કુમારો અંધીયડ” એવા શબ્દો ઉકેલ્યા. એનો ભાવાર્થ પોતે સમજી ગયો. સમ્રાટ ઉપર ભક્તિ વાળો એ આઠ વર્ષનો બાળક યુવરાજ માધવસિંહ અને મંત્રીઓને ઉદ્દેશીને બોલ્યો. “કાકાજી ! ચંદ્રગુપ્તના વંશમાં વડીલની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરનાર કોઈ થયો નથી અને જો હુંજ અગ્રેસર થઈને સમ્રાટની આજ્ઞાનો લોપ કરીશ તો મારા આચરેલા માર્ગે બીજા પણ ચાલશે. માટે તમે ઝટ સમ્રાટની આજ્ઞાનું પાલન કરો ? આ કમનશીબ કુણાલને અંધ કરો ?”

રાજ સભા ચિત્રવત્ સ્થિર થઈ ગઈ. સર્વે જણા એક બીજાની સામે જોવા લાગ્યા. જ્યાં હર્ષનો અવધિ હતો. એમાંથીજ આ આકૃતનો ક્ષણે ક્યાંથી ફાટી નીકળ્યો ?

“યુવરાજ ! જરી સખુર ! અમને શક છે. એમાં કંઈક કાવતરાની ગંધ છે ?” એક ચતુરમંત્રીએ કહ્યું.

“ જરાબર છે ! એ માટે સમ્રાટને ફરી પૂછાવવું જોઈએ ! ” માધવસિંહે કહ્યું.

“ નહીં ? બિલકુલ નહીં ? કાગળ ઉપર મહારાજના મહોર છાપ સ્પષ્ટ છે. અક્ષરો પણ એમના હાથનાજ પ્રગટ છે, માટે તમે રાજના હુકમનું પાલન કરો ? ” યુવરાજે ફરીને કહ્યું.

આખી સભામાં કોલાહલ થયો દરેક જણના સમજવામાં આવ્યું કે “ સમ્રાટની યુવરાજને અંધ કરવાની આજ્ઞા થઈ છે ? ”

પડદામાંથી કુમારની ધાવમાતા દોડી આવી પહાવરી જેવી યુવરાજને બાબા પડી. “ હાય ! હાય ! શું મહારાજની આવી આજ્ઞા ? ”

“ માતાજી ! કદપાંત શામાટે ! પિતાની આજ્ઞા એ પ્રભુ આજ્ઞા છે ! એ આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન હવે નજ થઈ શકે ? ”

“ પણ દિકરા ઉતાવળો શા માટે થાય છે એ બધી રાજ્ય ખટપટની પંચાત છે. મહારાજને ફરીને પૂછાવવા દે ? એમ કંઈ આંખો ફેડાવાય નહીં ? હાય હાય ! તારી માતાને હું શું જવાબ દઈશ ! સ્વર્ગમાં રહેલો એનો આત્મા મારી ઉપર દુભાશે ! ”

“ માતા ! પિતાના હુકમનું અપમાન થાય જ નહીં. જેવું ભાવી ? કાકાજી ? તપાવેલા સગીયા ભાવી મારી આંખો ફેડી નાંખો ? ” એ નાનકડા યુવસજનું ધૈર્ય અપાર હતું.

બાળક છતાં એ સિંહનું બચ્ચું હતું. સિંહણના દુધથી ઉચ્છ-
રેલા નવનકડાં બચ્ચાં આફતો જોઈ કાંઈ ડરતાં નથી ! અરે એતો
ભયનું નામ પણ જાણતાં નથી. યુવરાજે ઘણું કહ્યું પણ એવો
કોણ અભાગીયો હોય કે ધગધગતા સળીઆ આંખો ફેડવા
આપે ?

“માફ કરો ? અમારાથી એમાંનું કાંઈ નહીં બની શકે ?”
માધવસિંહ તથા મંત્રીઓએ હાથ ધોઈ નાખ્યા. કોણ અભા-
ગીયો પાપના કામમાં ભાગ લે !

“ઓહ ? મહારાજના હુકમનું તમે અપમાન કરો છો ?
કાકાજી ! એ હુકમના અપમાન માટે તમારે પસ્તાવું પડશે ?

“ ઉતાવળા ન થાઓ ? યુવરાજ ? હું મહારાજ પાસેથી
સત્ય હકીકત જાણવાને આ દૂતને પૂછી જોઉં ? એને મોંયે કંઈ
સમાચાર કહ્યા છે કે વાર ? ” માધવસિંહ મગધથી આવેલા
દૂતની જુબાની લીધી.

એ દૂત તો આ અજબઘ ઘટના સાંભળી મૂંઠ થઈ ગયો
હતો, આ શું થાય છે એની એને ખબર પણ પડી નહીં. માધ-
વસિંહે કહ્યું. “ કહે ! ઓ કમબખ્ત ? તું આ શું સમાચાર
લાવ્યો ? જોલ આમાં શું ભેદ છે ? સાચું કહે નહીં તર તારી
ઉપર શીકારી કુત્તાઓ છોડવામાં આવશે ? ”

“મહારાજ ? આમાં હું તો કંઈ જાણતો નથી અંધ-વ શું
ને વાત શી ? સમ્રાટે તો યુવરાજને ખુશી ખબર લખ્યા છે.
હવે કુમાર અભ્યાસ કરે એવી તેમની ઇચ્છા છે. મહારાજે નક્કી

લખતાં ભૂલ કરી છે. આપ રજા આપો તો અંટો હું એનીખાતરી કરી લાવું. યુવરાજ માટે મહારાજ તો અર્ધા અર્ધા થતા હતાં ને વળી આ બહા તે ક્યાંથી નીકળી પડી. ” દુઝતાં ધુઝતાં હોતે સમાચાર કહી સંભળાવ્યા.

“જો દિકરા ? સમ્રાટની લખવામાં ભૂલ થઈ છે માટે તપાસ કરવાદે ? ખીજો હુકમ આવે ત્યાં લગી સ્થગિત કર ? ” ધાવ માતાએ કહ્યું.

“નહી ? તમે બધા રાજાના હુકમનું અપમાન કરવા બેઠાં છો ? પિતાનું વચન હું સત્ય કરી બતાવું તોજ હું પુત્ર ? તમેજ નહોતા કહેતાં કે પિતાનું વચન પાળીને રામ લક્ષ્મણ બાર વર્ષ વનવાસી થયા, માટે અટ ધગધગતા સળીયા લાવી આ આંખમાં ચાંપીદો ? ”

જ્યારે કોઈએ એ હુકમનો અમલ ન કર્યો ત્યારે પોતાને હાથે લોખંડના સળીયા ધગધગાવી પોતાની બંને આંખોમાં ખોસી ઘાટ્યા એ ધગધગતા સળીયા આંખમાં જતાંજ એના બે ડોળા તરતજ નીચે નીકળા પડ્યા, એ બાળ યુવરાજ પિતાનું વચન પાળીને અંધ થયો.

સર્વેએ પોતાનું બનતું કર્યું. પણ યુવરાજે કોઈનું કથન કાનપર ન ધરતાં પિતાનું વચન પાલન કરી બતાવ્યું, રાજ્ય સભામાં કશ્ણા રસ છવાઈ રહ્યો, સર્વેની આંખોમાં આંસુ હતાં, બધે થતાં નાચ ગાન બંધ થઈ ગયાં ને ઘડીક પ્રહેલાં આનંદમાં મસ્ત બનેલું અવંતી અગાધ શોકના સમુદ્રમાં ડુબ્યું.

યુવરાજના અંધપણુની વાત આખા નગરમાં પ્રસરી ગઈ. નાચનારીઓ નીચે મોંએ ત્યાંથી વિદાય થઈ ગઈ. પડતે આંસુએ માધવસિંહે રાજસભા ખરખાસ્ત કરી. અત્યારે સભામાંથી નીકળતા દરેક સભ્યની આંખમાં આંસુ હતાં, ધાવમાતાઓ, દામ્ત્રીઓ રડતી હતી. છાતી કુટતી ધાવમાતા સુનંદા અંધ કુણાલને તેડીને અંતઃપુરમાં લઈ ગઈ. એક હર્ષોન્મત્ત અવંતીની રાજસભાનો આવી રીતે કડ઼ણાજનક અંત આવ્યો, આહ શી ભવિષ્યતા?

આ સવિસ્તર દુઃખ દાયક સમાચાર માધવસિંહે સમ્રાટ અશોક તરફ તુરતજ રવાને કર્યો.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

મતલબની મોહમાં.

પેલી શ્યામ મુખવાળી શ્યામા જેમ તિપ્પરક્ષિતાની પ્રિય સખી બની હતી તેમ બૌદ્ધ સાધુ નંદને પણ એને સાધી હતી. તિપ્પરક્ષિતાની દરેક હકીકત અવારનવાર તે એને જણાવતી હતી. ને રાજા તેમજ રાણી તિપ્પરક્ષિતાનું દેખરેખ રાખવાનું કામ સાધુએ એનેજ ભાળાવ્યું હતું. તિપ્પરક્ષિતાએ અવંતીના કાગળમાં જે ગોટાળો ઉભો કર્યો હતો એ વાત શ્યામાના બાણુવામાં આવેલી હોવાથી એણે એ સમાચાર પણ નંદને આપ્યા

હતા. તિથ્યરક્ષિતાને સપડાવાનું આ અમુદ્ય સાધન હાથ લાગવાથી એને એક પ્રકારનો સંતોષ થયો હતો.

નંદન આચાર્ય તિથ્યરક્ષિતાના સૌંદર્યપર અંબલયો હતો. એ તે જમાનાની રૂપગર્વિતા અથોક મહારાજની પટ્ટરાણીના યૌવનનો પુનરીખન્યો હતો. એ તૌફાની અને રાજ્યમત્તથી ગર્વિષ્ઠ થયેલી સુંદરીને કેવી રીતે સકંઠમાં સપડાવવી એની રાહ જોતો હતો, શ્યામાને સાધવાથી દૈવયોગે એક ગર્વિષ્ઠ યુવતીનું યૌવન મર્દન કરવાની અચાનક આ તક મળી ગઈ. એ ફક્ત હવે સમયનીજ રાહ જોતો હતો કે આ કાગળ અવંતી ગયા પછી એનું પરિવર્તન શું થાય છે ? તે છતાં એ પરિવર્તન પહેલાં તિથ્યરક્ષિતાના કાર્યથી જાણે અજાણ હોય એમ એ ઐદ્ય ગુરૂએ તિથ્યરક્ષિતાને મળીને કાંઈ આત્મ સ્લાધા પૂર્વક પોતાનાં વખાણ કરવાને મન લલચાણું ? વાગ્યું તો તીર નહીતર કાંઈ નહીં. પણ આ તક જવા દેવી તો નજ જોઈએ જેથી અવસર મેળવીને એક દિવસ શ્યામા મારફતે એણે તિથ્યરક્ષિતાને દર્શનને બહાને બોલાવી.

તિથ્યરક્ષિતા પણ હવે પ્રસન્ન હતી એ પણ હવે આ કાગળનું શું પરિણામ આવે છે એનીજ રાહ જોતી હતી. તેનું આ પાપ કૃત્ય એની બહાલી સખી શ્યામાસિવાય કોઈ જાણતું નહોતું. શ્યામાને પણ એણે સખત તાકીદ કરેલી કે આ વાતનો મર્મ આપણાં સિવાય અન્ય કોઈના જાણવામાં નજ આવી શકે.

અવસર મેળવીને વળી તિથ્યરક્ષિતા શ્યામા તથા સાહે-

લીએ સાથે ગુરુ દર્શને જવા નીકળી, દુન્યામાં ઉત્તમ ગણાતો નંદનનો મઠ જેમાં ઘણા જૌદ્ર સાધુઓ નિવાસ કરતા હતા. ઉપગુપ્તને માટે મહારાજે ખાસ આ મકાન બનાવી એને અર્પણ કર્યું હતું, જેથી એની રોનક ઘણીજ આકર્ષક હતી. એ મહા વૈરાગી ઉપગુપ્તને સ્થાનકે અત્યારે નંદન નામે જૌદ્રાચાર્ય હતો, નંદન કાંઈક ખટપટી અને વિલાસ પ્રિય હતો. સાધુ થવા છતાં એની વાસનાઓ હજી તાજીને તાજીજ હતી. જેથા જૌદ્ર ધર્મના પડદામાં સમ્રાટને ફસાવી બની શકે તો યોગ્ય લાલ લેવાની તક નંદને સાધવા માંડી. એ નંદનાચાર્ય બની ઠણીને પોતાના શિષ્યોને મધ્યાહ્ન પછી અધ્યયન કરાવતો હતો, એવામાં એક શિષ્યે દોડતાં આવીને બબર આપ્યા કે “પટ્ટરાણીજી તિધ્વરક્ષિતાઆપ શ્રીમાનના દર્શને પધારે છે?”

તિધ્વરક્ષિતાનું નામ સાંભળતાંજ નંદનાચાર્યના કાન ચમક્યા. એણે ચાલતો પાઠ બીજા વિદ્વાન શિષ્યને ભળાવી બધા શિષ્યને હું આપું ત્યાં લગી પાઠ આપવાની એને સુચના કરી. પોતે એક સુંદર દિવાનખાના જેવા ઔરડામાં જાણે મોટાં શાસ્ત્રોનું અવલોકન કરતો હોય એવો ડોળ કરતો બેઠો. વળી એ ચિત્ત વૃત્તિનો નિરોધ કરતો ત્યારે જાણે દ્રષ્ટા સ્વરૂપે અવસ્થાન હોય એવી ચેષ્ટા કરી નાખતો. નંદન એવી રીતે જગતના બાહ્ય આનંદમાંજ મસ્ત રહેતો હતો. એના બાહ્ય ડોળનો પાર નહોતો.

તિધ્વરક્ષિતા રથમાંથી ઉતરી સ્યામાની સાથે નંદનાચાર્યની પાસે આવી બીજી સાહેલીએ મહેની શોભા જેવામાં

રોકાઈ એથી નંદન સાથે વાત કરવાની એને ઠીક તક મળી ગઈ. નંદન સાધુ સમાધિમાંથી જાણે જાગ્યો હોય એવો ડાળ કરતો બોલ્યો. ” આવો ! આવો ! મહારાણીજી ! પધારો ! ”

“ ગુરૂજી ! આપતો ખુશીમાંને ? ” મહારાણી મૃદુ હસતાં બોલી.

“ હા તમને જોતાં વળી વિશેષ ? ” સાધુએ પણ મીઠા-સથી જવાબ આપ્યો.

“ ગુરૂવર ! આપ કાંઈ આજે પ્રસન્ન છો ખરૂંને ? ”

“ હા ! તમારું અનુમાન સત્ય છે. ”

“ છે કાંઈ નવીન સમાચાર ? ”

“ તમારાજ લાલની વાત છે મહારાણીસાહેબ ! તમારું કાર્ય મેં સિદ્ધ કર્યું છે. ખુદ્દ લગવાનની કૃપાર્થી થોડા દિવસમાં એનું પરિણામ જોશે ! જ્યાં સુધી એનું પરિણામ ન જણાય ત્યાં લગી હું પણ એનાજ પ્રયત્નમાં છું ? ” નંદન સાધુએ હાંકવા માંડ્યું.

“ આહા ! શું આપ મારા કાર્યની એટલીખધી કાળજી રાખો છો કેરાત દિન એની પછવાડે મહેનત કરો છો ! ” રાણી પ્રસન્ન થતી બોલી.

“ એમાં નવાઈ શું ! તમારું કાર્ય મારે કરવું જોઈએ. શું તમે મને તમારાથી જુદો સમજો છો ! ભલે તમારા મનમાં હોય ! બાકી અમે તો કોઈનું બાવડું થાલીયે નહીં ને થાલીયે તો સંસારથી પાર ઉતારીયે તો પછી આવી નજીવી બાળતોનો તો અમારે મન હિસાબજ શો હોય ! ”

“સત્ય છે! આપના જેવા સમર્થ પુરૂષના પ્રભાવથી મારું કાર્ય સિદ્ધિ થાવો! મારો મહેંદ્ર ભારતનો સમ્રાટ થાઓ! હું તો એજ ઇચ્છું છું!” રાણી સંતોષ લેતાં બોલી.

“એમાં શું શક છે મારા પ્રભાવથી તમારું કામ થયુંજ સમજો. મને લાગે છે કે થોડાજ દિવસમાં તમે તમારા લાલની નવીન વાત સાંભળશો?” સાધુએ અડાવ્યું.

“તો તો તમારા મોંઢમાં સાકર, ગુરૂજી!” રાણી મીઠું હસતાં બોલી.

“બસ સાકરજ દેખાડી રાજી કરશોને?” મીઠા હાસ્યની સામે સાધુ પણ હસ્યો.

“તો આપને હું બીજું શું આપું? મારાથી જે બની શકશે તે આપની સેવામાં હું રજી કરીશ પછી કાંઈ?”

“બરાબર છે! તમે ન આપી શકો એવી બીજીની કાંઈ મારી, માગણી નથી. કે આકાશમાંથી ચાંદ લાવી આપો કે મને અજરામર બનવાને અમૃતનો કુંપો લાવી આપો? હું જે માગીશ. તે તમે સહેલાઈથી ધારશો તો આપી શકશો. રાણી સાહેબ?” સાધુએ મોંઘમ વાત કરી.

“બેશક તો આપની ઇચ્છા હું અવશ્ય પૂર્ણ કરીશ. એક વખત મારા લાલની વાત સાંભળવા દો, એટલે મને હવે નિરાંત થાય?”

“જરૂર હવે અડધ સમયમાંજ તમે સાંભળી શકશો રાણીજી? મને સમાધિમાં એવું જણાય છે કે કાર્કની શરૂ-

આત પણ તમારાથી થઈ ચુકી છે. ” ઠંડે કલેને બોદ સાધુએ કહ્યું.

નંદન સાધુના વચન સાંભળીને તિષ્ઠરક્ષિતા ચમકી “ એહ ? પ્રભુ ? તમે તો ત્રિકાલજ્ઞાની લાગો છો ને શું ? ”

“ ચૂપ ! ચૂપ ! જરીક આસ્તેથી બોલો ! ભીંતને પણ કાન હોય છે. વાત ખાનગી રાખવા જેવી છે એ તમે ધ્યાનમાં રાખજો. તમારી શ્યામાને પણ જણાવતાં ના ? ” આસ્તેથી બોધ સિક્કુક બોલ્યો.

“ આપની વાત મારા ધ્યાનમાં છે, પણ શું સમાધિમાં આવું બધું દેખાય છે ? ”

“ હા ? એમાં શું આશ્ચર્ય છે. એવી તો કંઈ ચીજો આત્મ સાક્ષાત્કાર થાય ત્યારે અંધકારમાં વિજળીના જબકારાથી જેમ વસ્તુઓ માલૂમ પડે એવી રીતે પ્રત્યક્ષ થાય, એતો અમારો હમેશાંનો નજીવો અભ્યાસ છે અમે તો એથીય આગળ વધી ગયા છીએ. એ સમાધિ-યોગની વાત કહેવાય, એમાં તમે ન સમજો ! જેથી તમારી આગળ વિશેષ શું કહીએ ? ”

તિષ્ઠરક્ષિતાએ વિચાર્યું કે “ આ સાધુડો વિક્રે તો નખોદ કાઢે એમાંતો શક નહીં, માટે જરૂર આને તો હવે કોઈ ઉપાયે લાલચમાં લપટાવી આધિન રાખવો જોઈએ. મુવો ત્રણેકાળની વાત જાણતો લાગે છે. ”

“ રાણીજી ? શું વિચારમાં પડી ગયાં ! સેવકની કંઈ કબુર તો નથી થઈને ? ” સાધુ હસ્યો.

“ અરે ભગવન્ ! આપતો આ કાળના સાક્ષાત્ સર્વજ્ઞ છે, આપની કસુર મારા મનમાં પણ કેમ આવે ? તમારી સર્વજ્ઞતાથી હું તો તમારી ઉપર અધિક પ્રસન્ન થઈ છું. પ્રભુ ! તમારી શી શી ભક્તિ કરું ! ”

“ અકળાઓમાં ! રાણીજી ! ભક્તિ ઘણે પ્રકારે થઈ શકે છે. તમારી મરજી હશે તો તમારી ભક્તિનો હું સ્વિકાર કરી પહેલો લાભ તમને આપીશ. પછી કાંઈ ? ”

“ તો તો આપની મોટી મહેરબાની, પ્રભુ ? અમારા જેવા તુચ્છ સંસારીયો ઉપર તો આપની કૃપા વરસવી જોઈએ. હમેશાં અમી દૃષ્ટિથી જોવું જોઈએ ? ”

“ એ તો ઠીક પણ રાણીજી ! તમેજ કહોને ! કે આવી ભક્તિ સદાકાળ અમારી ઉપર રાખી શકશો ? તન મન અને ધનથી અમારી સેવા કરશો કે ! કામ થયું એટલે ગરજ સરીને વૈદ્ય વેરી ? ”

“ એવી હું નિમકહરામ નથી. પ્રભુ ! અમારે મન તો શી વાત તે ગુરૂજી ? ખુદ મહારાજ કરતાં પણ તમને હું અધિક પૂજનીય સમજું તો પછી બીજી શી વાત ! ”

એ તમારા શબ્દો સત્યતા ભરેલા છે કે બાહ્ય આડંબર વાળા છે. એની હું એક દિવસ કસોટી કરીશ. માટે વિચારીને બોલજો ? ” સાધુ મીઠું હસતાં હસતાં બોલ્યો.

“ બેશક ! હું ખુશીથી એની પરિક્ષા આપીશ ! પછી

કાંઈ, આપ આહાર લેવાને અમારે ત્યાં પધારતા હો તો કેવું સારું ! હું શ્યામાને તેડવા મોકલીશ. આપના પગલાંથી અમારું મકાન પાવન થાય. અમારો જન્મ સફલ થાય ? ”

“ ને તમારે પણ અવાર નવાર દર્શન કરવાને આવવું. સમજ્યાં ને ? રાણીજી ? ગુરૂની ભક્તિ કરવાથી સ્ત્રીઓ ભવસાગર તરી જાય છે. પણ તન મન ને ધન પોતાનું સર્વસ્વ ગુરૂને સમર્પણ કરી દેવું જોઈએ તો જ તમારો મોક્ષ થાય સમજ્યાંને ! રાણી સાહેબ ? ” વ્યંગમાં ને વ્યંગમાં સાધુએ હાંકવા માંડ્યું. એની વૃત્તિઓ તો એટલી બધી ઉચ્છાળા મારી રહી હતી કે અત્યારેજ કાર્યનું મંગળાચરણ કરી દેવું. પણ ઉતાવળ કરવા જતાં કદાચ તાલ બધો બગડી જાય માટે ઉતાવળા સો બાવરા ધીરા સો ગંભિર !

“ આપનો એ ઉપદેશ સત્ય છે. પ્રભુ ! આપના પસાયથી અમને સદ્બુદ્ધિ રહો ? આપની ઉપર અમારી ભક્તિ અચળ રહો ? ”

“ તથાસ્તુ ? ” સાધુએ વરદાન આપ્યું.

સમય પરિપૂર્ણ થવાથી આસપાસ મઠનું અવલોકન કરતી એની સાહેલીઓ આવી પહોંચી એટલે મૂળ વાત ત્યાંથી અટકી પડી. બધું રમણીમંડળ થોડીવાર બેસી ગુરૂનો ઉપદેશામૃત શ્રવણ કરી જેમ આવ્યું હતું તેવીજ રીતે વિદાય થયું.

પ્રકરણ ૧૪ મું.

એકજ ભૂલ.

“ આહા ? સત્યાનાશ ? શું થઈ ગયું ! મારા એક નજીવા પ્રમાદથી કેવું ભયંકર ઘોર કૃત્ય થઈ ગયું. હા ! પ્રભુ ! વિધિ ! આ જીલમ ! મારા પ્રમાદને ધિક્કાર થાઓ ? મારી એ અપળતાને ફિટકાર થાઓ ! કે ફરીને મેં એ કાગળ વાંચી ન જોયો ? હા ? હુદ્દેવે કેવો દગો દીધો ! અરે એ પ્રાણુધિક પુત્રનું મેં પિતા થઈને શિશ કાપ્યું. એની ઉગતી જીંદગીનું સત્યાનાશ વાળ્યું. એની નવીન આશાઓનું નિકંદન કર્યું. મારે કયા જન્મનું પાપ ફળ્યું. એની માતાએ મરતાં મરતાં મને કેટલીય ભલામણો કરેલી, એ બધી આજે વ્યર્થ થઈ. એનો સ્વર્ગમાં રહેલો આત્મા મારી ઉપર શ્રાપ વરસાવતો હશે. કેટલી બધી મને કહુવા આપતો હશે. હાય ! ઘણું જ ખોટું થયું ! હવે શું ઉપાય ? આખું રાજ્યપાટ આપતાં હવે એ ગયેલી આંખો ફરીને કોણ મેળવી આપે ! દિકરા ! મેં તારા પિતા થઈને કેવું શત્રુનું કામ કર્યું ! કલિંગ દેશની આફત લીધાનું પાપ મને અહીં ને અહીંજ ફળ્યું. અથવા તો પેલા નરક સ્થાનમાં ખૂરે મોતે માર્ગ ગયેલા કઈ જીવોનું પાપ મને અહીંજ પ્રગટ થયું ! હા ? વિધિ ? વિધિ ! મારી સર્વે આશાઓ તેં નાશ કરી નાખી. હવે એ વત્સ રાજ્ય ભોગવવાને અનધિકારી થયો. અરે એક

માંડલિક રાજ્યને યોગ્ય પણ ન રહ્યો. અહો ? જેની મારા ઉપર આવી ભક્તિ હતી તેની મેં આવી અધમ દશા કરી. ’

એ યૌવરાજ્યપાણું ભોગવીને પછી મહારાજ થશે આ મનોરથ હવે સમાપ્ત થયો. કેવો એ સાહસિક ! મારી એ અધમ આજ્ઞાને પણ એણે અંગીકાર કરી પિતૃભક્તિની હદ-વાળી જગતમાં જનેતા આવા પિતૃભક્ત પુત્રો ઉત્પન્ન કરતી હોય તો દુન્યામાંથી ઘણું કષ્ટ ઓછું થઈ જત. પણ પિતા તરીકે હું નાલાયક થયો. મારેજ હાથે વાવેલા વૃક્ષનું મેં ઉન્મૂલન કર્યું. હા ? હૈવ ? હૈવ તું માણસને પ્રમાદી બનાવી કેવાં અકાર્ય કરાવે છે. નહીં કરવા યોગ્ય પણ તું કરાવે છે. ” એ દુઃખભર્યા ઉદ્ગાર તે જમાનાના એક પ્રભાવશાળી પરાક્રમી પુરૂષના હતા. જગતમાં ગમે તેવો સમર્થ માણસ પણ ભૂલ કરી નાખે છે અને એ ભૂલનું પરિણામ પણ એવુંજ ભયંકર આવે છે. મહારાજ અશોકવર્ધને યુવરાજ કુણ્ડલ ઉપર કાગળ લખેલો તે ફરીને મોકલવા સમયે વાંચ્યા વગર મહોર છાપ કરી મોકલી દીધો એનું પરિણામ ઘણુંજ ભયંકર આવ્યું હતું. એ ભૂલને પરિણામે અત્યારે સમ્રાટ પારાવાર શોકમાં ડુબ્યો હતો.

સમ્રાટ પ્રાતઃકાળમાં થોડો દિવસ ચડી ગયો હતો એ સમયમાં પોતાના દિવાનખાનામાં બેસીને રાજ્યનાં ઉપયોગી કાગળીયાં તપાસતો હતો એવામાં પ્રતિહારે આવીને નમન કરી સમાચાર આપ્યા કે “ અવંતીથી હૂત આવ્યો છે. અગત્યના સમાચાર લાવ્યો છે. ”

અવંતીનો દુત આ વખત તરતજ આવેલો જોઈ સમ્રાટ ખુશી થયા ને તરતજ અંદર આવવાની આજ્ઞા આપી. એટલામાં તો અવંતીથી આવેલો દુત એકદમ રઘવાયો અંદર ધસી આવી જેમ તેમ મહારાજનો વિનય સાચવતો પેલો લોહીથી ખરડેલો પત્ર ભાલાની આણી ઉપર ઘોંચી મહારાજની સામે ધર્યો. દુતની આવી વર્તણૂકથી સમ્રાટ એની ઉપર ગુસ્સે થયો પણ તે લોહીથી ખરડેલો પત્ર જોઈ ચમક્યો એનું વજન સમુ મજબુત હૈયું ધડકાયું છતાં મહારાજે કુર દષ્ટિએ દુતની સામે જોયું. “ બે અદબ ! ગુલામ ! આવી બેઅદબી ? અરે કોણ છે હાજર ! ”

“ મહારાજ ! સત્યાનાશ ? આપે સત્યાનાશ ? વાળ્યું આપની ભૂલે કેવું ભયંકર કામ કયું છે તે આ પત્ર વાંચો પછી મને શિક્ષા કરમાવો. ”

દુતનાં વચન સાંભળી રાજાને ધ્રાસકો પડ્યો. શું થયું છે ?”

“ તે હું મારી જીભે કહીશ નહીં ? આપ પત્ર વાંચો ! અરે આ પત્ર આપીને આપને દુઃખ કરવા પડેલો હું મરી કેમ ન ગયો ! હા ! ધિક્કાર છે મને કે મારે આવું કૃત્ય કરવું પડે છે ? ”

મહારાજ ધડકતે હૈયે એકદમ ઉભા થયા ત્યાંતો પ્રતિહારે ભાલામાંથી કાગળ ખેંચી કાઢી મહારાજની આગળ ધર્યો ભુખ, તૃષા અને મુસાફરીના પરિશ્રમથી અર્ધમૃત જેવો થયેલો છતાં જીવસાના આવેશમાં અહીં સુધી આવેલો દુત પોતાનું કામ ખલાસ થતાં તે એકદમ બેલાન જેવો બની જમીન ઉપર

તુટી પડ્યો તેને મહારાજના હુકમથી આવેલા માણસો મહારાજના જુ સંકેતથી હૃતને ઉપાડી ગયા. ધડકતે હૈયે અનિષ્ટના ચિંતવના કરતાં રાજાએ કાગળ ફેાડીને વાંચી જોયો જેમ જેમ વાંચતો ગયો એમ એની આંખે અંધારાં આવવા લાગ્યાં પોતાના પુત્રની મુદ્દામ હકીકત જ્યારે એના વાંચવામાં આવી કે મોટી ચીસ પાડતો મહારાજ જોલાન જેવો બની જમીન ઉપર તુટી પડ્યો એની ચીસ સાંભળી અંતઃપુરમાંથી રાણીઓ વગેરે દોડી આવી. બીજી તરફ દાસ દાસીઓ વગેરે ભેગાં થઈ ગયાં, તરતજ મંત્રીઓને જોલાવવામાં આવ્યો. બીજી તરફથી વૈદ્યોને તાકીદે હાજર થવાને હુકમ થયો મુર્ચ્છિત થયેલા રાજાની મુર્ચ્છા વાળવા રાણીઓ અને તેમાં વિશેષે કુરીને તિબ્બ-રક્ષિતા પ્રયત્ન કરવા લાગી.

થોડી વારમાં મંત્રીઓ, વૈદ્યો વગેરે આવી પહોંચ્યા. એટલે રાણીઓ દુર ખસીને વૈદ્યો મહારાજની મુર્ચ્છાનો ઉપચાર કરવા લાગ્યા. મહાઅમાત્ય રાજાની પાસે બેઠો હતો. રાજાને એકદમ આ શું થયું એની કોઈને ખબર પડી નહી. આખરે વૈદ્યોના પ્રયત્ને રાજા સાવધ થયો. આંખો ખોલી ચારે તરફ જોવા લાગ્યો ને રાણીઓ દાસી વગેરે સર્વને રજા આપી દીધી રાજાની સંજ્ઞાથી વૈદ્યો પણ આદ્યા ગયા.

રાજા પેલો યમના બધું સમો કાગળ મંત્રીશ્વરના હાથમાં ફેંકતાં ઉપર પ્રમાણે વિલાપ કરતો હૈયાના ઉભરા ઠલવતો હતો મંત્રી પણ કાગળ વાંચીને અંખવાણો પડી ગયો. અત્યારે મારા રાજાની આવી સ્થિતિમાં શું જોલવું તેની એને કાંઈ સમજ

પડી નહી. રાજાની આંખમાંથી તો પશ્ચાત્તાપનાં અશ્રુઓ અ-
શ્રુભલિતપણે વહેતાં એણે નિહાળ્યાં.

“ મહારાજ ! પશ્ચાત્તાપ કરે શું વળે તેમ છે. ધાર્યું તો
વિધિનું જ બને છે. આપે તો સાંભાળીનેજ કાગળ લખ્યો હશે
છતાં દૈવની મરજીથીજ આવી બીના ઉભી થઈ, ” આસ્તેથી
મંત્રીશ્વરે કહ્યું.

“ હા પ્રધાનજી ! એ મારા પ્રાણાધિક પુત્ર સદાને માટે
અંધ થયો. મારી આશાનો અંખાર આજે તેજ રહિત થયો.”

“ વિધિના ચક્રના આગળ માણસનો શું ઉપાય ? ”

“ એ કાગળ ફરી મેં ન વાંચ્યો એ મોટી ભૂલ થઈ ગઈ.
તેમજ કાગળ લખવા સમયે આ વખતે આવી રીતે ભૂલ થઈ
ગઈ એતો નવાઈનીજ વાત ”

“ મહારાજ ! આપે કાગળ લખીને તરતજ બીડી દીધો
હતો કે કોઈને વાંચવા આપ્યો હતો. કાગળ લખવા સમયે
આપની પાસે કોઈ હતું કે ? ”

પ્રધાનનો આ પ્રશ્ન સાંભળીને સમ્રાટ ચમક્યો “ તમે
આમ કેમ પૂછો છો ? શું તમને કાંઈ કાવતરાની ગંધ આવે છે,
મને તો મારીજ ભૂલ સમજાય છે. ”

“ મને એમ લાગે છે. મહારાજ ! કારણકે આપનાથી
આવી ભૂલ કદાપિ પણ નજ થઈ શકે એ યુવરાજ રાજ્ય
વારસ હોવાથી એની અપર માતાઓમાંથી કોઈનું કૃત્ય હોય
એવો સાંભવ છે. ” પ્રધાને કહ્યું.

“ તમારું કહેવું સત્ય છે અને તેને લઈને તો મેં એને અવંતીમાં રાખ્યો હતો. એટલે દૂર છતાં પણ દુષ્ટ વિધિએ એની અપર માતાઓનો મનોરથ આજે સફળ કર્યો. ”

“ તો શું આપને એવો વહિમ છે છે કે આપના લગ્ન-વામાંજ ભૂલ થઈ ગઈ ? ”

“ એશક ? તે સિવાય આવી ખીનાકેવી રીતે બની શકે ? ”

“ બની શકે ! તમારી કે મારી ઇચ્છાથી ન બની શકે તે વિધિની મરજીથી અવશ્ય બની શકે ? ”

“ ગમે તેમ છતાં અત્યારે તો પુત્રની જીંદગીનો હું જ જોખમદાર છું. આ ગંભીર ભૂલનો હું પોતેજ જવાબદાર છું. ”

“ તથાપિ સત્ય હશે તે એક દિવસ તરી આવશે, કહોતો ખરા કાગલ લખ્યા પછી કોઈના વાંચવામાં આવ્યો હતો વાડ ? ”

“ નહીં ! કોઈએ વાંચ્યો નથી. ફક્ત પટ્ટરાણી તિપ્પ રક્ષિતા હું કાગળ લખી રહ્યો ત્યારે મારી પાસે આવી હતી પણ કાગલ તો એણે વાંચ્યો નથી. એ આવી એટલે કાગળ પુરો કરી મેં એક બાબુએ મુકી દીધો. ”

“ પછી. ”

“ પછી શું ! થોડીવારે અમે બન્ને જમવા ગયાં. ”

“ ત્યારે કાગલ ક્યાં હતો ? ”

“ કાગળ ? (યાદ કરતો) ખરાબર એતો અહીંજ હું ભૂલી ગયો હતો. પણ એ ઉપરથી કોઈની ઉપર શક લઈ જવાને કારણ નહોતું ? ”

“ કેમ કારણ નહોતું ? ” પ્રધાને પૂછ્યું.

“ જમીને હું તરતજ અહીયાંજ પાછો ફર્યોને દૂત આવ્યો એટલે કાગળ વાંચ્યા વગર મેં બંધ કરી શીલમહાર કરાવી દૂતને આપ્યો. ”

“ આપ જમવા ગયા ત્યારે પટ્ટરાણી સાહેબ આપની સાથે હતાં આપ જમીને ઉઠ્યા ત્યાં લગી તે આપની સાથે હતાં કે ? ”

પ્રધાનનો પ્રશ્ન સાંભળી સમ્રાટ વિચારમાં પડ્યો. એને એ સુંદર સ્ત્રી ઉપર શક આવ્યો વળી જતો રહ્યો. “ ના ? દિશાએ જવા ફક્ત ગઈ હતી તે તરતજ હું જમતો હતો ને મારી પાસે પાછી આવી ગઈ હતી “ રાજાએ જણાવ્યું.

પ્રધાન વિચારમાં પડ્યો. “ નકકી ઉપરથી સુંદરતાની પુતળી ગણાતી પણ હલાહલ વિષથી ભરેલી એ તિપ્પરક્ષિતાએ દિશાના ખુલાસા આ કામ કાઢી નાખ્યું છે. ” એ મનમાં સમજી ગયો પણ આ વાત અત્યારે બહાર પાડવા જતાં કદાચ રાજા ગુસ્સે થાય અગર પોતાની જાંઘળી ભોખમમાં આવી પડે કે વળી કાંઈ નવી ખટખટ જાગે જેથી એ મૌન રહ્યો. બનનાર બની ગયું હતું. કોડ ઉપાય કરવા છતાં બનેલી ઘટના સુધારવાની જગતના કોઈ મનુષ્યની તાકાત નહોતી. એવી ભવિતવ્યતાની મરજી હતી ?

“ તમને શું તિપ્પરક્ષિતા ઉપર શક આવે છે કે પાછળથી એણે આવીને કાગલમાં ભૂલ કરી નાખી હોય; પ્રધાનજી ? ”

“ચોકસ અભિપ્રાય એ માટે કેવીરીતે આપી શકાય ? દેવ ! આપને શું લાગે છે. ? એણે એમ કયું હોય કેનહી ?”

“ મેં યુવરાજને કાગળ લખ્યો છે એની એને મુદ્દલે ખબર નહોતી. તો પછીએણે ભૂલ કરી હોય એવો શક કેમ લઈ શકાય ? ”

“ ન જ લઈ શકાય ? આપનું અનુમાન સત્ય છે. જો કદાચ આપનાથી ભૂલ થઈ હશે તો તો નિરૂપાય ? બાકી કાંઈ ખટખટને અંગે આ કાર્ય બન્યું હશે તો હું એની તપાસ ચલાવીશ ? ”

“ જરૂર તપાસ કરજો, પ્રધાનજી ! ઇર્ષ્યાથી જો કોઈએ પોતાની મુરદ સિદ્ધ કરવાને બાને મને હથીયાર બનાવ્યો હશે તો હું એની જીવતાં ચામડી ઉતારાવીશ. એના પાપકૃત્યનો હું એને વ્યાજસાથે ખદલો આપીશ. ”

“ દેવ ! એતો જ્યારે ગુન્હેગાર હાથ આવશે ત્યારે વાત છે પણ હવે યુવરાજ માટે શું કરવું ! રાજ્યને માટે એમનો હક્ક હવે જતો રહ્યો. ”

“ હાય ! એમજ થયું ? થોડા દિવસ પછી એને એક સમૃદ્ધવંતુ ગામ આપો ! જેથી સુખે સમાધે એ પોતાનો કાલ નિર્ગમન કરે ? ”

“ તો અવંતી માટે શું કરવું ? ત્યાં હાલમાં કોઈને મોકલવો છે કે નહી ? ”

“ એ માટે વિચાર કરશું ! હવે તો રાજ્યનો હક્ક

મહેંદ્રનોજ થશે એની માતાની મરજી હશે તો અવંતી મહેંદ્રને આપશું ? ”

“ મરજી હશે શું ! એતો આ સમયની રાહ જોતીજ હશે. એ જાલીમ સ્ત્રીએજ આ સ્થિતિ ઉભી કરી છે. છતાં માન તો અવશ્ય ખાશે ! જગતમાં જરૂર સમયે એક તણખલું પણ મોંઘુ થાય છે. ” પ્રધાન મનમાં બબડ્યો.

કેટલીક આડી અવળી વાતો કરી મંત્રી ચાડ્યો ગયો. રાણી તિપ્પરક્ષિતા રાજની પાસે આવી એની સારવાર કરતાં પેલો કાગળ જોઈ ગઈ હતી. અન્ય રાણીઓને કે કોઈને બબર ન પડે એમ સારવાર કરતાં મુદ્દામાલ સમજી ગઈ હતી છતાં કાંઈ ન જાણતી હોય એમ બીજી રાણીઓની માફક તે પણ અજાણી થઈ ગઈ હતી. સર્વે રાણીઓ અંતઃપુરમાં ગઈ. અને રાજનું શુભ ઇચ્છતી એમના આરામની પ્રતિક્ષા કરતી હતી. તે સમયે તિપ્પરક્ષિતાના હૈયામાં તાલાવેલી જાગી. પ્રધાન અને રાજા શું વાર્તા કરે છે એ જાણવાની એને જીજ્ઞાસા ઉત્પન્ન થઈ. એણે આંખોના સંકેત પૂર્વક શ્યામાની સામે જોઈ એ દિશા તરફ મોં ફેરવ્યું. શ્યામા ત્યાંથી કાર્યના મીશે પસાર થઈ ગઈ. કોઈ ન જાણે એમ પછવાડે ફરીને એમની ખાનગી વાતો બને એટલી સાંભળવાની ચેષ્ટા કરી તે પછી પ્રધાનના ઉઠવા આગમચ દાસી શ્યામા ત્યાંથી પસાર થઈ ગઈ. થોડી વારમાં રાજની તબીયતના આરામના સમાચાર આવ્યા. ને યુવરાજ કુણાલના અંધપણના સમાચાર પણ અંતઃપુરમાં ફેલાઈ ગયા. બધી રાણીઓએ શોક બતાવ્યો.

પટ્ટરાણી તિથિરક્ષિતા પણ પણ આ સમાચાર સાંભળી અપાર શોક કરતી હૈયાફાટ રૂદન કરતી રાજા પાસે દોડી આવી. પેટ ભરીને રૂદન કરી તેણે પોતાનો શોક પ્રદર્શિત કર્યો. જોત-જોતામાં આખા શહેરમાં અંધત્વના સમાચાર ફેલાઈ ગયા.

પ્રકરણ ૧૫ મું.

પરિવર્તન.

કાળ કાળનું કામ કર્યે જાય છે એ કાંઈ કોઈના માટે થોભતો નથી. આજની બનેલી ગમે તેવી હૃદય વિહારક વાત પણ દિવસો જતાં એનો ઘા રૂબતો જાય છે. એ તાજી સ્મૃતિ ભૂલાતી જાય છે. પૂર્વની ઘટના બન્યા પછી કેટલોક સમય પસાર થઈ ગયો. એ અરસામાં કંઈ કંઈ ઘટનાઓ બની ગઈ હતી. યુવરાજ કુણાલ અત્યારે યુવરાજ નહોતો. એની અવંતીની મોજ મજાડ એ વૈભવ બધો મુકાઈ ગયો હતો. આજે તો એ અંધ કુણાલ પોતાને અપાયેલા એક ગામમાં રહી પોતાની જાંદગી ગુજારતો હતો. જગતની સ્વાર્થતા તો જુઓ ! સ્વાર્થાંધ દુન્યા ઉગતાનેજ પૂજે છે. આથમતાને નહીં. જે યુવરાજનાં એક દિવસ પ્રતિદિવસ માન સન્માન થતાં હતાં. આજે એમાંનું કાંઈ પણ એને માટે નહોતું. એ અંધ કુણાલ ક્યાં પડ્યો છે ! એની કોઈને ખબર પણ નહોતી. જે પિતાના હૃદયમાં એક દિવસ એ પ્રાણાધિક હતો

એ હૈયામાંથી પણ એ સ્નેહની લાગણી રફતે રફતે ઓછી થવા લાગી. સમયની એ વિચિત્રતા છે. છતાં કુણાલને મન એ માટે હર્ષશોક કંઈ નહોતું પિતાએ આપેલા ગામમાં રહી સાદાઈપણે પ્રભુ ભજનમાં પોતાનો કાળ નિર્ગમન કરતો હતો. એની સાથે એને પુત્રની માફક રાખનારી ધાવમાતા તેમજ બે ચાર દાસ દાસી સાથે રહેતાં હતાં. નિવૃત્તિમય જીવન ગાળનાર અંધ કુણાલતો પ્રભુ ભક્તિમાંજ સમય વ્યતિત કરતો હતો છતાં એની ધાવમાતા સુનંદાને હૈયામાં બહુ દુઃખ થતું હતું. પશ્ચાત્તાપમાં એ અર્ધી થઈ ગઈ હતી. પણ હવે કંઈ ઉપાય નહોતો. અવંતી છોડવાને સમયે તો એના દુઃખનો અવધિ હતો પણ દૈવ આગળ લાચાર !

મહારાજના પત્રથી એ તો સ્પષ્ટ થઈ ગયું તું કે કુમારને અંધ કરવાનો હુકમ નહોતો પણ કુમાર જાણે એજ મારી અભિલાષા હતી. પણ ‘ અધીયત્ત ’ ને બદલે ‘ અંધીયત્ત ’ મારાથી કેમ લખાઈ ગયું એ સમજતું નથી. પિતાની આવી આજ્ઞાનું પાલન કરી એણે પિતાને જીવતો માર્યો છે મારી આશાનો એણે નાશ કર્યો છે. ” આવી રીતે સમ્રાટ દુઃખી થયા હતા અને એ રડતે હૈયે એમણે કુણાલને એક સમૃદ્ધવંતુ ગામ આપી સુખમાં કાલ વ્યતિત કરવા ફરમાવ્યું હતું. જેથી સુનંદાને બહુ દુઃખ થયું હતું એક તો યુવરાજ ધિરજ ખમી શક્યો નહી. બીજી વખત જવાબ મંગાવ્યો હોત તો સ્પષ્ટ ખુલાસો થઈ શકત ? બીજી બાજુ એને આ કાવતરામાં અપર માતાઓના હાથની ગંધ આવી. ગમે તે રાણીએ રાજાને

હથીયાર બનાવી આ કાર્ય સાધ્યું છે. આજે એના મનોરથ પૂર્ણ થયા છે. એણે આજે મારો મનોરથ, એ સ્વર્ગવાત્સી એની માતાના આત્માનો મનોરથ વ્યર્થ કર્યો છે. ઇત્યાદિક વિચાર કરતી સુનંદા બિચારી દુઃખથી રડી પડી. એવું રડવું તો હવે એને હંમેશનું હતું. દુઃખના સમયમાં સ્ત્રીઓને રડવું એ તેમનું બળ છે અરે સ્ત્રીઓની વાત તો ઠીક પણ દુઃખને સમયે સમર્થ પુરૂષો પણ બાળકની માફક શું નથી રડતા ?

સાઠ હજાર પુત્રોના મરણ સમાચાર બીજા સગર ચક્રવર્તીએ સાંભળ્યા ત્યારે એમનું હૈયું ફાટવા લાગ્યું પણ રડતાં તે સમયે કોઈને આવડતું નહીં જેથી શકેદ્રે જાણ્યું કે ચક્રીનું હૈયું ફાટી જશે જેથી શકેદ્રે પોક મુકીને રડવા માંડ્યું તેનું અનુકરણ કરીને એ બીજા ચક્રી પણ પુત્રના દુઃખે પોકે પોક મુકીને રડ્યો હૃદયમાં ભરાયેલ ઉલ્લસ એ રીતે ખાલી કર્યો.

બિચારી સુનંદા રડી રડીને અર્ધી થઈ ગઈ હતી. એક દિવસ સુનંદાને રડતી સાંભળી કુણાલ કહેવા લાગ્યો “ માતા ? શા માટે રડે છે ? તું રડીને બીજાને પણ દુઃખી કરે છે ? ”

“ અરે દિકરા ? તેં તો અમોને જીવતાં માર્યાં. તારી મરનારી માતાનો મનોરથ, મારો મનોરથ તેં વ્યર્થ કર્યો. અને તારી શત્રુ-શાવકી માતાના મનોરથ તેં પૂર્ણ કર્યા. હાય ? એ હું કેમ જોઈ શકીશ ? ” ડચકાં ખાતી સુનંદા બોલી.

“ પણ હવે એનું શું થાય ! ભવિતવ્યતા કદિ અન્યથા

થતી નથી. જે બનનાર હોય એ અવશ્ય બને છે આપણું ધાર્યું શું બને છે ? ” કુણાલ બોલ્યો.

“ હાથ ? આજે મારા હાથ હેઠા પડ્યા. જો તારું અવંતી ? જે મહેલમાં તું રમતો જ્યાં બાલ્યક્રિકેટ કરતો, જે સમૃદ્ધિ તું ભોગવતો તે આજે પેલો મહેલ ભોગવી રહ્યો છે. કેવો અમન અમન કરી રહ્યો છે. ”

“ તેથી શું ? મહેલ પણ મારો ભાઈજ છેને ? અવંતી કોઈ દુશ્મનના હાથમાં તો નથી ને ! કે જેથી તું દુઃખી થાય છે. અમે બન્ને એકજ પિતાના પુત્રો છીએ. એને સુખી જોઈ હું પણ સુખી થઈશ. ”

“ દિકરા ! રાજની ભૂલથી કેવું વિપરીત પરિણામ આવ્યું. તું લગારે ધિરજ ન ખમી શક્યો; નહીંતર આ પરિણામ ન આવત ! ”

“ મારું જેવું નશીબ ? એમાં એમનો શું દોષ ? બાકી તો પુત્રની ફરજ છે કે ગમે તેવી પણ પિતાની આજ્ઞાનું એણે પાલન કરવું જોઈએ. ”

“ એ તો ઠીક પણ દિકરા મને તો ખીલું કાંઈ દુઃખ નથી પણ એજ દુઃખ થાય છે તું પિતાની આજ્ઞાનું પાલન કરવા જતાં કાવતરાનો ભોગ થયો. ”

“ એમાં કાવતરું શાનું વળી; તમે સ્ત્રીઓને તો વહેમજ ઘણું. ”

“ દિકરા ? એમાં તું ન સમજે ! તે બધું હું શોધી

કાઢીશ કે આ કાળું કામ કઈ શંખણીનું છે ત્યારે તું બાણીશ કે તારી અપરમાતાએ કેવું ભયંકર કામ કર્યું છે. ? ”

“ તું તો નકામી શંકા કરે છે ? શું હું મારી શાવકી માતાનો હુશ્મન હતો કે એમને આવું કામ કરવું પડે. એતો પિતાજીનાજ પ્રમાદથી ભૂલ થઈ ગઈ. પણ હવે એની પંચાત શું ? હવે કાંઈ નવી આંખો આવે તેમ નથી. ”

“ તને અવંતી રાખવાનું કારણ ખબર છે ? તારી માતાના મરણ પછી તરતજ તારા પિતાએ યુવરાજ પદવી આપી બચપણથી તને અવંતી મોકલ્યો તે ? ”

“ શા માટે અવંતી રાખ્યો તે તુંજ કહેની ! ” કુણાલે પૂછ્યું.

“ તારી શાવકી માતાઓ ! તું રાજ્યનો વારસ થાય એ એમને ગમતું નહીં. તેમાં પણ તિબ્બરક્ષિત! તારી તરફ વધારે નિર્દય હતી. કારણ કે તારા યૂવરાજપદથી એના મહેન્દ્રનો ગાદીનો હક્ક જતો રહ્યો તો એવી કંથી માતા હોય કે પોતાના પુત્રનું શુભ ન ઇચ્છે ? ”

“ તો એ અપરમાતાના સંકટમાંથી બચવા પિતાએ મને અવંતીમાં રાખ્યો એમજને ? ” સુનંદાનું અધુરું પુરું કરતાં કુણાલે કહ્યું.

“ હા ? એ ઝેરી સાપણાનું ઝેર તને ન અડે, અને તું સહિસલામત સુખપૂર્વક રહી શકે એ માટે વિશ્વાસુ માણસો સાથે તને અવંતીમાં રાખવામાં આવ્યો હતો. છતાં દૂર રહ્યાં

રહ્યાં, પણ એ તારી અપરમાતાઓએ પોતાનો મનોરથ મને તો લાગે છે કે પૂર્ણ કર્યો. ”

“એમ શક ઉપરથી કોઈને માથે આજ ન દેવાય; માતા?”

“ હશે ? માટેજ હું સત્ય શોધી કાઢીશ, એનો મનોરથ હું વ્યર્થ કરવા પ્રયત્ન કરીશ. ”

“ જા ! જા ! એવું ગાંડુ ગાંડુ તું શું બોલે છે ? તું કેવી રીતે વ્યર્થ કરીશ ? શું હવે મને ફરીને તું આંખો પ્રાપ્ત કરાવી શકશે કે ? ” મૃદુ હસતાં હસતાં કુણાલ બોલ્યો.

“ દીકરા ! એ મનુષ્ય શક્તિની બહારની વાત છે. અત્યારે તો હું જીવતાં મુવેલી જેવી છું. પણ આ કૃત્ય કોનું છે, એની તપાસ તો અવશ્ય કરવાની ! ”

“ તને ઠીક પડે તેમ કરજે, પણ રડે છે શું કરવાને ! ”

કુણાલે સુનંદાને આશ્વાસન આપ્યું છતાં સ્ત્રીઓનું હૃદય માયાથી ભરેલું હોય છે. પ્રાયઃ કરીને જગતમાં સ્ત્રીઓને સંસારનાં માયા વૈભવ બહુ ગમે છે, જેમ એના સમાગમથી હર્ષ ઉત્પન્ન થાય એવી રીતે ઉચ્ચ સ્થિતિથી નીચે પડતાં વિષાદની છાયા પણ છવાઈ જાય એ વાસ્તવિક છે. કુણાલને મન એ અવંતીનો રાજ્ય વૈભવ ને અત્યારની સ્થિતિ સરખાંજ હતાં. અત્યારે એનામાં ધીરતા, ગંભીરતા, વિવેકતા હતાં પણ પ્રથમના જેવી ઉચ્છૃંબલતા કે તૌક્ષ્ણ્ય નહોતા. એનું જીવન જીવન માત્ર નહોતું પણ પિતૃભક્તિ એ એનું જીવન હતું, જેવું હરિ-

શ્રીંદ્રનું સત્ય જીવન હતું. રામનું પિતૃલક્ષિત જીવન હતું. લક્ષ્મીનું પ્રભુ લક્ષિત જીવન હોય છે, સતીને પતિલક્ષિત એજ જીવન છે. દયાના સાગરને અહિંસા જીવન વ્રત છે. વ્રત-ધારીઓને જેમ વ્રતજીવન છે, જેનું એ જીવન અખંડિત છે એજ જગતમાં જીવતો છે બાકી તો આ જગતમાં અનેક માતા પિતાઓ પુત્રોનો જન્મ આપે છે. એથી શું !

પણ સુનંદાના દુઃખનો પાર નહોતો, એણે મનમાં આ બધું પરિવર્તન જે વ્યક્તિએ રાજાને હથીયાર બનાવી કરાવ્યું છે. એના વેરનો પ્રતિશોધ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો.

આપણા જાણવામાં આવ્યું છે કે રાજાની સાથે તિષ્ઠરક્ષિતાએ પણ કુણાલના શોકને જહાને પોતાનાથી બની શકે એટલો બધો ઉભરો બહાર કાઢી નાખ્યો, થોડા દિવસ વિત્યા પછી મહારાજે કુણાલને એક સમૃદ્ધ ગામ આપી એને માટે પુરતો ખંદોબસ્ત કર્યો. કુણાલ પછી રાજ્યનો વારસ મહેંદ્ર હતો. જેથી મહારાજે મહેંદ્રને યુવરાજ પદવી આપી અને અવંતી આપવાનો વિચાર કર્યો, એમાટે એણે તિષ્ઠરક્ષિતાની સલાહ લીધી.

તિષ્ઠરક્ષિતાએ પણ મોંઘાઈ તો ઘણીય બતાવી. પણ છેવટે ખુશી થઈને રાજાની વાતને જાણે પોતે અત્યંત દુઃખી થતા હૈયે અનુમતિ આપતી હોય એમ અનુમોદના આપી. થોડા દિવસમાં મહેંદ્ર કુમાર કુમાર મટીને યુવરાજ થયો, યુવરાજ પદ ઉપર વિભૂષિત થયેલો મહેંદ્ર-લવિષ્યનો રાજ્ય-વારસ મંત્રીઓ અને આસ જનો સાથે માળવા તરફ વિદાય થઈ ગયો.

તિથ્થરક્ષિતાના અંતરમા અત્યારે હર્ષનો કાંઈ પાર હતો, જે શદ્ય ઘણા દિવસ થયાં એના હૈયાને ડંખતું હતું તે પોતાની યુક્તિથી દૂર થઈ ગયું. ને પોતાનો પુત્ર યુવરાજપદ પામ્યો. ભાવી ભારતના તાજનો હક્કદાર થયો. અવંતી જતા પુત્રને એણે ઘણી ઘણી સમજણ આપી. હર્ષના આંસુથી નવાજ્યો. પોતાની વિશ્વાસુમાં વિશ્વાસુ દાસી શ્યામાને પણ મહેંદ્રનું રક્ષણ કરવાને એણે અવંતી મોકલી. યુવરાજ કુણાલની જગ્યાએ આજે મહેંદ્ર અવંતિમાં મનગમતા વૈભવ ભોગવતો સુખમાં પોતાનો કાળ વ્યતિત કરી રહ્યો હતો. ચપળ લક્ષ્મીની ચંચળતા તો જુઓ સંસારમાં તે શી ચાલાકીઓ ચલાવી રહી છે. છતાં નવાઈ તો એજ છે કે મહા સમર્થ આત્મા સત્ય વસ્તુને છોડી એની પાછળ દિવાનો બની અનેક કળેા સહન કરે છે.

પ્રકરણ ૧૬ મું.

એ ચંદા તે કેણુ ?

“ બાઈ સાહેબ ? આપ મને તમારી તહેનાતમાં રાખશો તો મોટી કૃપા થશે ? ” એક ગરીબ દેખાતી દેખાવડી બાળાએ અવંતીના રાજ્ય મહેલમાં આવીને એક રૂવાબદાર મગરૂર બાઈને કહ્યું.

એ બાઈએ તીચ્છી નજરે આ ગરીબ બાઈ તરફ જોયું

એને લાગ્યું કે આવો પરિચિત ચહેરો ક્યાંય જોયેલો છે. પણ ક્યાં જોયેલો એ એને યાદ આવતું નહોતું. “ તું કોણ છે ! ક્યાંથી આવે છે ! મને લાગે છે કે મેં તને ક્યાંક જોઈ છે ! ” એ રૂવાબદાર બાઈએ કહ્યું.

“ મને જોઈ છે ? બેશક જોઈ તો હશે જ; હું પણ આ નગરમાં જ રહું છું, તો તેથી કદાચ જોઈ હોય એ સંભવે છે. છુય રજપુતની દીકરી ? પણ ?.....” એ બોલતાં બોલતાં અટકી પડી.

“ તારે કોઈ સગું વહાલું નથી કે શું ? ” એ બાઈએ પૂછ્યું.

“ સગું ને વહાલું ! ઉંચે આભ ને નીચે ધરતી એજ મારાં સગાં છે કે મને પડી રહેવા દે છે. રજપુતની દીકરી એટલે કામધંધો કરી શકાય નહીં તો પછી ગુજરાન શી રીતે થાય ! તમે જો આશરો આપશો તો તમારી સેવા ચાકરી કરીશ. તમને પ્રસન્ન કરીશ. ” આજીજીની ઢબે એ ગરીબ બાબા બોલી.

“ તું શું કામ કરીશ વાડ ? વાડ પણ તારું નામ શું ? ”

“ મારું નામ ચંદા ? ”

“ ચંદા ! તું એક અન્નાણી છોકરી છે. અન્નાણી છોકરી રાખવામાં સોએ સો ટકાનું જોખમ તો છે. તેમાંય આ તો રાજના મામલા છે. તેની તને ખબર છે ને ? રાજ્યમાં અનેક ખટપટો ચાલતી હોય તેવી સ્થિતિમાં તલવારની ધાર ઉપર

રહેવું પડે છે તે કદાચ તારા ધ્યાનમાં નહીં હોય ? ને તું તો હજી બચ્યું છે ?”

“ જો કે મને તમારી રાજ્ય રીતિનો અનુભવતો નથી. છતાં તમારે ત્યાં રહેતાં હું અદ્યપસમયમાં જાણીતી થઈ જઈશ. તમારા કાર્યમાં જેમ બને તેમ હું મદદગાર થઈશ. ”

“ ઠીક ત્યારે આજથી તું મારી તહેનાતમાં રહે દીકરી ! યાદ રાખજે મારો વિશ્વાસ મેળવીશ તો તું સુખી થઈશ. તારા સૌંદર્યને યોગ્ય તને યોગ્ય વર પરણાવીશ. ” એ બાધ હસી.

એ રૂબાબદાર બાઈ તે તિપ્પરક્ષિતાની માનીતી દાસી-સખી શ્યામા હતી. શ્યામા રાજકુંવરની ધાત્રી તેમજ પટ્ટરાણીની માનીતી હોવાથી અહીંયા અવંતીમાં કુમાર-યુવરાજ મહેન્દ્રની સંભાળનું કામ સ્ત્રી વર્ગમાં એનેજ મુખ્યતાએ લગાવવામાં આવ્યું હતું. શ્યામા અહીંયા મોટા ઠાઠમાઠ સાથે રહેતી હતી. અંત:પુરમાં દરેક દાસ દાસીઓમાં શ્યામા રાણી જેટલું માન લોગવતી ને દરેકના ઉપર હુકમ ચલાવી શકતી હતી.

નોકરીની ઉમેદવાર બાળા ચંદાએ લજવેલો પાઠ આ રીતે સફળ થયો ને શ્યામાના કામકાજમાં પળોટાઈ એને પ્રસન્ન કરવાનો હેતુ એણે સાધ્ય કરવા માંડ્યો. શા માટે એણે શ્યામાની નોકરી લજવવાનો નાટક શરૂ કર્યો એ તો એનું હૃદય જાણે. પણ ચંદાએ ખંતથી શ્યામાની સેવા બજાવતાં અદ્યપકાળમાં જ એણે શ્યામાનો વિશ્વાસ મેળવી લીધો, એટ-

હુંજ નહીં પણ ‘ વચને કિં દરિદ્રતા ’વગર પૈસાના મધુર વચ-
નોવડે બધાં દાસ દાસીને રીઝવી એમનાં મન પણ જીતી લીધાં.

વચમાં કેટલોય સમય પસાર થઈ ગયો. એક દિવસ
શ્યામા પલંગ ઉપર સૂતી હતી. તેના ભાલ પ્રદેશ ઉપર ચંદા
દવા ચોપડી રહી હતી. બીછાને પડેલી શ્યામા કંઈ
વિચારોમાં વિહરતી હતી. શરીરની સ્થિતિ અત્યારે જરા
અસ્થવસ્થ હોવાથી બેચેન હતી. એની સેવા ચાકરીમાં ચંદાએ
જરાય ખામી આવવા દીધી નહી. એના મસ્તકમાં થતી વેદ-
નાથી શ્યામા ઘણી પીડાતી હતી. પણ ચંદાના દબાવવાથી
કંઈક શાંતિ હતી.

“ બાઈ સાહેબ ! મહેંદ્રકુમારની આપ પુત્ર કરતાં પણ
વધારે કાળજી રાખો છો. શું એ આપનો પુત્ર છે કે એમાં
બીજું કંઈ કારણ છે ? ” ચંદા બોલી, સુખમાં પડેલી હોવાથી
આ બાબાનું લાવણ્ય બીંધ્યું હતું.

“ આહા ! ચંદા ! એ મહેંદ્ર મારો પુત્ર હોય એવું
મારું ક્યાંથી ભાગ્ય હોય ? છતાં હું એને પુત્ર કરતાં પણ
વધુ ચાહું છું એ તો તારી વાત ખરી ? ” વિચારમાં ગોથાં
ખાતી શય્યામાં પડી પડી શ્યામા બોલી. કંઈક અશાંતિને લીધે
એના બોલવામાં મંદતા હતી.

“ હું સમજી ! આપ પુત્ર કરતાં પણ વધુ ચાહો છો
એનું કારણ ? ” ચંદાએ હસતાં હસતાં કહ્યું.

“ તું શું સમજી ચંદા ! ” બેદરકાર પણે શ્યામા બોલી.

“મહેન્દ્ર યુવરાજ છે. ભવિષ્યના ભારત સમ્રાટ છે માટે ? કેમ ખરૂંને ? ”

શ્યામા હસી “ એ પણ ખરૂં ને બીજુંય ? ”

“બીજું શું ? ” ચંદાએ પૂછ્યું. હજીતો સોળ દિવાળીએ પણ પુરી જોઈ નથી એવી તે બાળા ગંભીર બની.

“ યુવરાજની હું ધાવ માતા છું. મહારાજની પટ્ટરાણી તિષ્ઠરક્ષિતાની હું માનીતી સખી છું. ”

“ એમ ! તેથીજ તમે એક રાજરાણી જેવું પદ અહીંયા ભોગવી શકો છો ! ” નવીન હકીકત સાંભળીને જાણે અજાયબ થઈ હોય એવી રીતે આશ્ચર્ય ભાવ દર્શાવતાં ચંદાએ વિનયથી કહ્યું.

“ બેશક ! ચંદા ! જગતમાં માણસ પ્રયત્નથી ઇચ્છિત મેળવી શકે ! હું પણ પહેલાં તારા જેવી સ્થિતિમાં હતી. પણ મારી ચતુરાઈથી હું મહારાણીની માનીતી થઈ. કુમારની ધાવ માતા પણ થઈ. ”

“ બાઈ ! તમે નશીબદાર છો ? જગતમાં પુણ્યવતી છો તેથીજ તમારા ધારેલા દાવ પાર પડ્યાને તમે આગળ વધી શક્યાં ! ” ચંદાએ મોઢમપણે કહી સંભળાવ્યું. આપણે બન્નેય માણસ છીએ છતાં ક્યાં તમે ને ક્યાં હું !

પોતાનાં વખાણ સાંભળીને શ્યામાં પ્રસન્ન થઈ, ચંદા ! ખચીત તું પણ મારી સેવાચાકરી કરશે તો હું તને ન્યાસ કરી દઈશ. હજી કંઈ મોડું થયું નથી, ઉગીને તું પણ હજી હમણાંજ સમી થાય છે. ”

“ રામ રામ ! અમારા ગરીબનું નશીબતો ગરીબજ આઈસાહેબ ! ગમે તેટલો પણ ધુવનો તારો ચંદ્રની સ્પર્ધા તો નજ કરી શકે. દીવો શું સૂર્યની સાથે હરીફાઈ કરી શકે ! ” ચંદાએ ખરાબર સ્યામા ઉપર માલેસનું જાડુ કરવા માંડ્યું. “ બાઈ સાહેબ ! અમારી જેવા મનુષ્યો ઉપર તો તમારે ખાસ રહેમ નજર રાખી તમારાં વિશ્વાસુ બનાવવાં; એથી તમારું બહુ થશે. સાડું કરનારનું સાડુંજ થશે. ”

“ ધીરજ રાખ ! કંઈક એવો પ્રસંગ ઉભો થશે તો એમાં તને આગળ પડતો ભાગ આપીને આગળ વધારીશ— મારી પ્રસન્નતાનું ફલ બતાવીશ. ”

“ રંક માણસનાં તો ભાગ્યજ ઉલટાં ? તેમ છતાં તમારી રહેમ નજર છે એ અમારે મન ઘણુંય છે. બાકી જગતમાં તો વેળા વેળાની છાંયડી છે. જુઓને અહીંયાંનોજ દાખલો; યુવરાજ કુણાલ ઉપર મહારાજના ચારે હાથ હતા. છતાં આખરે યુવરાજની શી સ્થિતિ થઈ ? ”

ચંદાની વાત સાંભળીને સ્યામા મનમાં હસી. “ સત્ય છે ચંદી ! કુણાલ મહારાજનો માનિતો હતો પણ....” બોલતાં બોલતાં સ્યામા અટકી ગઈ.

“ પણ શું બાઈ સાહેબ ! જે મહારાજની મહેરબાની હતી તેમનીજ અપ્રીતિ થઈ ગઈ. એમજ ને ! ના ! ના ! હું ભુલ્લી ? કાગળ લખવામાં મહારાજે ભૂલ કરીજેથી બિચારાનું નશીબ કુટી ગયું. કેવી ગંભિર ભૂલ ? ” ચંદા એની દયા

ખાતાં બોલી. “ છતાં જે થયું તે સારાને માટે નહીતર તમારા ! સિવાય આજે મારી શી વલેહુ થાત ! અરરર ! બાઈ ! હું તો તમે નહોત તો આજે મરી ગઈ હોત મરી ? ” પાછી એણે વાતની કળ મચરડી નાંખી. એ બાલિકા ચંદાની વાત કઠાવવાની ચાલાકી અદ્ભૂત હતી.

“ ગાડીરે ગાંડી ! જે આખી દુનિયા ઉપર રાજ ચલાવે છે એ એવી ભૂલ કરે ખરો ? ” આસ્તેથી શ્યામાએ પ્રાણુપ્રિય સખી આગળ હૈયાની ગુપ્ત વરાળ બહાર કાઢવા માંડી.

“ મનેય લાગે છે કે એમ બનવું તો નજ જોઈએ, એમાં કંઈક ભરમ તો હશે, એ રહસ્ય તો તમે જાણો એનાથી પાલાગનીય અમને ઓછી ખબર હોય; બેન ? મોટા રાજ રજવાડામાં એતો બનવું આવ્યું છે. એમાં કાંઈ નવીનવાઈ થોડી છે. ”

“ તો એવીજ ખટપટનું આ પરિણામ છે. સમજ ? અમારો મહેંદ્ર રાજપાટ વગર પરાધિનપણે જીંદગી પુરી કરે, ને એ નમાયો રાજાને બહાલો થઈ રાજપાટ ભોગવે તે હું અને મહેંદ્રની માતાથી કેમ સહન થાય ! ભલે ને એને મહારાજે માનીતો કર્યો, તેથી શું થયું ! ”

“ તમે સત્ય કહો છો બેન ! પોતાના પુત્રની ઉન્નતિ કયી માતા ન ચાહે ! એ બહાલા પુત્રની ઉન્નતિમાં આડ ખીલી નડતી હોય એને દૂર કરવા માતા તો અવશ્ય પ્રયત્ન કરે ! ” ચંદાએ શ્યામાના ઉદ્ગારોમાં હાએહા મેળવી સત્ય વાત કઠાવા પેરવી કરી.

“ અવશ્ય કરે ! એ મહારાજનો માનીતો છતાં પણ મારી બહાલી સખી તિથ્થરક્ષિતાને મન તો કાંટા સમાન હતો, એને કોઈ રીતે ખસેડવાની અમે સારા સમયની રાહ જોતાં હતાં, અને ચંદા ! ખરું કહું તો એ બધું મારી સમજવટનું પરિણામ હતું મેં જો તિથ્થાને ન સમજાવી હોત; હિમત ન આપી હોત તો આજે આ દિવસ અમારે આવત નહી. ” એકેકો શબ્દ ગર્વભર્યો બોલાતો હતો, બોલનારને ચંદા ઉપર વિશ્વાસ હતો તેમ છતાં કદાચ વાત આગળ જાય તો હવે કંઈ પરવા નહોતી, વાતોડીયાઓને દબાવવાની એનામાં શક્તિ હતી. એના મનમાં આવ્યું તો કોઈનો જાન લેવો કે આમડી ઉતરાવવી એ એને મન એક બાલકની રમત હતી. તેથીજ આટલી નિર્ભયતા અને બેદરકારી આવી હતી.

“ વાહ ! તમારી ચતુરાઈ ઉપર હું વારી વારી જાઉં ? તમેય ખુબ ચાલાકી ચલાવી હો ! પણ એતો કહો બાઈ સાહેબ ! કે તમારી કંઈ ચાલાકી ફાવી. કે જેથી લક્ષ્મી ચાલી ચલાવી તમારી દાસી થવા આવી ! ” પોતાનાં વખાણ સાંભળી શ્યામાનું હૈયું ગજગજ ઉંચળતું હતું એનું દુઃખ પણ જતું રહ્યું ચંદાના એ સુંદર વદનમાંથી સરતા શબ્દો સ્ત્રી છતાં એને મીઠા લાગ્યા.

“ બસ એકજ ચાલાકી ! એકજ ચાલાકી ચલાવી કે ચંદા ? બેડોપાર ! સખી તિથ્થા હમેશાં કોઈ અનુકૂળ સમયની રાહ જોતી હતી, તે તક એક દિવસે એને મળી ગઈ. ”

“ હા...? જખરાં એ મહારાણી સાહેબ ! ખરેખર એક

વખત એવી સમર્થ વ્યક્તિનું મારે દર્શન તો અવશ્ય કરવું જોઈએ કે અમારા જેવા અણધર માણસનામાં પણ અક્ષલ ના બે છાંટા એમનાથી આવે ? ”

“ તારી મરજી હશે તો હું તને અનુકૂળ સમયે મહારાણીજી પાસે મોકલી આપીશ. અરે તેમની તો વાત શી કરવી ! જે પ્રસન્ન થાય તો સર્વસ્વ આપી દે એવા ઉદાર-ઉદાર છે. ”

મુદામ રસ્તા પર આવેલી વાત પાછી સરી જતી જોઈ ચંદાએ આગળ ચલાવ્યું, “ બાઈ સાહેબ ! તમારી વાતો તો એવી છે કે અમારા જેવાં મૂર્ખ માણસોને પણ બુદ્ધિ આવે હો ? તમારા એક એક શબ્દની મીઠાશ તો બસ ! એને ‘હું’ કોની ઉપમા આપું ? તમારી વાતોમાં એટલો તો રસ પડે છે કે ખરે તમારી પાસેથી ઉઠવાનું મન પણ થતું નથી. તમે જે પુરૂષ હોતો.....” ચંદા એમ બોલતા બોલતા હસી પડી, એનું ગૌર વદન ખીલી ઉઠ્યું.

“ હું પુરૂષ હોત તો તું શું કરત ? મારી ઉપર આશક પડી જાત કે શું ! ” શ્યામાને પણ વાતમાં રસ પડવાથી હસી પડી. જાણે પોતે પુરૂષ હોય ને એકાંતમાં બેઠેલી આ પ્રિયતમા હોય એવો સ્નેહ ઉત્પન્ન થયો.

“ જરૂર ! જરૂર ! આવો તમારા જેવો હોંશીયાર, મીઠા બોલો અને દેખાવડો વર તો સ્ત્રીઓને ભાગ્યયોગેજ મલી શકે ! ” ચંદાએ શ્યામાના ગાલ ઉપર ચુંટી બણી બોલવામાં વિશેષ છુટ લેતાં બસ હદ વાળી દીધી. “ હાં પણ ક્યી ચાલાકીએ તમારા ભાગ્યના પડદા ઉઘાડી નાખ્યા ! ”

“ બસ એકજ તક; એક દિવસ મહારાજ કુણાલ ઉપર કાગળ લખતા હતા તે લખી રહ્યા એવામાં મારી સખી તિષ્યા ત્યાં જઈ ચડી. કાગલ લખીને એક બાબુએ મહારાજે મુકયો ને બન્નેનું પછી જાણે જ છેને ? ” શ્યામા બોલતાં બોલતાં હસી પડી. બહાલથી ચંદાના કંઠમાં પોતાના બે હાથ સેરવી દીધા.

“ શું ? ” અજાણી થઈને ચંદા બોલી.

“ શું વળી શું ! ચંબાવણી ! બધું મારી પાસેથી કઢાવે છે, સમજી જાને હું અત્યારે પુરૂષ હોત તો તું શું કરત ! ને હું પણ તને શું કરત ? ”

“ હાય ! હાય ! તો તો હું તમારી ચાલાકી ઉપર શ્રીદા શ્રીદા થાત ! મારા પ્રેમરસથી તમને ઠંકવી ઠંકવી નાખત ? વરમાળા તમારાજ કંઠમાં નાખત.” ચંદા બોલતી બોલતી હસી પડીને શ્યામાને વળગી પડી.

“ તો આવી રીતે મહારાણી તિષ્યાએ રાજાને પ્રેમના રસમાં ઝુલાવતાં કાગલની વાત બુલાવી દીધી. ત્યાંથી બન્ને સાથે જમવા ગયાં, ને કાગળની સ્મૃતિ રાજાના હૃદયમાંથી તો ખસી ગઈ, પણ ચાણાક્ય તિષ્યા એ વાત ભૂલી નહોતી. રાજાને જમતા છોડી રાણી કાંઈ બહાનું કાઢી ત્યાંથી ખસી ગઈ. ઝટ પેલો કાગળ વાંચી લીધો નેત્રાંજનની સળીથી ફક્ત એક બિંદુજ અંકાર ઉપર કરી દીધું, બસ એટો પાર ! ”

“ આ બધું તમે જાતે જોયું કે મહારાણી સાહેબના

કહેવા ઉપરથી કહો છો ? ” ચંદાએ ખાતરી કરવાને ફરીથી પૂછ્યું.

“ હું પણ ક્યાં કાચી હતી ? તે સમયે એનું કૃત્ય હું છુપાઈને જોતી હતી એટલુંજ નહીં પણ કાગલમાં એ એક મીડું વધારીને જેવી બહાર નીકળી કે મેં તરતજ પકડી. એટલે તરતજ જે થયું તે મને કહી બતાવ્યું. પછી હું ત્યાંથી ખસી ગઈ. મહારાણી મહારાજ પાસે ગયાં, એ અમુલ્યતકનું પરિણામ કેવું આવ્યું એ તો જગજાહેર વાત છે. નહીતર હું આજે અવંતીના રાજમહેલને બદલે પાટલીપુત્રના એક ખુણામાં સડતી હોત ! ”

“ વાહ ? ઠીક યુક્તિ લગાડી. તમારી ગોળી આબાદ નેપાળાની માફક રામબાણુ સફળ થઈ. તો શું પછી મહારાજને ખબર ન પડી કે ? ” ચંદાએ વિશેષ ચોકસી કરવા માંડી.

“ ખબર શું પડે ? અમારી ચાલાકી આગળ બધા પાણી ભરે ! સ્ત્રીઓની ચાલાકી આગળ પુરૂષો ક્યારે પણ ફાવ્યા છે ? રાજાએ એકદમ કાગળ અવંતી મોકલી આપ્યો એના પરિણામની રાજાને ખબર પડી ત્યારે પણ એને કોઈની ઉપર વહેમ ન આવ્યો, એણે નિશ્ચય કર્યો કે પોતાના પ્રમાદ-થીજ આ ભૂલ થઈ ગઈ. પણ હાં ?...”

“ શું કોઈ રીતે એ ગુપ્ત વાત કુટી ગઈ વાડ ? ” ચંદાએ એના અટકી જવાથી શંકા કરી.

“ કુટી તે શું બય ? પણ રાજાનો એક દોઢ ડાહ્યો પ્રધાન

મહારાજને અનેક પ્રકારે આડું સમજાવવા જતો હતો પણ મહારાણી તિથ્થરક્ષિતાએ એકાંતમાં એને એવો તો મોતનો ડર બતાવ્યો કે એ સડકજ થઈ ગયો. વાતનો ફળુગો ક્યાંય પણ ન ફુટે એવી આકરી પ્રતિજ્ઞા કરાવી ત્યારે તો એ પ્રધાન જીવતો છુટ્યો, નહીતર એજ સમયે એની અજલ પોકારી રહી હતી, સમજ !” શ્યામાએ ચંદાના હુલાસમાં ને હુલાસમાં આસ્તેઆસ્તે સત્ય હકીકત કહી દીધી. ત્યારેજ એનું હૈયું કાંઈક શાંત થયું.

પોતા ઉપર એને શક ન આવે માટે ચંદાએ વળી હાસ્ય કર્યું. “ પરમ કૃપાળુ ભગવન્ બહાલી સખી ? તમને શ્યામાને બદલે શ્યામલાલ બંનાવી દે તો કેવું સાડું ? ”

“ તો તો બસ હું રાજાને તું રાણી; કેમ ખરને ? ” શ્યામા જોસથી એને છાતી સાથે ભીડી નાખતી બોલી. વાતના રસમાં એવો તો એને આનંદ પડતો હતો કે એનું દરદર પણ બધું જતું રહ્યું હતું.

“ ખચીત કહું છું જો તમે પુરૂષ હોત તો તમે રાજાજ થાત. તમારી આવી હોંશીયારીની જરૂર મહારાજ અશોક વર્ધન આગળ કદર થાત. ”

એવામાં મહેંદ્ર આવવાથી ખાનગી વાતમાં ભંગાણુ પડ્યું. બીજી પણ એક બે દાસીયો દોડી આવી મહેંદ્રની સારવારમાં રોકાઈ. ચંદાએ પણ સંતોષનો એક દમ લીધો. ને પછી પોતાના કામકાજે લાગી.

પ્રકરણ ૧૭ મું.

કુણાલની પ્રભુ ભક્તિ.

આશાના પાશમાં સપડાયેલો મનુષ્ય કાળ જવા છતાંપણ પોતાને અજર અમર માનીને નિરંકુશપણે સંસારચક્રમાં આગળને આગળ ધમ્યાં ભય છે. સુખી માણસને ગમે તેટલો સમય જવા છતાંપણ એને જતા એવા કાળની ખબર પડતી નથી. તેમ દુઃખીયા માણસોના એકએક દિવસ યુગસમા છતાં એપણુ સ્વપ્નની માફક પસાર થાય છે. કાળને કાંઈ આદિ નથી તેમજ એનો અંત પણ નથી. સંસારચક્રમાં પ્રાણીરૂપી પાત્રોને કર્મના નિમિત્તે અનેક પ્રકારના નાચ નચવતો નિર્ભયપણે તે આગળ વધ્યે જતો હતો. યુવરાજ કુણાલને અંધ થયાને પણ આજે દશ કરતાં વધારે વર્ષ વહી ગયાં હતાં. એ આઠ વર્ષનો બાલક મટીને આજે વીશ બાવીશ વર્ષનો યુવાન થયો હતો જે યૌવનમાં હતા તેમની યુવાની બદલાતાં પ્રૌઢ અવસ્થાનાં ચિન્હો પ્રગટ દેખાતાં હતાં. પ્રૌઢ વૃદ્ધાવસ્થાનાં દુઃખો અનુભવી રહ્યા હતા. પુદ્ગુલ સમુદયી બનેલું આ શરીર અનેક પ્રકારના ફેરફારોને ધારણ કરતું પોતપોતાના રૂપમાં પરિવર્તન કરતું હતું.

એ અરસામાં કંઈ કંઈ ઘટનાઓ બની ગઈ. જગતની સપાટી ઉપર નહીં બની શકે એવું કંઈયે નથી. અંધ કુણાલ પ્રભુભક્તિમાં ઘણાજ આગળ વધી ગયો હતો. એનાં એ

ભજનીયાંની ધુન, સિતારના મધુર અવાજ, એના કંઠના મધુરતા એ બધાં અદ્ભૂત હતાં. તેમાંય એના હૈયામાંથી નિકળતું એ ભાવપૂર્ણ મધુરગાન તો ન્યાડું જ હતું. એની પ્રવિણતાની હદ તો ઘણીજ ઉંચી હતી. ભક્તિમય ગાનતાનમાં સાંભળનારા તો ડુબીજ જતા. ખાવું પીવું બધુંય ભૂલી જતા, ભક્તોની મંડળી જમાવી અંધ કુણાલ પોતાના જીવનને એવી રીતે પ્રભુ ભક્તિમાં ખેંચી ગયો હતો. ભક્તિરસ પ્રધાનગાનમાં એની પ્રખ્યાતિ એટલી બધી વધી ગઈ કે દૂર દૂરથી પણ લોકો આવીને એના મધુરકંઠમાંથી નિકળતા ભક્તિરસનું પાન કરતા હતા.

આટલો બધો કાળ પસાર થયો છતાં સુનંદાનું હૈયું એવું ને એવું શોકપૂર્ણ હતું હમેશાં એ પ્રભુને પ્રાર્થના કરતી કે “ હે પ્રભુ ! શું હવે હમારે જીંદગી પર્યંત આવીજ રીતે મરવાનું ! એા નિરાધારના બેલી ! અનાથનાનાથ ! અમારી વક્ષાદારીનું આ પરિણામ ! શું તું દુર્જનોના મનોરથ સફલ કરીશ ! હાય ! જગતમાં લોકો કહે છે કે સત્યનો જય થયો ? પણ અમને તો એનો ઉલટોજ અનુભવ મળ્યો ! હા દૈવ ? જો તારામાં કાંઈપણ શક્તિ હોય તો અમને ઉપર લઈ જા ? અને પોતાની દુર્જનતાથી આજે વરસો થયાં જેના મનોરથ સફલ થયા છે એને નિષ્ક્રિય કર ? ” આજ વર્ષો થયાં છતાં હજી લગણુ તો એની પ્રાર્થના સફલ થઈ નહોતી. છતાં સુનંદાની ધીરજની હદ હતી. એને પ્રભુ ઉપર દૃઢ વિશ્વાસ હતો, પ્રતિદિવસ પ્રાર્થના કરી ભક્તિપૂર્વક

હૃદયની એકાગ્રવૃત્તિએ અનંત શક્તિવાનને વિનવતી શુભ પુણ્યલોનું વાતાવરણ તે એકદું કરતી હતી. એ શુભ પુણ્યમય પુણ્યલોથી પાપનો નાશ થતો હતો. શેષ લોગવધને છુટતાં હતાં, સુનંદાના એવીરીતે શોકમાં દિવસો વ્યતીત થતા હતા.

સુનંદાની વિનતિથી મહારાજ અશોકે ઉમરમાં આવતાં એક રાજકન્યા સાથે અંધ કુણાલનું પાણિગ્રહણ કરાવ્યું હતું, રાજકાજમાં ગુંથાયેલા અશોકની સ્મૃતિમાંથી કુણાલ તો લગભગ હવે ભૂસાઈ ગયો હતો. પરંતુ સુનંદા તરફથી પ્રસંગોપાત જ્યારે સમાચાર આવતા તે સમયે મહારાજને સ્મૃતિ થતી. અને એવીજ એક સ્મૃતિથી અશોકે અંધ કુણાલને પરણાવી દીધો હતો.

સુનંદા કાંઈક વિચારક હતી, દીર્ઘ દષ્ટિવાળી હતી. મહારાજ અશોક માર્કેતે કુણાલનાં લગ્ન થાય એમાં એનો કાંઈક છુપો ઉદ્દેશ હતો. જો કે તે ઉદ્દેશ સાધ્ય થવો એ તો દૈવાધિન વાત છે. છતાં મનુષ્યે પ્રયત્ન તો અવશ્ય કરવો જોઈએ. દૈવાધિન હોવાથી એવી પ્રવૃત્તિને અશક્ય માની જો મનુષ્ય પ્રયત્ન છોડી દે તો એને કાંઈ લાભ થતો નથી. તેથીજ ગમે તેવી મુશીબતો છતાં નાહિંમત ન જનતાં સુકૃત્યો, પ્રભુભક્તિ, પુણ્યમય જીવન, વગેરેથી શુભ વાતાવરણ મનુષ્યે એકદું કરી અંતરાયને હઠાવવું જોઈએ. સુનંદાએ પણ ભવિષ્યની કોઈ અપૂર્વ સુખની આશાએ કુણાલની મરજી નહીં

છતાં ગમે તે રીતે સમજાવી મહારાજ અશોક માર્ફતે એનાં લગ્ન કરાવી દીધાં હતાં.

બાળા શરતશ્રીની ઉંમર અત્યારે અઠાર વર્ષની હતી. રાજકન્યા છતાં એનામાં ઉદ્વેગતાઈ કે ઉત્કૃષ્ટતા નહોતાં. કુમારી અવસ્થામાં તેના ગમે તે વિચારો હોય છતાં અત્યારે તો સાદાઈમાંજ એણે મહત્તા માની હતી. અંધપતિની ભક્તિ એને મન સર્વસ્વ હતું, સુનંદાને શરતશ્રી સાસુ પ્રમાણે માન આપી એનો વિનય સાચવતી હતી. સેવાનેજ એણે પોતાનો ધર્મ માન્યો હતો. જેમ ગાંધારી ધૃતરાષ્ટ્ર ઉપર ભક્તિમાન હતી. સુકન્યા અ્યવનરૂપિની ભક્તિ કરી પ્રભુમય જીવન ગાળતી હતી. તેમ વર્તમાન કાળમાં શરતશ્રી એ બીજી સુકન્યા કે ગાંધારી હતી.

જે બેચાર દાસીઓ હતી એમાં એનાજ જેવી સત્યને માર્ગે ચાલનારી ને કુણાલ ઉપર ભક્તિવાળી એને દુઃખે દુઃખી ને સુખે સુખી ચંદા નામે દાસી હતી. જેનું નામ અને કામ સમજાઈ ગયું છે. ચંદા જો કે તરૂણ હતી છતાં એ ચક્રેર અને ખુદ્ધિમાન હતી. વાતવાતમાં બીજાને જીતી લેવાની, વશ કરવાની, એના હૃદયમાંથી ગુપ્તમાં ગુપ્ત વાત પણ કઢાવવાની એની કળા ન્યારી હતી. ચંદા તે ચંદાજ હતી. કુણાલના અંધત્વ માટે પણ એ જીવાન બાળાનું હૈયું ડાંખતું હતું. જેથી એને વિશ્વાસ યોગ્ય ધારીને સુનંદાએ સત્ય શોધવા માટે ચંદાને અવંતી રવાને કરી હતી. એ ચંદાએ અવંતીમાં શું કર્યું ! એ આપણે જોઈ ગયા છીએ. શ્યામાના હૈયામાં પેસીને એણે કેવી યુક્તિથી વાત કઢાવી લીધી !

પોતાનું કાર્ય પાર પડતાંજ ચંદા એકદમ અવંતીના રાજમહાલયમાંથી ગુમ થઈ ગઈ હતી. પોતાની જવાની ઈચ્છા થઈ ત્યારે એણે એવો સંયોગ ઉભો કર્યો કે એના ગુમ થયા પછી સર્વે કોઈ અનેક પ્રકારની કલ્પના કરવા લાગ્યું. કોઈ કહે એ કુવે પડીને મરી ગઈ. કોઈ કહે જીવાન હતી તેથી કોઈને લઈને ભાગી ગઈ. જગતમાં પુરૂષો તો સ્ત્રીઓનું હરણ કરે એતો ઠીક, પણ આણેજ કોઈ પુરૂષનેજ ઉપાડીને પુરૂષ હરણનો દાખલો બેસાડ્યો. ગમે તેમ જેને જેમ કાવે તેમ લાવે બાલે, દુનિયાને મોંએ કાંઈ તાળું દેવાતું નથી.

ચંદા જેવી અવંતીના રાજમહાલયમાંથી ગુમ થઈ કે શ્યામાને અનેક પ્રકારની કલ્પના થવા લાગી. “ શું એ મારો ગર લેવા તો નહીં આવી હોય ! હું ચંદા રાંડ ભોળી કે એના મિથ્યામોહમાં સપડાઈ મેં હૈયાની વાત કરી દીધી. અથવા તો એના જેવી એક અજ્ઞાણી બાઈને મેં મારી તહેનાતમાં રાખી એજ ઠીક ન કર્યું, અને રાખતાં શું રાખી તો ઠીક ! પણ મારા હૈયાની છુપી વાત મેં એને કહી એ બીજી ભૂલ ! હશે ! હવે જે થયું તે ખરું ! એના જેવી એક ગરીબ કંગાલ છોકરી મને શું કરી શકે છે ! કદાચ માનો કે મારી વાતનો સાર લેવા આવી હશે તો મારા પગનું જીતુ ફાટ્યું, એમાં તે શું થઈ ગયું કે એ તુચ્છ સ્ત્રીમાટે હું આટલો બધો વિચાર કરું છું, મારી સત્તા, મારો વૈભવ, મારો દોરદમામ અને હું તે કોણ ?

ચંદાએ સુનંદા પાસે આવીને સર્વે વાત કહી સંભળાવી.

એ તિથ્યરક્ષિતાના નાટકનો પાઠ, શ્યામાને સપડાવવાનો તેમજ પોતે ભજવેલો પાઠ વિસ્તારથી કહી સંભળાવ્યો. કુણાલ સુરદાસ અને શરતશ્રીને પણ અપરમાતાના અધમ કૃત્યની ખબર પડી. એ તિથ્યરક્ષિતાના કૃત્યને પરિણામે પોતે આંખો ગુમાવી અંધ થયો-પતીત થયો. આજે એણે પોતાના પુત્ર મહેન્દ્રને યુવરાજ બનાવી તાજનો વારસ ઠરાવ્યો. જેથી કુણાલને એ અસ્થિર રાજસમૃદ્ધિ, રાજખટપટ ઉપર તિરસ્કાર આવ્યો. “ આહા ! ધિક્કાર થાઓ આ રાજમુકુટને ? કે જેના મોહની ખાતર કેવાં કેવાં પાપ કૃત્ય કરવાં પડે છે. રાજ્યને અન્તે નરક લખી છે તે શાસ્ત્રકારોનું વચન અસત્ય તો નજ હોય ! પોતાના તુચ્છ સ્વાર્થની ખાતર માણસો કેવું નીચામાં નીચું કૃત્ય કરતાં પણ અચકાતા નથી. આહા ! પિતાના કાગલમાં માત્ર અકાર ઉપર એક મીડું વધારીને એણે કેવા ઘણુ કાઢ્યો ! તિથ્યરક્ષિતા ! તેં તો પૂર્વ ભવનું બરાબર વેર વાળ્યું. ” ઇત્યાદી વિચાર કરતો સુરદાસ કુણાલ એ ખેદવાળા ચિત્તને પ્રભુ ભક્તિમાં પલટાવી નાખતો. જે કામ થતાં શું થઈ તો ગયું પણ હવે એ સુધારવાની કોઈનામાં તાકાત નહોતી. જેથી શત્રુના મનોરથ તો સફલ થયા હતા, એમ તે સારી રીતે જાણતો હતો. એ બધો પોતાના પૂર્વકૃત કર્મનો દોષ માની સુરદાસ કુણાલ પ્રભુનો સાચો ભક્ત બનવા અથાગ મહેનત કરી રહ્યો હતો.

કોઈ દિવસ યુગ પ્રધાન આર્ય સુહસ્તિસ્વામીના એક શિષ્ય પોતાના શિષ્યો સાથે ગુરૂની આજ્ઞાથી સુરદાસ કુણા-

લના ગામમાં ચોમાસુ રહ્યા. જેમના પરિચયમાં કુણાલ અને શર-
તશ્રી તેમજ તેમનું આખું કુટુંબ આવ્યું. ચારે માસના એમના
સતત ઉપદેશને પરિણામે કુણાલ અને શરતશ્રીની પ્રભુ ભક્તિ
સુવર્ણમાં કુંદન શોભે એમ જૈનતત્વના રંગે રંગાઈ કેવળ શુદ્ધ
ઉચ્ચ ભાવનામય થઈ ગઈ. મુનિએ પોતાની વિક્રતાથી અનેક
શંકાઓનું સમાધાન કરી કુણાલને જૈન ધર્મમાં સ્થિર કર્યો.
એ વૈરાગી કુણાલનું મન સાધુ વ્રત પાલવા માટે ઘણું ત-
લસી રહ્યું, પણ મુનિએ એમને સમજાવી શાંત કર્યા કે
“તમારે ગૃહસ્થ પછેજ બની શકે તેવી સ્થિતિમાં ધર્મારાધન
કરવું. આંખો વગર જીવ દયાનું કામ બની શકે નહીં ને એથી
ઉલટું ચારિત્રની આરાધના કરવા જતાં વિરાધના થવાના
સંજોગો બને, માટે ગૃહસ્થપણામાંજ જૈનધર્મનું આરાધન
કરો ! ધર્મ પસાચે સૌ સાડ થશે. ”

“ પ્રભુ ! મારે હવે સાડું શું ને ખોટું શું ! જીવનમાં
મારે કાંઈ આશા નથી-લાલસા નથી. મારો સમય આત્મકલ્યાણ
માટે જાય એજ મારે માટે હવે શેષ કર્તવ્ય છે ! ” સુરદાસ
કુણાલે કહ્યું.

“ આત્મ કલ્યાણ કરવું એજ માનવ જીવનની સાર્થ-
ક્યતા છે. અનેક ખટપટોથી ભરેલા ચક્રવર્તી જેવાના મહાલ-
માંપણ જે શાંતિ નથી એવો શાંતનો અપૂર્વ સ્વાદ આત્મ તત્વના
અભ્યાસી ત્યાગીને હોય છે. ધર્મના અભ્યાસીને મરણનો
પણ ભય હોતો નથી. સુખમાં દુઃખમાં પોતે કરેલો ધર્મ બંધુની
માફક એની મદદ કરે છે. માટે ધર્મનું આરાધન કરજો. ”

અંધ કુણાલ ગુરુનું વચન માથે ચઢાવી યમ નિયમ વ્રત વગેરે પાળતો કાયાને દમવા લાગ્યો. ને મુનિપણ ચામાસુ પૂર્ણ થતાં પોતાના પરિવાર સહિત ત્યાંથી અન્યત્ર વિહાર કરી ગયા.

પ્રકરણ ૧૮ મું.

એક લિખારી.

“ અરરર ! યમના લાઈ સરખો આ દુકાળ તો જુઓ ! હાય ! હાય ! ભીક્ષા આપવાને તો કોઈ સમજતુંજ નથી- દિ ઉગ્યે કેટલુંય માણસ અન્ન વીના મરે છે. પણ કોની કોને પડી હોય તે બચાવે ? પ્રભુ ! પ્રભુ ! બળે ત્રણ ત્રણ દિવસે પણ એકવારે ખાવાનું મલતું નથી; પાણી પી પી નેતે ક્યાં સુધી જીવી શકાય ? હા ! મોત પણ આવતું નથી કે આ પાપમય જીવનમાંથી મુક્ત થવાય. શું કરું ! ક્યાં જઈ ! ને આ દુઃખની વાત કોને કહું ? ” વત્સ દેશની રાજધાની કૌશામ્બી નગરીમાં ખાવાને માટે હજારો કંગાલ રાંકડાઓ રખડતા હતા. એમાંના એક છપનીયા સરખા દુષ્કાળીયાના આ ઉદ્દગાર હતા. એ ગરીબ રાંકડાઓ ઘેર ઘેર દુકડા રોટલાને માટે રખડતા, શ્રીમંતોને ઘેર અડંગો લગાવીને બેસતા પણ લાકડીઓના સ્વાદો ચખાડીને એ લોકો આ ગરીબ લોકોને નસાડી મુકતા હતા. બિચારા એ ગરીબ લિખારીઓને સ્વપ્નામાં પણ અન્ન દુર્લભ હતું, તો પછી જાગૃત અવ-

સ્થાની તે વાત શી ! પશુની માફક વનસ્પતિ ખાઈને આ મનુષ્ય જીવનને ટકાવી રાખવાનો વ્યર્થ પ્રયત્ન કરતા હતા. અન્ન માટે હાથ માથાં કુટતાં પણ એમના નશીબમાં અન્ન ન હતું. હબ્બરો અન્ન વિના અન્ન અન્ન કરતા જલ વગર માછલાની જેમ તરફડતા હતા. હબ્બરો મોતની પથારીમાં ફક્ત અન્ન વગર જ સુતા હતા; હબ્બરો ખાઉં ખાઉં કરતાં આ લોક છોડી પરલોક તરફ ગમન કરતા હતા. કંઈ લિખારીઓ અન્નને માટે રૂદ્ધ કરી રહ્યા હતા. પણ એ રૂદ્ધનો ધ્વનિ કોઈ દાતારને કાને અથડાતો નહીં કે જગદુશાહની માફક બહાર ધસી આવી લાખો નિરાશીઓને આશાનું અવલંબન આપે !

અન્ન માટે હાથ પગ ધસતો કોઈ એક રાંકો-લિખારી ફરીને પોતાનું પ્રારબ્ધ અજમાવવાને શહેરમાં ભીખનો ટુકડો મેળવવાને નિકળ્યો. પેટમાં બે ત્રણ દિવસથી મુઢલે કાંઈ પડયું નહોતું. હમેશના અન્નને અભાવે એનો ચહેરો મોતના જેવો ફિક્કો પડી ગયેલો હતો. ચાલવાની એની શક્તિ મંદ પડી ગઈ હતી; છતાં આ છેલ્લી વખતનો એનો પ્રયાસ હતો. કૌશામ્બીના અમીરોના ઘેર ઘેર ફર્યો પણ લાકડીને ગાળોજ એને અન્નને બદલે મળી હતી, નિરાશ થયેલો એ લિખારી ધન નામના એક ધનાઢ્યના આંગણામાં આવ્યો, ઘરના આંગણા બહાર ઘણીવાર મુખી ઉભો; એક રોટલાના ટુકડા માટે અનેક પ્રકારના કાલાવાલા કરવા લાગ્યો. છતાં એ કંગાલના કાલાવાલા સાંભળવાની કોઈને પણ પરવા નહોતી.

એવામાં આર્યમુહુસ્તિ સ્વામીના બે સાધુઓ ગુરૂની

આજ્ઞાથી ધન નામના ધનાઢ્યના ઘરમાં ભીક્ષાને માટે ગયા. એ બન્ને મુનિઓને જોઇ ધન સાર્થવાહ એકદમ ઉભો થઇ ગયો. બહુ માનથી હાથ જોડતો વચનથી એમની સ્તુતિ કરતો એમના સાધુધર્મની અનુમોદન કરતો જેનાં રોમરાય ભક્તિથી વિકસ્વર થયાં છે એવો ભક્તિપૂર્વક તે નમ્યો.

ત્યાર પછી એ ધનાએ પોતાની સ્ત્રી પાસે સિંહકેશરીયા મોઢક તથા બીજી કેટલીક ખાવાની ઉત્તમ ઉત્તમ વાનીઓ મંગાવી બન્ને મુનિઓને મુનિઓની ના મરજી છતાં ભક્તિથી વહોરાવી. બન્ને સ્ત્રીપુરૂષે ભાવ પૂર્વક મુનિઓને ખાદ્ય વસ્તુ ઓથી પ્રતિલાભી એમની ભક્તિ કરી. વારંવાર પોતાની કુંપડી ચરણરજથી પાવન કરી પોતાનો ઉદ્ધાર કરવાની કૃપા કરવા વિનંતિ કરી, એ ભક્તિના બદલામાં ‘ ધર્મ લાભ ’ એવો અપૂર્વ મહામંત્ર આપીને એ બન્ને મહામુનિઓ ત્યાંથી નીકળ્યા.

મુનિઓ ઉપરની ધન સાર્થવાહની ભક્તિ પેલો રાંકો જોઇ રહ્યો હતો, પોતાને લાકડીઓ અને ગાળોનું દાન કરનારા આ ધન ધનાઢ્યની ભક્તિથી દાન આપવાની ક્રિયા તેમજ મુનિઓની દાન લેવાની વિધિથી તે તાબુબ થયો. “ ઓહો ! જગતમાં ખરેખર આ સાધુઓને ધન્ય છે કે જેઓ ને આવા ધનવાનો પણ દેવતાની માફક નમે છે. તેથીજ એમનું જીવીત કૃતાર્થ છે. એમનું ભિક્ષા વૃત્તિપણું પણ સ્વ-ર્જીય અધિક છે કે જેમને અમૃતથી પણ અધિક ને મારા

જેવાને તો સ્વપ્નામાંય પણ દુર્લભ એવા સિંહકેશરીયા લાડુ-
ઓની લિક્ષા મળે છે, ત્યારે નારકી સરખા અમે કાલાવાલા
કરીને એમને આજીજી કરીએ છીએ છતાં ક્યાંયથી અન્ન પણ
લેશમાત્ર મલતું નથી. અહા ? સમયની વિચિત્રતા તો જુઓ !

એવી સ્થિતિ છતાં કદાચ કોઈ તુચ્છ એવું કંઈક આપે
છે તો કેટલાય તિરસ્કાર ને ગાળોના શિરપાવડપ ઝેરમય
વચ્ચેનોથી મિશ્રિત થયેલું તે હોય છે. માટે દયા રૂપી ધનવાળા
આ સાધુઓની હું પ્રાર્થના કરું કે જે એમાંથી કંઈક-થોડુંક
પણ આપે ? ” એમ વિચારતો કંગાળ લિક્ષુક એમના
નિકળવાની રાહ જોતો ત્યાં ઉભો રહ્યો.

ન્યારે બન્ને મુનિઓ ધનના મકાનમાંથી નીકળ્યા,
એટલે આ લિખારી એમની પાછળ ચાલ્યો, એમની પાસે
આવીને યાચના કરવા લાગ્યો, હે “ ભગવંત ! બંને ત્રણ ત્રણ
દિવસો થયાં ભુખના દુઃખથી હું મરી જાઉં છું. છતાં કોઈ
જરીય લિક્ષા આપતું નથી. આપ કૃપા કરી થોડીક લિક્ષા
આપો તો આપને મોટું જીવ દયાનું પુણ્ય થશે, એક જીવ
મરતો બચશે. ”

“ હે ભદ્ર ? અમે આ લિક્ષા લઈ જઈએ એટલું જ
માત્ર ! ” બન્ને મુનિઓમાંથી એક મુનિએ કહ્યું,

“ કેમ ! આપ સરખા પણ આવું અસત્ય ભાષણ કરો
છો; અરરર ! શી દુન્યા થઈ ગઈ ! કેવો બારિક સમય
આવ્યો ! ” લિખારી ઘણું આશીયાળો બની ગયો,

એની દયાજનકસ્થિતિ જોઈ એક મુનિએ કહ્યું. “ અમે સત્ય કહીએ છીએ કે હે ભદ્ર ! અમે તો ફક્ત આ લિક્ષાનું અન્ન ઉપાડનારા મનુરજ છીએ ? ”

“ ત્યારે આ કેને માટે લઈ જાવ છે ? કેનીપાસે જાવ છે. ” લિક્ષુકે પૂછ્યું.

“ એના માલેક તો અમારા ગુરુ છે, અમે એમની પાસે આ લિક્ષા લઈ જઈએ છીએ. ”

“ હું પણ તમારા ગુરુ પાસે આવું ત્યારે; તેઓ મારી ઉપર દયા કરશે ? ” દયામણે ચહેરે રાંક-લિખારી બોલ્યો.

“ એમાં અમે કાંઈ સમજીએ નહીં ? ” સાધુઓએ કહ્યું. હવે રાંકો અન્નનો અર્થી થઈને જાણે ભક્તિથી એમની પાછળ જતો હોય એમ એ સાધુઓની પાછળ પાછળ ઉપાશ્રયે ગયો.

દૈવયોગે યુગ પ્રધાન તે જમાનાના મહાન્સમર્થ જૈન શાસનના નાયક આર્યસુહસ્તિ સ્વામી ઉપાશ્રયના બહારના ઓટલે ઉભા હતા. એમની પાસે આવી બન્ને શિષ્યો નમ્યા. તે જોઈ પેલો રાંકો પણ એમને ગુરુ ધારીને નમ્યોને ખાવાને માટે એમની પાસેથી ભોજનની યાચના કરવા લાગ્યો. કોઈ દિવસ નહીં બનેલી એવી આ ઘટના જોઈ સુહસ્તીસ્વામી વિચારમાં પડ્યાં. બચીત આ બનાવમાં દૈવનો કાંઈ છુપો સૂઝત હોવો જોઈએ. ”

ગુરુને વિચારમાં પડેલા જોઈને એ શિષ્યો પણ બોલ્યા.
“ ભગવંત ! અત્યંત દયાની મુર્તિ એવા આ રાંક રસ્તામાં
પણ અમારી પાસે લોજન માગ્યું હતું. ”

પોતાના શિષ્યોનાં વચન સાંભળી એ મહા મનસ્વીગુરુ
વર્તમાન સમયના યુગપ્રધાન દશપૂર્વના જ્ઞાતા હતા. એમણે
શ્રુતજ્ઞાનના ઉપયોગથી એ રાંક સંબંધી ભાવી સ્થિતિનો ખ્યાલ
કર્યો. એ શ્રુતજ્ઞાનના ઉપયોગથી ગુરુ મહારાજે એનું ભાવી
જીવન જોઈ લીધું, ને મનમાં અતિ આશ્ચર્ય પામ્યા. “ ઓહો
કેવું એનું ઉજ્જવળ ભવિષ્ય ? આ આત્મા ભવિષ્યમાં જૈન શાસ-
નનો આધાર થશે—પ્રભાવક થશે ” જ્ઞાનથી એનું ઉજ્જવળ ભાવી
જોઈ ગુરુવરે કહ્યું “ વત્સ ! આ સાધુના પાત્રમાં પડેલું લોજન
અમારાથી કોઈપણ રીતે આપી શકાય નહીં ? ”

“ શા માટે ન આપી શકાય ! ભગવન ! આપ તો દયા
મય જૈન ધર્મી કહેવાવ ? જીવદયાના પ્રતિપાલક થઈ જો મારી
દયા નહીં કરો તો હું મરી જઈશ. અન્ન અન્ન કરતો
આ દેહ છોડી દઈશ. ”

“ જો તારે અમારી પાસેથી ખાવું હોય તો એક કામ
કરવું પડશે ! ”

“ અને તે કામ ! કહો ! કહો ! સૂરિશ્વર એ ગમે તેવું
કામ કરવા ભૂખને માટે હું તૈયાર છું. ”

“ આ મુનિના પાત્રમાં પડેલું લોજન મુનિજ લઈ શકે,
નહીં કે ગ્રહસ્થ ! તું જો અમારી પાસે દીક્ષા લે તો આવો

ખોરાક તને મળે ! આના કરતાં પણ તને મનોવાંચિત લો-
જન પ્રાપ્ત થશે. ”

“ હે ભગવન્ ? ભલે તેમ થાઓ ! પોતાના કડ્યાણને
કોણ ન ઈચ્છે ! જન્મથીજ લિખારી હોવાથી આ દુઃખ હું
લોગવું છું તે કરતાં આ વ્રતનું કષ્ટ સહન કરવું શું ખોટું છે ?
કે જેમાં સાડું સાડું ખાવાનું તો મલે ? ” એ પ્રમાણે કહી
ગુરૂની વાત દુમકે સ્વીકારી.

સુહસ્તિ સ્વામીએ તે પછી દુમકને દીક્ષા આપી મોદક
ખાવાને બેસાડ્યો, ગુરૂએ એને તદ્દન અદ્યપ આયુષ્યવાળો જ-
ણવાથી એની ભાવવૃદ્ધિને અર્થે એક બીજા સાધુ સાથે આ-
નવા સાધુને સાધ્વીઓને ઉપાશ્રયે મોકલ્યો, ત્યાં આ આજ્ઞના
નવ દીક્ષિત સાધુને શ્રીમન્તોની રમણીઓ તેમજ પુત્રીઓએ
ભાવ પૂર્વક વંદન કર્યું. સાધ્વીઓએ પણ ભાવભક્તિથી વાંઘા.
જેથી નવદીક્ષિત સાધુ મનમાં અનુમોદન કરવા લાગ્યા કે.
“ ઓહો ! મેં મારી જીંદગીમાં કદિ જોયેલ નહીં એવું આજે
મને લોજન મળ્યું, વળી આવી ઉચ્ચ કુળની—શ્રીમન્તોની
પુત્રીઓ પણ મને કેવું ભાવપૂર્વક વંદન કરે છે. આવી મોટી
મોટી ગુણવંતી સાધ્વીઓપણ મને વાંદે છે એ બધું ચારિત્ર
ધર્મનું ફલ છે. જો કે મેં તો માત્ર લોજનને માટેજ સાધુપણું
લીધું છે ” એવા વધતા પરિણામવાળા નવદીક્ષિત સાધુને
લઈને એ મુનિ ગુરૂ પાસે આવ્યા.

મધ્યાહ્ન સમયે એ નવ દીક્ષિતે એવું તો આકંઠ સુધી

લોજન ક્યું કે શ્વાસોશ્વાસની ગતિ પણ એની મંદ પડી ગઈ તેમાં પણ મોઢક જેવા મધુર અને મિષ્ટ લોજનનો માઢક ખોરાક ! જેથી વાયુથી ભરેલી ધમણની માફક એનું ઉદર કુલી ગયું, શ્રાદ્ધમાં જમી આવેલા બાહ્યમણની માફક તે ક્ષણવાર સૂતો, હવે અત્યંત ઘૃતવાળું ને અતિ પ્રમાણમાં વપરાયેલું લોજન નહીં પચવાથી શૂળની વ્યાધિવાળા ઘોડાની પેઠે દુમકને ગુપ્ત રીતે વિમુચ્ચિકા થવાથી ભૂમિ ઉપર આજોટવા લાગ્યો.

હવે ગુરૂ મહારાજે એની છેડલી ઇચ્છા તૃપ્ત કરવાને પૂછ્યું “ વત્સ ! તારી હવે શી ઇચ્છા છે ! ”

દુઃખથી પીડાતા દુમક સાધુએ કહ્યું “ પ્રભુ ! જ્યાં આપ સમાન સાક્ષાત્ કંઠપવૃક્ષો ફળતાં હોય ત્યાં મને હવે શી ઇચ્છા હોય ! હવે તો આ સમયે આપજ મને શરણુ થાઓ ? આપના શરણુમાંજ મારી શુભગતિ થાઓ ? ”

દુમકના અદ્ય આંયુષ્યના હવે છેલ્લા શ્વાસોશ્વાસ જણાતાં એના ભાવ વધારવાને અર્થે ગુરૂએ રૂદ્ધિમાન્ શ્રાવકોને એની સેવા કરવાને મોકલ્યા. તેમજ સાધુઓપણ નિર્દોષ દવાદારૂથી એની સેવા કરવા લાગ્યા, મોટા મોટા સાધુઓ અને રૂદ્ધિ સમૃદ્ધિવાળા શ્રાવકો કે જે એક વખતે એને ગાળો દેતા હતા, તે સર્વ વિનય પૂર્વક ખડે પગે અત્યારે એની સેવામાં હાજર હતા. કોઈ એના પગ દાખતા, તો કોઈ એના પેટે દવા ચોળતા, કોઈ મસ્તકે દવા ઘસતા. ઇત્યાદિ પોતાની સેવા થતી જોઈ એ દુમક

સાધુના હૃદયમાં છેલ્લે શુભ ભાવ જગૃત થયો. “ અહો ? હું
કેણ ? કે જેની આવા મોટા મુનિઓ અને શ્રીમાનો સેવા કરે છે.
એ બધે મારા આ અવ્યક્ત સામાયકનોજ પ્રભાવ ? સાધુ
ધર્મનુંજ એ મહાત્મ્ય છે કે જે મુનિ ધર્મને મોટા મોટા શ્રી-
માનો પણ નમે છે. આહા ? આખરે મરવા સમયે પણ મને
દીક્ષા પ્રાપ્ત થઈ એ ઘણુંજ સાફ થયું. ” ઇત્યાદિ વિચાર
કરતો અને અનેક શ્રીમન્તોથી સેવાતો એ દુમક સાધુ પોતાનું
આયુષ્ય પુર્ણ થવાથી મૃત્યુ પામ્યો. શ્રાવકોએ એ મુનિના શ-
રીરને યોગ્ય એની મૃત્યુ ક્રિયા કરી.

પ્રકરણ ૧૯ મું.

આશાનું એક કિરણ.

“ પ્રભુ ! વિશ્વવત્સલ ! અમારા સામું જો ? સુખનું
સ્વપ્ન દેખાડી કયા પાપે અમને આ અથાગ દુઃખના ખાડામાં
ફેંકી દીધાં, તે હજી લગી પણ અમે બહાર નિકળવા
શક્તિવાન થતાં નથી. અરર ! શું ધાર્યું હતું ને શું થઈ ગયું !
માણસ શું ધારે છે ! વિધિ જુદુંજ કરે છે. આ દુઃખમાંથી
ઉગરવાનો ને શત્રુના મનોરથ નિષ્ફળ કરવાનો હવે માત્ર અ-
મારે એકજ ઉપાય છે. અને તે ઉપાય હે દૈવ ! તારેજ હાથ
છે. તેં વક્રપણે જેમ અમારી અધોગતિ કરી છે તેમ હવે અ-
મારો ઉદ્ધાર કર ? અમારી મનોકામના પુર્ણ કર ? ” પ્રભા-

તની ઝાંખીના રમણીય દર્શનની લગારેક વાર હતી, એવા અવસરમાં નહીં ભવ્ય નહીં સામાન્ય એવા એક મધ્યમ મકાનના એક દિવાનખાનામાં શય્યા ઉપર પડી પડી એક પ્રૌઢ સ્ત્રી આ પ્રમાણે વિચાર કરી રહી હતી. એ પ્રૌઢ વયની ગૌરાંગ સ્ત્રીનો સ્વભાવ કંઈક ઉચ્ચ હતો, હુકમ ચલાવવાની એની ટેવ હતી છતાં ઘણા વખતના દુઃખના પરિચયથી એનું મન હમેશાં ખિન્ન રહેતું હતું, સ્ત્રીઓને ઉચ્ચિત માયા પ્રિય એનો સ્વભાવ હોવાથી એક વખતની પોતાની સમૃદ્ધિ પોતાનો હરીફ ભોગવતો હોવાથી એના અંતરમાં અતિ દુઃખ થતું હતું. એ દુઃખમાંથી એનામાં ધીરજ, ગંભિરતા, સ્થિરતા, ને સહન શીલતા આદિ ગુણો વિકાસ પામ્યા હતા. છતાં હજી એના જીવનમાં એક મહત્વની આશા હતી. એ આશાના પાશથી બંધાયેલી એ પ્રૌઢ રમણી દુઃખમાં દિવસો વ્યતીત કરી જીવતી હતી. એ પ્રૌઢ વદના સ્ત્રી તે કુણાલની ધાત્રી સુનંદા હતી. જોકે કુણાલનો રાજહક્ક તો હવે નાબૂદ થયો હતો છતાં જે બનાવો વિધિને હસ્તક છે એવા બનાવોમાં આશા રાખી એ સ્ત્રી જીવતી હતી. એ આશા પૂરવી એ તો દૈવની મરજીની વાત છે. છતાં માણસ ન્યારે અતિ દુઃખથી નાશીપાસ થાય છે ત્યારે ભવિષ્યની કોઈ અગમ્ય સુઆશાએ તે જીવન વ્યતીત કરે છે, પછી ભલેને એ આશા દૈવાધિન હોય ! છતાં દૈવ ઉપર વિશ્વાસ ધરતાં તે શીખે છે. દૈવને અનુકૂળ કરવા પુણ્યકૃત્યો-ધર્મકૃત્યો કરવાની એના હૈયામાં સદ્ભાવના બગૃત થાય છે.

ગરીબ બિચારી સુનંદા ! તે પણ એક પરાવલંબન-વાળી આશાએ દૈવ ઉપર ભરંસો રાખીને જીવતી હતી. ને એ આશામાં ને આશામાં અત્યારમાં તે વિચારેના પ્રવાહમાં ડુબી ગઈ હતી. એટલામાં તેની પાસે સુતેલી ચંદાએ એના વિચારમાં ડબલ કરી. “ મોટી બેન ? જાગો છો ને ? ”

“ કેમ શું કહે છે ચંદી ? ” વિચારમાંથી જાગૃત થતાં ગંભિર મુખમુદ્રા ધારણ કરી સુનંદા બોલી.

“ મને તો લાગે છે કે કોઈ દિવસ હવે આપણો ઉદ્ધાર થાય એમ નથી. આવીજ સ્થિતિમાં આપણો કાળ જવાનો દુષ્ટ દૈવે નિર્માણ કર્યો છે, છતાં મનમાં મોટી મોટી મહત્વાકાંક્ષાઓ કેમ થતી હશે વળી ? ” ચંદાએ કંઈક વાતો તો કરવીજ જોઈએની, એમ સમજીને વાર્તાની શરૂઆત કરી.

“ ચંદી ? ગમે તેમ થાય, છતાં ભવિષ્યની એક સુઆશાએ હું જીવું છું. તું પણ પોતાના શેઠની આવી સ્થિતિ જોઈને તરૂણ અવસ્થા છતાં અખંડીત પ્રહ્લ્લચર્ય પાળતી સંસાર છોડીને બેઠી છે, તો શું દૈવ એટલું કઠોર થશે ! શું આપણી ઉપર એ દયા નહીં કરે ? ” સુનંદાએ આશા આપી.

“ મને નથી સમજતું કે એ કયી રીતે આપણને મદદ કરશે ! કુણાલ કુંવર શું કરી દેખતા થશે ? એમનાં ગયેલાં લોચન કરી પ્રાપ્ત થશે. પ્રભુ ? પ્રભુ ? મુવેલાં માણસ તે કંદ જીવતાં થતાં હશે ? ” ચંદીએ નિસહાસના ઉદ્ગાર કાઢ્યા.

“ ચંદી ! દીકરી ! કદાચિત એ ન થઈ શકે પણ એક ચીજ તો અવશ્ય થઈ શકે ! કે જે ચીજ ઉપર આશા રાખીને હું જીવું છું. ”

ચંદા સુનંદાના શબ્દો સાંભળીને ચમકી. એણે આતુરતાથી પૂછ્યું. “ મોટી બેન ? અને એ કયી ચીજ વાડ ? ”

“ તે એ કે શરત વહુને સારો દિવસ તો આવી શકે ? શરતશ્રી જે દૈવ ઇચ્છાએ કોઈ ભાગ્યવંત પુત્રનો જન્મ આપે તો..... ” સુનંદા બોલતાં અટકી ગઈ.

“ તો શું ! ” ચંદાએ પૂછ્યું. “ એ પુત્ર શું કરી શકે ? ”

“ સંભવ છે કે એ પુત્રના પુણ્યથી આપણે આપણા ગયેલો વૈભવ પાછો મેલવી શકીએ, એટલુંજ નહી પણ શત્રુના મનોરથ નિષ્ફળ પણ કરી શકીએ. ” સુનંદાએ પોતાના મનની વાત કહી સંભળાવી.

“ તમારી ધારણા પ્રમાણે બને તો કદાચ આપણે ફાવી શકીએ એમ તમારું માનવું છે ? ”

“ હું તો શરતના સારા દિવસનીજ રાહ જોઉં છું ચંદા ? તે પછી પણ આપણે તો બનતા પ્રયાસો કરવાના છે. ફલ તો દૈવાધિન છે ? ”

“ એવી દૈવાધિન વસ્તુ ઉપર ભરૂંસો કેમ રખાય ! જગતમાં કાંઈ એછુંજ આપણું ધાર્યું બને છે તે ? ”

“ ખચીત ! તે છતાં આશા દુરાશા છે. દુઃખીઆઓને આશા એજ જીવન છે. ” સુનંદા બોલી.

“ પરમકૃપાળુ પરમાત્મા તમારા મનોરથ સફળ કરે ? ”

“ તારૂં બ્રહ્મચારિણીનું વચન સત્ય થાઓ ? તારૂંને મારૂં તપ, કૃણાલની પ્રભુભક્તિ એ કાંઈ નિષ્ફળ તો નહીજ જાય. ”

બન્ને જણાં એ પ્રમાણે વાર્તાલાપ કરતાં હતાં, હજીતો તેઓ ઉઠ્યાં પણ નહોતાં, એવામાં શરતકુમારી ત્યાં આવી, એનું હૈયું પ્રસન્ન હતું. વદન ઉપર આનંદની સુરખી છવાઈ હતી. એ પ્રસન્ન વદન જોતાં સુનંદાએ કહ્યું. ” શરત ? આજે તો કાંઈ અત્યારમાંજ આનંદ ! શું છે કાંઈ ? ”

“ બાઈજી ? એક ખુશખબર કહું ! આજ કેટલાય દિવસથી મારા મનમાં એ વાત હતી, પણ મને શંકા હતી, બસ હવે મને ખાતરી થઈ. ” વાત કરતી કરતી શરતકુમારી ચંદાની સોડમાં ભરાઈ એની જોડમાં બેઠી.

ચંદા અને શરતકુમારી લગભગ સરખી ઉંમરનાં હતાં, બન્ને સુંદર અને બુદ્ધિમાન હતાં તેમજ સાદું જીવન ગાળનારાં હતાં. જેથી બન્નેમાં સખ્યપણું સારી રીતે હતું. બન્ને એક બીજાની ખાનગી વાતો કરી એકાંતમાં નિર્દોષ વિનોદ કરી મન પ્રસન્ન કરતાં હતાં. ચંદા પણ શરતકુમારીને એકાંતમાં ખાનગી વાતો પૂછીને એને વરઘેલી કહીને બનાવતી હતી. બન્નેનો એવી રીતે સુખમાં કાળ નિર્ગમન થતો હતો.

“એવી તે શી વધામણી લાવી છે. શરત! બોલ જોઉં!”
બેદરકારપણે સુનંદાએ કહ્યું છતાં એના હૈયામાં ઉત્કંઠા હતી.

“કહું! આજ મને માલુમ પડ્યું કે મારા.....”
બોલતાં બોલતાં શરતકુમારી શરમાઈ ગઈ ને ચંદાના હૈયા ઉપર પોતાનું મુખ છુપાવી દીધું.

“કેમ? શરમાઈ ગઈ બોલની! કંઈ નવા જુની કરી છે કે શું?” હસતાં હસતાં ચંદાએ એના કાનમાં કંઈક કહ્યું.

“હા! એમજ છે? તારી વાત સત્ય છે ચંદા?”
શરતશ્રીએ ચંદાને સમજાવી દીધું.

“ચંદા! તમે બે જણ શું ગુસ્સા પુસ વાતો કરો છો, આજ કાલની છોકરીયો તો જો!” સુનંદા મૃદુ ભાવે હસી અને બોલી.

“મોટી બેન! એની વાત હું સમજી પણ એ કહી શકતી નથી. તમારી એક ધારણા આજે સત્ય થઈ, દુર્ઘમનના તેજના ક્ષયની શરૂઆત થઈ.” ચંદાએ હસતાં હસતાં જણાવ્યું.

“લગાર સ્પષ્ટતાથી કહે ચંદા! તારી મોંઘમ વાતમાં હું શું સમજું!” ઉત્સુકતાથી સુનંદાએ પૂછ્યું.

“શરતકુમારી ગર્ભવંતી છે, મોટી બેન?” ચંદાએ મૃદુ હાસ્યે ખુલાસો કર્યો.

ચંદાનું વચન સાંભળી સુનંદા એકદમ સફાળી બેઠી થઈ ગઈ. પોતાના સાંભળવામાં ભૂલ તો નથી થતીને, તે નક્કી કરવાને એણે ફરીથી પૂછ્યું. “ચંદા! ફરી કહેજો તે શું કહ્યું?”

“ તમારી આશા ફળી , આપણી શરતને ઓધાન છે ! ”

“ શરતને ગર્ભ છે ? ” ખાતરી કરવાને પૂછ્યું.

“ હા ! તેથીજ તમને કહેતાં શરમાય છે. શરત ! ”

“ આહા ! આજે મારી ઘણા દિવસથી હૈયામાં રહેલી એક આશા સફળ થઈ. શરત ! મારી આશીષ છે કે તું રાજ-રાણી તો ન થઈ, પણ રાજમાતા થજે. આપણા પૂર્વજ ચંદ્રગુપ્ત અને અશોક જેવા સમર્થ પુત્રનો જન્મ આપનારી માતા થજે. ” આનંદથી ઉછળતા હૈયે સુનંદાના મુખમાંથી અકસ્માત એ શબ્દો નીકળ્યા.

“ તમારાં વચન હું માથે ચડાઉ છું. આપનું વાક્ય અંગીકાર કરૂ છું. ” શરતકુમારીએ શરમાતે શરમાતે શકુનની ગાંઠ વાળી.

“ આજ કેટલા દિવસ થયા; શરત ? ” આતુર હૃદયે સુનંદાએ પૂછ્યું.

શરમાતે દિલે શરતકુમારીએ કહ્યું. “ બે મહિના ? ”

“ આજ બે મહિના થયા છતાં અમારાથી વાત છુપાવે છે. વેલી ? ” ચંદાએ એવું કહીને એને ગાલે મૃદુ ચુંટી ખાણી.

“ આજ સુધી મને તો કાંઈ ખબર પડી નહીં. શું કરું ? ”

તે દિવસથી દુઃખીયાળા કુણાલના મકાનમાં આનંદની ઝાંખી થવા લાગી. સુનંદાના દુઃખી દીલમાં પણ શાંતિ થઈ તેણીએ ગર્ભને સારી રીતે પોષણ કરવાની, ખાવા પીવામાં તેમજ બહુ કામ ન કરવાની એવી કેટલીક શરતકુમારીને શિખામણ આપી.

તે પછી દિવસ જતાં એને-શરતકુમારીને સારાં સારાં સ્વપ્નો આવવા લાગ્યાં, દેવગુરૂ અને ધર્મની ભક્તિ કરવાનો દોહદ ઉત્પન્ન થયો. એ દોહદ કુણાલે પરિપૂર્ણ કર્યો. ત્યારથી પ્રસન્ન હૃદયે રહેતી શરતકુમારી ગર્ભનું સારી રીતે પાલન કરવા લાગી. સુનંદા અને ચંદા એની ઘણી સંભાળ રાખતાં. ખાવા પીવામાં એની કાળજી રાખતાં, ખીજી દાસીઓ ડગલે ડગલે એની સેવામાં હાજર રહેતી. ગર્ભનું પૌષણ કરતી શરતકુમારીને અનેક પ્રકારની અભિલાષાઓ થવા લાગી. બધાને હુકમ કરી સર્વ ઉપર સત્તા ચલાવવા લાગી. જગતને તાબેદાર બનાવવાનો દુનિયા ઉપર ચક્રવર્તી રાજ્યસ્થાપવાનો એને અભિલાષ થવા લાગ્યો. ડૂંડી રીતથી ગર્ભનું પાલન કરતાં પૂર્ણમાસે અને શુભ મુહૂર્તે એક સુંદર અને તેજસ્વી પુત્રને જન્મ આપ્યો. ગ્રહો બધા અનુકુળ હતા, કેટલાક તો ઉચ્ચ હતા. કેટલાક સ્વગૃહી હતા. એવા સારા ગ્રહયોગમાં ગુઢગર્ભા શરતકુમારીએ ભવ્ય પુત્રનો પીડા રહીતપણે જન્મ આપ્યો.

સુનંદા, ચંદા, વગેરે પુત્ર જન્મ સમયે શરતકુમારી પાસે હાજરજ હતાં. નિર્વિધે પુત્રનો જન્મ થયો જોઈ એ ખુશી થયાં. અશુચી વગેરે દૂર કરી એ બાળપુત્રનું ચંદ્રવદનને પણ તિરસ્કાર કરે એવું સુંદર વદન, ભવ્ય લલાટ, મજબુત અને ઘાટીલું શરીર જોઈ સુનંદા અત્યંત હર્ષવેદી થઈ. “દીકરા ? તારી માતાના મનોરથ પૂર્ણ કરજે. મોટો ચક્રવર્તી રાજ થજે.” પુત્રને જોઈ એની આંખમાં હર્ષનાં આસુ આવ્યાં.

એ તરતનો જન્મેલો બાળક પોતાના નાબુક હાથ ઉઘા

કરતો ને મોં મલકાવતો, ઉચ્છળતો સર્વેના હર્ષમાં વધારો કરવા લાગ્યો. તુરતજ એક દાસીએ દોડી આવીને કુણાલને વધામણી આપી.

પુત્ર જન્મની વાત સાંભળી કુણાલ ખુશી થયો, પણ વળી વિચાર થયો કે “મારા જેવાના ઘરમાં જન્મ ધારણ કરનાર એ પુત્રનું એવું શું લાગ્ય હશે ? તે છતાં હશે દૈવની મરજી હશે તેમ થશે. ” વધામણીમાં દાસીને ખુશી કરો, પોતાની શક્તિ અનુસાર એને ભેટ આપી.

પુત્રજન્મની વધામણીથી આજે આજા ઘરમાં આનંદ આનંદ હતો. આજનો આનંદ ભવિષ્યના આનંદની ઝાંખી રૂપ હતો એવું કોણ જાણતું હતું !

પ્રકરણ ૨૦ મું.

આશાને હિંડોળે.

“વત્સ ! આજે તું ઉર્જિયિનીના સિંહાસન ઉપર હોત તો આ દીકરાનો કેવો જન્મ મહોત્સવ થાત ! છતાં દીકરો નશીબદાર છે એ સંતોષની વાત છે. ” પુત્ર જન્મ્યા પછીના એક દિવસે સુનંદાએ અવસર મેલવીને કુણાલને કહ્યું એ કહેવામાં એનું લક્ષ્ય આજે કાંઈ જુદુંજ હતું.

“કુમાર ? શો ગભરૂ આ છોકરો છે. એને નિહાળવાને

પ્રભુ તમને આંખો આપે તો કેવું સારું ? આ બાળ સુંદર વદન આંખો આગળથી દુર કરવું પણ ગમતું નથી હો ! ” ચંદાએ વચમાં કહ્યું.

“ ગમે તેવો સુંદર પણ હવે એ કંઈ રાજા ન થઈ શકે ? ” કુણાલે કહ્યું.

“ કેમ ન થઈ શકે ! રાજાનો કુંવર શું રાજા ન થઈ શકે ! ” સુનંદાએ બુસ્સાથી કહ્યું.

“ બેશક રાજાનો કુંવર રાજા થઈ શકે; પણ અત્યારે હું કંઈ રાજા નથી કે એ રાજ્યવારસ થઈ શકે ? ” કુણાલ બોલ્યો.

“ તમે ગમે તેમ કહો ! બાકી મને તો છોકરાનું નશીબ મોટું લાગે છે. આવો બત્રીશ લક્ષણ યુક્ત ભાગ્યવાન પુત્ર જો મોટા રાજ્યનો માલિક ન થાય તો પછી એમ જ સમજવું કે વિધિ પણ કોઈ વખતે ભૂલ કરે છે. ” ચંદા વચમાં બોલી.

“ ચંદા ? પ્રભુ ઇચ્છા હશે તો તારી ને મારી આશા પ્રભુ-વિધિપૂર્ણ કરશે. આપણા મનોરથ સફળ થશે. ” સુનંદા બોલી.

“ તમારે સ્ત્રીઓને જીવવાને માટે કાંઈપણ આશાનું અવલંબન તો જોઈએ ના ? અનેક પ્રકારે ભલે હવાઈ ફીટ્યા બાંધો ? ” કુણાલે કહ્યું.

એટલામાં શરતકુમારીએ આવીને પુત્રને સુનંદાના ખોળામાં મુક્યો. “ વત્સ ! તું ગમે તેમ કહે પણ આનું ભાગ્ય

તો મોટું છે ? જો ને ખોળામાં પણ એ લુચ્ચો કેવાં તોફાન કરી રહ્યો છે.” બાળપુત્રને રમાડતી સુનંદાએ પુત્રને કુણાલના ખોળામાં મુક્યો. “લે આ તારો પુત્ર ! રમાડ એને ! એના કુણા માખણ જેવા શરીર ઉપર હાથ તો ફેરવ જરી !”

કુણાલ ખોળામાં રમતા એ બાળશિશુના શરીર ઉપર હાથ ફેરવતો એને લાડ લડાવા લાગ્યો. એ ચપળ વૃત્તિવાળું બાળક ખોળામાં આમતેમ ઉચ્છળતું, હાથ પગ પચ્છાડતું આઘોટવા લાગ્યું. બાળકના મોઢા ઉપર મધુર સ્મિત હતું એ સ્મિત વદનમાંથી શત્રુને ભડકાવનારા બાહ્યોચિત પડકારા નિકળી રહ્યા હતા.

ખોળામાં રમાડતાં કુણાલ બોલ્યો. “દીકરા ! મારા કરતાં મારા પિતાને ત્યાં તું જન્મ્યો હોત તો કદાચ મોટા રાજ્યનો ઘણી થાત ? અથવા તો આજે પાટવી મહેન્દ્રકુમાર છે એને ત્યાં જન્મ થવાથી તું ભવિષ્યમાં તારો હક્ક નક્કી કરત. પણ ખેર હૈયે તને મારે ત્યાં જન્મ આપ્યો તો ભલે ? તારા હિતને માટે હવે હું શું કરું ?”

“એના હિતને માટે તું એક કામ કર, દીકરા ? ઘણાદિવસથી મારા મનમાં તારા દીકરાતું મોં જોવાની અભિલાષા હતી તે વિધિએ પૂરી કરી છે, બાકીની એક અભિલાષા તું પુરી કર ?”

“કોણ હું ? માતા ? હું અંધ માણસ બોલો તમારી કયી અભિલાષા પૂરી કરું ? મારાથી એ બની શકે તેમ છે કે નહીં ? જો બની શકે તેવી હશે તો અવશ્ય પૂર્ણ કરીશ.” જાણાસાથી કુણાલ બોલ્યો.

“ તું ધારશે તો પૂર્ણ કરી શકશે અને એ પૂર્ણ કરવામાં જ આપણી ઉન્નતિ રહેલી છે. આપણી જાહોજલાલી એમાંજ સમાયલી છે. ” સુનંદા એ જણાવ્યું.

“ બોલો ! બોલો ! ઝટ બોલો ? તે શું છે ! ” કુણાલે પૂછ્યું.

તે હું એકદમ કહેવાની નથી તું મને વચન આપ ; કે હું તમે કહેશો તે પ્રમાણે કરીશ. ”

“ મારાથી બની શકશે ત્યાં લગી હું જરૂર તમારું વચન માન્ય કરીશ ? ” કુણાલે જણાવ્યું.

“ દીકરા ? તો મારી એકજ માગણી છે કે તું આપણી રાજ્યધાની પાટલીપુત્રમાં જા ? ”

“ પાટલીપુત્રમાં ! ત્યાં જન્મને હું શું કરું, માતા ! ” ઉત્સુકતાથી કુણાલે કહ્યું.

“ તારી સંગીતકળાથી મગધપતિને પ્રસન્ન કર ! તારા દીકરાને માટે રાજ્યની માગણી કર ! ”

સુનંદાના એ વચનથી કુણાલની આંખ ચમકી, એ વિચારમાં પડ્યો, “ વત્સ શું વિચાર કરે છે ! તું પ્રયત્ન કર ! મારો આ બાળ પુત્ર લાંબા કાળ સુધી જગત ઉપર ઐશ્વર્ય લોગવશે. આપણા બધાના મનોરથ એ પૂર્ણ કરશે. ” ફરીને સુનંદાએ કહ્યું.

“ કુમાર ! શું વિચાર કરો છો ! તમારી અપરમ્પત્ત અપાણું નિકંદન કાઢી રાજી થઈ ગઈ છે. એના મનોરથ નિષ્ફળ કરવાનો હવે સમય આવ્યો છે. ” વચમાં ચંદા બોલી.

સુનંદાનું વચન સાંભળીને એની મૃત આશા સજીવન થઈ હતી. ચંદાના વચનથી એનો કિંસાહ વૃદ્ધિ પામ્યો હતો.

માળના ઉપર બેઠેલું એ કુટુંબ એ પ્રમાણે ભાવી કાલની વાતોમાં નિમગ્ન હતું. કુણાલ દાદરા પાસે બેઠેલો હતો, એના ખોળામાં એ નાનો શિશુ રમતો હતો. બાલ્યાપદ્યતાથી એ ખોળામાંથી કુદતો કુદતો નીચે ગળડી પડ્યો. તે દાદર ઉપરનાં પગથીઆંથી ગળડતો હેઠે જમીનપર પડી ગયો ને કડપાંત કડપાંત થઈ રહ્યું. શરતકુમારી તો ચીસ પાડતી મૂર્ચ્છિત થઈ ગઈ. સુનંદા એકદમ નીચે દોડી આવી એની પછવાડે ચંદા આવી નીચે કામકાજમાં રોકાયેલાં બીજાં દાસ દાગ્રીઓ ઘોંઘાટ સાંભળી દોડી આવ્યાં. અરરર! જુદમ થઈ ગયો ! દૈવે આ શો કોષ કર્યો. અમુદ્ય રત્ન બતાવી પડાવી લીધું. ” હાથપીટ કરતાં એ શિશુને જોવા લાગ્યાં તો નીચે પડેલો અને ગેલ કરતો બાળક એકદમ સુનંદાએ આવતાંની સાથેજ ઉપાડી લીધો. એના શરીરને બધાં તપાસવા લાગ્યાં. પણ એને તો ક્યાંય લાગ્યું નહોતું. હનુમાન અને ભીમની માફક પૂર્વના પુણ્યથીજ એ મજબુત બાંધેલો જન્મેલો હતો, સુનંદાની કેડમાં પડેલો તો પણ એનો તૌફાની બાલ્યાપદ્ય સ્વભાવ ચાલુજ હતો, હાથ પગ ઉલાળતો સુનંદાને પણ હેરાન હેરાન કરી મુકતો હતો. વાગવાનું કંઈ ચિન્હ બાળકના વદનપર નહોતું.

બાળકને ગેલ કરતો જોઈ સર્વનો કડપાંત પાછો આનંદના રૂપમાં ફેરવાઈ ગયો ને કુણાલ પણ ખુશી થયો. શરત-

કુમારી બેભાનમાં હતી એને સાવધ કરી એના બોળામાં બાળક મુક્યો “ લે આ તારો બાળક ? ”

પોતાના બાળકને અક્ષત અંગવાળો જોઈ એના જીવમાં જીવ આવ્યો. બાળકને હૈયા સાથે દબાવી એને ચુંબન ઉપર ચુંબનથી નવાજ્યો. માતાના લાડથી એ શિશુનું વદન ખીલી ખીલી રહ્યું. ને પાછો બોળામાં હાથ પગ પચ્છાડતો તોફાન કરવા લાડ્યો.

બધાંને લાગ્યું કે બાળક આટલે ઉંચેથી નીચે પડ્યો છતાં લગારે એને લાગ્યું હોય એવી નીશાની એના શરીર ઉપર નથી એના મન ઉપર એની અસર પણ નથી. દાદરથી નીચે પડ્યા છતાં જોયું તો એ ગેલજ કરતો હતો. માટે આગળ જતાં એ મહા પરાક્રમી થશે. ઘણા શત્રુઓના ગર્વનું મર્દન કરનારો થશે. એથી સુનંદાનું હૈયું તો હરખ્યું. “ કુણાલ ! દીકરા ! જોયું તારા બાળશિશુનું પરાક્રમ ? આટલે ઉંચેથી પડ્યો છતાં એતો નીચે રમતો હતો. અત્યારથી જ એનું શરીર આટલું બધું મજબુત છે તે મોટો થતાં જરૂર પોતાનું રાજ તો સ્વપરાક્રમથીજ એ અવશ્ય લેશે. છતાં દીકરા ! એક વખત તું પ્રયત્ન તો કર ? તારી મહેનત અને મારા આ બાળકુંવરનું નશીબ ! મરતાં પહેલાં એટલું તો-હું જોઈ લઉં ! ”

“ જેવી રીતે પેલી તિષ્ઠરક્ષિતાએ આપણા મનોરથ નિષ્ફળ કર્યા છે, તેવીજ રીતે આ બાળના પુણ્ય પ્રતાપે એના મનોરથ પણ તમે નિષ્ફળ કરો ? ” અંદાએ વચમાં કહ્યું.

એકતો બાળકનું અસાધારણ પુણ્ય હતું ને ઘરમાંથી આવી રીતે હંમેશાં પ્રેરણા થતી હોવાથી કુણાલના હૃદયમાં મરી ગયેલી આશા પાછી પુનર્જન્મ પામી. “ માતા ! મને વિચાર કરી લેવા દે ! પછી એ સંબંધી ચોક્કસ નિર્ણય હું કરીશ ? ” એમ કહી કુણાલ ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

તે દિવસે સાંજના કુણાલ પોતાના એકાંત ચોરડામાં બેસી વિચાર કરતો હતો. એણે પોતાના બાળજીવનથી લઈને આજ પર્યંત જીંદગીનો ઇતિહાસ ઉથલાવવા માંડ્યો. એ ઉજ્જયનીનો આનંદ ? એ યુવરાજ પદવી, અવંતીનો વૈભવ એની એને આંખી થવા લાગી. પેલી કુર માતાએ આઠ વર્ષની ઉંમરમાંથીજ એને આંધળો બનાવી દુનિયામાંથી રદ બાતલ કર્યો હતો. “ હા ! મેં એનો શું ગુન્ડો કર્યો હતો ! કે એણે પોતાના અધમ કૃત્યથી મારી જીંદગીનો ધ્વંસ કરી નાખ્યો. એના દીકરાની પહેલાં મારો જન્મ થયો એમાં મારો શું વાંક ! કે રાજાને પોતાનું હથીયાર બનાવી એ અપરમાતાએ મારી આંખો ફેાડાવી. આજે કંઈ વર્ષો વહી ગયાં છતાં મારી અવંતીની જાહોજલાલી એનો પુત્ર મહેન્દ્ર યુવરાજ પદવી પામીને ભોગવી રહ્યો છે. જેવી રીતે એણે મારો મનોરથ વ્યર્થ કર્યો તેમજ હું પણ એનો મનોરથ વ્યર્થ કરૂં ! અને મારું રાજ્ય હુંજ પિતા પાસેથી એમને પ્રસન્ન કરીને માગીશું ? આજે સમય બદલાયો છે. તો મહેનત કરીને પુત્રનું નશીબ તો હું અજમાવી જોઉં ! જગતમાં બધા દિવસો કોઈના સરખા જતા નથી. દુનિયામાં જોવાય છે કે પિતાએ ગુમાવેલું તાજ દીકરો

મેળવે છે, તો મારે પણ હવે અવશ્ય પ્રયત્ન કરવો, કદાચ એનું જાત લાગ્યજ મને પ્રેરણા કરતું હશે તો કેને માલૂમ ! બસ એજ નિશ્ચય, જેમ બને તેમ પાટલીપુત્ર તરફ રવાને થાઉં. મારી સંગીત વિદ્યાના ચમત્કારથી એમને પ્રસન્ન કરી વરદાન માગી લઉં ? ” વિચારમાં ને વિચારમાં એ પ્રમાણે નિશ્ચય થવાથી કુણાલે પોતાનો નિશ્ચય પોતાની માતાને કહી સંભળાવ્યો. એની વાત સાંભળીને સુનંદા વગેરે સર્વે પ્રસન્ન થયાં સુનંદાએ આશિષ આપી. “ દીકરા ? તારું કાર્ય સત્વર સિદ્ધ થજો ? ને દુશ્મનના મનોરથ નિષ્ફળ થજો ? ”

“ હું પણ ઇચ્છું છું કે કુમાર ! તમારા કામમાં તમને વિજય મળે ! ” ચંદાએ પણ કહ્યું.

“ દીકરા ! અહીંથી પાટલીપુત્ર દૂર છે. તને મુશ્કેલી ન પડે માટે તું સાથે કેને લઈ જવા ઇચ્છે છે વાર ! ” સુનંદાએ કહ્યું.

“ કેઈને નહીં માતાજી ? હું એકાકી જવા ઇચ્છું છું. તેય વળી ગુપ્ત રીતે ! પિતા મને ઓળખે તેવી રીતે પણ નહીં પછી પાછળથી અનુકૂળ સમયે લલે ઓળખે ! પણ અહીંથી તો ગુપ્ત વેષેજ એક અંધ ગવૈયાના વેષમાં નીકળીને ફરતો ફરતો હું પાટલીપુત્રમાં જઈશ. ”

“ દીકરા ! રસ્તામાં તું એકલો અપંગ હોવાથી ખાવા પીવાની તને અડચણ પડશે. માટેજ સાથે એક જણને રાખવાથી તને ઠીક પડશે. ” સુનંદાએ રસ્તાની મુશ્કેલી બતાવી.

“ એને માટે મારી સંગીતવિદ્યાજ્ઞ મને સાધનભૂત થાઓ ! જો એ સંગીતવિદ્યા મને ખોરાક જેટલુંય નહીં અપાવી શકે, તો મહારાજ પાસેથી મોટું સામ્રાજ્ય તો કેમ અપાવી શકશે ? માટે મારો સાથી તો ફક્ત મારી સીતાર જ ! ” કુણાલે કહ્યું.

સમય એવોજ હોવાથી દૈવ ઉપર ભરૂંસો રાખ્યા વગર છુટકયો નહોતો, જેથી વિદ્યાતા ઉપર વિશ્વાસ લાવી કુણાલના વચનને સર્વેએ અનુમોદન આપ્યું. તે પછી એક દિવસે શુભ મુહૂર્ત સાચવતો કુણાલ શરત કુમારીએ મંગલ તિલક કરેલો સામાન્ય લિશ્તુક ગવૈયાનાં કપડાં ધારણ કરી હાથમાં સિતાર લઈને પાટલીપુત્રને રસ્તે પડ્યો. માર્ગમાં એને ઘણા સારા શકુન થયા. એ શકુનને વધાવતો કુણાલ પોતાના સ્નેહી જનોથી અદૃશ્ય થઈ ગયો.

પ્રકરણ ૨૧ મું.

અંધ સિતારવાળો.

પાટલીપુત્રમાં જાહેર રસ્તા ઉપર હુમણાં કેટલાક દિવસ થયાં એક સિતારવાળો નજરે પડે છે. જ્યારે એ સિતાર વાળો સિતારના સૂર સાથે પોતાના કંઠથી મધુરા સ્વર છોડી મુકે છે. ત્યારે એ સંગીતકળા આગળ કિન્નર અને

ગાંધર્વો પણ લજ્જા પામી જાય છે. એવા એ અંધના મીઠા ગાનથી આખું પાટલીપુત્ર ઘેલું ઘેલું થઈ ગયું છે. જ્યારે એ ગાય છે ત્યારે હજારો માણસો એના ગાનમાં લુગ્ધ થઈને સાંભળવા ઉભા રહે છે. સેંકડો કાર્યને પડતાં મુકીને મનુષ્યો એ દેવદુર્લભ ગાન તરફ આકર્ષાય છે. કેટલાક અમીર ઉમરાવો ને સરદારો એનાં વળાણ સાંભળીને પોતાને મકાને બોલાવી એનું ગાન સાંભળે છે. એના સંગીત ઉપર મરી પડનારા લોકોના હૃદયમાં બસ એના સંગીતનીજ ધૂન લાગી હતી. કોઈ કોઈ વાર, અમીર ઉમરાવોના ત્યાંથી એને આમંત્રણ આવતું, એ આમંત્રણને માન આપી અંધ સિતારવાળો એમને ત્યાં જઈ પોતાના સંગીતનો અદ્ભૂત ચમત્કાર બતાવી,—શ્રોતાઓને બેહદ ખુશી કરતો હતો;

પ્રસન્ન થયેલા સરદારો, શ્રીમંતો એનું નામ ઠામ પુચ્છતા. તેના જવાબમાં પોતે કહેતો કે “ હું સુરદાસ છું—અંધ સિતારવાળો છું. ”

“ તમારા કુટુંબમાં કોણ છે સુરદાસજી ? ” એના જવાબમાં તે કહેતો કે—“ આ સિતાર એજ મારું કુટુંબ છે, મારી અંધાની એ લાકડી છે, જીવનું જીવન છે. ”

સારી સારી લાલચો આપી સંગીતના લુગ્ધ અમીરો એને પોતાને ત્યાં હમેશાં કાયમ રહેવાને લલચાવતા. પણ કોઈને ત્યાં કાયમ રહેવાની એ સિતારવાળો ના પાડતો. કારણમાં જણાવતો કે. “ કોઈને ત્યાં રહેવાથી પછી એનું જ

મન સાચવવાની ઉત્કંઠા રહે છે. ને પ્રભુલક્ષિતમાં જે લાવ રહેવો જોઈએ એ લાવ પછી જતો રહેછે. માટે અમે તો પ્રભુનાજ નોકરો કહેવાઈએ, એમને ગમે તેવું કરવા વડે કરીને એ મહાન્ આત્માના નોકરી બજાવીએ છીએ. ”

સિતારવાળો એવી રીતે આપવો ઘટે એવો જવાબ આપતો, પણ પોતાની મૂળ ઓળખાણ કોઈને આપતો નહી. જ્યારે એના જીવન સંબંધમાં પૂછવામાં આવતું ત્યારે કહેતો

“ મારું જીવન ઘણું લેદ લથું છે તે હું કોઈને કહીશ નહી, તેમજ મહેરબાની કરીને કોઈએ મારા જીવનનો લેદ પૂછવો પણ નહી. ” એના આવા જીવાણથી એને નારાજ કરવાને એના જીવન સંબંધી કોઈ એને પૂછતું નહી, જ્યાં ત્યાંથી એને લોજનનાં આમંત્રણ કરવામાં આવતાં એ આમંત્રણને માન આપીને પોતે તેમને ત્યાં જતો પોતાના સંગીતથી એમને પ્રસન્ન કરતો હતો. અમીરો એની આગળ લેટણું મુકતા પણ એ પોતે માયાનો સ્વીકાર કરતો નહી, ને ત્યાગની મહત્તાનું બધાને લાન કરાવતો એ લોજનમાંજ સંતોષ માનતો હતો. વિશાળ પાટલીપુત્ર નગરમાં રંકથી તે અમીર પર્યંત દરેકને ઘેર આ અંધ સિતારવાળાના ગાનનાં વખાણ થવા લાગ્યાં.

એક દિવસ સમ્રાટ અશોક દરબારમાં બેઠા હતા. બધા અમીર ઉમરાવો ને સરદારો પોતપોતાને યોગ્ય આસન ઉપર બેઠેલા હતા. તે અવસરે રાજકાર્યથી પરવાર્યા પછી કંઈક નવા જીની વહીઓ વંચાતી હતી. તેવામાં એક મંત્રીએ કહ્યું.

“ આહા ? મહારાજ ? હમણું થોડા દિવસથી નગરમાં એક ગવૈયો આવ્યો છે; શું એની ગાન કળા ? દેવ ? આપણું આખું નગર એણે દિવાનું બનાવ્યું છે. ”

“ ખરી વાત છે મહારાજ ? મને તો લાગે છે કે એ કોઈ ગંધર્વ છુપાવેષમાં આવ્યો હશે અથવા તો એને કદાચ ઇષ્ટ દેવનું વરદાન હશે ! નહીતર આવું સુંદર ગાઈ શકે નહીં. એ સંગીતનો મીઠો સુર કાનમાં પેઠો કે બસ એની પાછળ એવી તો તાલાવેલી લાગે છે કે દિલ એમાંજ લુબ્ધ થઈ જાય છે. ” બીજાએ કહ્યું.

“ છતાં અફસોસ ? એવા સુંદર અને કળાવંત પુરૂષને હુષ્ટ વિધાતાએ આંધળો બનાવ્યો છે. ”

“ આપણા નગરનો છે કે બહાર ગામથી આવેલો છે ? ” મહારાજે પૂછ્યું.

“ છે તો કોઈ પરદેશી ગરીબ.—મુફ્લીસ ! છતાં ગાન કળા એની અનુપમ છે. એ ગાન શક્તિ આગળ ગંધર્વોપણ અવશ્ય હારી જાય. ” પ્રધાને કહ્યું.

“ અરે ! હારી ગયા એમજ કહોની ! નહીતર એ ગંધર્વો શામાટે માનવોની દૃષ્ટિ આગળથી અદૃશ્ય થઈ ગયા વાડ ! આના સુંદર ગાનથી લજ્જા પામીને બિચારા એતો હવે છુપાઈ જાય ! ” એક કવિએ કહ્યું. એના બોલવાથી સભામાં હાસ્ય પ્રસરી રહ્યું.

રાજા હસ્યો “શું એવું એનું સુંદર ગાન છે? તો આપણે પણ એને અહીયાં સંગીત કરાવવાને બોલાવીએ. ”

“ આપ એક વખત એના મુખમાંથી નિકળતું મધુરું સંગીત શ્રવણ કરશો તો આપ એને જવાજ નહીં દો. વારંવાર એનાં ગાન સાંભળવાની આપની આતુરતા વૃદ્ધિ પામશે. ” એક સામંતે કહ્યું.

“ તો આપણે એને સારો દરમાયો આપીને નોકરીએ રાખી લેશું ” રાજાએ કહ્યું.

“ અરે ! એને ભેટ આપીએ છીએ એપણુ એ લેતો નથી તો પછી નોકરી રહેવાની તો વાતજ શી ? ” બીજો સામંત બોલ્યો.

“ શું નોકરીએ રહેવા ના પાડે છે ! ” રાજાએ પૂછ્યું

“ ઘણાજ નિર્દોષી અને ત્યાગવૃત્તિવાળો છે મહારાજ ! ભોજન માત્રથીજ સંતોષમય જીવન ગાળતો એ રાતદિવસ પ્રભુની ભક્તિને ખડાને પોતાનું સંગીત છોડી મૂકે છે ” કોઈ બીજાએ કહ્યું.

“ ઠીક છે આપણે પણ એ સંગીત સાંભળશું ત્યારે. ” એમ કહીને રાજાએ પ્રતિહારીને તેડી લાવવાનો હુકમ કર્યો. રાજાનો હુકમ સાંભળી પ્રતિહારી એને બોલાવવાને ચાલ્યો ગયો.

એ આંધળો હોવાથી એને માટે ચક્ર નંખાવ્યો, કેમકે રાજાઓ હીન અંગવાળા પુરૂષોનું મુખ જોતા નથી. પડદામાં રાણીઓને બેસવાની સગવડ કરી ત્યાંતો સતારવાળો આવી

પહોંચ્યો. રાજની નજરે ન પડવા દેતાં એને પ્રતિહારી એની બેસવાની જગોએ લઈ ગયો ત્યાં એને બેસાડ્યો.

હવે ગંધર્વોની સંગીત લક્ષ્મીનો નિરસ્કાર કરનાર આ અંધ સતારવાળાને ગાવાનો હુકમ થયો, હજારો માણસ સભામાં વિદ્યમાન છતાં કાંકરી પડે તો અંભળાય એવી શાંતિ હતી. હજારો નેત્રો એ સતારવાળાના શરીર તરફ ચાંટેલાં હતાં.

સતારવાળો જે સમયની રાહ જોતો હતો તે સમય અત્યારે આવી પહોંચ્યો હતો. જેને માટે એણે આટ આટલો પરિશ્રમ સહન કરી મહેનત ઉઠાવી હતી, તે વિષમ પરિક્ષાની અત્યારે કસોટી થવાની હતી. આજનો દિવસ એને મન ઘણો મહત્વનો હતો. ક્ષણ પછી શું થવાનું છે એની આખી સભામાં કોઈને પણ ખબર નહોતી, છતાં સતારવાળો પોતાનું ધ્યેય સમજતો હતો. જેથી તે પોતાની ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ ગાયન કળા અજમાવી મહારાજને પ્રસન્ન કરવાનો ઇરાદો રાખતો હતો. પ્રયત્ન એને હાથ હતો ફલ તો દૈવાધિન હતું.

સતારવાળાએ તૈયાર થઈ ક્ષણવારમાં સર્વની અજાયબી વચ્ચે પ્રભુભક્તિમાં વધારો થાય એવા સંગીતના સૂરો છોડી મૂક્યા.

દાદરો. માઠ ભૈરવી.

હે જીવન સ્વામી, પ્રતિદિને, તુજ સામે ઉભો રહું.

હે જીવનેશ્વર, કર જોડી, તુજ સામે ઉભો રહું; હે જીવનં નમ્ર દ્રગે પ્રેમાશ્રુ ભરી, તુજ સામે ઉભો રહું.

વીર વીર જપી એકાંતે, પ્રભુ સામે ઉભો રહું; હે જીવનં

સમસ્ત જગ માનવની વચ્ચે, તુજ સામે ઉભો રહું.
 હે જગ ખાંધવ રાજ રાજેશ્વર, તુજ સામે ઉભો રહું; હે જીવન
 ભવરણના આ કર્મ કિનારે, તુજ સામે ઉભો રહું.
 આ ભવમાં મમ કાજ પુરૂ થતાં, તુજ સામે ઉભો રહું;
 હે જીવન

પોતાની જેટલી કળા હતી તે સતારવાળાએ ઉપરના
 ગાનમાં ખર્ચી નાખી. પ્રભુ ભક્તિનું રસ ભર્યું એ શાંત રસ
 પૂર્ણ ગાન અત્યારે અદ્ભૂત હતું. સકળ સભા આ ગાનમાં
 લુગ્ધ હતી. ગાનારે પોતાની ગાન શક્તિથી સમર્થ વીર
 હૃદયોમાં પણ પ્રભુ ભક્તિનો રસ જાગૃત કર્યો હતો. પોતાને
 આંખો હત તો જોઈ શકત કે મોરલીથી મુગ્ધ થયેલો સર્પ
 એક ચિત્તે ડોડ્યા કરતો જેમ ખીજું ભાન ભૂલી જાય છે,
 સંગીતના તાનમાં લુગ્ધ થયેલું હરણીયું જેમ જંગલમાંથી
 ખેંચાઈને નગરમાં આવે છે, તેવોજ રીતે બધી સભા એના
 ગાન ઉપર શ્રીદા હતી—મુગ્ધ હતી. ખુદ સમ્રાટ અશોકવર્ધન
 પણ એ કંઠની માધુર્યતા ઉપર, ગાવાની શક્તિ ઉપર અને
 ગાનના પ્રભુ ભક્તિથી ભરેલા ઉચ્ચ ભાવ પર મુગ્ધ થયા
 હતા. મોટા પુરૂષોની—સમર્થ પુરૂષોની પ્રસન્નતા કે ગુસ્સો
 વ્યર્થ જતાં નથી, મહારાજે તરતજ પ્રસન્નતા પૂર્વક સતારવા-
 ળાને વરદાન માગવા કહ્યું.

એનો મનોરથ હવે પૂર્ણ થવાની તૈયારીમાં હતો એમ
 એને શાગ્યું. રાજાનું વરદાન સાંભળી સતારવાળો ખોડ્યો.

આર્થા ગીતિ.

“ પ્રબળ પ્રતાપી નરપતિ, મૌર્યવંશના આઘ પુરુષ રાજે,
ચંદ્રગુપ્ત પૃથ્વીપતિ, બિંદુસાર પછી અશોક શ્રી ગાજે;
પિતૃ આજ્ઞાને પામી, લોચન જેણે અર્પણ કરી દીધાં,
કુણાલ આજે આવી, પિતા પાસે કાકિણી માગે. ”

વરદાનમાં કુણાલે પોતાના વંશનું વર્ણન કરતાં કાકિણીની માગણી કરી. તે સાંભળીને મહારાજા અશોક એકદમ ચમકી ઉઠ્યો અને બોલ્યો. “ બોહો ! તું કોણ કુણાલ ? ”

“ હા પિતાજી ? તમારી આજ્ઞાને લેખ જોઈને જે પોતે અંધ થયો હતો એજ આ કુણાલ ! ” સતારવાળે પોતાની ઓળખ આપી.

રાજાએ સફાળા ઉઠીને પડદો દૂર કરી નાખ્યો. પોતાના પુત્રને જોઈ ઓળખીને આંખમાંથી અશ્રુ પાડતાં એને પોતાના ખોળામાં બેસાડી સ્નેહપૂર્વક કહ્યું. “ આહા પુત્ર ! એ બધું કેમ બની ગયું તે કાંઈ સમજતું નથી. મેં તો ફક્ત તને અભ્યાસ કરવાને લખ્યું હતું છતાં દુર્દેવે મોટો અનર્થ કરી નાખ્યો ! ” આ ઘટના જોઈ આખી સભા આશ્ચર્ય પામી ગઈ. ક્યાં એક સામાન્ય અંધ ગવૈયો ને ક્યાં યુવરાજ કુણાલ. આહા ! શું વિધિની ઘટના !

પિતાના વચન સાંભળી કુણાલ સમજ્યો કે “ પિતાને ક્યાંથી ખબર હોય કે એ મારી અપર માતા તિષ્ઠરક્ષિતાનું કાવત્રું હતું ! ખરે ! પણ મારે અત્યારે એ વાત કરવી નહી.

પણ મારે મારું કામ કાઢી લેવું. એનો મનોરથ નિષ્ફળ થશે તો એ જીવતાં મુવા જેવી છે. પછી એને મારવાવડે કરીને શું ! ”

“ પિતાજી ! બનનાર ઘટના બની ગઈ. એમાં હવે હર્ષ શોક શું ? જેવું મારું ભાગ્ય. ”

“ હા ! રાત દિવસ એ ભૂલનો મને પશ્ચાત્તાપ થાય છે. અરે ! એનું પ્રાયશ્ચિત્ત શું કરું ? ” બોલ ! પુત્ર ! તારું હું શું પ્રિય કરું ? ”

“ બાપાજી ! મેં આપની પાસે વરદાન માગ્યું છે તે કાકિણી આપો ? એટલે બસ છે ? ” કુણાલે કહ્યું.

“ હે વત્સ ! હું પ્રસન્ન થયો છું તો કાંઈ સારું માગીલે. એક કાકિણીમાં તે શું માગ્યું ? ” રાજાએ કાકિણીનો અર્થ ન સમજવાથી કહ્યું.

“ દેવ ! યુવરાજે કાંઈ સ્વરૂપ માગ્યું નથી. એમણે જેટલું આપની પાસે છે એ બધુંય માગી લીધું છે ? ” મંત્રીઓએ કહ્યું.

“ એટલે શું રાજ્ય માગ્યું છે એણે ? ” રાજાએ પૂછ્યું.

“ હા દેવ, કાકિણી એ રાજપુત્રોનું રાજ્ય કહેવાય ! ” મંત્રીઓએ ખુલાસો કર્યો.

દિકરા, તું રાજ્યને શું કરીશ ? કારણ કે તને રાજ્ય મળે તોપણ તું ચક્ષુ રહીત હોવાથી એ રાજ્ય બીજાને સ્વાધીન થવાનું. મેં તો તને પ્રથમથીજ રાજ્ય આપવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો, પણ હુંદેવે મારો એ મનોરથ નિષ્ફળ કર્યો. ” રાજાએ ખેદ પામતાં કહ્યું.

“ પિતાજી ! ખેદ ન કરશો. હું આપને એક વધામણી આપું છું કે મારે પુત્ર થયો છે. તે રાજ્ય કરશે ! ” કુણાલે શંકાનું સમાધાન કર્યું.

“ શું તારે પુત્ર થયો ! ક્યારે થયો દિકરા ! હર્ષ પામતાં રાજાએ કહ્યું.

“ પિતાજી ! ‘ સંપ્રતિ ’ હમણાંજ થયો છે. ”

“ શું હમણાં ! ”

“ હા. ”

“ અત્યારે તે ક્યાં છે દિકરા ? ”

“ આપે આપેલા મારા ગામમાં. ”

ખીજે દિવસે રાજાએ તરતજ ઘોડેસ્વારો સહીત મંત્રીઓને એ બાલકુમારને તેડવાને મોકલ્યા. ને તેમની સાથે થોડા દિવસમાં બાલકુમાર શરત્ કુમારી, સુનંદા, ચંદા વગેરે પરિવાર આવી પહોંચ્યો. રાજાએ ધામધૂમથી બાલકુમારનો પ્રવેશ મહોત્સવ કર્યો ને એનું નામપણુ ‘ સંપ્રતિ ’ ઉપરથી ‘ સંપ્રતિ ’ જ કાયમ રાખ્યું.

દશ દિવસ વિત્યાબાદ મહારાજ અશોકવર્ધને સ્તન પાન કરતા એ બાળકુમાર ‘ સંપ્રતિ ’ ને મહોત્સવપૂર્વક તખ્ત નશીન કર્યો. ઘણા કાળે સુનંદાની હૈયાની ઉમેદ એવી રીતે પરિપૂર્ણ થઇ.

પ્રકરણ ૨૨ મું.

ખેંચાખેંચ.

“આહા ! આતો અણુધાર્યું બની ગયું ! અરરર ! ભુંડી થઈ ! દૈવે મારી આશાનો કીલ્લો જડમુળથી ઉખેડી નાંખ્યો; જે રાજ્ય લોભની ખાતર કુણાલની આંખો ફેાડાવી મારા પુત્રને મેં તાજ અપાવ્યું. છતાં જુઓ તો ખરા દૈવની શું રમત છે ! આપણી ધારેલી આશાઓ એ દુષ્ટ ધુળધાણી કરી નાખે છે. એક કાંટો દૂર કર્યો તો વળી આને બીજે કુટી નીકળ્યો. અરે ! મહારાજે તો એને રાજ્યપણુ આપી દીધું હવે એને રાજ્યબ્રષ્ટ શી રીતે કરી શકાય ? આ દુનીયામાંથી એ રવાને થાય તોજ આપણું કામ થાય ! ” ઇત્યાદિક વિચાર કરતી એક સુંદર રમણી પોતાના આલીશાન ભુવનમાં ઉદાસ ચહેરે પલંગ ઉપર પડી હતી. આને એની ચિંતાનો પાર નહોતો. કોઈ રીતે એને સુખ નહોતું જેથી આવા મુશ્કેલીના સમયમાં કોઈની સલાહ તો લેવીજ જોઈએ. એણે નંદનાચાર્ય પાસે જવાને વિચાર કર્યો. પણ વળી એને વિચાર થયો કે એ રૂપલુબ્ધ સાધુ તો પોતાનો આશક બન્યો હતો. કેટલીક વખત એને હાથ તાલી આપીને પોતાનું શિયલ બચાવ્યું હતું. એવા એક બ્યભિચારી પુરૂષ પાસે જવાને એનો પગ ભારે થયો હતો. જો પોતે પોતાનું શિયલ એને આપે અને પોતાનો હૈયાનો માનિતો બનાવે તોજ એ સાધુ એનું કામ કરે તેમ હતું. શું

શિયલનો ભાંગ કરવો એ મને પરવડે કે ? કહિ નહી. એની કામણુ ભરી આંખો અને એના ચેનચાળા એ બધા તો તૌબાહ છે. પણ ત્યારે શું એ દુખે બધો ઘાણુ બગાડ્યો હતો કે ! જે કામ કરી શકે છે એજ બગાડી શકે છે. એક દિવસ એણે કહેલું કે તમારું કામ મેં સિદ્ધ કર્યું છે તે જટ હવે પાર પડી જશે.

મને ખબર નહી કે એની આવી કાળી દાનત હશે, આ તો પાછળથી માલુમ પડ્યું. એ સુવો તે દિવસે બોલતો હતો તે બધું વ્યંગમાં બોલતો હતો. એ હવે સમજાય છે, પોતાના કામમાં નિષ્ફળ જવાથી એણે તો ઘાણુ નહી બગાડ્યો હોય. માટે એ સંબંધી એની સાથે વાતનો ખુલાસો તો કરવો જોઈએ. જોઈએ તો ખરા કે એ શું ખુલાસો આપે છે. એ જાણ્યા પછી આગળ શું કરવું એની કાંઈક સમજ પડશે. ”

તરતજ એ કપડાં પહેરીને સજ્જ થઈ ગઈ. કલ્યાણી નામની પોતાની દાસીને લઈને તે રથમાં બેસીને ઔઘમંદિર તરફ રવાને થઈ ગઈ.

નંદન આચાર્ય પણ પોતાની મનોમુદ્રિમાં નિષ્ફળ જવાથી તિપ્પરક્ષિતા ઉપર ગુસ્સે થયો હતો. દુનીયાનું સુંદરમાં સુંદર ગણાતું આ સૌંદર્ય એક વખતે પણ પોતાના ઉપલોગમાં ન આવે એ ખચીત એને મન અતિ દુઃખદાયક હતું. એ વારંવાર ખાનગી રીતે તિપ્પરક્ષિતાને તેડાવતો. પણ એ સુંદરી ચેતી ગયેલી હોવાથી હવે એના પાશમાં આવતી નહી જેથી

નંદન નાશી પાસ થયો હતો. ખીજી કચી ચુકિતથી એ રમણીને પોતાની કરવી. એ માટે તે અનેક કલ્પનાઓ કરતો. પણ એ હવાઈ વિચારો એના હવામાં જ મળી જતા હતા. કોઈ દિવસ ભીક્ષા લેવાને જહાને તે તિપ્પરક્ષિતાના મહેલમાં આવતો, પણ તિપ્પરક્ષિતા એને દૂરથી જોતાંજ પોતે આઘી પાછી થઈ જતી ને દાસી માર્ફતે એને ભિક્ષા અપાવી પાછો વાળતી. પ્રસંગે એની નજરે ચડતી તો સાવધાનતા પૂર્વક એણે પૂછેલા પ્રશ્નોના જવાબ આપીને ઉડાવતી હતી. જોડી આશા આપી વિદાય કરી દેતી હતી. એ વર્ષોની આગ એના હૈયામાં ધુંધવાયા કરતી હોવાથી એણે પણ ઝટ એનો નિકાલ કરી દેવાનો વિચાર કર્યો. “ હવે ફક્ત એકવારજ પ્રસંગ મેળવી તિપ્પરક્ષિતાની મુલાકાત લેવી એ શું કહે છે તે સાંભળવું. જો મારી માગણી સ્વીકારે તો તો ઠીક છે નહીતર પછી કોઈ ઉપાયે એને સપડાવી દેવી. બળાત્કારે પણ એના મધુરા યૌવનનો સ્વાદ તો ચાખવો ! જસ ફક્ત એકજવાર મારા લોગમાં એ આવે તો થયું. હું એને પૂછી જોઈશ. ‘ઓ સુંદર સ્ત્રી ? ફક્ત એકજ વખત મારું મન રાખ ! ને તારા આ મધુરા અનુપમ ખીલેલા યૌવનનો સ્વાદ ચખાડ ? કે નંથી દીર્ઘકાળથી લાગેલી મારા હૈયાની તાલાવેલી કાંઈક નરમ પડે—શાંત થાય ! ” મારી પ્રાર્થના એ સ્વીકારશે તો તો ઠીક છે નહીતર પછી....” એમ વિચારતાંજ એની આંખોના લવાં ચઢી ગયાં. શરીર કોધના જુસ્સાથી કંપવા લાગ્યું. અગ્નિના તણખા ખરતા હોય એમ આંખમાંથી અગ્નિની જ્વાળાઓ ખરવા લાગી. ચહેરો બીહા-

મણે થઈ ગયો. એણે હૃદયમાં કંઈક અપૂર્વ નિશ્ચય કર્યો.
 “ નહિંતર હું એને જાનથી મારી નાખીશ. પછી ભલે એ
 સમ્રાટ અશોકની માનિતી હોય ? તેથી શું ? અશોક ભલે
 મને ફાંસીને માંચડે લટકાવે પણ એક વખત ત. જો મને ના-
 સીપાસ કરશે તો અવશ્ય હું એની ખબર લઈશ. પણ હવે
 એને મળવું કેવી રીતે ? એજ મોટી પંચાત છે. અહીંયાં જો-
 લાવતાં આવતી નથી. ભીક્ષાને નિમિત્તે રાજમહેલમાં જાઉં છું
 તો મને જોતાંજ આઘી પાછી થઈ જાય છે. અથવા તો કદાચ
 મળે તોપણ ત્યાં ખુલાસાથી વાત કરવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થતો
 નથી. કેમકે દાસીઓ આસપાસ બધે ફરતીજ હોય. કોઈ રીતે
 એનું ધ્યાન પહોંચ્યું નહીં જેથી કોઈ અનુકુળ સમયની નંદન
 રાહ જોવા લાગ્યો.

કેટલોક સમય એ સ્થિતિમાં પસાર થઈ ગયો ને તે
 દરમિયાન ઉપર પ્રમાણેની ઘટના પાટલીપુત્રમાં બની ગઈ.
 દેશોદેશમાં સંપ્રતિને રાજ્યપ્રાપ્તિની વાત જાહેર થઈ ગઈ.
 પાટલીપુત્રમાં તો આ અપૂર્વ ઘટનાથી સર્વેના મનમાં અતિ
 આશ્ચર્ય થયું હતું. નંદન આચાર્ય પણ આ વાત સાંભળી
 હતી. જેથી તિષ્ઠરક્ષિતા ઉપર ફટકો પડ્યો જાણી પોતે પણ
 હૈયામાં ઘણો ખુશી થયો.

આ ઘટના બન્યા પછી નંદનને લાગ્યું કે “ હવે કદાચ
 એ સ્વાર્થી ઓરત પાછી ફરીને કંઈ પણ પૂછવાને પોતાની
 પાસે આવે તો આવે ! હવે તો જો કદાચ આવે તો પહેલાં
 એના યૌવનનો બહાર લઈ પછીજ એનું કામ કરવાની કળુ-

લાત આપું, એ તો દુનીયામાં સીધી આંગળીયે તે ધી નિકળતું હશે. ? કોઈ કાંઈ કોઈના ઉપર ઉપકાર કરી દેતું નથી. આ સ્વાર્થી જગતમાં તો સ્વાર્થ માટેજ બધી મારા મારી થાય છે. પોતાને જો સ્વાર્થ હોય તો પગે પડતા આવે અન્યથા તો કોની કોને પડી હોય. તો પછી આપણે પણ દાવ આવે તો સોગટી મારવા જરાય ચુકવું નહી. એવી વિચાર સૃષ્ટિમાં નંદન વિહાર કરતો હતો. એવામાં દાગ્રીએ આવીને નંદન આચાર્યને પગે લાગી સમાચાર આપ્યા કે “મહારાણી તિથ્થરક્ષિતા આપને દર્શને પધારે છે. ”

તિથ્થરક્ષિતાનું નામ સાંભળી નંદનના કાનો ચમક્યા. “એ સ્વાર્થી” ઓરત પાછી આવી તો ખરી ! જોઈ તો સહી કે એ હવે કઈ મતલબ મારી પાસેથી સાધવા ઇચ્છે છે ! ” તે નિશ્ચિંતમને એ રમણીના આવવાની રાહ જોતો જોડો એટલામાં તિથ્થરક્ષિતા આવી પહોંચી. કડ્યાણીને ખારણા નજીક બેસાડી સાવધપણે તિથ્થરક્ષિતા અંદર આવી મહારાજને નમી “ મહારાજ ! શાતામાં છોને ? ”

“ આવો તિથ્થરક્ષિતા ! આજે ઘણે દિવસે કાંઈ રસ્તો તો નથી ભૂલ્યાંને ? ” નંદને ઠંડો આવકાર આપ્યો.

“ ના ! ના ! ખાસ ચાલી ચલાવીને આપને દર્શને આવી છું, કંઈક આપને પૂછવા આવી છું. ” તિથ્થરક્ષિતા-એ એ ઠંડા આવકારનું આમંત્રણ સ્વીકારતાં કહ્યું.

“ બેસો ! ખુશીથી તમે પૂછી શકો છો. મારે યોગ્ય કામ ફરમાવી શકો છો. ”

“ ગુરૂવર ! આપણી ધારણા બધી ધૂળ મળી ગઈ. જોયું ને ? ” રાણીએ શરૂઆત કરી.

“ કઈ ધારણા વારૂ ! ” અન્નહર્યો થઈને સાધુ બોલ્યો.

“ શું એટલીવારમાં તમે ભૂલી ગયા કે ? આંખો ફેડાવી એક પીડા પતાવી તો વળી બીજી પાછી ઉભી થઈ ! મહારાજે તો પેલા આંધળાના દિકરાને રાજ્ય પણ આપી દીધું. ”

“ એથી શું ? મહારાજે એમાં ખોટું શું કયું છે ? એ બધું મારી મરજીથી થયું છે. ” સાધુ મર્મમા બોલ્યો.

“ એટલે ! તમારી મરજી કેમ ! મહારાજ ? મહેંદ્ર તો તમારો દિકરો કહેવાય ! તમારા દિકરાના હિતમાં તમારે તત્પર રહેવું જોઈએ. ”

“ મહેંદ્ર મારો દિકરો ! છટ ? શું તું મને મીઠાં મીઠાં વચનથી છળવા આવી છે. ” તિષ્ઠરક્ષિતા ! હોંશીયાર ! હું એક વખત તારા વચનમાં લોભાઈ ગયો હવે નહીં ? મહેંદ્ર તો અશોકનો દિકરો ! એમાં મારે શું ? ” સાધુએ તિષ્ઠરક્ષિતાના કાન ચમકાવ્યા.

“ તમારે કેમ શું ? એની કાળજી તો તમારેજ રાખવી પડશે. એ સંપ્રતિને રાજ્ય મહારાજે કેમ આપ્યું હશે તે તમે જાણો છો કે ? ”

“ એમાં જાણવું તું શું વળી ! મેં તમને કહ્યું નહીં રાણીજી ! કે મારી મરજીથી એ બધું બન્યું છે. આજસુધી ભવિષ્યના પડદામાં છુપાયેલું તેજ આજે પ્રગટ થયું છે.

“ પણ શા માટે તમારે આમ કરવું પડે છે. તે જણાવશો જરી ? ”

“ તમારી બેવકાઈની શિક્ષા કરવા માટે ? મેં તમારું કામ કરી દીધું. તમારા ભાગ્ય સાડ મોટું પરિવર્તન કરાવ્યું, છતાં રાણીજી ! તમે મારી કદર તો આવીજ કરી ! અરે એક વખત પણ તમે..... ” સાધુ આગળ બોલતો અટકી ગયો.

“ તો શું આટલો બધો હૃદયી પણ વધારે તમારા હૃદયમાં મારે માટે પ્રેમ ઉભરાઈ રહ્યો છે ગુરૂજી ! તમે સાધુ થયા, તમારે તો પરોપકાર એનેજ તમારું જીવન બનાવવું જોઈએ ?

“ તો શું ત્યારે સ્ત્રીઓ પણ પરોપકાર ન કરી શકે વાડ ? પારકાના હૃદયનું દુઃખ દૂર કરવું એ શું પરોપકાર ન કહેવાય ?

“ પણ એ કરતાં સ્ત્રીઓને શિયલ બ્હાલું હોય છે. વળી તમે જાણો છો કે કદાચ મહારાજ જાણે તો તમારી ને મારી જીવતાંજ ચામડી ઉતરાવે કે બીજું કંઈ ?

“ તે તમારો ખાલી ખ્યાલ છે. રાજ્યકારભારમાં ડુબેલા મહારાજને શી પરવા છે કે તમે ક્યાં પડ્યા છો ! અને શું કરો છો ? જીવોની કુણાલ આંધળો થયો એ તમારી વાત વર્ષોનાં વર્ષો વહી ગયાં છતાં કોઈ પણ જાણી શક્યું છે ? ”

“ પણ મારા કરતાંય સુંદર કોઈ મારી દાસી તમારી પાસે મોકલું તો ? મારા કરતાં તે તમારી અધિક સેવા કરશે. જે મારાથી નહીં બને તે એ તમને આપશે. ”

“ દાસી તે દાસી ! મીઠું કદિ સાકરની બરાબરી કરવા

બાય એ બની શકે કે ? કીડી ક્યારે પણ કુંજરથી હરીફાઈ કરી શકે છે ? રાણીજી ! આજ વર્ષે થયાં તમારા વિયોગથી હું ઝુરી રહ્યો છું તમારા વિના મારા અંતરમાં કોણ બાણે કે શું થાય છે; છતાં તમે તો તમારો સ્વાર્થ સર્યો એટલે વૈદ વેરીજ ? ”

“ ઠીક એતો, પણ હવે તો તમારે એક કામ કરવું પડશે સમજ્યા ? ”

“ અને તે કામ ? ”

“ આ સંપ્રતિનો રસ્તો સાફ કરવાનું ! ચાહે તો કેઈ ઉપાય બતાવો અથવા તો તમે પોતેજ એ માથે દ્યો ? ”

“ એ મારાથી નહી બની શકે ! મહારાણીજી ! ”

“ હું કહું છું કે તમારે બનાવવુંજ પડશે શું કહો છો ! ”

“ તમે કાંઈ મારાં સ્ત્રી નથી કે મને આવી રીતે હુકમ કરી શકો ? ”

શું ત્યારે તમે ના પાડવા ઇચ્છો છો ? ”

“ હા ! એક રીતે તમારું કામ કરું ? અને તે તમે મારાં થાવ એ રીતે ? ”

“ કોણ હું ? ” રાણી કંઈક ગર્ભ પામતી બોલી.

“ હા ? તમે ? ”

“ ઠીક છે. આપણું કાર્ય સત્વર સિદ્ધ થશે પછી તમે કહેશો એમ હું કરીશ પછી કાંઈ ? ”

“ રાણીજી ? હજી પણ શું તમે વાગ્બળ્ય ચલાવી રહ્યાં છો. તમારા વચન ઉપર મને ભરૂંસો નથી. ”

“ હું તમને વચન આપું તો ? આટલીવાર ફરીને ખાતરી કરી જુઓ ? ”

“ પણ એવા વચનનું શું કામ છે. આવોને અત્યારે જુઓ કેવી એકાંત છે-શાંત છે. પછી તમારું કામ હું સત્વર કરી દઈશ. ”

“ અત્યારે તો ન બને ? એવું ખાનગી કામ તો રાતના ઠીક પડે ? ને તેય વળી એકાંતે ! ”

“ તો ભલે એકાંતે ! મારી ક્યાં ના છે ! તમે કહો ત્યાં સેવક સેવામાં તૈયાર છે. ”

“ શું તમારી એજ ઇચ્છા છે ત્યારે ? ”

“ હા ? તે સિવાય બીજો કોઈ રસ્તો નથી. તમે મારું મન નહીં મનાવો ત્યાં લગી હું કંઈ પણ કરવાનો નથી. સારું થયું કે તમે આવી ગયાં નહીંતર હું તો એટલો બધો ગુસ્સે થઈ ગયો હતો કે તમારી વાત મહારાજને કહી નાખત ! તમને એ ગુન્હાની નમ્રીયત કરાવત ! ”

રાણી એ સાંભળીને વિચારમાં પડી. “ ઠીક છે. ત્યારે પાટલીપુત્રની બહાર ગંગાના તટ ઉપર વૃક્ષોની ઝાડીમાં જીર્ણ થઈ ગયેલું પેલું બુદ્ધ ભગવાનનું મંદિર છે. ત્યાં પહોરરાતના મારી રાહ જોજો. હું લગભગ પહોર રાત વીત્યાબાદ આવીશ. મધ્યરાત્રી સુધીમાં તો અવશ્ય આવીશ ? ” રાણીએ જણાવ્યું અને તે પછી ત્યાંથી કલ્યાણીને લઈને ચાલી ગઈ.

પ્રકરણ ૨૩ મું.

કાળીરાતે.

પ્રહર રાત્રી લગભગ વહી ગઈ હોવાથી જગત અત્યારે ઘણુંખડું શાંતિમાં આરામ લેતું હતું. પ્રવર્તીમય પાટલીપુત્ર શહેર આખા દિવસની ધમાચકડીથી થાકીને શાંતિનો સ્વાદ ચાખી રહ્યું હતું. છતાં કવચિત કવચિત મનુષ્યનો અવરજવર હજી જણાતો હતો. એવા સમયમાં રાજમહેલના છુપા દ્વારમાંથી એ સ્ત્રીઓ નિકળી. એકનો વેષ અદ્ભુત હતો જ્યારે બીજોનો સામાન્ય; છતાં બન્ને સરખી ઉમરની ને એકજ ઘાટની હતી. એ બન્નેનો આકાર એવો તો લગભગ મળતો હતો કે બન્નેમાંથી એકને ઝોળખી કાઢવી એ અશક્ય હતું. પેલી સામાન્ય જણાતી ચતુર સ્ત્રીએ બીજી સુંદર વસ્ત્રાભૂષણોથી સુસજ્જીત સ્ત્રીને બધો પાઠ શીખવ્યો હતો. અત્યારે એ પોતે દાસી બની ગઈ હતી. દાસીને પોતાનો પહેરવેશ આપીને પોતા સમાન બનાવી હતી. હરબાને કાર્ય સાધવું એ એનો મંત્ર હતો. એના મનમાં દ્રઢ ખાતરી હતી કે એ સાધુ કોઈપણ મંત્ર તંત્ર વડે કરીને પોતાનું કાર્ય સિદ્ધ કરી આપશે. માટે કોઈપણ રીતે અંધકારનો લાલ લઈ એને છળવાનો એણે વિચાર કર્યો હતો. જેથી એ સામાન્ય જણાતી સ્ત્રીએ આ યુક્તિ શોધી કાઢી હતી. એ સામાન્ય સ્ત્રી તે અશોકની પટ્ટરાણી તિથ્થરક્ષિતા હતી. બીજી

એની એક દાસી હતી. પોતાનાજ સરખા આકારવાળી દાસીને બધો પાઠ સમજાવી પોતાનો પાઠ લજવવાનું કાર્ય એને સોંપ્યું હતું. અત્યારે એ પ્રપંચ નાટકનો પાઠ લજવવાને આ બન્ને સ્ત્રીઓ વેશ બદલીને નગર બહાર ગંગાના તટ તરફ ચાલી.

તેઓ ચાલતી ચાલતી એક વૃક્ષની ઘટા પાસે આવીને અટકી અને ત્યાંથી આસ્તેથી એ ઝાડોની ઘટામાં થઈ એક છાંયું મંદિર પાસે આવી પહોંચી. એમની પછવાડે એક પ્રચંડકાય પુરૂષ પાછળ થયો. આવી માઝમ રાતે નગરની બહાર આ બે સ્ત્રીઓને એકાકી ચાલી જતી જોઈ એને કંઈક આશ્ચર્ય થયું ! એ ક્યાં જાય છે જોઈ તો ખરો, એમ ધારી એ પણ એ સ્ત્રીઓ ન જાણી શકે એમ પાછળ થયો. અંધારી મીણુ જેવી રાત્રી જગત ઉપર જામી રહી હતી, અત્યારે સર્વે નિદ્રાના વશમાં શાંતિ અનુભવતાં છતાં એવા પણ જંતુઓ જગતમાં ગમે તે કાળે વિદ્યમાન હોય છે કે એમને દિવસે તો શું પણ રાત્રેય શાંતિ હોતી નથી.

છુપાવેશ ધારી પુરૂષે એ સ્ત્રીઓને ઓળખવાને ખૂબ મહેનત કરી પણ વ્યર્થ એ કોણ છે તે એના જાણવામાં આવ્યું નહિ. પણ એટલું તો જાણી શક્યો કે એ સારા કુળની સ્ત્રીઓ હતી. ત્યારે આવી મધ્યરાતે તે આવા એકાંતમાં ક્યાં જતી હશે એ એના મગજમાં શંકા ઉદ્ભવી. “ શું જારી વિજારી રમવાને તો નહીં જતી હોય ! ” પ્રણયની આગ હૃદયમાં એવી તીવ્ર હોય છે કે એનાથી અંધ થયેલ પુરૂષ કે સ્ત્રી એને એમાંજ એકાગ્ર ચિત્ત હોય છે. તે સિવાય બીજું કંઈ એને સુઝતું નથી. હૃદયમાં એ કામદેવના મંત્રનું સ્મરણ કરતાં દિવસ કે

રાત કંઈ જોતાં નથી. જે સ્ત્રીઓ દિવસે કાગડાને દેખીને ભય પામે છે એવી સ્ત્રીઓ રાતે નર્મદા તરી જાય છે. સ્ત્રીઓના હૃદયનો પાર કોઈ પામ્યું છે ? આહા ? જુઓ તો ખરા કેવી રીતે નિર્ભયપણે તે પેલા જીર્ણ મંદિર તરફ ચાલી જાય છે. એ અખળા નારી કેટલી સખળા છે તેનો આ પ્રત્યક્ષ દાખલોજ બસ છે. બિચારો એનો પતિ તો ક્યાંય નિદ્રામાં ઘોરતો હશે. લોકોમાં કહેવાય છે કે મીઠામાં મીઠી ચીજ વિષય રસ છે તેનો આ સાક્ષાત્ નમુનો ?

વળી લોકમાં પણ એવી કિંવદંતિ પણ સંભળાય છે કે—

આભા ગાભાને વર્ષાકાળ, સ્ત્રી ચરિત્રને રોતાં બાળ,
તેની જે કોઈ પરિક્ષા કરે, સહજેવ જોશી પાણી ભરે.

આકાશમાં શું છે ? એ શી વસ્તુ છે ? કેવું વિશાળ છે ? વગેરેની તેમજ ગર્ભમાં રહેલો બાળક પુત્ર હશે કે પુત્રી તેમજ એ કેવો થશે. વર્ષા ક્યારે વરસશે, તેમજ સ્ત્રીઓનાં હૃદય અને બાળકોનું રડવું એ કોઈ જાણી શકે છે ? અદ્યપ્રખુદ્ધિવાળા મનુષ્યો આ પાંચ વાતોનો પાર પામી શકતા નથી.

આહા, સારા કુટુંબની સ્ત્રીઓ પણ વિષયને વશ થઈને ચામના સ્વાદની ખાતર કેવી નીચ પ્રવૃત્તિ કરે છે—જારીવિ-જારી રમે છે. સ્ત્રી એકની સાથે રમે છે. બીજાની સાથે વાત કરતી હોય ત્યારે ત્રીજા સામું જોઈને હસે. એના હૈયામાં વળી કોઈ બીજેજ પુરૂષ હોય. પતિભક્તી સતીયો તો જગતમાં થોડીજ હોય બાકી તો એમનાં અંદરનાં ચારિત્ર તો જે જાણતું હોય એજ જાણે !

આશ્ચર્ય તો એ છે કે વ્યભિચારના સ્વાદમાં મસ્ત થયેલી રમણી ઉપરથી તો દુનિયાને ઠગવાને એટલો બધો આડંબર કરે છે કે જાણે સતીયોમાં તે પોતેજ શ્રેષ્ઠતાની પદવી ન પ્રાપ્ત કરતી હોય. પોતાના પતિ આગળ તેમજ બીજા પ્રસંગમાં આવતા અન્ય પુરૂષો સાથે એવી રીતે વર્તે છે કે એઓ સમજે કે “વાહ શું સતી છે?” આપણી સાથે તો વાત પણ કરતી નથી. પરપુરૂષનું મોંહુ જોતાં પણ શરમાય છે. તો હસવાની કે બોલવાની તો વાતજ ક્યાં ? પરન્તુ એ બિચારા ભોળાઓને ઠગનારી એ નારીના દુશ્ચરિત્રોની એને ક્યાંથી ખબર હોય કે તારી આગળ સતીનો ડોળ કરનારી કુળવંતી સ્ત્રી પોતાના પ્યારાને મળવાને પોતાના કુટુંબીઓથી કેવી :શુભ રીતે હાથતાલી આપી છટકી જાય છે.” અસ્તુ. મારે પણ આ કુટિલ કામિની-યોનું ચારિત્ર જોવું તો જોઈએ કે કોણ આશક એમની રાહ જુએ છે ? એ પ્રમાણે વિચારતો એ પુરૂષ પોતાનાં હથીયાર સંભાળતો વૃક્ષની ઘટામાં એમની પછવાડે અદૃશ્ય થઈ ગયો.

જીર્ણમંદિરમાં નંદન આચાર્ય ક્યારનોય આવીને આવનાર મેમાનની રાહ જોઈ રહ્યો હતો. પોતાના આવ્યા પછી કેટલોક સમય પસાર થઈ ગયો હતો. છતાં કોઈના કદમ આ તરફ હજી લગણુ તો લાંબાયાં નહોતા, જેથી એ આશા-તુર હૈયું સ્નેહમૂર્તિના આવવાના માર્ગ તરફ આંખો ફાડી ફાડીને જોઈ રહ્યું હતું. આખરે એ સમય આવી પહોંચ્યો, ને નજીકમાં ખડખડાટ થતાં એના કાન ચમક્યા. મંદિરની બહારજ એટલા ઉપર એ અંધારી રાતે ઉભો હતો. જે પેલી જે

સ્ત્રીઓ આવી કે એક સ્ત્રી જે આગળ હતી એણે તરતજ મહારાજ સાધુની પાસે આવીને એમનું કાંડું પકડ્યું. આસ્તેથી બોલી. “ આપ રાહ જોઈને થાકી ગયા હશે ! ચાલો હવે અંદર ? ” તિપ્પરક્ષિતા જ બોલતી હોય એવો એ સ્વર હતો.

“ તમારી સાથે આ કોણ છે. મહારાણીજી ? ” સાધુએ કામદેવના તોફાનથી કંપતાં કંપતાં કહ્યું. આવનાર રમણીયે જેવો એના હાથ ઉપર હાથ નાખ્યો કે એનાં ગાત્રો શિથિલ થઈ ગયાં, શરીર પત્તીનાથી તરબોળ થઈ ગયું. મહા મહેનતે તે બોલી શકતો હોય એમ જણાયું. પુષ્પધન્વાએ આવી એકાંત સ્થિતિનો લાલ લઈ એને પૂરેપૂરો પોતાની જાનમાં ફસાવ્યો હતો.

“ એ તો મારી દાસી છે. મારી વિશ્વાસુ છે. એની ફિકર તમારે કરવી નહીં. જેવી મારે શ્યામા હતી તેવીજ મારી પ્રાણ સખી છે. ” એ રમણીનો ઉદ્દેશ કોઈ પણ રીતે પોતાના ભોગે પોતાની શેઠાણીનો હેતુ પાર પાડવાનો હતો.

કામથી ઘેલો થયેલો નંદન બોલ્યો. “ એમ ! તમારી દાસી છે ? ઠીક ત્યારે લલે એ ઉભી ઉભી બગાસાં ખાય ને આપણે આ મંદમંદ વાતી શિતલ લહેરોનો અનુભવ કરીયે ? ” એમ કહી પોતાના હાથ એની કમર આસપાસ વિંટાળ્યા અને એના ગોરા ગોરા ગાલ ઉપર એક મધુરું ચુંબન કર્યું.

“ અંહ ! અહીયાં આ શું કરો છો ? મારી દાસી જીએ છે તે જોતા નથી. અંદર ચાલોને પછી હું તમારીજ છું ના ? ” ધીરેથી એ રમણી બોલી.

“ ઠીક અંદર ચાલો ? ” સોયથી ભેદી ન શકાય એવા અંધકારમાં એ બન્ને આશકમાશુક દિવસના પરિચિત ખંડી-ચેરમાં અદૃશ્ય થઇ ગયાં. પેલી દારૂની જેવી જણાતી રમણી એમના ગયા પછી મંદિરના એટલા ઉપર આવી સાવધાનતાપૂર્વક પોતાનું ખંજર સંભાળી, મંદિરના બારણાની અંદર છુપાતી એક બાબુના બુણામાં એમના આગમનની માર્ગપ્રતિક્ષા કરતી બેઠી.

પેલો ત્રીજો પુરૂષ છુપાઇને એમની ચેપ્ટા જોતો હતો. એને દૂરથી આ કૃત્યની કંઈક ગંધ આવી હતી. એને લાગ્યું કે પોતે જે ધારણા કરી હતી તે તદ્દન સત્ય પડી હતી. વ્યભિચાર આમરસના શોખમાં આ કુલવંતી સ્ત્રીએ કોઈ પુરૂષને હૃદયદાન આપ્યું હતું. તે પછી એ બન્ને અંદર ચાલ્યાં ગયાં એટલે તે પણ આ જગ્યાનો પરિચિત હોવાથી એક વૃક્ષ ઉપર ચડીને મંદિરના ઉપરના ભાગ ઉપર થઈને આસ્તેથી તે ફરતો ફરતો કોઈ ન જાણે તેમ નીચે શૂન્ય જગ્યામાં ઉતર્યો, જ્યાં પેલાં બે સ્ત્રીપુરૂષ ગુપ્તગુપ્ત પ્રેમરસની વાતો કરતાં એક બીજામાં મળી ગયાં હતાં ત્યાં આવી પહોંચ્યો. અંધકાર છતાં એમની પાપ ક્રીડાની એને ખાત્રી થઈ, પણ એ દૂર ઉભો રહ્યો. એમની ચેપ્ટાને જોતો એમને શિક્ષા કરવાને એણે તલવારપર હાથ નાખ્યો પણ વળી ભચાર થયો, જગતમાં :એવા કેટલાએ જીવો વિષયમાં ડુબેલા છે. હું કેટલાને મારી નાખીશ. એમના પિશાચીકર્મનું ફલ એ પોતેજ ભોગવો.

કેટલીકવારે જ્યારે એમણે પોતાની એ રતિક્રિયા પૂર્ણ

કરી. એટલે પેલા સાધુનું હૈયું કંઈક શાંત થયું. પરસેવાથી શરીર ભીંજાઈ ગયું ને પરિશ્રમથી તે અર્ધ મૃત જેવો થઈ ગયો હતો, ત્યારપછી એનું ચિત્ત કાંઈક સ્વસ્થ થતાં જે વાત પ્રથમ કામાંધપણામાં એ ન સમજી શક્યો તે અત્યારે એને સમજાઈ “શું આ તિથ્યરક્ષિતા હશે કે ? એણે મને ઠગ્યો તો નથીને ?” વિચાર કરતાં એના સ્વરમાં એને કંઈક એની નકલ માલૂમ પડી. એણે એની સાથે ધીમે ધીમે વાતો કરવા માંડી. પણ એ સ્ત્રી કંઈ બોલી નહીં, પણ એણે છેલ્લાં કહ્યું કે “ હવે હું જાઉં છું મારી દાસી ક્યારનીય રાહ જોતી હશે. ”

“ હવે ક્યારે આપનાં દર્શન થશે ! ” ફરીને એના સ્વરની પરિક્ષા કરવાને પૂછ્યું.

“ જ્યારે તમારી મરજી હશે ત્યારે ! ” એ રમણીએ ટુંકમાં પતાવ્યું.

સ્ત્રી જેમ અને તેમ એની પાસેથી જવાને ઇચ્છતી હતી. પણ આ બૌદ્ધ ભિક્ષુક એને બાહુપાશમાં લઈને પડેલો તે છોડે એમ નહોતું. એની શંકા મજબુત થવા લાગી. એના શરીર ઉપર એ હાથ ફેરવવા લાગ્યો. એને ખાતરી થઈ કે “ આ તિથ્યરક્ષિતા નથી. તિથ્યરક્ષિતાએ નકકી મને ઠગ્યો છે. અંધકારનો લાલ લઈ એણે પોતાને બદલે એનાજ જેવી બીજી સ્ત્રીને અડાવી દીધી છે. મને લાગે છે કે પેલી દાસી જેવી જણાતી સ્ત્રી એજ નકકી તિથ્યરક્ષિતા હોવી જોઈએ. જો મારી ધારણા સત્ય હોય તો એને પણ મારે નકકી આજે ભોગવવી

જોઈએ. આવો વખત ફરી ફરીને હાથ આવશે નહીં. પણ એક વખત આની તપાસ કરી લેવી જોઈએ. ” એમ વિચારી એણે સત્યાસત્યની તપાસ કરવા માંડી.

પ્રકરણ ૨૪ મું.

પરિણામ.

“ હવે છોડોની ! ” પેલી સ્ત્રી ગુસ્સે થતી બોલી.

“ છોડું ! તું કોણ છે એ પ્રથમ મને કહે પછી ! ” સાધુ બોલ્યો.

સાધુની વાણી સાંભળીને પેલી સ્ત્રી ચમકી. “ અરરર ! સત્યાનાશ ! શિયલ વેચવા છતાંપણ ભેદ તો કુટી ગયો. ” છતાં ધીરજ ધરીને બોલી. “ તમે ગાંડા તો નથી થયાને મહારાજ ? તમે રાત દિવસ જેને ઝંખી રહ્યા છો તે હું ? મેં આજે તમારું હૈયું ઠાર્યું છે તેવું મારું પણ ઠારજો ? ”

“ શું તું તિષ્ઠરક્ષિતા છે કે ? ”

“ તમે નામ ન બોલો ? રાત અંધારી છતાં ભીંતને પણ કાન હોય છે. કોઈ સાંભળી જશે ? ”

“ ભલે સાંભળી જાય ? તું સત્ય કહે કે તું કોણ છે ? ”

તમે કહ્યું તે વળી બીજું કોણ હોય ? મારા સિવાય બીજાને તમારી મદન તૃષા શાંત કરવાની શી પડી હોય ? ”

તિષ્ઠરક્ષિતાનું નામ સાંભળીને પેલો એમની ચેષ્ટા જાનારો પુરૂષ ચમક્યો. એની રંગરંગમાં ક્રોધની જ્વાળા પ્રગટી. ક્રોધથી કંપતા એણે પોતાના અધર કરડ્યા. અનેક વિકારો એના શરીર ઉપર પસાર થતા ગયા. પણ અંધકાર હોવાથી કોઈ એ ભાવો દેખી શક્યું નહીં. વારંવાર તલવાર ઉપર હાથ જતો ને પાછો પડતો. એ સમજી ગયો કે પોતાની જ માનિતી તિષ્ઠરક્ષિતાનું આ કૃત્ય હતું. પુરૂષ તે બૌધ સાધુ નંદનઆચાર્ય હતો. આહા જેને પોતે પૂજ્ય ગુરૂ તરીકે માનતો. રાજ દરબારમાં એનું કેટલું સન્માન સાચવતો તે આવો વ્યભિચારી ? દૈવ ? દૈવ ? ને તે વળી મારાજ ઘરમાં મારી પટ્ટરાણી સાથે ! અનેક વિચારો કરનાર એ છુપાપોશાકમાં છુપાયેલો વીરપુરૂષ અશોકવર્ધન પોતે હતો. રાતના અંધાર પછેડો ઓઢી નગરચર્યા જોવા નિકળેલો, તેની અચાનક આ બન્ને સ્ત્રીઓ ઉપર દૃષ્ટિ પડતાં કુતુહલ જોવાની ખાતર એમની પાછળ પડેલો, હાલમાં શુભ રીતે આ પિશાચોની પશુક્રિડા જોતો ઉભો હતો.

બન્નેની રકજકમાં એને ખબર પડી કે તિષ્ઠરક્ષિતા આ સાધુડાની સાથે ખુટેલ હશે, પણ વળી જ્યાં સુધી સત્ય શું છે ? તિષ્ઠરક્ષિતા આ પોતે જ છે કે બીજી કોઈ ગોઠવાઈ ગઈ છે તે જાણવું જોઈએ. એમ ધારી એમની રકજક સાંભળતો શુપચુપ ઉભો રહ્યો.

“ શી પડી હોય ? લુચ્ચી ! ખોટું બોલે છે. હું જાણી ગયો છું કે તિષ્ઠરક્ષિતા તું નથી. બોલ સાચું બોલે છે કે

નહી ? ” ધીમે સાદે પણ જીરુસાથી બોલતો એ બલિષ્ઠ બૌદ્ધસાધુ એને મારવા લાગ્યો.

“ હાં ! હાં ! મને મારો માં ? હું સાચું જ કહું છું. મહારાજ ? ”

“ રાંડ ? હજી ખોટું બોલે છે; જ્યાંસુધી સાચું નહીં કહે ત્યાં લગી હું તને છોડું તેમ નથી, સમજી ? જાનથી મારી નાખીશ. તારો સ્વરજ કહી આપે છે કે તું તિપ્પરક્ષિતા નથી.”

“ એ તમારી ભ્રમણા છે ! મારો સ્વર જરા બદલાઈ ગયો છે તેથી તમને એમ લાગતું હશે. ”

“ આહા ? હજીય સાચું બોલતી નથી, બોલ ? બોલે છે કે ગળું દબાવી મારી નાખું ? હજી સમય છે સત્ય કહી દે ? તારી સાથે આવેલી પેલી કોણ છે અને તું કોણ છે ? ”

એમની આ રકઝકમાં પ્રચ્છન્નપણે ઉભેલા રાજાને મન પડતી હતી. એણે જોયું કે, “ અહીંને અહીં એ પિશાચોની પશુક્રિડાનું પાપ પ્રગટ થયું હતું. એને લાગ્યું કે કંઈક નવાનુની થશે. આ કલેશનું મૂળ સાડું તો નજ આવે ? પણ મારે બચાવવાને-કોઈને મદદ કરવાને વચમાં પડવું કે નહીં એજ માત્ર સ્વાલ હતો. ઠીક છે પરિણામ તો જોવાદે કે આવા કૃત્યોમાંથી વિધાતા શું પરિણામ ઉત્પન્ન કરવાને ધારે છે વાડ ? ” એમ વિચારી તેમનું તોફાન જોતો ઉભો.

“ તમારા સોગન ખાઈને કહું છું કે હું એજ છું. હાથ ફેરવો જરી એજ આ વદન ? એજ આ વસ્ત્રાભૂષણ ? એજ

આ રૂપરંગ ! તમે નશીબદાર તો પૂરા કે તમારી ઇચ્છા પૂર્ણ કરવાની મને કુબુદ્ધિ સુજી ? એક તો મેં તમને મારા પ્રાણ-વલ્લભ કર્યા છતાં ઉપરથી આ શિરપાવ ! વાહ ! ”

“ ઠીક છે. તું તિથ્વરક્ષિતાજ છે તો ચાલ બહાર, ચંદ્ર હવે ઉગ્યો હશે તેના પ્રકાશથી ખાતરી થઈ જશે. ” એમ બોલી એનું બાવડું પકડી બહાર ઘસડી.

પેલો ગુપ્ત પુરૂષ એમના પાપનું પરિણામ જોવા એમના માર્ગમાંથી ઝટ ખુણામાં ભરાઈ ગયો. એટલે આ બન્ને જણાં બહાર નિકળ્યાં. ચંદ્રના ઉજ્જ્વલમાં સાધુએ ધારી ધારીને એને જોઈ એટલે ખાતરી થઈ કે આ તિથ્વરક્ષિતા નથી. “ રંડા ? મને ઠગે છે ? ” એમ બોલતાં એક અડધોત લગાડી એને નીચે પટકી. પેલીએ ચીસ પાડી એટલામાં ત્યાં છુપાયેલી દાસી જેવી જણાતી સ્ત્રી સઘળું સમજી ગઈ. તરતજ એ બહાર નીકળી આગળ ઘસી આવી. “ અરે ? અરે ? મહારાજ ! આ શું કરો છો ? મારી શેઠાણીને શામાટે હેરાન કરો છો ? ”

સાધુ પેલી સામાન્ય સ્ત્રીનો અવાજ સાંભળી એના તરફ ફર્યો. “ શું આ તારી શેઠાણી છે ત્યારે તું કોણ છે ? ” નંદને એને ચંદ્રના પ્રકાશમાં ધારી ધારીને જોઈ.

“ અમે તો દાસી માણસ ? તમે : આવી રીતે અમારી શેઠાણીને હેરાન કરશો તો ફરી આવશે નહીં સમજ્યા ? ” પેલી દાસી કરડાકીથી બોલી.

“ તું દાસી છે ? ભલે દાસી હો ? આવ મારી પાસે ? ”

મારા દિલની આગ બુઝવ ? ” નંદન પેલી સ્ત્રીને છોડી દાસી જેવી જણાતી સ્ત્રીની પાસે આવ્યો.

“ હું હું ? એટલેજ ? તમે આવા મોટા માણસ થઈ અમારા જેવી નીચ દાસી ઉપર નજર બગાડો છો ? જરા શરમાવ ? ”

“ એથી શું ! પુરૂષ તો ગમે તે સ્ત્રીને ભોગવી શકે ? પછી ભલે તે રાજાની રાણી હોય કે એક ગરીબ ભિખારણ ? ”

“ જો માફ દાસીનું તમારે કામ હતું તો પછી રાણી-જીને શા માટે બ્રહ્મ કર્યા, ! તમારે દાસીનું કામ હોય તો કાલે દાસી આવશે પછી કાંઈ ! ”

“ કાલે નહી પણ આજેજ ? સમજી ? મારે તો તારુંજ કામ છે બીજીનું નહીં ? ”

“ ઠીક તો ભલે પણ અત્યારે તો તે નહીજ બને, સમય અધિક થઈ ગયો છે. ઘરે મહારાણીની બધાં રાહ જોતાં હશે. માટે અત્યારે તો અમે જઈશું. ચાલો મહારાણીજી ? ” જેમ બને તેમ દાસી જેવી જણાતી આ સ્ત્રી અહીંથી હવે છટકવા માગતી હતી.

“ જાય છે તે ક્યાં જહનમમાં ? ભલામથી કહું છું છતાં સમજતી નથી. મારી મરજી સાચવ્યા વગર તારાથી એક ડગલું પણ આગળ નહી ભરી શકાય સમજી ? ”

“ હવે મરની મુવા ? મને સતાવીને તું સાર નહી કાઢે ? દાસી છું તેથી સહન કરું છું નહીતર તો તારાં બાવડાં પણ

પીપી નાખું સમજ્યો ? ચાલો બાઈજી ? ઉઠો ઝટ ! ” એ સ્ત્રીએ પોતાનું પોત ધીરે ધીરે પ્રકાશવા માંડ્યું. નીચે પડેલી સ્ત્રીએ ઉભા થઈ પોતાનાં વસ્ત્રાભૂષણ ખંખેરી આગળ ચાલવા માંડ્યું.

“એમ છે ! મારા પંજામાંથી તું છટકી જવા માગે છે ! એા દાસી ? શું તું દાસી છે. લુચ્ચી ? ”

“ દાસી નહી તો કેાણ વળી ? તેથી તો તારાં કડવાં વેણુ સાંભળી રહી છું. ”

“ મેં તને એાળખી છે તુંજ તિપ્પરક્ષિતા છે. છતાં આ દાસીને તારાં કપડાં આભૂષણ પહેરાવી એને તિપ્પરક્ષિતા બનાવી છે. ને તું દાસી બની છે. સમજી ! હવે તું મારા હાથ-માંથી છટકવા પ્રયત્ન ન કરીશ. મારી મરજીને આધીન થા ? ” નંદન વાતનું સ્પષ્ટીકરણ કરતો આગળ ફરી વળ્યો ને બન્નેને અટકાવ્યાં.

તિપ્પરક્ષિતાએ જાણ્યું કે ભેદ બધો કુટી ગયો હતો. છતાં જીવને લોગે શિયલ સાચવવું એ એનો દૃઢ નિશ્ચય હતો. એને લાગ્યું કે “ હવે સહેજે આ પાપમાંથી મુક્ત થવાય એમતો નથી. કરેલા પાપોનું પ્રાયશ્ચિત કરવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે. કાલે સવારે આ હકીકત મહારાજના જાણવામાં આવશે. વર્ષોનાં દબાયેલાં જૂનાં પડ તાજાં થશે. ખેર ! જે બને તે ખર્ચ પણ એક પાપ તો-કર્યું. ‘શિયલનો ભંગ કરી બીજું પાપ તો અવશ્ય નહીજ કરું ! ”

“ કેમ શું વિચારમાં પડી ગઈ. રાણીજી ? ચાલ ! ફરીને આપણે આ મંદિરમાં જઈએ ! પછી ખુશીથી તું તારે ઘેર જા ! ” વિષયનો લાલચુ નંદન બોલ્યો.

“ જા મુવા ! આ તિષ્ઠરક્ષિતાએ તારા માટે આટલી સગવડ સાચવી છતાં એનો આ બદલો ! તો સમજ કે તિષ્ઠરક્ષિતાનું જીવન તો મહારાજ અશોકને માટે છે. ”

“ અશોકને માટે છે. ઠીક છે જોગી છું કે અશોકને માટે છે કે આ તિષ્ઠરક્ષિતા અત્યારે મારે માટે છે. ” એમ બોલતો નંદન એની ઉપર ધસ્યો.

પોતાની ઉપર ધસી આવતો જોઈ કમરમાંથી તરતજ છુપાવેલું ખંજર ખેંચી કાઢી હવામાં ફરકાવતી તિષ્ઠરક્ષિતા ગાજી ઉઠી. “ ખબરદાર ? નર પિશાચ ! ”

પાણીદાર ખંજર ચંદ્રની ચાંદનીમાં ચમકતું જોઈ નંદન એકદમ પાછો હઠ્યો. ગુસ્સાથી ફફડતો ક્રોધથી કંપવા લાગ્યો. “ ખંજરથી ડરાવે છે ? ” તે બોલ્યો.

“ મુવા જલ્દીમ ! ક્ષત્રીયાણીઓના હાથનો સ્વાદ તેં આખ્યો નથી. તિષ્ઠરક્ષિતાના શિયલ સામે આંખ કરવાની પણ કેની તાકાત છે નરપિશાચ ? ”

“ મારી ! તિષ્ઠરક્ષિતા મારી ? સાચવી રાખજે તું તારું શિયલ ? ” એમ કહેતો તે એકદમ કુદ્યો અને તિષ્ઠરક્ષિતાનું કાંડુ પકડી લીધું. બીજે હાથે ખંજર ખેંચવા માંડ્યું. તિષ્ઠરક્ષિતાએ પણ બળથી પોતાનો હાથ છોડાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો. ખંનેની

હાંશાતોંશી વધી ગઈ. તિપ્પરક્ષિતાએ બળપૂર્વક એક મુઠી એના મોં ઉપર મારી. નંદને એક ધક્કો મારી એને નીચે નાખી દીધી. ને ખંજર એના હાથમાંથી ફર ફેંકી દીધું. એને નીચે પટકી જેવો એને હેરાન કરવા જાય છે. એટલામાં પેલી સ્ત્રીએ જોરથી એની છાતીમાં એવી તો લાત મારી કે તે ફર પડ્યો, સમય કટાકટીનો હતો જેથી તરતજ સાવધ થઈ પેલી બીજી સ્ત્રી તરફ ધસ્યો એને પટકીને એની ઉપર ચઢી ખેંઠો ત્યાં તો તિપ્પરક્ષિતા સફાળી ઉઠી પેલું ખંજર ઉઠાવી. એકદમ એ નરપિશાચ ઉપર ધસી ગઈ. પેડુમાં એવી તો બળપૂર્વક લાત મારી કે તે નીચે પટકાયો. એના ક્રોધનો પાર નહોતો. સાક્ષાત્ ચંડિકા સમાન હાથમાં ખંજરથી શોભતી તે ભયંકર સ્ત્રી ગુસ્સામાં તે શું કરતી હતી એનું ભાન એ ભૂલી ગઈ હતી. “હુષ્ટ રાક્ષસ! હવે તારો કાળ આવ્યો છે એમ સમજ?” ક્રોધથી બોલતી રૂદ્ર મુર્તિને ધારણ કરનારી તિપ્પરક્ષિતાએ પેલો નંદન જેવો ઉઠીને એના ઉપર ધસી જાય છે ત્યાં તો એકદમ એની ઉપર ધસી જઈ એના પેટમાં પેલું તીક્ષ્ણ ધારવાળું વાંકડીયું ખંજર પધરાવી દીધું. ને આંતરડાં બહાર ખેંચી કાઢ્યાં. ઘા એવો સખ્ત હતો કે નંદન અદ્ય સમયમાંજ તરફડતો શરીર છોડીને વિદાય થઈ ગયો. થોડી વારે તિપ્પરક્ષિતાનો ક્રોધ શાંત થયો. એટલે બન્ને સ્ત્રીઓ જેમ આવી હતી તેમ એ શબને જંગલી પશુ પંખીના શિકારને માટે રખડતું મુકી ત્યાંથી પોતાને ઠેકાણે જવા અદૃશ્ય થઈ ગઈ. પેલો ગુપ્ત પુરૂષ સમ્રાટ અશોક પણ અનેક પ્રકારના સંકટપ કરતો એમની પછવાડે

ચાલ્યો ગયો. “ આહા ? સાડું થયું કે મારે પ્રત્યક્ષ ન થવું પડ્યું. તિબ્થરક્ષિતાએ પોતાની આખર સાચવી છે, પણ આટલું બધું કરવાનું એને કારણ શું ? ”

પ્રકરણ ૨૫ મું.

પશ્ચાત્તાપ.

બીજે દિવસે પ્રભાતના તિબ્થરક્ષિતા વહેલી ઉઠી તો ખરી, પણ એને આજે બેચેની વધારે હતી. પ્રતિક્ષણે પોતાની ગુપ્ત વાત કુટવાનો ભય રહ્યા કરતો હતો. એ ઐઘ્રસાધુના ગુમ થઈ જવાની ખબર પડી કે તરતજ શોધ ખોળ થવાની; અને એને અંતે જો મડદું હાથ લાગ્યું તો એના ખુનની તપાસ રાજ્ય માર્ફતે અવશ્ય થશે. અરરર ? ત્યારે શું પરિણામ આવશે, એનો વિચાર કરતાં એનું હૈયું ધડકતું હતું. એને દાસી ઉપર શંકા આવી રહેને મહારાજ આગળ મારો બધો ભરમ ફેાડી નાખે ! ફક્ત આ દાસી મારો ભરમ જાણે છે જેથી પ્રગટ થવાનો ભય રહે છે, તો એ ભેદ હમેશને માટે અદ્રશ્ય રહે એ સાડું આ દાસીને અહીંયાંથી મોતની મુસાફરીએ મોકલી હોય તો ઠીક ? એક ગયો તો બીજાને પણ રવાને કરી દેવી. એમાંજ ઇજ્જતની સલામતી છે. માટે એ કામ હમણાંને હમણાંજ કરી નાખવું જોઈએ, નહીંતર આજેજ પોગળ કુટી જવાનું છે.” એમ વિચારતી તે એકફમ સાવધ થઈ ગઈ. એની આંખ

બીજું ખુન કરવાને ચમકી રહી. કોધથી શરીર કંપવા લાગ્યું તરતજ ખંજર લઈને દાસી સુતી હતી ત્યાં આવી. આસ્તેથી જોયું તો દાસી રાત્રીના પરિશ્રમથી થાકેલી હોવાથી ઘોર નિંદ્રામાં હતી. હજી સૂર્યોદય થવાને પણ થોડી વાર હતી. જેથી બધે શાંતિ હતી, આસ્તેથી દ્વાર ખંધ કરી એની પાસે આવી પોતાનું ખંજર તૈયાર કર્યું, પોતે શું કરે છે એનું પણ એને ભાન નહોતું, એણે તરતજ જીસ્સામાં ને જીસ્સામાં ખંજર એના ઉદરમાં એવા તો બળપૂર્વક ઘુસાડી દીધું કે એક શબ્દ પણ એ દાસી નતો બોલી શકી નતો ચીસ પાડી શકી ? નિંદ્રામાં ને નિંદ્રામાં જ એ આ લોકમાંથી વિદાય થઈ ગઈ. એને એમને એમ છોડી તે પોતાનું ખંજર ઉચકી સાફ કરી ત્યાંથી જેવી પાછી ફરે છે ત્યાં તો આશ્ચર્ય ? બારણામાં એક પ્રચંડકાય પુરૂષ એનું પાપ-કૃત્ય જોતો ઉભો હતો. એને જોઈને એ હેબતાઈ ગઈ. એના પગ થંભાઈ ગયા. શરીર પરસેવાથી તરબોળ થયું. આખે અંધારાં આવવા લાગ્યાં. પૃથ્વી જાણે ફરતી હોય એમ દેખાયું. એને થયું કે જો જમીન માર્ગ આપે તો એના ભૂગર્ભમાં આ માણસથી બચવાને છુપાઈ જઈ ! જે ભયની ખાતર એણે આ ખુનનું પાપ કર્યું હતું તે ભય એણે સામે ઉભેલો જોયો. શું કરવું એ એને કાંઈ સૂઝયું નહીં.

બારણામાં ઉભેલો એ મહાન પુરૂષ ભારત સમ્રાટ અશોક હતો. રાત્રીના બૌદ્ધમંદિર આગળનું દુષ્કૃત્ય એણે નજરે નિહાળ્યું હતું. પાછળથી એ પણ રાજગઢમાં આવી પ-

હોંચેલો, પરન્તુ જે ભૂલ એ સ્ત્રીઓએ કરી હતી તે ભૂલ એણે તરતજ સુધારી લીધી. પોતે તરતજ એક પોતાના ભવિષ્ય માણસને જગાડી એણે એ મંદિરની નિશાની આપી શયની વ્યવસ્થા કરવા અને કાંઈપણ નામ નિશાની ન રહે એ રીતે સાફ કરવા એને મોકલી દીધો હતો. તેમજ એ વાર્તા ગુપ્ત રાખવાને પણ એને સમજાવવામાં આવ્યું હતું. તે પછી એ સુતો પણ એટલા બધા વિચારમાં ચઢ્યો કે નિદ્રાએ એને પોતાના પાશમાં લીધો નહી. હજી સવાર થવાને થોડીવાર હતી એટલામાં તિથ્યરક્ષિતા પાસે ખુલાસો કરવાને એ અધિરો થયેલો તરતજ ત્યાં આવ્યો. તિથ્યા પોતાના શયનગૃહમાં ન હોવાથી રાજાને કૌતુક થયું. કોઈને પૂછ્યા વગર પ્રથમ એ ગુપ્ત તપાસ કરવા લાગ્યો. પેલી સાથે રહેલી દાસીને પણ એ જાણતો હોવાથી એના સુવાના ઓરડામાં આવ્યો. કે જેથી એમની ખાનગી વાતો સાંભળવાનું બની શકે ? પરન્તુ અહીયાં તો અણુધારીજ ઘટના બની ગઈ. તે ઘટના નિહાળતો આસ્તેથી દ્વાર ખોલી ત્યાં ઉભો રહ્યો. દ્વાર તરફ તિથ્યાની પીઠ હોવાથી સમ્રાટનું આગમન તે જાણી શકી નહી. પણ પોતાનું કાર્ય પૂર્ણ થતાંજ એની નજર ત્યાં પડી કે તરતજ મહારાજને જોતાં ચીસ પાડતી બેલાન બની મુર્ચ્છિત થઈ ગઈ.

એની ચીસ સાંભળીને આનુંઆનુંથી દાસીઓ દોડી આવી. પણ ઉમરામાં મહારાજને ઉભેલા જોઈ બહાર અટકી ગઈ. મહારાજના હુકમથી દાસીઓએ એને એના શયનગૃહમાં લઈ જઈને પલંગ ઉપર સુવાડી, પેલું ખંજર મહારાજે લઈ

હીધું. દાસીઓને ખરાખર એની તપાસ રાખવાનું કહીને ચાલ્યા ગયા. દાસીના શબનીપણુ તરતજ વ્યવસ્થા કરાવી નાખવાનું ભૂલ્યા નહોતા.

ન્યારે મુરઘાંમાંથી તિપ્પરક્ષિતા જાગી. ત્યારે તે પોતાના શયનગૃહમાં પલંગ ઉપર પડી હતી. અનેક પ્રકારના સંકલ્પો એના મનમાં થવા લાગ્યા. એની આજુબાજુ દાસીઓ એની સારવારમાં બેઠી હતી તે એણીયે જોઈ. એને બધું નવું નવું જણાયું. પોતાનું ખંજર આમતેમ તપાસવા લાગી, પણ ક્યાંય દેખાયું નહી. દાસીને પૂછતાં ખબર પડી કે એ તો મહારાજ લઈ ગયા છે. “ અરરર ! મહારાજ પુછશે તો હું શું જવાબ આપીશ. કરવા ગઈ સીધું ને બધું અવળું પડી ગયું. ” દિવસ ઘણો ચડી ગયો હતો છતાં એને ઉઠવાનું મન નહોતું થતું. “ એણે ધાર્યું કે સર્વેથી સહેલો ઉપાય માત્ર એક છે કે ” જે રસ્તે બોધ સાધુ ગયો. જે રસ્તે દાસી ગઈ ત્યાં પોતાને પણ જવું તે સિવાય બીજો કોઈ રસ્તો નથી. જો હું નહીં મરીશ તો મહારાજ મારશે. અરરર ? મેં ઘણુંજ અધમ કૃત્ય કર્યું. ખરાબ કૃત્ય કરનારના આખરે જે હાલ હવાલ થાય છે તેવી આજે મારી સ્થિતિ થઈ. એક પાપ કર્યું એટલે એને છુપાવવા બીજું પાપ જીવને કરવું પડે છે, ઉત્તરોત્તર પાપમાં ને પાપમાં ડુબી જઈ દુર્ગતિમાં અનંતોકાલ પાપનાં ફલ લોગવવાને ચાલ્યો જાય છે. તો મારે હવે કરેલાં પાપોનું પ્રાયશ્ચિત્ત અવશ્ય કરવું જોઈએ. ! મનમાં એ પ્રમાણે નિશ્ચય કરીને એણે સર્વે દાસીઓને રજા આપી ને જણાવ્યું કે “ મને આરામની જરૂર

છે હવે મને સારું છે માટે મારી ચિંતા કરશો નહી, પણ તમે જાઓ તો નિરાંતે નિંદ્રા લઉં ? ”

“ આપને છોડીને બહાર જવાનો કે તમને બહાર જવા દેવાનો મહારાજનો હુકમ નથી, છતાં અમે બહાર દરવાજા પાસે બેઠાં છીએ આપ સુખેથી શયન કરો ! ” દાસીઓ એમ કહીને બહાર બેઠી. એક દાસી મહારાજને એના સમાચાર આપવાને દોડી. આ તરફ તિપ્પાએ બારણું બંધ કરી દીધું.

થોડીવારમાં મહારાજ આવી પહોંચ્યા. આહા ! એક દિવસમાં એક સામટા કેટલા બનાવો બની ગયા; પણ એનું રહસ્ય એના જાણવામાં નહી આવવાથી મહારાજનું મન ખિન્ન થયું હતું. એને બૌદ્ધમત ઉપર તિરસ્કાર ઉત્પન્ન થયો હતો. જે ધર્મને માટે પોતે અથાગ ભક્તિભાવ રાખતો હતો. એના સ્થંભ સમાન નંદનઆચાર્યને ગણતો હતો એનું આવું દુશ્વરિત જોઈ એ ધર્મમાંથી એની શ્રદ્ધા ઉઠી ગઈ હતી, એના ચિત્તની સ્થિતિ અત્યારે ડામાડોળ બની હતી. તે જાણ્યો પણ બારણું બંધ હોવાથી એણે ધકકો માર્યો. પણ તે અંદરથી બંધ હતું. દાસીઓએ ઘણા ઘણા સાદ કર્યા પણ અંદરથી જવાબ મડ્યો નહી, જેથી એકદમ અશોકે દ્વારનું ચણીયાડું ઉતારી ઉઘાડી નાખ્યું તો તિપ્પાએ આપઘાતની કોશિષ કરી હતી. ગળે ફાંસો ઘાલી એ અધર લટકી રહી હતી, સમ્રાટે તરતજ એ બંધન છેદી નાખવાથી તિપ્પા નીચે પટકાઈ. તરતનો જ ફાંસો હોવાથી તિપ્પા પુરી સાવધાન હતી.

નીચે પટકાયેલી એ પોતાની એ આંખો ફાટી મહારાજ સામે જોઈ રહી, મહારાજની સંજ્ઞાથી દાસીઓ બહાર જતી રહી.

“ કહે ? આ દાસીનું શા માટે તેં ખુન કર્યું ? પેલો ઔઘસાધુ નંદન રાત્રીના ગુમ થઈ ગયો છે એ સંબંધમાં તું કંઈ જાણે છે; ને ક્યા દુઃખે તું આપઘાત કરતી હુતી ? મારા મનની શંકાનું સમાધાન કરી પછી તારે મરવું હોય તો ખુશીથી મરજે. ” સમ્રાટે કહ્યું.

એણે જાણ્યું કે હવે જે હકીકત બની ગઈ છે તે સત્ય કહી દેવામાં જ સાર હતો. પરિણામ ગમે તે આવે પણ જે હું જુહું કહીશ તો મહારાજના મનનું સમાધાન થશે નહીં. વર્ષો ઉપર બની ગયેલી ઘટનાનો આજે પડદો ઉઘડવાનો હતો એમ એને નિશ્ચય લાગ્યું. “ મહારાજ ? એ દુષ્ટ નંદન મારા ખંજરનો લોગ થયો. ” એમ કહીને રાતની વાત એણે મહારાજને કહી સંભળાવી.

“ ઠીક તો પછી દાસીને તેં શામાટે મારી ? ” રાજાએ ફરીને પૂછ્યું.

“ તમારા ભયથી ? કદાચ એ દાસી તમારી આગળ મારો ભર્મ ફેાડી નાખે માટે એ પહેલાં જ મેં એને અહીંયાંથી રવાને કરી દીધી. છતાં આખરે પાપનો ઘડો તો કુટી જ ગયો. ”

“ ઠીક એ ઔઘ સાધુની સાથે તારે પ્રપંચ ખેલવાનું કાંઈ કારણ ? ”

“ કારણ કે મારા પાપકાર્યમાં પ્રથમથી એ ભાગીદાર હતો. ”

“ પ્રથમથી એટલે ક્યારથી ? કયા પાપમાં એ ભાગીદાર હતો ? ”

“ કુણ્ડાલની આંખો ફેડાવવામાં ? ”

શું કુણ્ડાલની આંખો તારા કાવતરાથી ફેડવામાં આવી છે ? તે કેવી રીતે ? ”

એના જવાબમાં ઠંડે કલેજે તિષ્ઠ્યરક્ષિતાએ પોતે કાગલમાં ખિંદુ કરીને કેવી ચાલાકી ચલાવી હતી તે બધું એણે કહી સંભળાવ્યું. રાજા ક્રોધથી રાતોપીળો થઈ ગયો. “ અહા ! જગતમાં સાવકીમાતા ઝેરી નાગણુ કહી છે તે સત્ય છે અને તે તેં સાબીત કરી બતાવ્યું. ” એમ કહી ગુસ્સાથી તેણે એક લાત લગાવી.

“ એ અધમ ઓરત ? મને હથીયાર બનાવી તેં મારા એ લાડકવાયાની આંખો ખોવરાવી એનું તાજ હજમ કરી જવા ધાર્યું. પણ કુદરતને ત્યાં ઇન્સાફ છે. પાપ કરનારા જગતમાં કોણુ ફાવ્યા છે. તારી સગી આંખે જો ? તારો એ મનોરથ બધો આજે કેવો વ્યર્થ થયો છે. રાજ્યનો માલિક તો હવે કુણ્ડાલનો પુત્ર સંપ્રતિ થયો છે. ”

“ મેં મારાથી બનતું કર્યું છે ફલતો દૈવાધિન છે. ”

“ ખચીત, પાપિણી ? તેં તારાથી બનતું કર્યું છે અને હજીપણુ જીવીશ તો બનતું કરીશ. આ જગતમાં હવે તારી

જરૂર નથી. રખેને વળી ક્યાંય ખીજી તોફાન જગાવે માટે મરવાને ઝટ તૈયાર થા ? પાપનું પ્રાયશ્ચિત કરવાને સાવધાન થા ? ”

એમ કહી સમ્રાટ જેવો તલવારનો ધા કરવા જાય છે કે પાછળ કુણાલ અને શરતકુમારી હાં ! હાં ! કરતાં અંદર ધસી આવ્યાં. “ પિતાજી ! શાંત થાઓ ! શાંત થાઓ ! ”

કુણાલની જૂમ સાંભળી રાજા ચમક્યો. એણે પાછું ફરીને જોયું. “ દિકરા ? મને અટકાવ નહી. તારી આંખો ફેડાવનાર આ દુષ્ટા અધમ રંડા હતી. એનું ફલ આજે હું એને ધરાબર આપીશ. ”

“ પિતાજી ? માફ કરો ! આપની શૂરવીર તલવાર સ્ત્રી-રક્તનું પાન તો નજ કરે ? આપ સમા શૂરવીરો કયા જીવનની ખાતર સ્ત્રી હત્યા કરે ? ” કુણાલના શબ્દોથી રાજાની તલવાર અટકી ગઈ.

અંધ કુણાલને જોઈ તિથ્યરક્ષિતાને પશ્ચાતાપમાં વધારો થયો. એણે ઉભાં થઈ કુણાલ પાસે આવી. “ દિકરા ? મને ક્ષમા કર ? મેં તારો મોટો અપરાધ કર્યો છે ! મારાજ પાપે તું તારી આંખો ગુમાવી બેઠો છે. એનું પ્રાયશ્ચિત મને કરવા દે ? તું તારા પિતાને રોક નહી. એમને એમની ફરજ બજાવવા દે ? મને માફ ફેડી લેવા દે ! મારી છેલ્લી પ્રાર્થના સ્વીકારી તું મારો ગંભીર ગુન્હો માફ કર ? ”

તિથ્યરક્ષિતાની આજીજીથી કુણાલ બોલ્યો “ માતાજી ! મનનાર બની ગયું છે. હવે તમે મરશો એથી કાંઈ મારી આંખો નવી આવશે નહી. પ્રભુ તમને સદ્બુદ્ધિ આપે અને પા-

છલી અવસ્થામાં પાપનું પ્રાયશ્ચિત કરતાં ધર્મસાધન કરો કે
જેથી કરેલા હુકમોનો ક્ષય થાય ? ”

“ કરેલાં પાપ ને ત્યાગી, પ્રભુજી ! આજ માગું છું.
બ્રમણા મોહની ભાગી, ચરણમાં સ્થાન માગું છું;
બની પાપી ખુની હું તો, હવે એ નિંદ ત્યાગું છું,
ક્ષમા એ પાપની પ્યારા, પડીને પાપ માગું છું. ”

તિષ્ઠરક્ષિતા સજ્જન નયને પ્રભુની ક્ષમા યાચવા લાગી.

“ જો ! એ મોતની મેમાન ? જો ! તારા તરફ એને
કેવો સહભાવ છે. એની સારી બુદ્ધિનું ફલ પણ એને મર્યું
છે. જગતમાં સારા ખોટા કૃત્યનું ફલ અહીંને અહીંજ મળે છે.
સત્યનો જમાનો હજી વહી ગયો નથી. જા આટલો ગુન્હો તારો
માફ કરું છું. તારાં કરેલાં કૃત્યોનાં ફલ તુંજ ભોગવ. ” એમ
કહી સમ્રાટે તલવાર મ્યાન કરી અને પોતે ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

પ્રભાતના સમયમાંજ આ ધર્માચકડીની સુનંદાને ખબર
પડવાથી એ કુણાલ, શરતકુમારી વગેરેને લઈને તિષ્ઠરક્ષિતાના
મહેલમાં આવી પહોંચી હતી. ને આણીને સમયે કુણાલે તિષ્ઠ-
રક્ષિતાનું રાજની તલવારથી કેવી રીતે રક્ષણ કર્યું તે
આપણે જોયું.

મહારાજ અશોકના ગયા પછી સુનંદા શરતકુમારી કુણાલ
વગેરે પોતાની અપર માતાને ખમાવી પોતાનાં મહેલમાં આ-
વ્યાં. તિષ્ઠરક્ષિતા પણ રાજ તરફથી માણી મળવાથી નિશ્ચિંત
થઈ હતી. એક રીતે એઠુંબધી વાત પેટમાંથી નિકળી જવાથી
એના હૃદયનો ખોળો હલકો થયો હતો. ત્યાર પછી ફરીને

એવી ભૂલો ન થાય એ માટે એણે પણ લીધું ને ભક્તિવદે
પતિનું મન મનાવી કુણાલ ઉપર પોતાના સગા પુત્ર કરતાં
અધિક સ્નેહ રાખવા લાગી.

પ્રકરણ ૨૬ મું.

બાળતેજ.

સમયના વહેવાની સાથે ભવિષ્યના પડદા વર્તમાન
કાળમાં ઘસડાઈ આવતાં કંઈ કંઈ ઘટનાઓ પૃથ્વી ઉપર બની
જાય છે. વચમાં સુખે સમાધે કેટલાંય વર્ષો પસાર થઈ ગયાં. જે
આજકાલ નવીન કહેવાતી વાતો પણ જુની થઈ ગઈ. જેમ
જેમ કાલ જતો ગયો, તેમ તેમ સંપ્રતિ વચમાં વધવા લાગ્યે!
બાલ્યપણમાં એ સર્વેને લાડકો હતો. તેમજ એની તેજસ્વીતા,
એ પરાક્રમ, બચપણમાંથીજ પ્રગટ થવાનાં ચિન્હ જણાતાં
હતાં. મંત્રીઓની સાથે મહારાજ અશોક બાનગી વાતો
કરતા હોય તે સમયે પણ એ બાળક ત્યાં દાખલ થઈ અશોકના
ખોળામાં બેસી જતો અને મંત્રીઓને હુકમ કરતો “ ઉભા
થાઓ ? મહારાજ પધારે ત્યારે તમારે ઉભા થઈ માન આપવું
જોઈએ ? હું તમારો મહારાજ છું. ” એની બાળ ભાષામય
વિનોદ વાણીથી બધા હસી પડતા.

કોઈ કોઈ સમયે રાજકાજની વાતો સાંભળતાં ન્યારે
સંપ્રતિ, દાદાનું ‘સાર્વભૌમરાજ્ય’ છે એમ સાંભળતો ત્યારે એને

બહુ દુઃખ થતું. અને એકદમ ઉદાસ થઈ જતો. જાણે ચીડાતો હોય એમ જણાતું. જ્યારે એનું કારણ એને પૂછવામાં આવતું કે—“ રાજકુમાર ! આવા મોટા રાજ્યના તમે વારસ છતાં ઉદાસ કેમ જણાઓ છો ? ”

ત્યારે સંપ્રતિ દાદાજીને કહેતો કે “ દાદાજી ? તમે બધું જીતીને બેસી ગયા, મારે માટે કાંઈયે જીતવાનું ન રહેવા દીધું ? ” એનાં આવાં બાળ વાક્યોથી રાજા અને મંત્રીઓ બધા મનમાં ખુશી થતા.

બાહ્યાવસ્થાનાં વિવિધ તોફાન કરતાં સંપ્રતિ પોતાનો કાલ વ્યતીત કરતો હતો. તિબ્થરક્ષિતા પણ હવે ડાહી થઈ ગઈ હતી. ઘરડે ઘડપણ એ પણ પાપનું પ્રાયશ્ચિત કરતાં પોતાનો સમય વ્યતીત કરતી હતી. મહેંદ્રરાજ થાય કે સંપ્રતિ, એ બધું એને મન હવે સરખું હતું. જે સંપ્રતિ માટે એણે મોટું તોફાન એક દિવસ જગાવ્યું હતું. આજે એમાં પરિવર્તન થઈ ગયું હતું. આજે તો સંપ્રતિ જ એની આશાનું સ્થાન હતો. એને જોઈને તે પોતાની આંખો ઠારતી હતી.

ચંદાના પ્રયત્નથી સુનંદાએ કુણાલના અંધત્વનું મૂળ કારણ શોધી કાઢ્યું હતું. અને એ કારણથી હમેશાં એને પોતાને દુઃખ થતું હતું. આજે એણે ઘરડે ઘડપણ પાછી સુખની ઘડી જોઈ હતી. જે કે કુણાલ તો રાજ્યબ્રષ્ઠ થયો હતો છતાં કુણાલના પુત્ર સંપ્રતિ ને રાજ્ય મળેલું જોઈ એની છાતી હર્ષથી ગજગજ ઉછળતી હતી. જે આશા ઉપર મદાર બાંધીને તે દિવસો વ્યતીત કરતી હતી તે બધું એને કૃતકૃત્ય

થઈ આજે સફલ થયું હતું. તે સંપ્રતિની બહુજ સંભાળથી
 કાળજી રાખતી. જો કે તિષ્ઠરક્ષિતા સુધરી ગઈ હતી; છતાં
 એના ઉપર સુનંદાને વિશ્વાસ નહોતો. કેમકે મનુષ્યમાં રહેલો
 ઝેરી સ્વભાવ ભલે શાંત હોય. છતાં નિમિત્ત પામીને તે પાછો
 સત્તેજ થાય છે. જેથી સંપ્રતિને ક્ષણભર પણ રેઢો મુક્તી નહી.
 શરતકુમારી સુનંદા કે ચંદા ગમે તેમાંથી એક તો અવશ્ય
 એની સાથે હોયજ ! અથવા તો એના દાદા પાસે હોય ત્યારે
 પણ ચંદા કે ગમે તે એની સાથે હોય. દાદાને પણ સાવકી-
 માતાના ભયની કાળજી વધારે રહેતી જેથી મહારાજે પણ
 એની દેખરેખ માટે બરાબર વ્યવસ્થા કરી હતી. એવી
 સ્થિતિમાં કેટલાંય વર્ષો પાણીના પ્રવાહની માફક વહી ગયાં.
 એમાં એક ઘટના એ પણ બનેલી કે ચુસ્ત બૌદ્ધોપાસક અશોકે
 નંદન જેવા ધર્મસ્થંભ પુરૂષનું આવું દુષ્કૃત બાણ્યું. તેમજ
 કેટલાક બીજા એવા કારણથી એ ધર્મ ઉપરથી એની શ્રદ્ધા ઉઠી
 ગઈ. તે પછી એ રાજા આર્યસુહસ્તિ સ્વામીના સમાગમમાં
 આવ્યો ને એને જૈન ધર્મમાં રસ પડવા માંડ્યો. પોતાના
 જૈન ધર્મના સ્મરણ માટે એણે ગાંધારમાં એક શિલાલેખ
 કોતરાવ્યો. એમાં અગાઉ અહીં પાર્શ્વનાથ તીર્થંકર બોધિ
 સત્ય થયેલા છે. એમ જણાવ્યું છે. તેમજ તક્ષશિલામાં પણ
 અશોકે એક શિલાલેખ કોતરાવ્યો તેમાં શ્રી પાર્શ્વનાથનું
 નામ આવે છે. એવી રીતે જૈનતત્વના અભ્યાસમાં એનાં
 હાડમાંસ રંગાઈ ગયાં. પોતાનો કાલ અશોક સુખમાં ને
 શાંતિમાં નિર્ગમન કરતો હતો.

પ્રજ્ઞાચારિણી ચંદા પણ પોતાને યોગ્ય પતિને પ્રાપ્ત કરી સુખમાં દિવસો વ્યતીત કરતી હતી. વર્ષોના વહેવા સાથે સંપ્રતિ હવે નવીન તારુણ્યમાં આવ્યો—મહારાજ અશોકે એને મોટા મોટા રાજાઓની કન્યાઓ સાથે પાણિગ્રહણ કરાવ્યું.

સંપ્રતિ કુમાર મટીને હવે સમ્રાટ સંપ્રતિ થયો. એણે રાજ્યકારોબાર ઉપાડી લીધો. રાજ્યની વ્યવસ્થા કરી પોતે પોતાના સકલ સૈન્ય સાથે એ નવીન યૌવનમાં પ્રવેશ કરતો સંપ્રતિ દિગ્વિજય કરવા નિકળ્યો. તે કોશલ દેશમાં ગયો ત્યાંના રાજાનું ભેટણું સ્વીકારતો કાશી દેશમાં ગયો, ત્યાંથી વિદેહ દેશની ભથિલા નગરીના રાજાનું ભેટણું સ્વીકારતો મદ્ર દેશમાં આવ્યો. પછી માળવા તરફ ફર્યો. ત્યાંથી ગુજરાત સૌરાષ્ટ્ર, સિંધ વગેરેમાં આણુ વર્તીવતો નાના મોટા રાજાઓનાં આમંત્રણ ને ભેટ સ્વીકારતો સપ્તસિંધવ (પંજાબ—પાંચાગ) તરફ વળ્યો.

સ્વર્ગસમા કાશ્મિર દેશનો અનુભવ કરતાં તે ઠેઠ હિમાલયની તળેટી સુધી પહોંચી ગયો. આ તરફ અટક આગળ થઈને તે અફઘાનિસ્તાન તરફ ઉતર્યો. ઇરાન, મિસર વગેરે સાધતો તે આગળ ચાલ્યો. જે રાજા પોતાને મસ્તક નમાવી ભેટણું આપતો તેની સેવા તે માન્ય રાખતો, અન્યથા યુદ્ધ-ભૂમિમાં પોતાનો અમત્કાર બતાવીને તેને પોતાનો તાબેદાર બનાવતો.

એ ઉગતા સૂર્યનાં કિરણો સમસ્ત એશીયામાં ફરી વળ્યાં. તે પછી બીજા ત્રીસ વગેરે દેશો પણ દબાવ્યા. હુનિયાના ખુણે ખુણે એનું નામ ગાળુ રહ્યું. પારસ, શક, યવન, પઠાણ, સિંધ

ગ્રીષ્મ વગેરે દરેક જાતોને જીતીને પોતાની તાબેદાર બનાવી દીધી—ખંડણી ભરતી કરી દીધી.

ભારતની બહારના સર્વે અનાર્યદેશોને પોતાની સત્તા હેઠળ સ્થાપતો સંપ્રતિ ભારતમાં પાછો ફર્યો. ભારતમાં આવીને જ્યાં જ્યાં તે નહોતો ગયો એવા દેશો તરફ ચાલ્યો. બાલ્હિક અને ગાંધાર દેશમાં થઈને (આ દેશો હિંદુકુશ અને સુલેમાન પર્વતની વચ્ચે આવેલા છે.) ફરતો ફરતો પોતાની સત્તા મનાવતો દશાર્ણદેશમાં આવ્યો (ગંગા યમુનાના ભેજવાળા પ્રદેશથી નીચેનો પ્રદેશ તે દશાર્ણદેશ) ત્યાંથી સતલજ અને યમુના વચ્ચે આવેલા પ્રહ્લાવર્ન્ન દેશમાં પોતાની આજ્ઞા મનાવતો તે કુરૂદેશમાં આવ્યો.

જ્યાં ચર્મણ્યવતી નદીથી ઉત્તરમાં મત્સ્ય દેશ અને શૌરસેન દેશ આવેલા છે. ત્યાંથી યમુનાજી આળંગતા ગંગા યમુનાની વચ્ચે અંતર્વેદી દેશ આવેલો છે. એ બધા દેશોનાં ભેટણાં સ્વીકારતો ઉત્તર-વાયવ્યમાં કુરૂ પાંચાલદેશમાં આવ્યો. સર્વે ઠેકાણે એ નવો રાજા પોતાની આજ્ઞા મનાવતો મગધની પૂર્વ તરફ ફર્યો. અંગ, વંગ અને ગૌડની હુવાખાતો તે પ્રાગ-જ્યોતિષ્ય અને કામરૂ પ્રદેશમાં ગયો.

ત્યાંથી પુન્ડ્રદેશ, ઉત્કલ દેશ અને વત્સદેશ તેમ જ ચેદી દેશમાં પોતાની આજ્ઞા મનાવતો એ રાજા હુનિયાના ખુણે ખુણે ફરી વળ્યો.

ભારતના લગભગ બધા રાજાઓ સમ્રાટ અશોકના સામંતો હતા. જેથી ભારતના તમામ દેશોએ તો એ નવા

રાજાની આજુ મંજુર રાખી એને ભેટણાં ધર્યાં, પોતાની કુંવરીઓ પરણાવી; પણ ભારતના બહારના પ્રદેશો મહારાજ અશોકથી સ્વતંત્ર હતા. એ રાજાઓ સાથે સમ્રાટ સંપ્રતિ વારંવાર યુદ્ધમાં ઉતરતો. શત્રુની એ ગર્વભરી ઉન્નત ડોકને બળાત્કારે નમાવતો અથવા તો પોતાની સમશેરને આધિન કરતો.

પૂર્વે થયેલા અજ્ઞાતશત્રુની માફક એણે ત્રણખંડ ધરતી સાધી લીધી. કોણિકે (અજ્ઞાતશત્રુએ) જેમ ત્રણ ખંડના રાજાઓને જીતી પોતાના તાબેદાર બનાવ્યા હતા; તેમજ છેલ્લા મહાન્ સંપ્રતિએ ત્રણખંડના સોળહજાર રાજાઓને પોતાના સામંતો બનાવ્યા હતા. બધી પૃથ્વીને પોતાના પરાક્રમથી દબાવતો સંપ્રતિ અજ્ઞાતશત્રુની માફક વૈતાલ્ય પર્વત લગી પહોંચી ગયો. બધી દુનિયા ઉપર વિજય મેળવનાર મહાન્ સંપ્રતિ જ્યારે વૈતાલ્યથી પાછો ફર્યો ત્યારે એની ઋદ્ધિ સમૃદ્ધિનો પાર નહોતો. વાસુદેવના જેટલી ઋદ્ધિ એણે પ્રાપ્ત કરી હતી. પણ વાસુદેવ નહોતો. સોળે હજાર અર્ધ ભારતના રાજાઓ (બીજે આઠ હજાર રાજાઓ કહ્યા છે) એ એની તાબેદારી મંજુર રાખી. કોઈએ રાજ્ય જવાના ભયથી તો કોઈએ ભક્તિથી સર્વેએ ગમે તે રીતે પણ એની સેવાનો સ્વીકાર કર્યો.

વિશ્વવિજયી મહાન્ સંપ્રતિ મહારાજની યુદ્ધ સામગ્રીમાં પચ્ચાસ હજાર હાથીઓ, એક કોડ અશ્વો, સાત કોડ સેવકો-સૈનિકો, નવકોડ રથ, આ પ્રમાણેનું એનું વિશાળ સૈન્ય જ શત્રુઓનાં હૃદયો વિદારવાને બસ હતું.

તે સિવાય સુવર્ણ રૂપ, હીરા, માણેક, મોતી, પત્તા, નિલમ આદિ ઉત્તમ ધાતુઓનો તો પાર જ નહોતો. તો એની ગણતરી તે શી રીતે થઈ શકે.

આવી અખૂટ સમૃદ્ધિ અને અસંખ્ય સૈન્યબળથી સંપ્રતિ તે જમાનામાં એક અદ્વિતીય વીરનર તરીકે પ્રસિદ્ધ થયો. જ્યાં જ્યાં એનું સૈન્ય પડાવ નાખતું ત્યાં મોટા નગર જેવો દેખાવ થઈ રહેતો છતાં સૈન્ય અને એનાં સાધનો એટલાં બધાં વિશાળ હતાં કે એને માટે સંપ્રતિને બીજી વ્યવસ્થા કરવાની જરૂર પડતી.

વિશ્વવિજયી કહો કે દશે દિગ્વિજયી કહો પણ આ મહાન્ સંપ્રતિ પછી આજસુધામાં કોઈપણ નરપતિએ વૈતાલ્ય પર્વત પર્યંત ત્રણ ખંડ પૃથ્વી સાધીને આઠ હજાર રાજ્યોને નમાવ્યા નથી. આ પૃથ્વી ઉપર છેલ્લાં ચક્રવર્તી રાજ્ય ઘણા કાલસુધી મહાન્ સંપ્રતિ ભોગવવાને ભાગ્યવાંત થયો.

પ્રકરણ ૨૭ મું.

વિશ્વવિજયીનાં માતાને નમન.

મહાન્ સંપ્રતિ પૃથ્વી ઉપર દિગ્વિજય કરીને ફરતો ફરતો માળવા તરફ આવ્યો. પોતાનું કુટુંબ અવંતીમાં હોવાથી તે ઉજ્જયિનીમાં આવીને સોળહજાર રાજ્યોની સમૃદ્ધિ સહીત પોતાની માતાના ચરણમાં નમ્યો. આખી દુનિયા

ઉપર વિજય મેળવનાર મહાપરાક્રમી પુત્રને જોઈ કઈ માતા હર્ષ થેલી ન થાય ? પુત્રનું આવું પરાક્રમ જોઈ માતા-તો અત્યંત હર્ષવતી થઈ હતી. છતાં એના મનમાં તરતજ બીજો વિચાર સ્ફૂર્યો. “ આહા ! મારા પુત્રે ત્રણખંડ પૃથ્વી સાધીને સોળ હજાર રાજાઓને નમાવ્યા. સંસારની અપૂર્વ ઋદ્ધિ મેળવીને તો એ કૃતકૃત્ય થયો. પણ ત્રણખંડની સમૃદ્ધિ મેળવનારા વાસુદેવ અને પ્રતિવાસુદેવ અવશ્ય પાપનાં ક્ષણ ભોગવવા અથવા લોકમાં (નરક ગતિમાં) ગમન કરે છે. છેલ્લાં અજ્ઞાત શત્રુ ત્રણખંડના રાજાઓને નમાવી ઠેઠ વૈતાલ્યનાં દર્શન કરી આવ્યો. તો છઠ્ઠી નરકપૃથ્વીમાં પાપના ભારથી દબાઈને ઉતરી ગયો. હાય ? વિજયીને એ વૈતાલ્યનું દર્શનજ એવું છે કે અવશ્ય નીચે ઉતરી જવું પડે છે.

એ ઋદ્ધિમાં આસક્ત થયેલા વાસુદેવ અને પ્રતિવાસુદેવો તો ડુબી ગયા. પણ ચક્રવર્તિઓ છ ખંડના સાધનારા પણ ક્ષાવી નથી ગયા. જેમણે એ સમૃદ્ધિ તરફ ત્યાગપણું દેખાડી સંયમ સ્વીકાર્યું એજ બચી શક્યા. તો અનેક પંચેન્દ્રિય પ્રાણીયોની હિંસાથી ચુકત એવું ઘોર યુદ્ધ કરીને લાખોનો નાશ કરીને મારા પુત્રે શત્રુ રાજાઓને પોતાના બળથી તાબેદાર બનાવ્યા તો ભલે ? પણ એની દુર્ગતિ થાય તે હું ન ઇચ્છું ? મારો દિકરો અહિંયા પણ વિશ્વવિજયી થાય ને પરલોકમાં પણ પરપરાએ અનંત સુખનો ભોગ લેતા થાય એવા કોઈ રસ્તે જાય તો હવે ઠીક છે.” એમ વિચાર કરતી માતાએ પુત્ર ચરણમાં પડેલા છતાં મૌન ધારણ કર્યું.

“ માતાજી ! સમસ્ત પૃથ્વીવલયને જીતી સોળ હજાર રાજાઓ સાથે તમારા ચરણમાં તમારો પુત્ર નમન કરે છે છતાં તમે કેમ હર્ષ નથી પામતાં ? ”

“ દિકરા ? તેં ઘણા દુશ્મન રાજાઓને જીતીને તારા સામંત બનાવ્યા તે દુનિયાની દૃષ્ટિએ તેં સાડ કયું હશે. પણ લાખો મનુષ્યોની હિંસાને ભોગે મળેલું એ રાજ્ય પ્રાણાંતે કોને હિતકર થયું છે ! કે જેથી હું આનંદ પામું ? ” માતાએ પુત્રને ધર્મ તરફ વાળવાનો મનસુખો કર્યો.

“ માતા ! આવું આખી પૃથ્વીનું રાજ્ય છે છતાં મારા હિતને માટે એ કેમ નહીં થાય વાડ ? ”

“ તેં લાખો જીવોનો સંહાર કરીને સંસાર વધાર્યો છે. પાપનો પોટલો—ગાંસડો બાંધ્યો છે. એ પાપનોજ સંગ્રહ કરનારા ધર્મરહિત મનુષ્યો ઘણાય ડુખી ગયા તે હજી પણ ઉંચા આવ્યા નથી. ”

“ શું ત્યારે દુનિયા જીતનારા રાજા બધા નરકમાં ડુખી જતા હશે ? વીર પુરૂષે પૃથ્વીને શું ન જીતવી ? પૃથ્વી તો તલવારને તાબે છે. ”

“ બેશક ? વીરપુરૂષ પૃથ્વી જીતે. પોતાની તલવાર ખડ-ખડાવી શત્રુને ડરાવે, દિકરા ? તેં ત્રણઅંડ પૃથ્વી જીતી તેથી હું કાંઈ નારાજ નથી. તારા પરાક્રમથી તો હું ખુશી છું. દુઃખ-માત્ર એટલુંજ કે તારા જેવા પરાક્રમ કરનારા પૃથ્વીને જીતીને

અંધકારમાં મળી ગયા છે જે હજીપણ પ્રકાશમાં આવવાને શક્તિવાન થયા નથી. ”

“ કેણુ ગયું ભલા એ તો જરી બતાવો ? માતા ? ”

જે દુનિયાના પ્રસિદ્ધ પુરૂષો રામ, લક્ષ્મણ અને રાવણ. એમાં લક્ષ્મણે—નારાયણે અને રાવણે ત્રણખંડ ધરતી સાધી ઘણાકાળ સુધી રાજ્ય કર્યું. પણ એ જીવહિંસા ને રાજ્યાસક્તિને પ્રતાપે ચોથી નરકે ગયા. પરશુરામે સાતવાર નિઃક્ષત્રીય પૃથ્વી કરી તો એમને પણ નરકના અંધકારમાં ડુબી જવું પડ્યું. એમની પછવાડે એમને—પરશુરામને મારનાર આઠમો સુભૂમ ચક્રવર્તી અનંતાનુબંધીના લોભ કષાયથી સાતમી નરકે ગયો.

નેમિનાથ પ્રભુના સમયમાં થયેલા એમનાજ વડીલખંધુ શ્રીકૃષ્ણ આ ભરતાર્ધના છેદ્યા વાસુદેવ ત્રણખંડના પતિ જરાસંઘને મારીને ભરતાર્ધપતિ થયા. પણ એ યુધ્ધોને પ્રતાપે જરાસંઘ ચોથી નરકે ગયો. કૃષ્ણ ત્રીજો ગયો. અરે ! એ નેમિ-પ્રભુના શાસનમાં બ્રહ્મદત્ત નામે બારમો ચક્રી થયો. છખંડ પૃથ્વી દબાવીને ચક્રીપણે રાજ્ય ભોગવ્યું. પણ આખરે સાતસો વર્ષને અંતે સાતમી નરકે ગયો.

છેદલાં આપણાજ મગધના તપ્ત ઉપર થયેલા મગધપતિ બિંબિસાર એ દુષ્ટ જીવહિંસાના પાપે પહેલીએ ગયા. એમનો પુત્ર કેણિક—અન્તતશત્રુ ત્રણખંડ જીતીને વૈતાલ્ય લગી પહોંચ્યો પણ આખરે તો એ છઠ્ઠીએ ગયો. દિકરા ? પરાક્રમનો ઉપયોગ આવી રીતે જીવહિંસામાં થવાથી એ રાજ્ય

લોગવ્યા પછી પરિણામે આખરે એની શિક્ષા લોગવવી પડે છે ? તું પણ આજે ત્રણખંડ જીતીને ઘેર આવ્યો છે છતાં એ વિચાર આવતાં હું કહે કેવી રીતે ખુશી થાઉં ? ” માતાનાં એકએક વચન સંપ્રતિ ધ્યાનપૂર્વક સાંભળતો હતો.

“ તો માતા ? હું તમને કેવી રીતે ખુશી કરી શકું ? ” સંપ્રતિએ પૂછ્યું.

“ ધર્મકાર્ય કરવાથી. તું જો નવાં નવાં જીનમંદિર બંધાવી પુણ્ય ઉપાર્જન કરે તો મને હર્ષ થાય તે સિવાય મારું મન માને નહીં ? ”

“ એ જીનમંદિર કરાવવાથી શું લાભ થાય; માતા ? ”

“ એનો અનંત લાભ શાસ્ત્રમાં તો બતાવ્યો છે. છતાં દશપૂર્વધર શ્રી આર્યસુહસ્તિસ્વામી પાસેથી મેં એકવાર સાંભળ્યું છે કે—

કાષ્ટાદીનાં જિનાવાસે, યાવંતઃ પરમાણવઃ ।

તાવંતિ વર્ષ લક્ષાણિ, તત્કર્તા સ્વર્ગમાગ્ ભવેત્ ॥

ભાવાર્થ—જીનમંદિરમાં કાષ્ટ પાષાણુ વગેરેમાં જેટલા પરમાણુઓ આવે છે તેટલા લાખ વર્ષ સુધી તે જીનમંદિરનો કરાવનાર સ્વર્ગલોકમાં દેવતાનાં સુખ લોગવે છે ”

“ માતાજી ? પરમાણુ એટલે શું ? ”

“ સૂર્યનો પ્રકાશ જાલીયાની અંદર પડેલો આપણે જોઈએ છીએ. એ સૂર્યના તેજમાં જે સુક્ષ્મ રજઃ દેખાય છે

એનાથી પણ સુક્ષ્મમાં સુક્ષ્મ ત્રીશમો ભાગ કરીએ એને લૌકિક શાસ્ત્રમાં પરમાણુ કહે છે.

“ વળી નવીન જીનમંદિર કરાવવા કરતાં જીનાને જીર્ણોદ્ધાર કરવાનું બહુ ફલ કહ્યું છે. ”

“ બહુ તે કેટલું એની કાંઈ ગણતરી કે એમજ ? ”

“ નવા જીનમંદિર કરતાં જીનાને જીર્ણોદ્ધાર કરાવવાથી સોળ ગણ વધારે પુણ્ય થાય છે. એમ વિવેકી પુરૂષો કહે છે. ”
જેનું ધન એવા શુભ માર્ગમાં વપરાયું છે એજ પુરૂષને જગતમાં ધન્ય છે.

“ એ જીનમંદિર બંધાવવાને આટલો બધો મહિમા કેમ વર્ણવ્યો હશે. તમે આટલું બધું પુણ્ય કહ્યું એનું કારણ કાંઈ ? ”

“ સંસારના પાપમય વ્યાપારમાં આત્મા ડુબેલોજ છે. એવા કેટલાએ ડુબેલા આત્માઓને પાપથકી મુક્ત થવાને પ્રભુનાં દર્શન કરી પાવન થવાને જીનમંદિર એ એક ધર્મસ્થાનક છે. કેમકે એ જીનમંદિરમાં સાંસારિક કોઈપણ જાતની ક્રિયા થતી નથી. જેવી કે સાંધવાનું કામ, દગવાનું કામ, વિષય સેવન, જીગર, મદિરાપાન, ખેલવું, હાસ્યવિનોદ, વગેરે અધર્મનાં કાર્યો થતાં નથી. અને લોકોનાં સ્થાનકો તો એવા પાપથી ભરેલાં છે. વળી એવા ધર્મસ્થાનકોમાં ગમે તેવા પ્રાણીને પણ ધર્મ કરવાની સુખુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે. એ બધો લાભ જીનમંદિર કરાવનારને મળે છે પણ એ જીનમંદિરો કપાયરહીતપણે કરાવવાં. ઘણાં મંદિરો કરાવવાથી જો એને

અભિમાન, ઇર્ષ્યા વગેરે ઉત્પન્ન થાય તો વગી લાલને બદલે હાની થાય, માટે ધર્મકાર્ય કરવું તે સરલપણે અને લોકોના ઉપકાર માટે યથાશક્તિએ કરવું. ”

“ માતા ! તમારું વચન મારે માન્ય છે. તમે જેમ રાજી થશો એમ હું અવશ્ય કરીશ. ! ” સંપ્રતિનાં વચન સાંભળી માતાને હર્ષ થયો અને આશિષ આપી.

પૂર્વે સંપ્રતિ રાજા જ્યારે મગધથી દિગ્વિજય કરવા નીકળ્યાં તે પહેલાં મહારાજ અશોકે સાંભળ્યું હતું કે યૂવરાજ મહેન્દ્ર બુદ્ધ ગુરના ઉપદેશથી અવંતી છોડીને ઐદ્ધલિક્ષુક થઈ ગયો છે, જેથી અશોકે સંપ્રતિને ઉજ્જયિની આપી મોટા લશ્કર સહિત કુટુંબ સાથે અવંતી મોકલ્યો. પણ મહત્વાકાંક્ષી સંપ્રતિએ પિતાના લશ્કરવડે ઉજ્જયિની ન જતાં વિજય કરવાને પોતાના કુટુંબને અવંતીમાં મુકી દુનિયાના ખુણે ખુણે ફરીને પોતાની આણુ વર્તાવી ને રાજાઓ પાસેથી સૈન્ય, શસ્ત્ર, અને સુવર્ણ પડાવતો તે જડ અને ચૈતન્યરૂપ અખુટ સંપદાનો માલેક થયો.

વૃદ્ધાવસ્થાએ પહોંચેલા અશોક એ ઉગતા સૂર્યનાં કિરણોનો પ્રકાશ બધી દુનિયામાં ફરી વળેલો જોઈ અત્યંત ખુશી થયા હતા. એને મનમાં સંતોષ થયો “ આહા ? હું ? મારા દાદા ચંદ્રગુપ્ત એતો ભારતના સમ્રાટ હતા પણ મારો પૌત્ર તો બધી આલમનો સમ્રાટ થયો. દુનિયાભરમાં એવો દેશ ન હોતો કે જ્યાં સંપ્રતિની આણુ ન ફરતી હોય, ભરતાર્ધના

ત્રણ ખંડમાં એવો કોઈ આર્ય કે અનાર્ય રાજા નહોતો કે જે સંપ્રતિને કર ન ભરતો હોય.” પૌત્ર જ્યારે દિગ્વિજયમાં હતો ત્યારે એની જીતના રોજ નવનવા સમાચાર અશોક સાંભળતો હતો. ત્રણખંડ ધરતીમાં મહારાજ સંપ્રતિના હતો જ્યાં ત્યાં પથરાઈ ગયા હતા. દરેક રાજ્યમાં સંપ્રતિના ગુપ્તચરો ફરતા હતા. સોળહજાર રાજાઓએ પોતાની વફાદારીના બદલામાં સંપ્રતિની સેવામાં પોતાના કુમારો અર્પણ કર્યા હતા. વર્ષમાં એકવાર તો એમને જાતે સમ્રાટની સેવામાં હાજર થવું પડતું હતું. એવી રીતે દાદાજીએ તો સંપ્રતિકુમારને પોતાના લશ્કર સહિત ઉજ્જયિનીનું રાજ્ય ભોગવવા મોકલ્યો હતો. પણ પરાક્રમના ઉગતા સૂર્યે આખી દુનિયાનું રાજ્ય દબાવી તે સોળ હજાર રાજાનો સ્વામી વાસુદેવ નહીં પણ વાસુદેવ સરખો જગત્ પ્રસિદ્ધ થયો.

પ્રકરણ ૨૮ મું.

આર્ય સુહસ્તિ સ્વામી.

વીર સંવતના ત્રીજા સૈકાના મધ્યકાળમાં ચૌદપૂર્વધર શ્રી સ્થૂલિભદ્રસ્વામીના શિષ્ય આર્યમહાગિરિ અને આર્યસુહસ્તિ હતા. એ બન્ને યુગ પ્રધાનો અત્યારે જૈનશાસનના નાયક હતા. ત્યાગમાં ને વૈરાગ્યની ઉચ્ચ ભાવનામાં આર્ય મહાગિરિની તો પરાકાષ્ઠા હતી. જેથી આ સમયમાં જીનકલ્પ જો કે

વિચ્છેદ થઈ ગયો હતો; છતાં જીનકલ્પીની તુલના કરવાનો એમનો મનોરથ થયો. જેથી ગચ્છનો ભાર એમણે આર્યસુહસ્તિસ્વામી ઉપર નાખ્યો ને પોતે ગચ્છમાં રહીને જીનકલ્પીની તુલના કરતા એકાકીપણે આર્યમહાગિરિ તપશ્ચર્યા કરતા પૃથ્વીને વિષે વિહાર કરવા લાગ્યા.

આર્ય સુહસ્તિસ્વામી શિષ્યોના પરિવાર સાથે વિહાર કરતા કરતા પાટલીપુત્રમાં આવ્યા. રાજા એમને નમવાને આવ્યો. ત્યાં વસુભૂતિ નામના શ્રેષ્ઠિને પ્રતિબોધ આપીને જૈન બનાવ્યો. દેશ પરદેશ વિહાર કરતા અને ભવ્ય જીવોને પોતાના જ્ઞાનામૃતનું પાન કરાવતાં આર્યસુહસ્તિસ્વામી જીવંત સ્વામીને વંદન કરવાને અવંતી તરફ વિહાર કરી ગયા.

એક દિવસ અવંતીમાં જીવંતસ્વામીનો મોટો મહોત્સવ થયો. તે પ્રસંગે રથયાત્રાનો મોટો વરઘોડો નિકળ્યો. સંસાર રૂપ સમુદ્રને તરવા વહાણુ સમાન એવો જીવંતસ્વામીનો રથ નગરમાં ફરવા નિકળ્યો. હજારો જૈન શ્રીમન્તો એ વરઘોડામાં હાજર હોવાથી અવંતીની સમૃદ્ધિનું અત્યારે સાક્ષાત્ દર્શન થતું હતું. અનેક પ્રકારનાં વાદિત્રો વાગી રહ્યાં હતાં. ઘોડે સ્વારોનો કાંઈ પાર નહોતો. તે સિવાય સેંકડો જૈનો સામેલ બનીને પોતાની સમૃદ્ધિ બતાવી રહ્યા હતા. રથની પાછળ અનેક સાધુ સમુદાયથી પરવરેલા આર્યમહાગિરિ અને આર્યસુહસ્તિસ્વામી મોખરે ચાલતા હતા. તેમની પછી શ્રાવક સમુદાય, સાધ્વી ને શ્રાવિકા સમુદાય વગેરે વ્યવસ્થાસર વરઘોડો નગરમાં ફરતો હતો.

વરઘોડો ફરતાં ફરતાં રાજગઢ નજીક આવી પહોંચ્યો તે સમયે રાજગઢનાં અનેક માણસો કોઈ ઝડખાથી તો કોઈ ખારીમાંથી તો કોઈ અગાસીમાંથી કે પોતાને અનુકૂળ આવે તેવી જગામાં ઉભા રહી જોતા હતા. એ વરઘોડાની અપૂર્વ ધામધુમ મહાન સંપ્રતિ પણ ગોખમાં બેઠા બેઠા નિહાળવા લાગ્યા. ચારે કોર એમની ચંચળ દષ્ટિ ફરતી અનેક માણસોનું અવલોકન કરી રહી હતી. જીવંત સ્વામીનો રથ પણ એમણે નિહાળ્યો. વાદિત્રના મીઠા રવો પણ સાંભળ્યા. અનુક્રમે એમની દષ્ટિ ફરતાં ફરતાં આર્યસુહસ્તિસ્વામી ઉપર પડી. એ સૂરિને જોઈ રાજાને વિચાર થયો કે, આ શાંતાત્મા, પવિત્રમુનિને મેં ક્યાંક જોયા છે, પણ ક્યાં જોયા છે તે યાદ આવતું નથી. એમને જોવાથી મને સ્નેહ ઉત્પન્ન થાય છે. વિવેકી પુરૂષો કહે છે કે “ જેને જોવાથી હર્ષ ઉત્પન્ન થાય તે પૂર્વ ભવનો અંધુ જાણવો ” એવી રીતે મહાન સંપ્રતિ એમને ક્યાં જોયા છે તેનું સ્મરણ કરવા લાગ્યા. પણ કંઈ યાદ આવ્યું નહીં; છતાં ચોકકસ નિર્ણયતો થતો હતો કે ક્યાંક જોયા છે. વારંવાર સ્મરણ કરતાં સંપ્રતિ એકદમ બેભાન જેવા બનીને મુર્ચ્છિત થઈ ગયા. રાજગઢમાં કોલાહલ થઈ રહ્યો. મંત્રીઓ દોડી આવ્યા અને મહાન સંપ્રતિને મુર્ચ્છામાંથી જાગૃત કરવા વિવિધ ઉપાય કરવા મંડી ગયા. વાયુપ્રક્ષેપ આદિ શીતોપચાર કરતાં જ્યારે સંપ્રતિ સાવધ થયા ત્યારે જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન થવાથી એમણે જોયું કે “ ઓહો ! પૂર્વે હું કોણ હતો અને શું કરવાથી આ રાજ્ય પામ્યો હતો ? ”

તરતજ સંપ્રતિ ગોખમાંથી નીચે ઉતર્યા. રાજગઢની બહાર નીકળી વરઘોડાની સમીપમાં આવ્યા. ને સર્વેએ એમને આવતા જોઈ માર્ગ આપ્યો. સુહસ્તિસ્વામીને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દેવા પૂર્વક નમ્યો. બેહાથ જોડી રાજાએ હર્ષ સહિત પ્રશ્ન કર્યો. “ ભગવન્ ? આપ મને ઓળખો છો ? ”

“ તમે રાજા છો એ સર્વ કોઈ જાણે છે. મહારાજ અ-શોકના પૌત્ર અને વીરકુણ્ડના પુત્ર ? ”

“ હું રાજા તરીકે આપને નથી પૂછતો. આપ બીજા કોઈ પ્રકારે મને ઓળખો છો ? ” મહાન્ સંપ્રતિનાં વચ્ચન સાંભળીને સુહસ્તિસ્વામીએ જ્ઞાનનો ઉપયોગ મુક્યો. જ્ઞાનથી એનું વૃત્તાંત જાણી લીધું. “ હે નરેશ્વર ? મેં તને સારી રીતે ઓળખ્યો ! પૂર્વે જ્યારે અમે વિહાર કરતાં કૌંશાળી નગરીએ ગયા હતા. તે વખતે દુકાળમાં એક રંકે અમારી પાસે લાડુની આશાએ દીક્ષા લીધી હતી. દીક્ષા લઈ એક દિવસનું ચારિત્ર પાળી. એ રંક તે ભવમાં આયુષ્ય પૂર્ણ થવાથી ચ્યવી ગયો. તે આત્મા તું સંપ્રતિ રાજા થયો છે. ” આર્યસુહસ્તિસ્વામીએ ટુંકમાં એ રંકનું ચારિત્ર ત્યાં સર્વ સમક્ષ કહી સંભળાવ્યું.

“ હે ભગવન્ ? જૈનધર્મ-અરિહંત ભગવંતનો ધર્મ પ્રાપ્ત થયાનું ફલ શું ? ” રાજાએ ફરીને પૂછ્યું.

“ એનું સુપકવફલ તો મોક્ષપ્રાપ્તિ છે; છતાં એનું અપ-કવફલ સ્વર્ગ, રાજ્ય પ્રાપ્તિ વગેરે ઘણું પ્રકારે જાણવું ? ”

“હે પૂજ્ય ! અવ્યક્ત સામાયિક ચારિત્રનું ફલ કહેશો ?”
રાજાએ ત્રીજો પ્રશ્ન કર્યો.

“ હે રાજન્ ? સામાયિક કરનારો પ્રાણી જે પુણ્ય બાંધે
તો તેના પુણ્યની સંખ્યા થઈ શકતી નથી. શ્રાવક પણ સામા-
યિક કરવાથી તેટલો સમય સાધુ જેવો ગણાય છે. ‘ સમણો હવ
સાવજો હવઈ જમ્હા ’ તે માટે વારંવાર સામાયિક કરવાં. વળી
અવ્યક્ત સામાયિકનું ફળપણ રાજ્યપ્રાપ્તિ છે.

બાકી તો એક પુરૂષ રોજ રોજ એક લાખ સુવર્ણનું દાન
આપે અને બીજો રોજ એક શુદ્ધ સામાયિક કરે તોપણ દાન
કરનાર સામાયિક કરનારની બરાબરી ન કરી શકે. પ્રતિ દિવસ
બેઘડી વિધિપૂર્વક શુદ્ધ સામાયિક આચરનારો શ્રાવક પણ પુણ્ય
બાંધે તો બાણકોડ ઓગણસાઠ લાખ પચીસ હજાર નવસોને
પચીસ પહોંપમથી કંઈક અધિક દેવગતિનું આયુષ્ય બાંધે.
જે મોક્ષે ગયા, જાય છે અને જવાના છે એ બધા સામાયિકના
પ્રભાવથીજ જાણવા.

“ હે ભગવન્ ! આપના પ્રભાવથીજ મને રાજ્ય મળ્યું
છે. જે તે વખતે મને આપનું દર્શન ન થયું હોત તો મને
સંયમ લક્ષ્મી ક્યાંથી મળત ? મારો એ રાંકનો જીવ આવી
અપૂર્વ લક્ષ્મીનો લોકતા ક્યાંથી થાત ? તેથી હે પ્રભુ ?
પૂર્વભવમાં પણ આપ મારા ગુરૂ હતા. આ ભવમાં પણ આપજ
મારા ગુરૂ થાવ ? ” સંપ્રતિએ કહ્યું.

“ હે નરેન્દ્ર ! અમને જોતાંજ તમને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન

ઉત્પન્ન થયું અને એના પ્રભાવે તમે તમારો પૂર્વનો ભવ જોયો? જૈનધર્મનું પ્રત્યક્ષ ફલ દીધું. મેં તમને કહ્યું છે કે જૈન-ધર્મનું પરોક્ષ ફલ તો મુક્તિ પ્રાપ્તિ છે આ બધાં તો એનાં અવાંતર ફલો છે. માટે ધર્મમાં પ્રમાદ કરશો નહીં.” ગુરુએ કહ્યું.

“ આપનો ઉપકાર અથાગ છે. આ રાજ્ય એ આપની કૃપાનું જ ફલ છે. તો એને આપજ ગ્રહણ કરો કે જેથી હું કૃતાર્થ થાઉં. આપના રણમાંથી મુક્ત થાઉં ! ” રાજાએ આભાર દર્શાવ્યો.

“ રાજન્ ? નિસ્પૃહીજનને કાંઈપણ સ્પૃહા હોતી નથી; સંસારથી મુક્ત થયેલા ત્યાગીઓ તો એક મુક્તિને જ ભજે છે તો તમારા રાજ્યવડે કરીને શું ? ”

“ તો ભગવન્ ? કહો ? હું શું કરું ? મારે શું કરવું ઉચિત છે ? ”

“ નરેશ્વર ? સ્વર્ગ અને મોક્ષના દેનારા જૈનધર્મને ભજે કે જેથી તમારો સંસારથી નિસ્તાર થાય. ધર્મ, અર્થ અને કામ એ ત્રણે પુરૂષાર્થના સાધન વગર મનુષ્યનું જીવન પશુની માફક નિષ્ફળ છે. એ ત્રણે વર્ગમાં ધર્મ પુરૂષાર્થને શ્રેષ્ઠ કહ્યો છે. કારણકે બાકીના ત્રણે પુરૂષાર્થની સિદ્ધિ ધર્મ વિના થતી નથી, જે પ્રાણીઓ ઉત્તમ એવા જૈનધર્મને છોડી સ્વદેપ સુખની ખાતર ભોગોપભોગમાં ધર્મ માનીને એની આશામાં દોડ્યા બચ છે તે પુરૂષો કદંપવૃક્ષને ઉન્મૂલન કરીને ધત્તૂરાને વાવે છે. ચિંતામણીરત્નને તણ કાચના ટુકડાનો સ્વીકાર કરે છે. ઐરાવલ્લ

ગજરાજનો ત્યાગ કરીને ગધેડો ખરીદ કરે છે. માટે ઉત્તમ એવા જૈનધર્મનું હે રાજન્ ? તમને પાલન કરવું ? એ ધર્મનું સાક્ષાત્ કલ તમે તો જોયું છે જેથી હવે તમને બીજા પ્રમાણોની શું જરૂર છે ? ” ગુરૂએ ઉપદેશ આપ્યો.

રાજાએ ધર્મ સાંભળવાની જાણાસા દેખાડવાથી ગુરૂએ કહ્યું કે “ રાજન્ ? અત્યારે તો અમે પ્રભુના મહોત્સવમાં છીએ. આ જીવંતસ્વામી-મહાવીરસ્વામીનો આજે મોટો મહોત્સવ હોવાથી એના ઉત્સવમાં છીએ. ધર્મનું સ્વરૂપ વગેરે સર્વે તમે અમારા સ્થાનકે આવશે. એટલે તમને વિસ્તારથી સમજાવશું. ”

આવી રીતે મહાન્ સંપ્રતિ ગુરૂને આવીને નમસ્કાર કરવાથી વરઘોડાનાં હજારો માણસોને નવીન આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થયું રાજા શું કરે છે ? શું પૂછે છે ? એ સાંભળવાને હજારોનાં મન આતુર થયાં. ગુરૂના ઉપદેશથી સંપ્રતિને બોધ થયો. જૈન ધર્મ માટે એના મનમાં માન પૂજ્યબુદ્ધિ ઉત્પન્ન થઈ. પોતાના ગુરૂને નમન કરવાથી ને એમનો ઉપદેશ સાંભળવાથી એમની માતા પણ અત્યંત ખુશી થઈ. વિશેષ ખુશાલી તો એ હતી કે “ એનો પુત્ર ત્રણખંડ ધરતીનો લોકતા છતાં હવે સંસારમાં ડુબી નહીં જાય. ” સર્વેની અજાયબી વચ્ચે તે પછી વરઘોડો ત્યાંથી આગળ ચાલી પોતાને સ્થાનકે ગયો.

પ્રકરણ ૨૯ મું.

જીવંતસ્વામી.

મહાવીર સ્વામીના સમયમાં ચંપા નગરીમાં કુમાર-
નંદી નામે સોની રહેતો હતો. એ સોની હતો તો મોટો.
ધનાઢય, પણ વિષયનો લાલચ હોવાથી જે જે સુંદર કન્યા
એના જોવામાં આવે તેને પાંચસો સોનૈયા આપીને ગ્રહણ
કરતો. એમ કરતાં કુમારનંદીને પાંચસો સ્ત્રીઓ થઈ. તે
સર્વેની સાથે એક સ્થંભવાળા મહેલમાં તે કિડા કરતો હતો.
કુમારનંદીને નાગિલ નામે શ્રાવક મિત્ર હતો.

એક દિવસ પાંચશૈલ્ય દ્વિપની અધિષ્ઠાયિકા હાસા અને
પ્રહાસા નામની વ્યંતરીઓ શકેદ્રની આજ્ઞાથી પોતાના
સ્વામી સાથે નંદીશ્વર દ્વીપે જતી હતી, માર્ગમાં એમનો
સ્વામી વિઘ્નમાત્રી દેવ આયુષ્ય પૂર્ણ થવાથી ચ્યવી ગયો.
પછી પોતાનો સ્વામી થવાને કોણ યોગ્ય છે એમ એ
વ્યંતરીઓએ અવધિ જ્ઞાનથી જોયું તો વિષયી કુમારનંદીને
પોતાના સ્વામી તરીકે પસંદ કર્યો. જેથી બન્ને દેવીઓ કુમાર
નંદી સમક્ષ એકાંતમાં પ્રગટ થઈ. એમને જોઈ કામવિહ્વળ
થયેલો કુમારનંદી એમને ભેટવાને આતુર થઈ રહ્યો ને
બોલ્યો. “ તમે કોણ છો ? ક્યાંથી આવો છો ? ”

“ અમે તમારે માટે આવ્યાં છીએ ? ” દેવીઓ
હાવભાવ પૂર્વક બોલી.

“ ઠીક તો હું પણ તૈયાર છું. ” એમ કહી તે એમને ભેટવાને ધસ્યો.

“ હાં હાં સખુર ! ઉતાવળા થાઓ નહી, તે માટે તમે પંચશૈલ દ્વીપે આવજો. ” એમ બોલતી દેવીઓ અદૃશ્ય થઇ ગઇ.

વ્યંતરીયોના ભોગની લાલસાવાળો કુમારનંદી મહા મુશિબતે પંચશૈલ દ્વીપે પહોંચ્યો. ત્યાં પેલી દેવીઓ એની દૃષ્ટિએ પડી. એટલે તે એમની પાસે ભોગની પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો. ત્યારે દેવીઓ બોલી કે “ આ શરીરથી અમારો સ્પર્શ થાય નહી પણ તું પંચશૈલ દ્વીપના સ્વામી થવાનું નિયાણું કરીને અગ્નિ પ્રવેશ કરે તો અહીંયાં તું ઉત્પન્ન થાય ને અમારો સ્વામી બને. ”

એવો જવાબ સાંભળી સોની વિચારમાં પડ્યો “ અરે ? હું તો ઉભયબ્રહ્મ થયો. મારી પાંચસો સ્ત્રીઓને છોડી આમની પાસે દોડી આવ્યો તો એ પણ ગઇ ને આ પણ મારી ન થઇ. ” એવી રીતે ચિંતામાં પડેલા કુમાર નંદીને દેવીઓએ એના નગરની બહાર મુકી દીધો.

ઘરે આવ્યા પછી દેવાંગનાઓનું દિવ્ય શરીર જોયેલું એટલે પોતાની સ્ત્રીઓ પર એને સ્નેહ થતો નહી. રાતદિવસ દેવીયોનેજ યાદ કરતો. જેથી એણે અગ્નિપ્રવેશ કરવાનો વિચાર કર્યો. એના મિત્ર નાગિલે એને ઘણું સમજાવ્યો છતાં એ અગ્નિમાં પ્રવેશ કરી પંચશૈલ દ્વીપનો સ્વામી થયો. પેલી વ્યંતરીઓ સાથે મનગમતા ભોગ ભોગવવા લાગ્યો.

એક દિવસ દેવતાઓ નંદીશ્વર દ્વીપે યાત્રા કરવા જતા હતા. તેમની આજ્ઞાથી હાસા ને પ્રહાસા ગાયન કરવા આગળ ચાલી. જેથી એમણે પતિને કહ્યું કે “ સ્વામી ? તમે ઢોલ વગાડો ને અમે બે ગાઈએ ? ”

અહંકારથી ઢોલ વગાડવાની વિદ્યુન્માલી દેવતાએ ના પાડી. એટલે કર્મોદયથી ઢોલ એના ગળે લાગી ગયો તેથી મહા દુઃખે તે ઢોલ વગાડતો આગળ ચાલ્યો.

પેલો નાગિલ શ્રાવક પણ આયુષ્ય પૂર્ણ થવાથી મરીને બારમા દેવલોકે મહર્ષિકદેવ થયો હતો, તે પણ આ યાત્રામાં સાથે હતો, એણે અવધિજ્ઞાનથી વિદ્યુન્માલીને પોતાનો મિત્ર જાણી તે તેની પાસે આવ્યો અને બોલ્યો “ ભદ્રે ? તું મને ઓળખે છે ? ”

“ હું તેજસ્વી ? તમે કોણ છો ? એ હું જાણતો નથી. ”

એટલે એણે નાગિલનું રૂપ બતાવી સર્વ હકીકત કહી સંભળાવી. “ અરે ભોળા ? મનુષ્યભવ પામીને તું નરભવ હારી ગયો. જો શ્રાવકનો ધર્મ સારી રીતે આરાધન કરીને હું બારમા દેવલોકમાં મહર્ષિકદેવ થયો. ”

પોતાના મિત્રને ઓળખી પંચશૈલપતિ પશ્ચાન્તાપ કરવા લાગ્યો. “ હું મિત્ર ? વિષયમાં અંધ બનીને હું તો બધું હારી ગયો ! શું કરું ? ”

“ તારે માટે હજી એક રસ્તો છે. અને તે એ કે તું હાલમાં ગ્રહસ્થપણે ચિત્રગૃહમાં રહેલા મહાવીર સ્વામીની

પ્રતિમા ભરાવ ? કે તેમની ભક્તિથી તને ગોધિબીજ ઉત્પન્ન થશે.”

યાત્રાનું કાર્ય સમાપ્ત થતાં વિઘ્ન-માલીએ પોતાના મહેલમાં કાર્યોત્સર્ગ મુદ્રાએ ઉભા રહેલા વીર ભગવાનને જોયા ? તે પછી હિમવંત પર્વત ઉપર જઈ ગોશીર્ષ ચંદન છેદી લાવી તેનાથી જેવી પ્રભુની મુર્તિ જોઈ હતી તેવી અલંકાર સહીત બનાવી જાતિવંત ચંદનની એક પેટી બનાવી કપિલ કેવલી પાસે પ્રતિષ્ઠા કરાવી તે પ્રતિમા એ પેટીમાં મુકી.

એ અરસામાં સમુદ્રમાં એક વ્યાપારીનું વહાણ કામાડોળ સ્થીતિમાં હતું. તે વિદ્વ નિવારીને વિઘ્ન-માલીએ પેટી પેટી તે વ્યાપારીને આપી સિંધુ સૌવીર દેશના વીતભય-પાટણમાં જવાની આજ્ઞા કરી.

વહાણ સહીસલામત વીતભયપાટણ આવ્યું. અહીંયાં ત્રણસોને ત્રેસઠ નગરોનો અધિપતિ અને દશ મુકુટબદ્ધ રાજાઓ જેની સેવા કરે છે એવા ઉદાયી નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. શૈવ ધર્મમાં ચુસ્ત એવો એ રાજા તાપસોનો ભક્ત હતો. ત્યાં આવીને વ્યાપારીએ નગરના ચોકમાં પેટી મુકી ઉદ્ઘોષણ કરી કે—“આ પેટીમાંથી દેવાધિદેવની પ્રતિમા ગ્રહણ કરો ? ગ્રહણ કરો ? ”

રાજા, અમાત્ય. નગરજનો આદિ અનેક જનો ત્યાં એકઠા થયા. દરેક ધર્મના પુરૂષો, તાપસો, સન્યાસીઓ આવ્યા. પોતપોતાના ઇષ્ટદેવની સ્તુતિ કરવા માંડી, પણ

ઉઘડી નહી. આખરે રાજની પટ્ટરાણી અને ચેડા મહારાજની પુત્રી પ્રભાવતીએ દેવાધિદેવની સ્તુતિ કરી એ પેટી ઉઘાડી. એને પોતાના ચૈત્યગ્રહમાં સ્થાપી નિરંતર તે પૂજા કરવા લાગી.

હવે એક દિવસ રાણી પ્રભાવતી રાજની આજ્ઞા પાળી ચારિત્ર લઈ દેવલોકમાં ગઈ. તે પછી પ્રભુની પૂજા દેવદત્તા નામની કુખ્જા નિરંતર કરવા લાગી. પ્રભાવતીનો જીવ દેવતા થયેલો, તેણે રાજને પ્રતિબોધ કરી જૈન ધર્મમાં સ્થીર કર્યો.

એ અરસામાં ગાંધાર નામે શ્રાવક દેવતાધિક્ષાત ગુટિકાના પ્રભાવથી આકાશમાં ઉડી જીવંત સ્વામીનાં દર્શન કરવાને ત્યાં આગ્યો. ભગવાનને પૂજીને પોતાનો કાલ સુખમાં તે અહીંયાં નિર્ગમન કરતો હતો. કેટલોક સમય તેને ત્યાં પસાર થઈ ગયો.

ગાંધાર શ્રાવકે પોતાનું મૃત્યુ નજીક જાણીને એની સેવા કરનારી પેલી કુખ્જાને પોતાની પાસે રહેલી ગુટિકાઓ આપી દીધી. પોતે દીક્ષા લઈ આત્મહતિ કરવા લાગ્યો.

ગુટિકાનો પ્રભાવ ગાંધાર શ્રાવકે કહેલો હોવાથી સુંદર રૂપની ઇચ્છા કરતી દેવદત્તાએ એક ગુટિકા સુખમાં રાખી એટલે તે સૌંદર્યસંપન્ન બની ગઈ. રાજાએ એને આવી સૌંદર્યવતી જોઈ એનું નામ ‘ સુવર્ણ ગુટિકા ’ પાડ્યું.

એને ચિંતા થઈ. હું રૂપવતી તો થઈ પણ મારે યોગ્ય વર જોઈએ, વર વગર તો સ્ત્રીનું યૌવન નિષ્ફળ છે. તો મારો

વર-સોક્તા કોણુ થાય ? આ ઉદયન તો મારે પિતા જેવો છે.
 “ મારે માટે તો અવંતીપતિ ચંડપ્રદોત વર થાઓ ” એમ
 ચિંતવીને વળી ગુટિકા મોંમાં રાખી એટલે ગુટિકાની અધિષ્ઠા-
 યિકા દેવીએ ચંડપ્રદોત આગળ એના રૂપનું વર્ણન કર્યું.
 જેથી ચંડપ્રદોતે સુવર્ણ ગુટિકાને તેડવાને દૂત મોકલ્યો.
 એટલે દાસીએ કહ્યું. “ રાજાને અહીંયાં મોકલજો તે પછી
 બન્નેનું ઇચ્છિત કાર્ય થશે. ”

હૂતે એ સમાચાર અવંતીપતિને આપ્યા. રાત્રીના અવં-
 તીપતિ અનિલવેગ હાથી ઉપર સ્વાર થઈને ત્યાં આવ્યો.
 નગરની બહાર ઉદાનમાં બન્નેનો મેળાપ થયો રાજાએ એને
 પોતાની સાથે આવવાને કહ્યું. ત્યારે સુવર્ણ ગુટિકાએ કહ્યું
 કે-“અહીંયાં રહેલી જીનમૂર્તિ વગર હું જીવી શકું તેમ નથી,
 માટે એના જેવી તમે એક મૂર્તિ બનાવીને અહીંયાં લાવો.
 એ મૂર્તિને આ જગોએ સ્થાપી આ પ્રતિમાને લઈ હું તમારી
 સાથે આવું !. ”

તે પછી પ્રદોતે અવંતીમાં આવીને એક મૂર્તિ તૈયાર
 કરાવી ને કપિલકેવલી પાસે પ્રતિષ્ઠા કરાવી એ મૂર્તિને લઈને
 પ્રદોત વીતલય પાટણ આવ્યો. દાસીને એ મૂર્તિ અર્પણ કરી.
 દાસી પણ એનવીન મૂર્તિ ચૈત્યમાં સ્થાપી તે મૂળ મૂર્તિને લઈ
 પ્રદોતની સાથે અવંતીમાં આવી રાજાની સેવા કરવા લાગી.

પ્રાતઃકાળે ઉદાયન રાજા દેવાલયમાં આવ્યો ને પ્રતિમાને
 નમી સન્મુખ જીએ છે ત્યાં તો કરમાઈ ગયેલી પુષ્પમાળાવાળી

પ્રાતમા દીઠી. એને લાગ્યું કે આ મૂળ મૂર્તિ નથી. વળી અહીયાં હમેશાં પુતળીની માફક બંડી રહેનારી સુવર્ણ ગુટિકા દાસી પણ નથી. તેમજ મારા હાથીએના મદ પણ ગળી ગયા છે. નક્કી ચંડપ્રદોત અહીં આવીને મૂર્તિ અને દાસી બંનેને ઉપાડી ગયો. ”

ઉદાયન કોપથી આકુળવ્યાકુળ થઇ ગયો. દશ મુગુટબાંધી રાજાએ સહીત સકલ સૈન્ય તૈયાર કર્યું. ને અવંતીપર ચલ્યો. પ્રદોત પણ આ સમાચાર સાંભળતો પોતાના લશ્કર સહીત એની સામે દોડી આવ્યો. બન્ને વચ્ચે મહા ભયંકર યુદ્ધ થયું. પ્રદોત હાથી ઉપર બેસી લડતો હતો. ઉદાયન રથમાં હતો. ઇરાદાપૂર્વક એકબીજાના લોહીના તરસ્યા એમણે પોતાની ચાલાકી બતાવવામાં ખામી રાખી નહી. બાણાવળી ઉદાયને તીક્ષ્ણ બાણોથી હાથીના ચારે પગ ભરી દીધા. ગજરાજ અનિલવેગ પીડાને નહી સહન કરતો પૃથ્વી ઉપર તુટી પડ્યો. ચંદ્રપ્રદોત જેવો ઉઠીને સાવધ થવા બંધ છે એટલામાં ઉદાયને રથમાંથી કુદકો મારી એના કેશ પકડ્યા ને બાહુ યુદ્ધ કરી એને બાંધી લીધો અવંતીના સૈન્યમાં હાહાકાર થઈ રહ્યો.

ઉદાયને પ્રદોતના લલાટપર તપાવેલી લોહાની સળાથી ‘ દાસીપતિ ’ એવા અક્ષરો લખાવ્યા ને પીંજરામાં પુર્યો.

ઉદાયન રાજા અદ્ય પરિવાર સહીત અવંતીના રાજદર-બારમાં આવ્યો, ત્યાંથી રાજમહેલમાં આવીને પ્રતિમાનાં દર્શન કર્યાં. એમની સ્તુતિ કરી પ્રતિમા લેવાને ઘણી મહેનત

કરી પણ એ પ્રતિમા ત્યાંથી ચલાયમાન થઈ નહી. રાજાએ ઘણી ઘણી વિનંતિ કરવા માંડી. જેથી એના અધિષ્ઠાયકે પ્રગટ થઈ કહ્યું કે “ હે રાજા ! તારું નગર થોડા સમયમાં ધુળીના વર-સાદથી દટાઈ જવાનું છે. તેથી પ્રતિમાજી ત્યાં આવશે નહી. માટે તું શોક ન કર ! ” ત્યારપછી ઉદાયનરાજા પ્રદ્યોતને લઈને પોતાના નગર તરફ રવાને થયો. માર્ગમાં ચાતુર્માસ આવ્યું એટલે રાજાએ ત્યાં છાવણી નાખી. તે ઠેકાણે દશપુર (દસોરા) નગર વસ્યું.

પશુસણ પર્વ આવ્યાં તે સમય અવંતીપતિએ ઉપવાસ કરવાથી ઉદાયન રાજાએ એને સાધર્મી જાણી ખમાવ્યો ને એનું રાજ્ય એને પાછું આપ્યું. અનુક્રમે પોતે વીતલય પાટણ આવ્યો.

કાળે કરીને ઉદાયન રાજા મહાવીર લગવન્ પાસે દીક્ષા લઈ છેલ્લા રાજર્ષિ થયા. એ રાજર્ષિને કર્મોદયથી વ્યાધિ ઉત્પન્ન થયો. કોઈ વૈદ્યે તેમને દહીનો આહાર લેવાનો કહેલ હોવાથી પોતે નિસ્પૃહ છતાં વીતલય પાટણ આવ્યા. અહીંયાં એમનો ભાણેજ કેશી રાજ્ય કરતો હતો. એ કેશીને મંત્રીલોકે લમાવેલો હોવાથી રાજર્ષિને વિષમિશ્રિત અન્ન અપાવ્યું. જેના કોપથી દેવતાએ તે નગરને ધુળની વર્ષાથી દાટી દીધું. ઉદાયી મુનિએ વિષવ્યાસ પોતાનું શરીર જાણી અનશન અંગીકાર કર્યું ત્રીશ દિવસનું અનશન પાળીને કૈવલ્યપદ પામ્યા—મોક્ષે ગયા.

એ જીવંતસ્વામીની પ્રતિમા ત્યારથી અવંતીમાં ભવિક-જનોથી પૂજવા લાગી. આર્યસુહસ્તિ સ્વામીએ પ્રભાવિક

પ્રતિમાનાં વંદન કરવાને આવ્યા હતા. ગુરૂના મુખથી સંપ્રતિ-
રાજાએ જીવંતસ્વામીનો મહિમા સાંભળીને એ લગવાનને
પૂજવા શરૂ કર્યા. ઘણા કાળ પર્યંત એમણે પૂજ્યા.

કાલાંતરે એ પ્રતિમા અદૃશ્ય થઈ ગઈ. વીરપ્રભુના નિર્વાણ
પછી ૧૬૬૯ વર્ષ વહી ગયા બાદ કુમારપાળ નરેશ્વરે એ
જીવંતસ્વામીની પ્રતિમા તે નગરમાંથી કઢાવી પોતે પૂજીને
આત્માને કૃતાર્થ કર્યો.

એ વીતલયનગર તો કેશીરાજના પાપે જમીનદોસ્ત
થયું. કેશી ઉદાયનરાજાનો ભાણેજ હતો. પોતાને અભિચી
પુત્ર છતાં કેશીને રાજ્ય આપ્યું! છતાં એ કેશીએ એવકા થઈને
રાજાને દહીમાં વિષ અપાવ્યું. જેનું પાપ એને અહીંને અહીં
પ્રગટ થયું. ઉદાયન મુનિનો શર્યાતર એક કુંભારને છોડીને
દેવતાએ ક્રોધથી આબાળવૃદ્ધ આખી નગરી ધૂળથી દાટી
એનો નાશ કરી નાખ્યો. ત્યારપછી ત્યાં ગામ વસેલું તે આવે
ભેરા કહેવાય છે.

અભિચિકુમારને પિતાએ રાજ્ય ન આપ્યું જેથી તે ગુસ્સે
થઈને ચંપાનગરીમાં ચાલ્યો ગયો. ત્યાં એનો માસીઆઈ ભાઈ
કેણિક-અન્નતશત્રુ રાજ્ય કરતો હતો. રાજ્ય નરકને દેનારું
જાણી પોતાનો પુત્ર દુર્ગતિએ ન જાય એમ જાણી ઉદાયને
અભિચિને રાજ્ય ન આપ્યું. પણ અભિચિ એનો પરમાર્થ
સમજ્યો નહીં જેથી જીવ્યો ત્યાંલગી એને એના પિતા ઉપર
કષાય રહ્યો. એ કષાયની પ્રબળતાથી એની ધર્મક્રિયાઓ ફલ-

દાયક ન થઈ. જેથી મરણ પામીને એક પદ્યોપમને આયુષ્યે અસુર કુમાર દેવ થયો; છતાં એ જીવ ઘણો સારો હોવાથી ત્યાંથી વ્યવીને મહાવિદેહક્ષેત્રમાં મનુષ્યપણે જન્મી દીક્ષા અંગીકાર કરીને મોક્ષે જશે.

પ્રકરણ ૩૦ મું.

રથયાત્રામાં.

સંપ્રતિ રાજા પ્રતિ દિવસ ગુરૂ મહારાજની પાસે આવી ધર્મશ્રવણ કરવા લાગ્યો. હુમેશાંના શ્રવણ માત્રથી એના મલીન સંસ્કારોનો નાશ થતાં એનું હૃદય શુદ્ધ થયું. ધર્મતત્ત્વ એનામાં પરિણમ્યું. સંઘ, યાત્રા, તિર્થલકિત વગેરેથી જૈન શાસનની શોભા વધારતો પોતાના આત્માને શુદ્ધ કરવા લાગ્યો. તીર્થંકર એજ દેવ, સુસાધુ એજ ગુરૂ અને અરિહંત ભગવંતે કહેલો ધર્મ એજ મારે પ્રમાણ છે. એમ દ્રઢ નિશ્ચય પૂર્વક રાજાએ સમકિત અંગીકાર કર્યું. પંચ આણુવ્રત, ત્રણ ગુણવ્રત અને ચાર શિક્ષાવ્રતનું સ્વરૂપ ગુરૂ પાસેથી યથાર્થપણે સમજીને બારવ્રત ધારી શ્રાવક થયો. ત્રણે ખંડની લક્ષ્મીથી શોભતો સંપ્રતિ ત્રિકાલ જીનપૂજા કરતો સ્વજનોની જેમ સાધર્મીઓનું વાતસલ્ય કરવા લાગ્યો. નિરપરાધી જીવોની દયા પાળવામાં પ્રીતિવાળો, દાન દેવામાં તત્પર સંપ્રતિ દીન

જનોને અધિક અધિક દાન દેવા લાગ્યો. સર્વત્ર શાંતિનું સા-
આન્ય પથરાઈ રહ્યું હતું.

આર્ય સુહસ્તિ સ્વામી રાજાને ધર્મમાં સ્થીર કરીને વિ-
હાર કરી ગયેલા તે પાછા ફરતા ફરતા અવંતીમાં આવ્યા.
તે પ્રસંગે જિનેશ્વરમાં ભકિતવાળા શ્રાવકોએ જીન ચૈત્યમાં
મોટો ઉત્સવ શરૂ કર્યો. એ ઉત્સવમાં સુહસ્તિ સ્વામી પણ પ્ર-
તિદિવસ ભાગ લેતા હતા, ગુરૂનું આગમન જાણીને સંપ્રતિ
પણ અંજલિ જોડીને હમેશાં એની સાથે બેસતો હતો. આ
ઉત્સવ નિમિત્તે સંપ્રતિ એ દરેક સામંતોને ઉજ્જયિનીમાં
નોતર્યા હતા.

યાત્રોત્સવ પૂર્ણ થતાં ભકિતમાન શ્રાવકોએ રથયાત્રાની
તૈયારી કરી; કેમકે રથયાત્રા વગર યાત્રોત્સવ સંપૂર્ણ ગણાતો
નથી જેથી સૂર્યના રથ સમાન સુવર્ણ મણિ-માણેકની કાંતિથી
ભવ્ય એવો રથ રથશાળામાંથી બહાર કઢાવ્યો, વિધિને
જાણનારા મહર્ષિંક શ્રાવકો રથમાં બિરાજેલી શ્રી અર્હંત
પ્રતિમાની સ્નાત્રપૂજાદિક કરવા લાગ્યા. હજારો શ્રાવક શ્રાવિકા
પોતપોતાનું મહર્ષિંકપણું જણાવતાં એ ઉત્સવમાં ભાગ લે-
વાને હાજર થતાં, શ્રાવિકાઓ અનેક પ્રકારે ધવલ ગીતો ગાતી
હતા. મંગળ વાજ રૂડે પ્રકારે વાગી રહ્યાં હતાં. જૈનશાસનના
જયના પોકારોથી આકાશ છવાઈ રહ્યું હતું.

શ્રદ્ધાવંત શ્રાવકો ભગવંતનું સ્નાત્ર જળ કરતા છતાં
પૂર્વે દેવતાઓ મેરૂ પર્વત ઉપર ભગવંતને જન્મભિષેક કરે

છે તે સમયે અભિષેકનું જળ શિખર ઉપરથી જેમ નીચે પડતું હોય તેમ રથ ઉપરથી ભગવંતનું સ્નાત્ર જળ જમીન ઉપર પડવા લાગ્યું. સ્નાનથી શુદ્ધ થયેલા શ્રાવકો ભગવંતનો સ્નાત્રાભિષેક કરી સુગંધી દ્રવ્યોથી પૂજવા લાગ્યા. સુગંધી પુષ્પોની વિવિધરંગી માળાદિથી પૂજા કરવા લાગ્યા. જેથી શરદ્ઋતુના વાદળાંથી ઘેરાયેલી ચંદ્રની કળા હોય એવી જિનેશ્વર ભગવાનની પ્રતિમા શોભવા લાગી. અગર આદિ ધૂપથી ચારે દિશાઓ સુગંધમય બની ગઈ. એ પ્રમાણે પૂજા કરી શ્રાવકોએ ભગવાનની આરતી ઉતારી પછી જિનેશ્વર ભગવાનને નમસ્કાર કરી ભક્તિવંત શ્રાવકોએ અશ્વની જેમ રથને ખેંચવા માંડ્યો.

રથના આગળ માર્ગમાં નાગરિક રમણીઓ તાલપૂર્વક રાસડા ગાતી હતી. ચતુર્વિધ વાજીત્રના નાદ સાથે સુંદર નાટક બીજી તરફ થતું હતું. ચારે બાજુ શ્રાવિકાઓ માંગલીક ગાઈ રહી હતી. એવી રીતે ભગવાનનો રથ પ્રત્યેક હાટ ને મંદિર પાસે ઉભો રહી વિવિધ પ્રકારની પૂજાને ગ્રહણ કરતો રથ સંપ્રતિ રાજના રાજભવન આગળ આવ્યો. પોતાના નિયમ પ્રમાણે રથ અહીંયા પણ ઉભો રહ્યો.

સંપ્રતિ રાજ હર્ષથી વિકસ્વર થયેલા શરીરવડે ભગવાનને પૂજવાને તૈયાર થઈને આવ્યો. એમની સાથે એમના સામંતરાજાઓ હતા. વિધિસહિત ભગવાનની પૂજા કરતાં સર્વે સામંતોને વિધિ બતાવા; ગુરૂ પાસે એ સર્વે સામંતોને સમક્ષ લેવરાવી રાજાએ પોતાના સકલ સામંતોને આદેશ

કર્યો કે. “હો સામંતો? તમે જો મારા ભક્ત હો, મને સ્વામી તરીકે માનતા હો, તો મારે તમારા ધનનું પ્રયોજન નથી. તમારો દેશ તમે સુખેથી લોગવો, પણ તમે બધા શ્રાવક-જૈન થઈ જાઓ? તમે જૈન થશો તેનાથી જેવો હું ખુશી થઈશ તેવો અન્ય બીજી કોઈપણ રીતે તમે મને ખુશી કરી શકશો નહિ. તમારા દેશમાં, તમારા શહેરમાં જીનમંદિર બંધાવી જીનેશ્વરના ભક્ત થઈ જાઓ? તમારી પ્રજાને પણ એ રસ આપાડો! બધી દુનીયામાં રાષ્ટ્રધર્મ જૈનજ હોવો જોઈએ.”

મહાન્ સંપ્રતિની આજ્ઞા સર્વેએ સપ્રેમ માન્ય કરી. જેવી રીતે ભરતાધિપ વાસુદેવ કે પ્રતિવાસુદેવની આજ્ઞા ત્રણે બંડના એના સામંતો મસ્તક ઉપર ધારણ કરે છે. એમની અખંડ આજ્ઞામાં શંકા કરવાને પણ કોઈ સામંતની તાકાત નથી હોતી. દરેક મુગુટ બદ્ધ સામંત રાજાઓએ મહાન્ સંપ્રતિની આજ્ઞા મસ્તકે ચડાવી અને તેઓ જૈન થઈ ગયા.

પોતાના રાજમહાલય આગળ રથમાં રહેલા ભગવાનને પૂજીને સંપ્રતિ પોતાના આત્માને ધન્ય માનતો છતો સામંતો સાથે વરઘોડામાં ગયો થોડીવારે તે પછી રાજા પોતાના મહેલમાં આહ્યો ગયો.

વરઘોડો ત્યાંથી આગળ આગળ આહ્યો અને દરેક ભાગોમાં ફરતો ફરતો પોતાની સમૃદ્ધિથી જૈનધર્મની વિજય ઘ્વજાઓ ફરકાવતો પોતાના સ્થાનકે ગયો.

એ ચૈત્યમહોત્સવ પૂર્ણ થયા પછી સંપ્રતિની અનુજ્ઞા

પામીને એના સામંતો પોતપોતાની રાજ્યધાનીમાં ચાલ્યા ગયા. તેમણે પોતપોતાના દેશમાં જીનમંદિરો ઉભાં કરીને તીર્થંકરની ભક્તિ કરવા લાગ્યા. પ્રજામાં એ ધર્મને આશ્રય આપવામાં આવ્યો. સાધુઓની ભક્તિ કરતા અને શ્રાવકોને ઉત્તેજન આપતા રાજાઓએ પોતપોતાના દેશમાં રથયાત્રા વગેરે મહોત્સવો પ્રવર્તીવ્યા. જૈન આચાર પોતે પણ પાળીને પ્રજાનાં દૃષ્ટાંતરૂપ થયા. કે જેથી આર્ય અને અનાર્ય દેશો મિ-થ્યાત્વથી ભરેલા તે પણ શુદ્ધ અને સાધુઓને વિહાર કરવાને યોગ્ય થયા.

એક દિવસે મહાન્ સંપ્રતિ આર્યસુહસ્તિસ્વામીને વંદન કરીને બેઠા હતા. એમણે જીવંત સ્વામીનું કંઈક વિશેષ સ્વ-રૂપ પૂછ્યું. આર્ય સુહસ્તિસ્વામીએ એની ઉત્પત્તિથી માંડીને ઇતિ પર્યંત સર્વે વૃત્તાંત કહેલો છતાં જે વિશેષ હતું તેપણ સંભળાવી દીધું. જેથી એ પણ જીવંતસ્વામી ઉપર ભક્તિવાળો થઈને એમની ત્રિકાળ સેવા-પૂજા અને ભક્તિ કરવા લાગ્યો.

એક દિવસ સંપ્રતિ રાજા વિચાર કરવા લાગ્યો કે “ત્રણ ખંડ પૃથ્વી ઉપર માફ રાજ્ય છે. એ સર્વ અનાર્ય અને આર્ય દેશોમાં સાધુઓ શામાટે ન વિચરી શકે ?” એ પ્રમાણે વિચાર આવવાથી એમણે ગુરૂને પૂછ્યું. “ ભગવાન્ ? આપનો સાધુ સમુદાય ક્યાં ક્યાં વિહાર કરી શકે ! ”

“જ્યાંજ્યાં જીનમંદિર હોય, શ્રાવકોની વસ્તી હોય, આર્ય જગા હોય એવે સ્થાનકે સાધુઓ વિહાર અવશ્ય કરી શકે. ”

“ તો પ્રભુ ? આપણા સાધુઓ અનાર્ય જેવા દેશોમાં સગવડ હોય તો વિહાર કરી શકે કે ? ”

“ અનાર્ય દેશમાં વિહાર નહીં કરવાનું કારણ એ લોકો મહા અજ્ઞાનરૂપી અંધકારમાં ડુબેલા હોવાથી એવા લોકોથી સાધુઓને ઉપસર્ગ થવાનો સંભવ નિરંતર રહે, તેમજ શ્રાવકોના અભાવે સાધુઓને આહાર પાણીની અગવડતા રહે, ઉતરવાની જગ્યા પણ મલે કે ન મલે, એમ અનેક પ્રકારની મુશ્કેલીઓ ઉભી થવા પામે, સાધુઓને પણ એથી કદાચ આર્ત વ્યાન થાય. એના કરતાં જ્યાં સુખે ધર્મ સાધન થઈ શકે તેવી જગ્યાએ રહીને સાધુઓ સુખપૂર્વક ધર્મ સાધી શકે એજ ઠીક છે ” સુહસ્તિસ્વામીએ કારણ બતાવ્યું.

“ આપનું કારણ જો કે વાસ્તવિક છે, છતાં મારી ઇચ્છા છે કે આપના સાધુઓ મારા રાજ્યમાં આર્ય કે અનાર્યદેશમાં ગમે ત્યાં વિહાર કરી શકે કે જેથી મારી અનાર્ય પ્રજા પણ ધર્મતત્વને પામે. ”

“ એ કેવી રીતે થઈ શકે વાડ ? રાજન્ ? તમે એમાંથી કાંઈ રસ્તો કાઢી શકો છો ? ”

“ ભગવન્ ? પ્રથમ શ્રાવકોને કે જે સાધુઓના આચાર વિચારમાં પારંગત હોય એમને સાધુઓનો વેશ પહેરાવી દેશો દેશ મોકલવા, અને મારી દરેક પ્રજા મારા ગુરૂ તરીકે ગણીને એમની સેવા ભક્તિ, બહુમાન કરતાં શીખે. એવી રીતે કરતાં અનાર્ય પ્રજા પણ સાધુઓની ભક્તિ કેવી રીતે કરવી એ જા-

હીતી થાય. તે પછી આપે સાધુઓને મોકલી તપાસ કરાવવી કે વિહારને યોગ્ય તે ક્ષેત્ર થયું છે કે નહીં ? ”

“ તમારું કહેવું સત્ય છે એવી મહેનતને પરિણામે સાધુઓ અવશ્ય વિચરી શકે ? ” ગુરૂએ અનુમોદન આપ્યું.

તે પછી સંપ્રતિ રાજાએ વિદ્વાન્ શ્રાવકોને અને સુભટોને કૃત્રિમ સાધુઓ બનાવીને અનાર્ય દેશોમાં મોકલ્યા, એ દરેક દેશોમાં પોતાના સુભટો મોકલી એ અનાર્ય રાજા અને દેશવાગ્મીઓને આજ્ઞા કરી કે—“ અમારા પુરૂષો તમારી તરફ આવ્યા છે તેઓ જે રીતે કર માંગે તે પ્રમાણે તમારે આપવો ને એમની ભક્તિ કરવી. ”

પ્રકરણ ૩૧ મું.

હવે મારે શું કરવું જોઈએ ?

“ હે રાજન્ ? જગતમાં દાન એ સર્વોત્કૃષ્ટ વસ્તુ છે. દાનથી ઘણા જીવો ભવસાગર તરી જાય છે. દાન સિવાયની વસ્તુઓ તો પોતાનેજ માત્ર લાભકારી છે; કિંતુ દાન તો પોતાને અને પરને ઉભયને લાભકર્તા છે અભયદાન, સુપાત્રદાન એ એ દાન શ્રેષ્ઠ ગણાય છે. તે સિવાયનાં ઉચિતદાન, કીર્તિદાન ને અનુકંપાદાન એ સંસારમાં ફલ આપનારા છે. તીર્થંકર સમાન પુરૂષો પણ દીક્ષાનો અવસર પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે વાર્ષિકદાન

આપે છે. માટે લક્ષ્મીવંતપુરૂષે દાતા અવશ્ય થવું. પોતાની લક્ષ્મીનો સદ્વ્યય કરીને માનવજન્મ સફલ કરવો; કેમકે વ્યાજથી કદાચ ધન ખમણું થાય, વ્યાપારથી ચાર ગણું થાય. ક્ષેત્રમાં વાવવાથી સહસ્ર ગણું થાય પણ સુપાત્રમાં જે એ ધન વાપરવામાં આવે તો અનંતગણું ફલને આપનાર થાય છે.

દુઃખી જીવો ઉપર અનુકંપા લાવીને તેમનાં દુઃખ નિવારવા માટે જે સહાય કરવી તે અનુકંપાદાન. સગાં, બહાલાં કે કુટુંબીજનોમાં પોતપોતાને યોગ્ય જે આપવું તે ઉચિતદાન છે. અને લોકમાં વાહવાહ કહેવડાવવાની ખાતર દાતાર ખનવું તે કીર્ત્તિદાન છે, છતાં એ દાનોથી પણ અધિક સુપાત્રદાન ને અભયદાન છે. એ ખન્ને દાન તો પરંપરાએ મોક્ષનાં બીજભૂત છે. અવશ્ય એથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે. પૂર્વે મેઘરથના ભવમાં પારેવાની રક્ષા કરતાં તે મેઘરથ શાંતિનાથ તીર્થંકર થઈ મોક્ષે ગયા. બિંબસારના પુત્ર મેઘકુમારે પૂર્વ ભવે હાથીના ભવમાં સસલાની રક્ષા કરવાથી ત્યાંથી ચ્યવી મેઘકુમાર થયા તે પછી એકાવતારી થઈ મોક્ષે જશે, અહિંસા ધર્મનું પાલન કરતાં એવા અનેક જીવો અદ્યપસમયમાં ભવસાગર તરી જાય છે. એવાંજ સુપાત્રદાનને યોગ્ય હાલના સમયમાં સાધુ સાધ્વી ગણાય છે કે જેઓ અતિથિ છે. ભાવથી એમની આહાર પાણી આદિથી ભક્તિ કરતાં અનેક જીવો ભવસાગર તરી ગયા છે.

શ્રીરૂપભદ્રેવના જીવ ધના સાર્થવાડે સાધુઓની ધૃતથી ભક્તિ કરવાવડે પોતાનો સંસાર ટુંકો કર્યો ને તેરમે ભવે

તીર્થંકર થયા એજ રૂપલનાથને શેલડીના રસનું પારણું કરાવવાવડે શ્રેયાંસકુમારે મુક્તિ લક્ષ્મી હાથ કરી. અરે એટલે બધે દૂર જવા કરતાં નજીકન જ વાત તમને કહું. જીઓ મહાવીરસ્વામી કે જે જીવંતસ્વામીની પ્રતિમા હાલ તમે પૂજો છો એ મહાવીરસ્વામીએ નયસારના લવમાં સાધુઓને આહાર વહોરાવવાથી સમકિત પ્રાપ્ત કર્યું હતું. પરંપરાએ મહાવીરસ્વામી થયા. તેમના સમયમાં જે જે પુરૂષો પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યા છે તે પ્રાયઃ મુનિને દાન દેવાના મહાત્મ્યથીજ થયા છે. જીઓ ધનાશાલિભદ્ર ! શાલિભદ્રે પૂર્વે ગોવાળના લવમાં માસખમણના ઉપવાસી મુનિને ખીરનું પારણું કરાવ્યું તો શાલિભદ્ર થઈ અક્ષય ઋદ્ધિ પામ્યા. એમના બનેલી ધનો શેઠ ! પૂર્વે સાધુને દાન દેવાના પ્રભાવથી એ પણ અનગળ દ્રવ્યનો માલેક થયો. એટલુંજ નહી પણ હવે એકાવતારી થઈ તે મોક્ષે પણ જશે. એવીજ રીતે કૃતપુણ્ય ? શ્રી મહાવીરસ્વામીની શ્રાવિકા રેવતીએ ભગવનને ખીજેરાપાક વહોરાવવા વડે સંસારને ટુંકો કર્યો ને તીર્થંકર નામકર્મ આંધ્યું ભાવી ચોવીશીમાં સમાધિ નામે સત્તરમા તીર્થંકર થશે.

લક્ષ્મીનો સદ્ઉપયોગ કરવા માટે ભગવંતે સાતક્ષેત્રોની પ્રરૂપણા કરી છે તે સાત ક્ષેત્ર તે જીનપ્રતિમા, જીનચૈત્ય, જ્ઞાન, સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક ને શ્રાવિકા ! જીનપ્રતિમા, અને જીનચૈત્ય, એ સંસારથી પાર ઉતારવાને આત્માના સાધનો છે અનેક આત્માઓ એ નિમેત્ત પામીને પોતાનું હિત કરી ગયા છે ને ફરે છે. એ બધો લાભ જીનમંદિર કરાવનારને મળે છે. પ્રાણીએ

ભવસાગરથી પાર ઉતરવું હોય અને ખીજને પણ ઉતારવાની ઇચ્છા હોય તો ઠેક ઠેકાણે તેણે જીનમંદિર કરાવવાં, જીનપ્રતિમાઓ ભરાવવી. તેમાં પણ નવાં કરાવવા કરતાં જીર્ણોદ્ધાર કરાવવામાં સોળ ગણો લાભ સમાયેલ છે. જ્યાં જ્યાં જીનમંદિર હોય ત્યાં શ્રાવકોનાં ઘર અવશ્ય હોય તેથી સાધુઓ પણ એવી જગાએ વિહાર કરી શકે, લોકો ઉપર ઉપકાર કરી એમને પ્રતિબોધ પમાડે. એમનીજ લક્ષ્મી સફળ થઈ છે કે જે લક્ષ્મીથી જીનમંદિરો બંધાવ્યાં હોય, જીના મંદિરોના જીર્ણોદ્ધાર થયા હોય; તેમજ જીનપ્રતિમાઓ ભરાવી હોય. બાકી તો શ્રીમંત તો ઘણાય હોય છે. પણ જે લક્ષ્મી સંહિતપયોગમાં નથી વપરાતી એની લક્ષ્મી એના મુવા પછી ખીજના હાથમાં જાય છે. પોતે કંઈ પણ કર્યા વગર અન્ત સમયે પશ્ચાત્તાપ કરતો નરભવ હારી જાય છે; તો ઉત્તમ જનોને આવો અપૂર્વ અવસર જો પ્રાપ્ત થયો તો પછી એનો સંહવ્યય કરીને લાભ લેવો. કારણ કે લક્ષ્મી એતો પુણ્યથી મલે છે તેમ પાપથી જતી પણ રહે છે. હમેશાં એ કાંઈ કાયમ રહેતી નથી, શ્રી કૃષ્ણ વાસુદેવ જેવા સમર્થ પુરૂષને પણ સમૃદ્ધિએ તણ દીધો: તો અન્ય પામર જનોની તે શી વાત ? માટે હે રાજન્ ? જીનમંદિર અને જીનપ્રતિમા કરાવવાવડે કરીને તમારે પૃથ્વીને શોભાવવી, આજે ત્રણ ખંડ ધરતી ઉપર તમારું સામ્રાજ્ય પથરાયું છે. વાસુદેવની સમાન જગતમાં તમારી આજ્ઞા ખંડીત કરવામાં તમારા સોળ હજાર સામંતોમાં કોઈ સમર્થ નથી. તો જીનેશ્વરની ભક્તિ કરવા થકી નરભવ સફલ કરો.

તેવીજ રીતે જ્ઞાન લક્ષિત પણ અનુપમ છે. જ્ઞાન લક્ષિતથી કંઈ આત્માઓ ભવસાગર તરી જાય છે, જ્ઞાન લક્ષિતથી જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે એ જ્ઞાનથી વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થતાં સંસારનાં બંધનો આપોઆપ ક્ષય-શીથીલ થઈ જાય છે; પૂર્વે જ્ઞાન ભરેલા ભરત મહારાજ પણ સંસારનું સુખ ભોગવતાં આરિસા ભુવનવમાં કૈવલ્યપદ પામ્યા. જ્યંત નરપતિએ જ્ઞાનલક્ષિત કરતા તીર્થ કર પદ લીધું.

સાધુ સાધ્વી શ્રાવક અને શ્રાવિકા એ ઉત્તરોત્તર એક બાજીથી ઉતરતી કોટીનું ક્ષેત્ર છે. સાધુ, સાધ્વીને સુપાત્ર દાન દેવાથી તો મેં પૂર્વે કહ્યું છે તેમ અમોઘફલ પ્રાપ્ત થાય છે એ નિઃસંદેહ વાત છે.

શ્રાવક શ્રાવિકા રૂપ ક્ષેત્રમાં વાપરેલું ધન પણ અનંતકોટી ફળ આપે છે, ધર્મથી રંગાએલાં હોય એવાં શ્રાવક શ્રાવિકા નિર્ધન અવસ્થાને લઈને દ્રવ્યની ખાતર કદાચ ધર્મથી પતિત થતાં હોય તો ઋદ્ધિમાન શ્રાવક એમને પોતાની શક્તિથી અવશ્ય બચાવે-ધર્મમાં સ્થીર કરે તો ઘણો લાભ ઉપાર્જન કરે. બીજાને ધર્મ પ્રાપ્ત કરાવ્યાનું-ધર્મમાં સ્થીર કરવાનું ફલ તે જરૂર પામે. પરંતુ જો પોતે શ્રાવક છતાં-ઋદ્ધિમાન છતાં આવું પ્રભાવકપણું બતાવે નહિ તો અવશ્ય એને દોષ લાગે. મનુષ્ય પાસે જે શક્તિ હોય તે શક્તિ એણે પરમાર્થમાં વાપરવી જોઈએ.

પોતાના હજારો સ્વામી ભાઈઓ દુઃખી હોય, નિરાધાર

શ્રાવિકાઓ આજીવિકાને બહાને પોતાનો ધર્મ તજી બ્રહ્મ થતી હોય, શ્રાવકો કંગાલ થઈ રખડતા હોય અથવા તો અન્ય ધર્મમાં જતા રહેતા હોય, તો શાસનની દાઝવાળો વીરનર એ સહન કરી શકે નહીં. એમના ઉદ્ધાર માટે પોતાની લક્ષ્મી અર્પણ કરે, એમને જોઈતાં સાધન પૂરાં પાડી આપી ધર્મમાં દઢ કરે તો એ પ્રભાવક કહેવાય ! એની લક્ષ્મી ઉગી નીકળે, એ પાત્રમાં વાવેલું એને અનંતગણો લાભ આપે.

હૈ રાજન્ ! શ્રાવક-શ્રાવિકા ક્ષેત્રને પોષવાનું હું તને ભાર મુકીને કહું છું તેનું કારણ એજ કે બીજાં પાંચે ક્ષેત્રનો આધાર શ્રાવક શ્રાવિકાજ છે. પૃથ્વી જીનમંદિરથી વિભૂષિત હોય પણ એને સાચવનારા શ્રાવકો જ ન હોય તો-એ મંદિરો કેવી રીતે નહી શકે ? એમનાં પૂજન, સત્કાર તો શ્રાવક શ્રાવિકાઓની ઉન્નતિ ઉપરજ આધાર રાખે છે. માટે યતનવડે કરીને પણ શ્રાવક અને શ્રાવિકાઓનું રક્ષણ કરવું. એમના થકીજ ધર્મની ઉજ્જવળતા છે-શોભા છે. એમની ઉન્નતિમાંજ ધર્મની. ઉન્નતિ છે.

જે છતી શક્તિએ પોતાના સાધર્મિક બંધુનું દુઃખ દૂર કરી શકતો નથી એનામાં ધર્મ પ્રેમ છે એમ ન સમજવું, બલે ઉપરથી તે ગમે તેટલો આડંબર રાખતો હોય, ગાડી ઘોડે ફરતો હોય; પરન્તુ અજ્ઞના ગણામાં રહેલા સ્તનની માફક એની લક્ષ્મી અને એનું જીવીત નિષ્કુળ જાણવું. એ કૃપણ બલે પોતાની લક્ષ્મી શુભ માર્ગે ન વાપરે પણ એના

સુવા પછી એ લક્ષ્મી બીજાના હાથમાં જશે અને તેનો શું ઉપયોગ થશે તે એ અલ્પજ્ઞ હોવાથી ન સમજી શકે !

શ્રાવક શ્રાવિકા એ પણ સંઘનું અંગ ગણાય છે. એ સંઘની ભક્તિ કરતાં સંભવનાથ તીર્થંકરના જીવે પૂર્વ ભવમાં તીર્થંકર નામકર્મ બાંધ્યું અને તે સંભવનાથ થયા. માટે ઋદ્ધિવંતે પોતાના ગરીબ સાધર્મિકો તરફ અવશ્ય ધ્યાન આપી ધર્મનો મહિમા વધારવો. એકવાર જમાડવાથી કે નૌકારશી વગેરે કરવાથી જ કંઈ સાધર્મિકતા સમાપ્ત થતી નથી. ખરી સ્વામીવત્સલતા તો એજ છે કે પોતાની જીંદગીમાં પોતાના ગરીબ બાંધવોને વાસ્તવિક સુખી કરી તેમની આંતરડી ઠારવી.

શ્રાવક શ્રાવિકાઓ જો સુખી હશે તો તેમનાથી ધર્મનું મહાત્મ્ય વધશે—તેઓ પોતેજ ધર્મનું મહાત્મ્ય વધારશે અને એ બધો લાભ જેણે એમને સારી સ્થિતિએ ચડાવ્યા છે તેમને મળે છે. માટે ઋદ્ધિવંતોએ પોતાના ગરીબ બાંધવોની સાર-સંભાળ અવશ્ય લેવી. હે રાજન્ ! શ્રાવકોને મદદ કરવાની વાત તું ભૂલતો ના ?

વસ્તુતઃ જે કાળે જે ક્ષેત્ર સીદ્ધાતું હોય તે કાળે તેની ઉન્નત્તિ માટે જો પ્રયત્ન કરવામાં ન આવે તો એથી હાનિ થવાનો સંભવ રહે છે. લક્ષ્મીવંતોએ પોતાની લક્ષ્મીનો સફળ્ય કરવો હોય તો એકજ ક્ષેત્રનું પોષણ કરવાથી—ભરેલામાં ભરવાથી થતો નથી. પરન્તુ સીદ્ધાતા ક્ષેત્રમાં ઉન્નત્તિને અર્થે જો પોતાની

લક્ષ્મી વાપરે તોજ તેને અધિકાધિક લાભ મળે છે. તે પણ પોતાના સગા સંબંધી કે સ્વાર્થની અપેક્ષા રાખ્યા વગર વપરાય તોજ લાભદાયક થઈ શકે. જોકે આ મારો સગો કે સંબંધી નથી પણ મારો સાધર્મિક બંધુ દુઃખી છે માટે એનું દુઃખ મારે દુર કરવું કે જેથી એ પાછો ધર્મમાં સ્થિર થઈ ધર્મ સાધન કરે. એવી નિષ્કામવૃત્તિથી પરમાર્થ કરે તોજ એની લક્ષ્મીની સાર્થકતા થાય ?

“ રાજન્ ? આજે તો સમય ઘણો સારો થયો છે. શ્રાવક શ્રાવિકા સુખી અને વૈભવી છે. લવિષ્યમાં એવો પણ કાળ આવશે કે જ્યારે ક્ષત્રિયમાંથી જૈન ધર્મ નષ્ટ થતાં ફક્ત વૈશ્યોને હાથ જશે ત્યારે તેઓ અર્થ પ્રધાન થશે. જેથી ધર્મના મહત્વને હાનિ પહોંચાડશે. પૈસાનેજ સર્વસ્વ સમજનારા દ્રવ્યના પૂજારીઓ પોતાના હજારો ગરીબ બાંધવોને—શ્રાવક શ્રાવિકાઓને દુઃખી હાલતમાં જોશે છતાં એમની તરફ દુર્લક્ષ્ય કરતા પોતાનો સ્વાર્થ સાધવામાંજ એકલપેટા થશે. જે ગરીબોના લોગે એ ઋદ્ધિમાન થશે એમનોજ એ તિરસ્કાર કરશે ને બીબનાં ઘર ભરશે.

જેથી જૈન ધર્મની હાની વિશેષ થશે. શ્રાવક શ્રાવિકાઓ દુઃખી દુઃખી થઈ ધર્મબ્રષ્ટ થશે. આજીવિકાની ખાતર ઉન્માર્ગને ભજનારા થશે. સાક્ષાત્ પોતાના સ્વામી ભાઈઓને દુઃખી જોવા છતાં એ ક્ષેત્ર તરફ કોઈ લક્ષ્ય ઓછુંજ આપશે પણ જે ક્ષેત્ર પુષ્ટ થયું હશે એનુંજ પોષણ કરનારા થશે, જેથી સીદાતા ક્ષેત્રની તો હાની થશેજ. શ્રાવક શ્રાવિકાઓની સંખ્યા ઘટી જશે,

વસ્તી ન્યૂન થઈ જશે; એટલુંજ નહીં પણ પુષ્ટ કરેલા ક્ષેત્રનું પણ વારંવાર પોષણ કરવા છતાં એમાંથી પણ અનેક અનર્થો ઉત્પન્ન થશે. અસ્તુ હે નરકુંજર ! એવી ભવિષ્યકાળની વાતો કરી તારા શાસન પ્રેમીચિત્તને હું શ્લેષ કરવા નથી ઇચ્છતો ! જે ભાવી ભાવ-ભવિતવ્યતા બનવાની હશે તે અવશ્ય બનશે. પંચમકાળમાં પ્રગટ થયેલા વક્ર-જડ જીવો પાસેથી એનાથી બીજી વધારે શી સારી આશા રાખી શકાય ! ગુરૂવર આર્યસુહસ્તીસ્વામી લક્ષ્મીનો સદ્વ્યય કરવાનું વર્ણન કરીને અટક્યા.

“ ભગવન્ ? અત્યારના સમયમાં મારે શું કરવું ? સાતે ક્ષેત્રમાં કયા ક્ષેત્ર તરફ વિશેષ ધ્યાન આપવું ? ” મહારાજે પૂછ્યું.

“ અત્યારે તારે જીનચૈત્ય અને પ્રતિમા તરફ ખાસ લક્ષ્ય આપવાની જરૂર છે. સમૃદ્ધિવંત શ્રાવક, શ્રાવિકા તેમજ સાધુ સાધ્વીઓ એમના દર્શનવડે-ભક્તિવડે આત્મશુદ્ધિ કરી ભવસાગર તરો જશે. ભાવી કાલમાં પણ ઘણા સમય પર્યંત એ મંદિરો અને પ્રતિમાઓનું જગત ઉપર અસ્તિત્વ હશે ત્યાં લગી ચતુર્વિધસંઘથી પૂજશે. એ બધો તને લાભ થશે. ત્રણખંડમાં તારૂં રાજ્ય હોવાથી દરેક દેશમાં જૈનમંદિરો થતાં અને શ્રાવકોની સંખ્યા વૃદ્ધિ પામતાં અનાર્ય દેશમાં પણ ધર્મની પ્રગતિ થશે એ બધા લાભનું કારણ તો તુંજ છે ને ? છતાં સાધર્મિકની ભક્તિ કરવી તું ભૂલતો નહીં. એવી રીતે સાતે ક્ષેત્રોની ભક્તિ કરતાં તારો સંસાર સ્વલ્પ થઈ જન્મ મરણનો ફેરો ટળી જશે. અજર અમર એવી મુક્તિ વધુનો તું ભોજતા થશે, ”

“ ભગવન્ ? આજથી મારે મંદિરો ખંધાવવાની શરૂ-
આત કરવી, પ્રતિમાઓ પણ ભરાવવી, તેમજ જુના મંદિરો-
ના જીર્ણોદ્ધારો કરાવવા હવેથી હું નિયમ કરૂ છું અને
રોજ એક જનમંદિર તૈયાર થયાના સમાચાર સાંભળવામાં
આવશે ત્યાર બાદ દાતણ કરીશ એ પ્રમાણે મહાન્ સંપ્ર-
તિએ રોજનું એક જનમંદિર તૈયાર કરાવવાનો નિયમ અ-
ંગીકાર કર્યો.

તરતજ મહાન્ સંપ્રતિએ લાખો માણસોને એ કામમાં
જોડી દીધા. લોકોને રોજ મળવા લાગી. ને ઠેકઠેકાણે જન
મંદિરો એક પછી એક તૈયાર થવા લાગ્યાં. દરરોજ મહારાજ
સંપ્રતિ એકની બાજુર તો ઓછામાં ઓછી સાંભળતો ત્યારેજ
દાતણ કરતો. ત્રણ ખંડ ધરતીમાં આર્ય કે અનાર્ય દરેક
દેશોમાં ગામડું હો કે શહેર પ્રત્યેક ઠેકાણે મંદિર પોતાની
શોભાથી પ્રજાનાં મન આકર્ષવા લાગ્યાં.

પ્રકરણ ૩૨ મું.

દુનિયા ધર્મને માર્ગે.

મહાન્ સંપ્રતિએ પોતાના સર્વે દેશોમાં પોતાના
સુભટો અને શ્રાવકોને કૃત્રિમ સાધુ બનાવીને મોકલ્યા હતા.
તેઓ દુનિયાના ખુણે ખુણે ફરી વળ્યા. અનાર્ય દેશોમાં પણ

ત્યાંના જડ જેવા લોકોને શું શું કરવું તે સમજાવવા લાગ્યા. તેમને ઉપદેશ કરવા લાગ્યા. જીઓ—ધ્યાન આપો ! અમે આવીએ ત્યારે અમને ઉઠીને વંદન કરવું. દૃષ્ટિએ પડીએ કે પગે લાગવું. અમારી પાસેથી તમારે ધર્મોપદેશ સાંભળવો. અમને અમુક અમુક જાતનો આહાર વહોરાવવો, એ માટે અમને તમારે તેડવા આવવું. ઉનું કરેલું પાણી નિર્દોષ રીતે ઠારીને તે અમને પીવા માટે વહોરાવવું. અમને કપડા વગેરે અમુક અમુક વહોરાવવાં, અમે આવીએ કે તમારે અમને ઉતરવાની જગ્યાઓ આપવી. તન, મનને ધનથી અમારી ભક્તિ કરવી. તમારે હુંમેશાં નવકાર ગણવો, જીનમંદિરમાં દર્શન કરવા જવાં, તેમજ જીનરાજને પૂજવા. ઇત્યાદિક ખટ્કર્મ તમારે અવશ્ય કરવું. અમારી પાછળ અમારા જેવા સંપ્રતિરાજના માણસો આવશે તેમની પણ તમારે રૂડા પ્રકારે એવી રીતે ભક્તિ કરવી. જેથી સંપ્રતિરાજ તમારા ઉપર પ્રસન્ન થશે. એ માણસો સંપ્રતિ મહારાજના પૂજ્ય છે. એમના ગુરૂ છે માટે તમારે તેમની ભક્તિમાં ખામી લાવવી નહી. આહાર પાણી વહોરાવતાં ખેંતાલીશ દોષ ન આવવા જોઈએ. એ ખેંતાલીશે દોષો એમને વિસ્તારથી સમજાવ્યા—શીખવ્યા. તે સિવાય ગુરૂની તેત્રીશ આશાતના ન થાય તે પણ સમજાવી—શીખવાડી દીધી.

જીનમંદિરમાં જાઓ ત્યારે મોટી દશ આશાતનાઓ અવશ્ય તમારે ત્યાગવી, જેવી કે જીનમંદિરમાં પાનસોપારી ન ખાવું, લોજન ન કરવું, પાણી ન પીવું, પગરખા ન પહેરી

જવાં, શયન ન કરવું, મૈથુન ન સેવવું, થુકવું કે મલ્લલેખન ન કરવાં, લઘુ નીતિ—વડી નીતિ ન કરવી, જુગાર કે હાસ્ય કુતુહલ ન કરવાં. ઈત્યાદિક તેમજ બીજી નાની આશાતનાઓ મળીને ચોરાશી આશાતનાઓ ન કરવી. એથી મોટું પાપ લાગે છે. એ પાપના ફલથી આપણને દુઃખ થાય છે. માટે આશાતના રહિતપણે જીનેશ્વરને પૂજવાથી સંપ્રતિ જેવી સમૃદ્ધિ મળે છે. એના કરતાં પણ વિશેષ દેવલોકનાં સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. એ દેવતાઓનાં એવાં તો અનુપમ સુખ હોય છે કે આપણે તો એ સુખનાં વર્ણન પણ ન કરી શકીએ. અરે ! એ સુખોનો ખ્યાલ કરવાની પણ આપણામાં શક્તિ ન હોય. આપણી અલ્પ કલ્પનાથી પણ અતીત એ સુખો કહેવાય. જો તમે જીનરાજની અને સંપ્રતિના અમારા જેવા માણસોની ભક્તિ કરશો તો પહેલાં તો તમે સંપ્રતિના માનિતા થશો અને આ લોકમાં સુખ સંપત્તિ પ્રાપ્ત કરશો અને એ ભક્તિના પ્રભાવથી તમે દેવલોકમાં જશો. ત્યાં અનેક દેવાંગનાઓ તમારી સેવા કરશે કે જે દેવાંગનાઓ મનુષ્યની સુંદરમાં સુંદર ગણાતી સુંદર રમણી કરતાં અસંખ્યગણી શ્રદ્ધ, સુંદર અને ચતુર છે. તમને સુખી કરવામાં—લોગની કળામાં નિપુણ—પંડિતા છે. એ દેવાંગનાઓનાં દિવ્ય સુખ લોગવતાં તમારો કાળ કેવી રીતે બાય છે તે પણ તમે જાણી શકશો નહીં. ત્યાં તમે અનગળ સમૃદ્ધિના સ્વામી થશો. જેમ દેવબાળાઓ તમારી સેવા કરી તમને સુખી કરશે એવી રીતે તમારા સેવક દેવતાઓ ગંધર્વો તમારી આગળ સંગીત કરશે. દેવબાળાઓ નાટારંગ કરશે

એ સંગીતમાં એ નાટારંગમાં તમારા વર્ષો પાણીના પ્રવાહની માફક વહી જશે, એ દેવબાળાના શરીરની સૌંદર્યતા, લાવણ્યતા, ચાતુર્યતા, એમના હાવભાવો, એમના બ્રૂભંગો એ સોહામણાં ચંદ્રવદનો નિહાળતાં તમે એવા તો મુગ્ધ થઈ જશો કે દુઃખનો તમને સ્વપ્નામાં પણ ખ્યાલ નહીં આવે.

એમનું એક નાટક જોતાં એટલો ખર્ચો કાલ વહી જાય છે કે આપણા અહીંના કાલની ગણતરી કરીએ તો પાંચસો વર્ષ વહી જાય, એથી પણ જીનરાજની ને ગુરૂની અધિક ભક્તિ હૃદયના ભાવપૂર્વક કરો તો તમે ઘણા સારા શ્રેષ્ઠ દેવતા થઈ શકો! ત્યાં એક એક નાટારંગમાં હજાર વર્ષ વહી જાય, એથી ઉચ્ચ કોટીના દેવતાઓને પંદરસો વર્ષ પણ વીતી જાય. એતો નાટકનો કાલ કહ્યો. તે નાટક-સંગીત મનુષ્યો તો નજ મેળવી શકે-એની કલ્પના પણ ન કરી શકે; કારણ કે જે વસ્તુનું ઝીણું ઝીણું પણ જ્ઞાન ન હોય-એનો ખ્યાલ પણ ન થઈ શકે એનું સુખ તો દેવ થયા પછીજ મળે. એ નાટકો-સંગીતોની મોજ લુંટવાનો તો દેવતાઓનોજ અધિકાર છે. એવાં અનુપમ સુખો મેળવવા માટે આપણે જીનરાજની ભક્તિ અને ગુરૂનું ખડુ-માન કરવું પડે છે.

આપણાં મનુષ્યોનાં નાટકો-સંગીતો કરતાં અનંતગણાં એ ઉત્તરોત્તર અધિક સુખ આપનારાં હોય છે. પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે તે કરી શકે છે. મનને ગમે ત્યાં એક ક્ષણ માત્રમાં જઈ શકે છે. મરજી પડે તેવું સ્વરૂપ કરી શકે છે. આનંદ, મોજ, ઠકુરાઈ

વિગેરે ભોગવી શકે છે. આપણા શરીરની માફક એમનું શરીર લોહી, માંસ, હાડકાં, મજ્જા, વીર્ય વગેરે મલીનતાથી રહીત હોય છે. વળી ખચપણ કે જરાવસ્થાથી રહીત એવા હૃદયમાં તરુણવય વાળા રહે છે. એમનું શરીર દિવ્ય વૈક્રિય પુદ્ગલોનું ને સુંગધમય હોય છે. તેમજ તેજસ્વી, સૌંદર્યસંપન્ન હોય છે કે જે શરીર મનુષ્યના ભ્રાત્ર્યમાં જોવાને લખાયું નથી. એવીજ સુંદર એમની દેવાંગનાઓ હોય છે. એ દેવાંગનાઓ સાથેનાં સુખ મનુષ્યના સુખ કરતાં અનેક ગણાં શ્રેષ્ઠ અને સર્વોત્તમ હોય છે.

આપણા મનુષ્યની માફક દેવતાઓના દેવાંગનાઓ સાથેના સંલોગો અદ્ય સમયમાં પરિસમાપ્ત થતા નથી. વ્યંતર જેવા દેવતાઓને પણ પ્રિયા સાથે સંલોગ કરતાં સામાન્ય રીતે પાંચસો વર્ષ વીતી જાય છે. કેમકે એમને વીર્ય ન હોવાથી એવો લાંબો કાળ સંલોગ સુખમાંજ મગ્ન રહે છે. એથી ઉચ્ચ કોટીના દેવતાઓને દેવળાગાઓ સાથે મૈથુન સેવન કરતાં હજાર વર્ષ પણ વહી જાય. તે થકી અધિક આયુષ્યવાળા દેવતાઓને પંદરસો વર્ષ પણ જતાં રહે આવો તો તેમનો સંલોગનો કાળ હોય છે. એ એમનો ઉત્કૃષ્ટ કાલ ગણાય છે. આટલો કાળ જતાં પણ એ દેવતાઓ ભોગથી ત્યારેજ નિવર્તે કે જ્યારે એમનું મન પાછું હઠે. એમનું મન ભરાઈ જાય—ધરાઈ જાય, સંતોષ પામે એટલે એ ભોગ થકી વિરામ પામે અન્યથા તો એ ભોગોમાં ને સંગીતમાં એકાગ્રતા—આસક્તિવાળા હોય છે. એઓ ઘણી શક્તિવાળા હોવાથી શ્રમ

તો એમને હોતો જ નથી. પરંતુ મનના નિવર્ત્તવા સાથે પોતે નિવૃત્તિ પામે.

હે લોકો ! એ દેવતાઓના સુખનું તમારી આગળ શું વર્ણન કરીએ. જીંદગી પર્યંત એમનાં સુખો વર્ણવીએ તો પણ એનો પાર આવી શકે નહીં. મનુષ્યની માફક એમને ગર્ભાવાસનું દુઃખ સહન કરવું પડતું નથી. તેમજ એમને દુર્ગંધમય શરીરપણુ ન હોય. વળી આયુષ્ય તો એટલાં બધાં લાંબાં હોય છે કે એ વર્ષોની ગણતરી પણ આપણે ન કરી શકીએ. એવાં સુખો તમારે મેળવવાં હોય તો માત્ર આ એકજ ઉપાય છે કે તમારે જીનેશ્વરોના મંદિરમાં પૂજન વગેરે કરવું. અમારા જેવા સંપ્રતિના માણસોની લાકિત કરવી. ઇત્યાદિક સુખની લાલચવાળા ઉપદેશો એ કૃત્રિમ સાધુઓએ અનાર્ય દેશોમાં આપવા માંડ્યા. એ ઉપદેશનો ત્રણે દુનિયાના ખુણે ખુણે પડકાર કર્યો. ધર્મથી રહિત એવા જડ જેવા લોકોમાં એ લાલચથી ધર્મવાસના ઉત્પન્ન થઈ જેથી તેઓએ એ બધું ક્રિયામાં મૂક્યું. કેમકે મુવા પછી આપણું શું થશે ? અહીંયાંથી મરીને ક્યાં જઈશું વગેરે ચિંતાથી વ્યાપ્ત થયેલા એ અનાર્યલોકો મુવા પછીના સુખની આશાએ તેમજ કંઈક સંપ્રતિને પ્રસન્ન કરવાની ખાતર એમના માણસોના ઉપદેશને અનુસરવા લાગ્યા.

સમસ્ત અનાર્યદેશ લગભગ જૈનધર્મને અનુસારે વર્તન કરવા લાગ્યો. અનાર્યદેશોમાં પણ જૈનધર્મનું મહત્વ મહાન સંપ્રતિએ વધારી દીધું. એ કૃત્રિમ સાધુઓએ જોયું કે હવે સાચા સાધુઓને વિચરવાયોગ્ય આ ક્ષેત્રો તૈયાર થઈ ગયાં છે

જેથી એમાંના કેટલાકે મહારાજ સંપ્રતિ પાસે આવીને અરજ કરી કે “ દેવ ? આપનું કાર્ય ક્તોહમંદ થયું છે. અનાર્ય દેશોમાં પણ આપણા સાધુઓ વિહાર હવે સુખપૂર્વક ભલે કરે ? ”

મહાન્ સંપ્રતિએ તે પછી આર્ય સુહસ્તિ સ્વામી પાસે આવી અનાર્ય દેશમાં સાધુઓને વિહાર કરવાને વિનંતી કરી, ગુરૂવરે પ્રથમ પરિક્ષા કરવાની ખાતર જે પરિસહને સહન કરી શકે એવા દ્રઢ પરિણામવાળા સાધુઓને તે દેશોમાં મોકલ્યા. એ સાધુઓ અનાર્ય દેશોમાં ક્યારેય. તો લોકો એમને સંપ્રતિના અમલદાર જાણીને પૂર્વેની શીખવેલી પદ્ધતિ પ્રમાણે આહાર પાણી આપવા લાગ્યા. એમને રહેવાને નિર્દોષ જગ્યાઓ આપવા માંડી. જેમ જાણુ પુરૂષો જેવી રીતે ભક્તિ કરી શકે છે તેવી રીતે આ લોકોની ભક્તિ જોઈ સાધુઓ સંતોષ પામ્યા. ને ગુરૂ પાસે આવીને જે સત્ય વાર્તા હતી તે કહી સંભળાવી. ગુરૂએ પણ ત્યારપછી શિષ્યોને દરેક દેશોમાં વિહાર કરવાની રજા આપી. જેથી સાધુઓ સંપ્રતિની ત્રણ ખંડ ધરતીમાં લગભગ ઘણે સ્થળે વિહાર કરી શકતા અને લોકોને ધર્મમાં દ્રઢ કરી શકતા. પરિણામે એ સમયમાં શક, યવન, પારસ, ગ્રીસ, સિંધ, દુમ, આદિ દરેક દેશોમાંના લોકો જૈન ધર્મને અનુસરનારા હતા.

પેલા કૃત્રિમ સાધુઓએ પણ પછી એ વેશનું મહત્ત્વ સમજીને કાયમ રાખ્યો. તે વેશથી કૃત્રિમને બદલે શુદ્ધ સાધુ થઈ ચારિત્ર માર્ગનું આરાધન કરીને એમણે પણ આત્મકલ્યાણ સાધ્યું.

પ્રકરણ ૩૩ મું.

ગજેન્દ્રતીર્થમાં આર્ય મહાગિરિ સ્વર્ગે.

“ જોહો ! ક્યાં રંક લિખારી એક ટુકડા માટે ટળવળ-
નાર, અને ક્યાં સંપ્રતિ ત્રણ ખંડની સમૃદ્ધિનો માલેક ! ત્યારે
લક્ષ્મીની અવકૃપા થાય છે. ત્યારે પુરૂષની એવી તો અધો-
ગતિ થાય છે કે ત્રણ ત્રણ દિવસનો ભૂખ્યો છતાં એક ટુકડો
માત્ર એને મળતો નથી. આહા ! શું સંસારની એ વિચિ-
ત્રતા ! એ બધા કર્મના વિલાસો છે. ગરીબ, અનાથ, લુલા,
લંગડા, અંધ અપંગ માણસોની શી સ્થિતિ હશે ? એમનો
નિર્વાહ શી રીતે ચાલતો હશે ! અરે એક રોટલાના ટુકડા
માટે મને જે દુઃખ હતું એવું દુઃખ ગરીબોને કેમ નહીં હોય ?
ખિયારા એ ભૂખ્યા સુતા હશે—આખો દિવસ ભૂખ્યા રહેતા
હશે. માટે મારે એમની સાર સંભાળ લેવી જોઈએ. રાજા તો
ગરીબ, અનાથ અને રંક જનોનો ખેલી હોય છે. પ્રજાના
પિતારૂપ જે રાજાની પ્રજા દુઃખી હોય એ રાજા જ ન કહેવાય.
દુઃખી પ્રજાને દુઃખ મુક્ત ન કરી શકે તો એ માટે એને માથે
જોખમદારી વધે જાય છે. માટે મારે પણ આવા અનાથ, રંક
જનોને માટે કંઈક કરી જવું જોઈએ. ” મહાન્ સંપ્રતિને
એક દિવસ આ પ્રમાણે વિચાર સ્ફૂર્યો. પોતાનું પૂર્વજન્મનું
રંકપણું યાદ આવતાં તેના સુકોમળ હૃદયમાં દયાનો પ્રવાહ
જોરથી વહેવા માંડ્યો.

એ દયાના પરિણામે નગરના ચારે દ્વારમાં એમણે લોજનશાળાઓ કરાવી, એ લોજનશાળાના લોજનનો દરેક જનો લાભ લેતા હતા. આ પોતાનો છે અને આ પારકો છે, એવી જાતનો મમત્વ ત્યાં નહોતો. અનેક ગરીબ અનાથ, અપંગજનોને ત્યાં લોજન આપવામાં આવતું હતું અને એ લોજનમાંથી શેષ જે બાકી રહેતું તે રસોઈ કરનારાઓ લઈ જતા હતા.

એને માટે મહારાજે વ્યવસ્થા સારી કરી હતી. પોતે જાતે પણ તપાસ રાખતા હતા. કે જેથી કામ કરનારાઓ મારા તારાપણું રાખીને ગરીબોને સતાવે નહીં. મહાન્ સંપ્રતિનો તાપજ એવો હતો કે માણસો પ્રાયઃ અનીતિ કરવાની હિંમત પણ કરતા નહિ. તેમજ એ લોકો પણ સમજતા કે આ પરમાર્થ—લોકોને ઉપકાર કરનારું કાર્ય છે. એમાં જો આપણે સ્વાર્થદ્રષ્ટિ રાખીને વિશ્લેષ કરશું કે કંઈ પણ ભેદભાવ કરશું તો પાપના ભાગી થઈશું; તેમજ મહારાજના અધિકગુન્હેગાર થઈશું. માટે દુરાચારથી દૂર રહેનારા એવા એ લોકો બનતા લગી તો પ્રમાણિકપણે જ કામ કર્યે જતા હતા.

એક દિવસ મહાન્ સંપ્રતિ એ લોજનશાળાઓ તપાસવાને ગયા. એમણે એની વ્યવસ્થા જોઈ માણસોની કામ કરવાની પદ્ધતિ, પ્રમાણિકપણું વગેરે જોઈને ખુશી થયા. એમને એક વિચાર સ્ફુર્યો. એમણે માણસોને પૂછ્યું. “ અરે ? લોજનનું અન્ન વધે તેનો શું ઉપયોગ કરો છો ? ”

મહારાજનો પ્રશ્ન સાંભળી રસોઈઆઓ બોલ્યા. “ દેવ ! તે અમે ભાગે પડતું વહેંચી લઈએ છીએ. ”

તો હવેથી તમારે વહેંચી ન લેવું. હું તમને જેવી આજ્ઞા કરું તે પ્રમાણે એની વ્યવસ્થા કરવી.”

મહારાજની નવીન વાત સાંભળવા રસોઇઆઓ ત્યાં એકઠા થયા ને મહારાજ શું કહે છે તે આતુરવંત થઈને સાંભળવા લાગ્યા.

“એ ભોજન આપણે લોકોને માટે બનાવી તૈયાર કરીએ છીએ માટે એ નિર્દોષ શુદ્ધ અન્ન તમારે ભિક્ષાના અર્થી એવા સાધુઓને વહેંચવાવું ? ”

“ પણ દેવ ? એ અન્ન અમે અમારા મહેનતાણુને બદલે લઇએ છીએ તે ? ” એક જણે કહ્યું.

“ તમારી મહેનત માટે હું તમને દ્રવ્ય આપીશ. જેથી તમારી આજીવિકાનો વાંધો રહેશે નહીં. કેમકે દ્રવ્યવાન માણસ ક્યાંય પરાભવ પામતો નથી, માટે તમારે હવેથી આ અન્ન સાધુઓને વહેંચવાવું ને એમની ભક્તિ કરવી. ”

મહારાજ એ પ્રમાણે હુકમ કરીને ચાલ્યા ગયા. ત્યારથી શેષ અન્ન-ભોજનાદિ તેઓ સાધુઓને વહેંચવા લાગ્યા. પોતાને માટે તે નહીં થયેલું હોવાથી શુદ્ધ જાણીને સાધુઓ પણ ગ્રહણ કરવા લાગ્યા.

એ પ્રમાણે અવશિષ્ટ અન્નથી સાધુઓને પ્રતિલભાતા જોઈને મહારાજ ખુશી થયા. હવે એમને બીજો વિચાર સ્ફૂર્યો. જેથી એમણે નગરમાં ઘી, દૂધ, દહીં, પકવાન, વસ્ત્રો ગંધીયાણું વગેરે વેચનારા લોકોને હુકમ કર્યો કે “ તમારે તમારા ઉત્તમો-

તમ દ્રવ્યોથી સાધુઓની ભક્તિ કરવી. અને એના જે પૈસા થાય તે તમારે દરબારમાંથી લઈ જવા. એ માટે તમારે લેશ પણ શંકા કરવી નહી. ”

આ સાંભળીને વ્યાપારીઓ તો ઉલટા ખુશી થયા. કારણ કે એ બહાને તેમની દુકાનોમાંથી ઉત્તમ ઉત્તમ વસ્તુઓનું વેચાણ થતું હતું. વ્યાપારીને એથી વિશેષ હર્ષ બીજો શો હોય ? મહારાજનું વચન એમણે માન્ય કર્યું. અને દરરોજ તે વ્યાપારીઓ પોતપોતાની ઉત્તમ વસ્તુઓ સાધુઓને વહોરાવવા લાગ્યા. જે જે વસ્તુઓ તેઓ સાધુઓને આપતા તેની વ્યાજબી કિંમત તરતજ મહારાજના હુકમથી તિબ્બેરી-માંથી પગાર કરવામાં આવતી હતી. પોતાનાથી બની શકે તેટલી શક્તિથી જૈન શાસનમાં દ્રઢ શ્રદ્ધાવાળા મહાન સંપ્રતિ ગુરૂ અને ધર્મની ભક્તિ કરવા લાગ્યા.

રાજા જેનું મૂલ્ય આપે છે એવી વસ્તુઓ લોડો પાસેથી વહોરનારા પોતાના શિષ્યોને દોષ લાગે છે, એવું આર્યસુહસ્તિ સ્વામી જાણતા હતા. પરન્તુ શિષ્યોના મોહથી એ બધું સહન કરતા હતા. એમનો આવો શિથિલ આચાર આર્ય મહાગિરિ સ્વામીના જાણવામાં આવ્યો, એતો એકાકી વિહારી હતા. પોતાના શરીર ઉપર પણ નિસ્પૃહ હતા. એમણે વિચાર્યું કે “ આહા ? આર્યસુહસ્તિજ્ઞાતા છતાં આ બધું દોષ યુક્ત કેમ કરી રહ્યા છે, આ ઠીક થતું નથી. ”

એક દિવસ આર્ય મહાગિરિએ એમની પાસે આવી

આર્યસુહસ્તિ સ્વામીને કહ્યું “ તમારા શિષ્યો લોકો પાસેથી વહોરી લાવે છે ! પણ એનું મૂલ્ય તો રાજ આપે છે. રાજપીંડ આપણને ન કદપે તે તમે જાણતાં છતાં શા માટે શિષ્યોને નિષેધતા નથી. ”

“ હે ભગવન્ ! લોકો તો પૂજતાને પૂજનારા છે. અમોને રાજપૂજ્ય માનીને આદરમાનથી વસ્તુઓ આપે છે એમાં શું ? ” આ વચન સાંભળીને આર્ય મહાગિરિ ક્રોધથી મૌન થઈ ગયા. તે પછી બોલ્યા. “ એમાં શું ? પાપ શાંત થાઓ ? આજથી આપણે વ્યવહાર સિદ્ધ છે. કારણકે સમાચારીમાં સમાન સાધુઓ સાથે રહેવું યુક્ત છે. તમારું વર્તન એથી ઉલટું હોવાથી તમે સંઘાડા બહાર છો ! ”

એક રીતે આર્યસુહસ્તિસ્વામીના એ ગુરુ હતા. એમને દીક્ષા આપનાર આર્ય મહાગિરિજ હતા. છતાં ગુરુભાઈની જેમ સ્નેહથી તેઓ બન્ને રહેતા હતા. આર્ય મહાગિરિની ઉપર પ્રમાણેની વાણી સાંભળીને આર્યસુહસ્તિ સ્વામી તીર્થ-કર સદૃશ આજ્ઞા લોપના ભયથી કંપવા લાગ્યા. બાલકની જેમ ભયથી લતાની માફક કંપતા ભક્ત આર્યસુહસ્તિએ આર્ય મહાગિરિના ચરણમાં વંદન કરી ક્ષમા માગી. “ હે ભગવન્ ! હું અપરાધી છું. મારો અપરાધ ક્ષમા કરો ? હું એ માટે મિથ્યાદુષ્કૃત આપું છું. મારું એ પાપ શાંત થાઓ ? નિષ્ક-ળ થાઓ ! ફરીથી આ પ્રમાણે હવે નહીં થવા પામે ! ” સુહ-સ્તિસ્વામીને આ પ્રમાણે પશ્ચાત્તાપ કરતા જોઈ આર્ય મહા-ગિરિ બોલ્યા. “ એમાં તમારો શો દોષ છે ! ભવિતવ્યતાજ

એવી છે ! પૂર્વે મહાવીર સ્વામી ભગવંતે કહ્યું હતું કે—
 “ સ્થૂલિભદ્ર મુનિ પછી મારા શિષ્યોની સમાચારી અતિશયિલ
 થતી જશે. આજે સ્થૂલિભદ્ર પછી આપણે તીર્થ પ્રવર્તક થયા
 અને ભગવાનનું વચન તમે સત્ય કરી બતાવ્યું. ”

તે પછી આર્યમહાગિરિએ મુહુસ્તિ સ્વામીને સંઘાડામાં
 લીધા. ને રાજાને પણ ઉપદેશ આપ્યો. હે રાજા ? ઉત્તમ
 એવા સાધુઓને રાજપિંડ લેવો કદપે નહી. ભાવીકાલમાં કાંઈ
 બધા રાજાઓ તમારા જેવા થશે નહી. એથી અનેક દોષોનો
 સંભવ જાણીને શ્રી ભગવંત મહાવીર સ્વામીએ રાજપિંડ
 નિષેધ્યો છે. જેથી વિશેષ પ્રકારે સાધુઓને તો તે અગ્રાહ્ય છે.
 પૂર્વે પણ રૂપભદ્રેસ્વામીએ પોતે ઇંદ્રાદિકની સાક્ષીએ ભરત-
 મહારાજના રાજપિંડને પણ સાધુઓ માટે નિષેધ્યો હતો. તે
 પ્રભુએ ખારમું વ્રત પોષવાને ભરત મહારાજને પણ શ્રાવક
 અને શ્રાવિકાઓને તેવા દાનને પાત્ર કહ્યાં હતાં. માટે હે
 વત્સ ? તું પણ તેજ માર્ગે ચાલ.

મહાન સંપ્રતિને એ પ્રમાણે પ્રતિબોધી આર્યમહાગિરિ
 સ્વામી જીવંતસ્વામીને વાંદીને અવંતીમાંથી ચાલ્યા ગયા.

‘ પોતાનું આયુષ્ય અદ્ય રહેલું જાણીને શ્રી મહાગિરિ
 ‘ગજેન્દ્રપદ્મ’ નામના તીર્થમાં આવ્યા. ત્યાં અનશન કરીને મહા-
 ગિરિ વીર પછી ૨૪૯ વર્ષ વિત્યે દેવલક્ષ્મી ભોગવવાને સ્વર્ગે ગયા.

પ્રકરણ ૩૪ મું.

ગજેંદ્રપદતીર્થ.

ગજેંદ્રપદતીર્થ એ શ્રીમન ભગવન મહાવીર સ્વામીના સમયમાં પ્રગટ થયેલું. એક દિવસ મહાવીર સ્વામી વિહાર કરતા દશાર્ણદેશમાં દશાર્ણપુર નગરની સમીપે દશાર્ણ પર્વત ઉપર પરિવારસહ સમવસ્યા. ત્યાંના રાજા દશાર્ણભદ્રને ખબર પડતાં એ ભગવનને વાંદવા જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો. એને એવો વિચાર થયો કે હું ભગવંતને એવા મહોત્સવપૂર્વક વાંદીશ કે એવી રીતે કોઈએ ન વાંદ્યા હોય, જેથી આખા શહેરને શણગારવાને હુકમ આપ્યો. રાજાના હુકમથી પ્રજા અને અમલદારોએ ધ્વજ, તોરણ, ચંદનમાળાદિથી શહેરને સુશોભિત કર્યું. તેમજ અગર, તગર, કપુર આદિ સુગંધિ દ્રવ્યોથી રસ્તા અને આકાશ વ્યાપ્ત થઈ ગયાં. રાજમાર્ગે પુષ્પો ખિછાવવામાં આવ્યાં. એવી રીતે નગરને સુશોભિત કરવામાં રાજાએ કાંઈ પણ મણા રાખી નહિ.

હવે પ્રભાતે રાજા દશાર્ણભદ્ર હસ્તિઓમાં શ્રેષ્ઠ એવા પોતાના પદ્મહસ્તિ ઉપર આરૂઢ થઈને ચાલ્યો. એની સાથે અઠાર હજાર હસ્તી, ચોરાશીલાખ અશ્વ, એકવીશહજાર રથ, એકાર્ણ કોડ પાયદળ, સોળ હજાર ધ્વજ, પાંચ મેઘાડંબર છત્ર, સુખાસને ખેઠેલી પાંચસો રાણીઓ, તેમજ આભૂષણ વસ્ત્ર પ્રમુખથી સજ્જ થઈ રહેલા સામંત, સચિવાદિક ચાલ્યા.

એની સાથે લોકો પણ પોતપોતાની ઋદ્ધિ પ્રમાણે તૈયાર થઈને આવ્યા. સ્થળે સ્થળે સંગીત નૃત્ય થતાં હતાં. યાચકોને રૂપાનું સોનાનું ને મુકતાફળનું દાન અવાર નવાર દેવામાં આવતું હતું. રસ્તા ઉપર પુષ્પો પાથરી દેવામાં આવ્યાં હતાં. એવા સુંદર રાજમાર્ગે આડંબરપૂર્વક ચાલતો તે રાજા જગતને તૃણ સમાન ગણવા લાગ્યો. પ્રભુના સમવસરણુ આગળ પહોંચ્યો એટલે વાહન ઉભાં રખાવી પંચ અભિગમ સાચવી પ્રભુને પ્રદક્ષિણા દઈ યોગ્ય સ્થાનકે બેઠો. એના મનમાં ગર્વ આવ્યો કે “આજે હું જેટલી સમૃદ્ધિથી વંદન કરવા આવ્યો છું તેટલી સમૃદ્ધિથી કોઈ દિવસ ઈંદ્ર કે ચક્રવર્તી રાજા પણ વંદન કરવા નહીં આવ્યા હોય !”

રાજાનાં આવાં ગર્વિષ્ઠ વચન સૌધર્મ દેવલોકના અધિપતિ ઈંદ્રે અવધિજ્ઞાનથી જાણ્યાં અને વિચાર થયો. “અહો ! આ રાજા શ્રેષ્ઠ છે; પરંતુ તે ગર્વ કરે એ તો ઠીક નહિ. કારણ કે ગર્વથી મેળવેલું પુણ્ય નાશ પામે છે. બધા વિશ્વને પૂજ્ય એવા પ્રભુને વંદન કરવામાં એનો ભક્તિ રાગ અણુમોલ છે. પણ આ અહંકારનો એમાં દોષ રહેલો છે. તો કોઈ રીતે એ પોતાનો ગર્વ તજે એ પ્રમાણે મારે કરવું એ ઠીક છે.”

એમ ચિંતવીને શકેન્દ્રે દશાર્ણભદ્રનો ગર્વ ઉતારવાને માટે આકાશમાં ચોસઠહજાર હસ્તિ વિકુર્વ્યાં. એક એક હસ્તિને પાંચ-શેને બાર બાર મુખ કર્યાં. એક એક મુખે આઠ આઠ દંતુશળ બનાવ્યા. દરેક દંતુશળે આઠ આઠ વાળ્યો અને દરેક વાળ્યોએ આઠ આઠ કમલ પ્રગટ કર્યાં. દરેક કમલે એક એક કર્ણિકા જ-

છાતી હતી. એ દરેક કર્ણિકા ઉપર શકેંદ્રે પોતાને બેસવા યોગ્ય અણ્મોલ સિંહાસન ગોઠવ્યાં હતાં, ત્યાં ઈંદ્ર પોતે પોતાની આઠ પટ્ટરાણીઓ સાથે બેઠો. એ દરેક કમલને લાખ લાખ પાંદડાં હતાં. એ દરેક પાંદડા ઉપર બત્રીશ બત્રીશ દેવ દેવીઓ બત્રીશ પ્રકારનાં નાટક કરતાં હતાં. એ બધું ઈંદ્રે પોતાની શક્તિથી વિકુવ્યું. એ બત્રીશ નાટક જોતો ને આકાશમાં થતા હુંદુભી નાદે સમસ્ત વિશ્વનું ધ્યાન ખેંચતો ઈંદ્ર નીચે ઉતરવા લાગ્યો. નીચે ઉતરી પ્રભુને વાંદી વંદન કરી યોગ્ય આસને બેઠો. ઈંદ્રની આવી અપૂર્વ શક્તિથી સર્વે ચક્રિત થઇ ગયા હતા.

દશાર્ણભદ્ર રાજા તો ઈંદ્રની આવી અપૂર્વ સમૃદ્ધ જોઇ ચિત્રમાં આજેજ્યો હોય એવો સ્તંભિત થઇ ગયો. તેને પોતાનો ગર્વ ઈંદ્રની સમૃદ્ધિ અને સામર્થ્ય જોઇ ઉતરી ગયો.

જે સમયે ઈંદ્રને હસ્તિ ઉપરથી ઉતરવાનો વિચાર થયો; ત્યારે પોતાના સ્વામીને સુખપૂર્વક નીચે ઉતરવાને માટે હસ્તિએ પોતાનો સઘળો ભાર પોતાના બે આગલા પગ ઉપર લઇ લીધો. ભારને લીધે તેના બન્ને પગો પૃથ્વીમાં પેસી ગયા. પછી ઈંદ્રે નીચે ઉતરીને પ્રભુને પ્રણામ કર્યા. જ્યાં હસ્તિના પગ પૃથ્વીમાં પેસી ગયા હતા તે સ્થાનકનું ‘ગજપદ’ એવું નામ પાડ્યું. અને તે લોકોમા ગજેંદ્રપદ તરીકે પૂજવા લાગ્યું. એ ગજેંદ્રતીર્થ ઉપર આવીને મહાગિરિ અનશન પૂર્વક સ્વર્ગે ગયા.

હવે દશાર્ણભદ્ર રાજાનો તો ગર્વ ઉતરી ગયો હતો. એણે ચિંતવ્યું કે “ અહો ? ધન્ય છે આ ઈંદ્રની ભક્તિને !

તેની સમૃદ્ધિ પાસે મારી સમૃદ્ધિ તો તૃણ સમાન છે. હા ! ધિક્કાર છે મને કે મેં વૃથા ગર્વ કર્યો. કોઈએ જીનેશ્વરને સર્વ પ્રકારે પૂજ્યા નથી. ઇંદ્રે મને પોતાની સમૃદ્ધિથી હરાવી દીધો. હવે જો હું દિક્ષા નહિ લઇશ તો હું હાર્યો કહેવાઇશ. માટે વ્રત ગ્રહણ કરું કે જેથી ઇંદ્રથી પણ હું શ્રેષ્ઠ થાઉં. ”

એમ વિચારી મહા બુદ્ધિનિધાન એવા દશાર્ણભદ્ર રાજાએ ગજ, અશ્વ, સ્ત્રી આદિથી શ્રેષ્ઠ એવું રાજ્ય એણે તત્કાળ તજી દીધું. ને પાંચમુષ્ટિ લોચ કરી પ્રભુ પાસે સંજમ લીધો. ઇંદ્રે જાણ્યું કે રાજા જત્યો ? હું દીક્ષા લેવાને તો સમર્થ નથી. તેથી ઇંદ્રે ભક્તિ સહિત દશાર્ણભદ્ર મુનિને વાંદીને કહ્યું “ હે મહાનુભાવ ! તમને ધન્ય છે ! તમે સંયમવડે મને જીતી લીધો છે. એ સંયમને જીતવાને હું સર્વથા અસમર્થ છું. બીજાથી ન પુરી શકાય એવી પોતાની પ્રતિજ્ઞાને તમે પૂર્ણ કરી છે. ” એમ વારંવાર એની સ્તુતિ કરતો વીર પ્રભુને વાંદીને પોતાને સ્થાનકે ગયો.

દશાર્ણભદ્ર રાજા પણ દીક્ષા લીધા પછી ઘોર તપ કરી કુંકર્મનો ક્ષય કરીને કેવલપદ પામી મોક્ષે ગયા.

ગર્વથી ઇંદ્રને હરાવવાને લીધેલી દીક્ષા પણ દશાર્ણ-મુનિને કર્મનો ક્ષય કરાવીને મુક્તિને અપાવનારી થઈ. જેમ રાંક ભિખારીએ ભોજનને માટે એક દિવસ જેટલી પણ લીધેલી દીક્ષા ત્રણ ખંડની ઋદ્ધિ આપનારી થઈ.

પ્રકરણ ૩૫ મું.

કંઈક નવાજૂની.

એક દિવસે સંપ્રતિ મહારાજે દિવાળીનું સ્વરૂપ પૂછ્યું. કે “ હે ભગવન્ ? દિવાળીને દિવસે દીવા પ્રગટે છે. તેનું શું કારણ ? ”

તેના જવાબમાં આર્યસુહસ્તિ સ્વામીએ દિવાળીને લગતું સ્વરૂપ કહી સંભળાવ્યું.

“ હે રાજન્ ? મહાવીર સ્વામી પૂર્વે અસાડ શુદ્ધ દેના દિવસે દેવલોકથી અવેલા હોવાથી તે અવન કલ્યાણક. ચૈત્ર શુદ્ધ ૧૩ ની મધ્યરાત્રીએ પ્રભુનો જન્મ થવાથી તે જન્મ કલ્યાણક. ત્રીશ વર્ષ ગૃહવાસ પછી માગશર સુદી ૬ને દિવસે પ્રભુએ આરિત્ર લીધું તે દીક્ષા કલ્યાણક. દુસ્સહ તપ કરતાં બાર વર્ષ પછી વૈશાખ શુદ્ધ ૧૦ ના દિવસે કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું તે કેવળ કલ્યાણક એથું. કંઈક ન્યૂન ત્રીસ વર્ષ કેવલપર્યાય ભોગવીને વીર પરમાત્મા પોતાનું આયુષ્ય અદ્ય જાણી અપાપા નગરીએ આવ્યા. ત્યાં હસ્તિપાલ રાજની રાજસભામાં છેલ્લું ચાતુર્માસ નિર્ગમન કર્યું. પ્રભુને આયુષ્ય થોડું ને તીર્થંકર નામકર્મનાં પુણ્ય અધિકહોવાથી એમણે છેલ્લાં સોળ પહોર લગી અખંડ દેશના આપીને તે કર્મ ભોગવી લીધું. એમાં ભવ્યજનોના સંશય દૂર કર્યા. ભાવીભાવનું સ્વરૂપ કહ્યું. એ

અરસામાં ગૌતમ સ્વામીને નજીકના ગામમાં રહેલા દેવશર્મા નામે પ્રાદ્ધાણને પ્રતિબોધ કરવાને મોકલ્યા.

આસો વઢી અમાસને દિવસે સ્વાતિ નક્ષત્રનો યોગ આવ્યો ત્યારે છઠ્ઠ તપના ધારણ કરનાર પ્રભુ પાછલી ચાર ઘડી રાત્રી શેષ રહી તે સમયે બેઠા હતા. આસનકંપથી શર્કેદ્ર પ્રભુનું નિર્વાણ બાણી ત્યાં દોડી આવ્યો. એમને વિનંતિ કરી. “ ભગવન્ ! આપ એક ક્ષણ માત્ર આયુષ્યની વૃદ્ધિ કરો, કારણ કે આપના જન્મ સમયે સંક્રમેલો ભસ્મગ્રહ હાલમાં બેસે છે. જે બેહજાર વર્ષ પર્યંત આપના શાસનને હેરાન કરશે. એથી તીર્થની ઉત્તત્તિ થશે નહીં. માટે આપની દ્રષ્ટિ આગળ જ એ ઉદય પામી જાય તો આપની દ્રષ્ટિના પ્રભાવથી એનો ઉદય નિષ્ક્રાંત થાય. ”

“ હે શર્કેદ્ર ? આયુષ્ય કર્મનાં પુણ્યલો પૂર્વભવને વિશે બંધાયેલાં હોય છે. તેને અધિક કે ન્યૂન કરવાને કોઈની પણ શક્તિ નથી. તેમજ ભાવીભાવ બનવાનું છે તે અવશ્ય બને છે. તે ટાળવાને કોઈ સમર્થ નથી. ”

ભગવન્ત એમ કહીને પછી મન, વચન અને કાયાના યોગનો નિરોધ કરી મૌન રહ્યા. શૈલેશીકરણ કરી સિદ્ધિ પદ પામ્યા. આ વખતે જેની યતના ન થઈ શકે એવા કુંથુઆ જીવો ઉત્પન્ન થવાથી હવે પછી ચારિત્ર પાળવું અશક્ય ધારી આ ઉત્તમ સાધુઓએ જીવરક્ષાને નિમિત્તે અણસણ કયું.

આ સમયે કોઈ કાર્યને માટે એકઠા થયેલા કાશી અને

કોશલ દેશના અઢાર રાજાઓ ચેડા મહારાજના સામંતો હતા. તે નવ મલકી જાતિના ને નવ લેચકી જાતિના હતા. તેઓએ અમાસને દિવસે પૌષધ કર્યો હતો. ને પૌષધમાં પ્રભુની વાણી સાંભળતા હતા.

એ વીરમાં ભકિતમાન રાજાઓએ જીનેશ્વરના નિર્વાણ કહ્યાણકની પાછલી રાત્રે ભાવ ઉઘોત નાશ પામવાથી અંધકારને સહન કરવાને અસમર્થ એમણે દ્રવ્ય દીવાઓ કર્યા. તેમજ તે સમયે ભગવંતનો નિર્વાણ મહોત્સવ કરવાને આવતા દેવ દેવીઓના પ્રકાશથી રાત્રી તેજમય દેખાવા લાગી. તે સમયે અંધકારનો નાશ થાય એવાં રત્નો હાથમાં લઈને દેવતાઓ બોલવા લાગ્યા કે “શ્રી જીનરાજ પ્રત્યે આ અમારું આરતી ઉતારણુ થાઓ. ” આ હેતુથી લોકોમાં સર્વ ઠેકાણે મેરાઈઆ (મે આરાત્રિક મારી આરતી) એ શબ્દ પ્રસિદ્ધ થયો, લોકો પણ હાથમાં દીપક લઈને “ આ મારી આરતી. ” એમ બોલતા બોલતા ત્યાં આવ્યા. એ પ્રમાણે સર્વ સ્થાનકે દીવા થવા લાગ્યા. ત્યારથી પ્રતિવર્ષે એ પ્રમાણે થતું હોવાથી દિવાળીનું પર્વ પૃથ્વી ઉપર પ્રસિદ્ધ થયું. તેમજ જીનશાસનમાં કદાચહવાળા એવા મિથ્યાદ્રષ્ટિ દેવતાઓ અને ભસ્મગ્રહ જે દુષ્ટપણું કરે છે, તે દૂર કરવાને પણ આ મેરાઈઆ છે. તેનો અર્થ એવો થાય છે કે “શ્રી વીરપ્રભુના સંઘની આર્તિ-પીડા દૂર થાઓ. ! લોકમાં એવી રીતે દીવાળી પર્વ પ્રગટ થયું.

હવે પ્રભાતના જૈતમ સ્વામી દેવશર્માને બાધીને આવ્યા. તો માર્ગમાંજ એમણે મહાવીર સ્વામીનું નિર્વાણ

સાંભળ્યું કે એમને ખેદ થયો. પછી અનિત્યની ભાવનાએ ચઢતા ક્ષપકશ્રેણી ઉપર આરૂઢ થઈ કેવલજ્ઞાન પામ્યા. ઇંદ્રે વીરપ્રભુનો નિર્વાણ મહોત્સવ કરી પ્રાતઃકાલે ગૌતમ સ્વામીનો કેવલ મહોત્સવ કર્યો.

ભગવંતના નિર્વાણથી એમના વડીલ બંધુ નંદીવર્ધન બહુ ખેદ પામ્યા હતા. એ ખેદમાં એમણે અન્ન પાણી વગર એકમનો દિવસ ભાઈના શોકમાં નિર્ગમન કર્યો. તેથી બીજને દિવસે એમની બેન સુદર્શનાએ ભાઈને પોતાને ત્યાં તેડી લાવી એમનો શોક મુકાવી ભોજન કરાવ્યું, ત્યારથી ભાઈબીજ જગતમાં પ્રસિદ્ધ થઈ. આજે પણ તે દિવસે બેન, ભાઈને પોતાને ઘેર તેડીને જમાડે છે.” સુહસ્તિ સ્વામી દિવાળીપર્વના માહાત્મ્યનું વર્ણન કરીને અટક્યા.

“ ભગવંત ! ભગવાન્ મહાવીરનું શાસન કયાં સુધી ચાલશે. અને બીજા તીર્થંકર આ ક્ષેત્રમાં હવે કયારે થશે ? ” સંપ્રતિએ પૂછ્યું.

“ રાજન્ ! ભસ્મગ્રહનાં બે હજાર વર્ષ અને પાંચશો વક્રીનાં મળીને પચ્ચીસો વર્ષ તો શાસન ડાળાશે, પણ તે પછી જૈન ધર્મનો ઉદય થશે તે આ પાંચમા આરાના અંત લગી એક-વીશ હજાર વર્ષ પર્યંત અસ્ખલિતપણે ચાલશે. હાલમાં યુગ-પ્રધાનોના ત્રેવીશ ઉદયમાં પહેલો ઉદય પ્રવર્તે છે. પહેલા ઉદયની શરૂઆતમાં પ્રથમ સુધર્મા સ્વામી થયા અને છેલ્લા પુષ્પમિત્ર થશે. એ ઉદયમાં ૨૦ યુગપ્રધાનો થવાના

છે. શ્રી મહાવીર નિર્વાણથી ૬૧૭ વર્ષ સુધીમાં પ્રથમ ઉદય સમાપ્ત થશે તે પછી વજ્રસેનસૂરીથી બીજો ઉદય થશે. અંતમાં અહુન્નિત્ર યુગપ્રધાન થતાં બીજો ઉદય સમાપ્ત થશે. બીજા ઉદયમાં ૨૩ યુગપ્રધાનો થવાના શાસ્ત્રમાં કહ્યા છે. એ બીજો ઉદય ૧૩૮૦ વર્ષ પર્યંત ચાલશે.

મહાવીરસ્વામીના મોક્ષગમન પછી ગૌતમ સ્વામી-કેવલજ્ઞાન પામ્યા. બાર વર્ષ પર્યંત કેવલીપણે વિચરી મોક્ષે ગયા. ને સુધર્માસ્વામીને કેવલજ્ઞાન થયું. સુધર્માસ્વામીથી પ્રથમ યુગ પ્રધાનના ઉદયની શરૂઆત થઈ. પહેલા ઉદયમાં સુધર્માસ્વામીથી પુણ્યમિત્ર પર્યંત ૨૦ યુગપ્રધાન થશે. આ ઉદયકાલ ૬૧૭ વર્ષ પર્યંત ચાલશે એનું કોષ્ટક આવી રીતે સમજવું.

અનુક્રમ યુગપ્રધાન ગ્રહવાસ દીક્ષાપર્યાય યુગપ્રધાન સર્વાયુ-માસ-દીન

૧	સુધર્માસ્વામી	૫૦	૪૨	૮	૧૦૦-૩-૩
૨	જંબુસ્વામી	૧૬	૨૦	૪૪	૮૦-૫-૫
૩	પ્રભવ	૩૦	૪૪	૧૧	૮૫-૨-૨
૪	શબ્દભવ	૨૮	૧૧	૨૩	૬૨-૩-૩
૫	યશોભદ્ર	૨૨	૧૪	૫૦	૮૬-૪-૪
૬	સંભૂતિ	૪૨	૪૦	૮	૬૦-૫-૫
૭	ભદ્રબાહુ	૪૫	૧૭	૧૪	૭૬-૭-૭
૮	સ્થૂલભદ્ર	૩૦	૨૪	૪૫	૬૬-૫-૫
૯	મહાગિરિ	૩૦	૪૦	૩૦	૧૦૦-૫-૫
૧૦	મુહુર્તિ	૩૦	૨૪	૪૬	૧૦૦-૬-૬

૧૧	ગુણસુંદર	૨૪	૩૨	૪૪	૧૦૦-૨-૨
૧૨	કાલિકાચાર્ય	૨૦	૩૫	૪૧	૯૬-૧-૧
૧૩	સ્કંદલ	૨૨	૪૮	૩૬	૧૦૬-૫-૫
૧૪	રેવતિમિત્ર	૧૪	૪૮	૩૬	૯૮-૫-૫
૧૫	ધર્મસૂરિ	૧૮	૪૦	૪૪	૧૦૨-૫-૫
૧૬	ભદ્રગુપ્ત	૨૧	૪૫	૩૯	૧૦૫-૪-૪
૧૭	શ્રીગુપ્ત	૩૫	૫૦	૧૫	૧૦૦-૭-૭
૧૮	વજ્રસ્વામી	૮	૪૪	૩૬	૮૮-૭-૭
૧૯	આર્યરક્ષિત	૨૨	૪૦	૧૩	૭૫-૭-૭
૨૦	પુષ્પમિત્ર	૧૭	૩૦	૧૩	૬૦-૭-૭

વજ્રસેન સ્વામીથી યુગપ્રધાનોના ૨૩ ઉદયમાં બીજો ઉદય થશે. એ બીજા ઉદયમાં ૨૩ યુગપ્રધાનો થવાના છે. છેલ્લા ત્રેવીશમા અહનિમિત્ર યુગપ્રધાન થશે. બીજો ઉદય લગભગ ૧૩૮૦ વર્ષ પર્ચંત ચાલશે. તેની ગણના અનુક્રમે સમજવી.

નંબર યુગપ્રધાન ગ્રહવાસ દીક્ષાપર્ચાય યુગપ્રધાનપદ સર્વાયુ-માસ-દિન

૧	વજ્રસેન	૯	૧૧૬	૩	૧૨૮-૩-૩
૨	નાગહસ્તિ	૧૯	૨૮	૬૯	૧૧૬-૫-૫
૩	રેવતીમિત્ર	૨૦	૩૦	૫૯	૧૦૯-૨-૨
૪	સિંહસૂરિ	૧૮	૨૦	૭૮	૧૧૬-૩-૩
૫	નાગાન્નુન	૧૪	૧૯	૭૮	૧૧૧-૫-૫
૬	ભૂતદિન	૧૮	૨૨	૭૯	૧૧૯-૪-૪
૭	કાલિકાચાર્ય	૧૨	૬૦	૧૧	૮૩-૭-૭
૮	સત્યમિત્ર	૧૦	૩૦	૭	૪૭-૫-૫

૯	હારિલ	૨૭	૩૧	૫૪	૧૧૨-૫-૫
૧૦	અનપ્રભગણિ	૧૪	૩૦	૬૦	૧૦૪-૬-૬
૧૧	ઉમાસ્વાતી	૨૦	૧૫	૭૫	૧૧૦-૨-૨
૧૨	પુષ્પમિત્ર	૮	૩૦	૬૦	૬૮
૧૩	સંભૂતિ	૧૦	૧૬	૪૬	૭૮-૨-૨
૧૪	સંભૂતિગુપ્ત	૧૦	૩૦	૬૦	૧૦૦-૫-૫
૧૫	ધર્મરક્ષિત	૧૫	૨૦	૪૦	૭૫-૪-૪
૧૬	જ્યેષ્ઠાંગગણિ	૧૨	૧૮	૭૧	૧૦૧-૩-૩
૧૭	કૂલકમિત્ર	૧૪	૧૩	૪૬	૭૬-૭-૭
૧૮	ધર્મઘોષ	૮	૧૫	૭૮	૧૦૧-૭-૭
૧૯	વિનયમિત્ર	૧૦	૧૬	૮૬	૧૧૫-૭-૭
૨૦	શીલમિત્ર	૧૧	૨૦	૭૬	૧૧૦-૭-૭
૨૧	રેવંતસૂરિ	૬	૧૬	૭૮	૧૦૩
૨૨	સ્વપ્નમિત્ર	૧૨	૧૮	૭૮	૧૦૮
૨૩	અહનિમિત્ર	૨૦	૧૬	૪૫	૮૧

૧૩૮૦ વર્ષ ખીજે ઉદય ચાલશે. તે પછી કાળાંતરે યુગ પ્રધાનનો ત્રીજો ઉદય પાડિવય (આઘસૂરિ) સૂરિથી થશે. આ ત્રીજો ઉદય સંવત ૧૯૬૦ માં થશે. ત્રીજા ઉદયમાં ૬૮ યુગ-પ્રધાનો થશે છેલ્લાયુગ પ્રધાન વૈશાખ થશે.

પાડિવયસૂરિ ૬ વર્ષ ગૃહસ્થપણામાં, ૮૨ વર્ષ વ્રતપર્યાય અને ૬ વર્ષ યુગપ્રધાનપણામાં, કુલ ૧૦૦ વર્ષ આયુષ્ય ભોગવી દેવલોકે જશે. ત્રીજો ઉદય ૧૫૦૦ વર્ષપર્યાંત ચાલશે.

ચોથા ઉદયમાં પ્રથમ હરિસ્સહસૂરિ ૮૨ વર્ષના આયુષ્યવાળા થશે નવ વર્ષે દીક્ષા ગ્રહણ કરી ૬૦ વર્ષ વ્રતપર્યાય અને ૧૩ વર્ષ યુગપ્રધાનપણામાં એવી રીતે ૮૨ વર્ષનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી સ્વર્ગે જશે. ચોથા ઉદયમાં ૭૮ યુગપ્રધાન થશે. છેલ્લા સત્કીર્તિ નામે યુગપ્રધાન ૧૬ વર્ષ ગૃહસ્થપણે, ૨૨ વર્ષ વ્રતપર્યાયને ૧૮ વર્ષ યુગપ્રધાનપણામાં કુલ ૫૬ વર્ષના આયુષ્યવાળા થશે. આ ઉદય ૧૫૪૫ વર્ષ પ્રમાણ ચાલશે.

પાંચમો ઉદય નંદિમિત્રસૂરિથી શરૂ થશે આ ઉદયમાં ૭૫ યુગ પ્રધાનો થશે. છેલ્લા યુગપ્રધાન થાવરસુત નામે થશે એ પાંચમો ઉદય ૧૬૦૦ વર્ષ પર્યંત રહેશે.

છઠ્ઠા ઉદયમાં પ્રથમ સૂરસેનસૂરિ થશે. અને અંતમાં રહસુત યુગપ્રધાન થશે. આ ઉદય ૧૬૫૦ વર્ષ પર્યંત ચાલશે. સાતમા ઉદયમાં રવિમિત્રસૂરિ પ્રથમ યુગપ્રધાન થશે. અને છેલ્લા જયમંગલસૂરિ થશે, આ ઉદય ૧૭૭૦ વર્ષ લગી રહેશે. આઠમા ઉદયમાં શ્રી પ્રભયુગ પ્રધાન થશે. તે ૧૩ વર્ષની ઉમરે દીક્ષા ગ્રહણ કરશે. ૪૨ વર્ષ વ્રતપર્યાય અને ૮ વર્ષ યુગપ્રધાન પદ ભોગવશે. જગત્ વિખ્યાત કલંકી આ આઠમા ઉદયની શરૂઆતમાં અર્થાત શ્રી પ્રભયુગપ્રધાનના સમયમાં થશે. છેલ્લા સિદ્ધાર્થ યુગપ્રધાન પછી એ ઉદય પૂર્ણ થશે. આઠમો ઉદય ૧૦૧૦ વર્ષ પર્યંત ચાલશે. કલંકીના રાજ્યાંતમાં શ્રી પ્રભયુગપ્રધાન થશે.

છઠ્ઠા ઉદયમાં ૮૬ યુગપ્રધાન, સાતમામાં ૧૦૦ યુગ

પ્રધાન ને આઠમામાં ૮૭ યુગપ્રધાનો થશે. એવી રીતે ૨૩ ઉદયમાં ૨૦૦૪ યુગપ્રધાનો આ પાંચમા આરામાં થશે.

સર્વે યુગપ્રધાનો એકાવતારી હોય જ્યાં જ્યાં વિચરે ત્યાં ચારે દિશામાં અઢીજોજન ભૂમિમાં દુષ્કાળ હિંસક જીવોનો ભય નાશ પામે. ઉદયનું કોષ્ટક નીચે પ્રમાણે સમજવું.

ઉદય. આદિ યુગપ્રધાન છેલ્લા યુગપ્રધાન વર્ષ પ્રમાણે યુગપ્રધાનસંખ્યા.

૧	સુધર્મા.	પુષ્પમિત્ર	૬૧૭	૨૦
૨	વજ્ર.	અહનિમિત્ર	૧૩૮૦	૨૩
૩	પાંડિવય	વૈશાખ	૧૫૦૦	૯૮
૪	હરિસહ.	સત્કીર્તિ	૧૫૪૫	૭૮
૫	નંદિમિત્ર.	થાવરસુત	૧૯૦૦	૭૫
૬	સૂરસેન.	રહસુત	૧૯૫૦	૮૯
૭	રવિમિત્ર.	જયમંગલ	૧૭૭૦	૧૦૦
૮	શ્રીપ્રભ.	સિદ્ધાર્થ	૧૦૧૦	૮૭
૯	મણીરતિ.	ઇશાન	૮૮૦	૯૫
૧૦	યશોમિત્ર.	રથમિત્ર	૮૫૦	૮૭
૧૧	ધણસિંહ.	ભરણીમિત્ર	૮૦૦	૭૬
૧૨	સત્યમિત્ર.	દૃઢમિત્ર.	૪૪૫	૭૮
૧૩	ધર્મિભલ.	સંગતિમિત્ર	૫૫૦	૯૪
૧૪	વિજયાનંદ	શ્રીધરસુત	૫૯૨	૧૦૮
૧૫	સુમંગલ	માગધસુત	૯૬૫	૧૦૩
૧૬	જયદેવ.	અમરસુત	૭૧૦	૧૦૭
૧૭	ધર્મસિંહ.	રેવતીમિત્ર	૬૫૫	૧૦૪

૧૮	સુરદિન.	કીર્તિમિત્ર	૪૯૦	૧૧૫
૧૯	વૈશાખ.	સિંહમિત્ર	૩૫૯	૧૩૩
૨૦	કૌટિલ્ય.	ફૂલકમિત્ર	૪૦૮	૧૦૦
૨૧	માયુર.	કલ્યાણમિત્ર	૫૭૦	૯૫
૨૨	વણિપુરી.	દેવમિત્ર	૫૬૦	૯૯
૨૩	શ્રીદત્ત	દુપ્પસહસૂરિ	૪૪૦	૪૦

છેલ્લા દુપ્પસહસૂરિ પછી પાંચમો આરો પૂરો થતાં જૈન ધર્મ નષ્ટ થશે. પછી રાજધર્મ નષ્ટ થશે ને છઠ્ઠો આરો બેસશે. એ આરો એકવીશહજાર વર્ષ પર્યંતનો પૂરો થતાં અવસર્પિણીના છ આરા પૂરા થઈ ઉત્સર્પિણીનો પહેલો આરો છઠ્ઠા આરા જેવો બેસશે. અવસર્પિણીનો છેલ્લો અને ઉત્સર્પિણીનો પહેલો આરો ધર્મ-કર્મ અને વ્યવહાર રહિત સમજવો. એ આરાની અંતમાં સાતદિવસ પર્યંત બુદ્ધિબુદ્ધી જાતના વરસાદ થતાં પૃથ્વીમાં રસોત્પત્તિ થશે તેથી ધાન્ય વગેરે ઉગી નીકળશે. મનુષ્યનાં શરીર, આયુષ્યપણુ ધીમે ધીમે વૃદ્ધિ પામશે, એક-વીશહજાર વર્ષનો તે આરો પૂરો થતાં બીજો તેટલાજ પ્રમાણુ વાળો આવે છે. એ બીજા આરાની શરૂઆતમાં માણસનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ૨૦ વર્ષનું ને બેહાથનું શરીર હોય છે.

આ વર્તમાન અવસર્પિણીના પાંચમા આરાના અંતમાં પણ તેટલુંજ જાણી લેવું.

ઉત્સર્પિણીના બીજા આરામાં આયુષ્ય અને શરીર પ્રમાણુ અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામતું જશે. તે અનુક્રમે બીજા આરાના

અંતમાં સાતહાથનું શરીર અને ૧૩૦ વર્ષનું આયુષ્ય પ્રમાણુ થશે. બીજા આરાનાં કેટલાંક વર્ષો શેષ રહેશે ત્યારે જે જાતિ-સ્મરણ જ્ઞાન પામીને પ્રથમ પુર-નગર વગેરેની વ્યવસ્થા કરશે. અને તે પહેલો કુલગર કહેવાશે, અનુક્રમે એના વંશમાં સાત કુલગર થશે.

બીજો આરો પુરો થતાં ઉત્સર્પિણીનો ત્રીજો આરો શરૂ થશે એનાં સાડા ત્રણ વર્ષ જશે તે પછી સાતમા કુલગરને ત્યાં શતદ્વારપુર નગરમાં શ્રેણિક મહારાજનો જીવ પ્રથમ નરકના પહેલા પાથડામાંથી નીકળી પદ્મનાભ નામે તીર્થંકર થશે. તે મહાવીર સ્વામીના સમાન આકૃતિ આયુષ્યવાળા થશે.

શ્રી મહાવીરસ્વામી અને પદ્મનાભ તીર્થંકરને ૮૪૦૦૭ વર્ષ અને ૫ માસનું અંતર સમજી લેવું. તેપછી અઢીસો વર્ષ મહાવીરસ્વામીના કાકા સુરદેવ નામે બીજા તીર્થંકર થશે એમ ત્રીજા આરામાં એકએકથી ચઢતી સ્થિતિ પ્રમાણે ત્રેવીશ જીવ વરો થશે. નવ વાસુદેવ, નવ બળદેવ, નવ પ્રતિવાસુદેવ ને અગીયાર ચક્રવર્તિઓ ત્રીજા આરામાં પશ્ચાન્નુપુર્વીએ થશે. ચોથા આરામાં ચોવીસમા તીર્થંકરનો જન્મ થશે. તેમના સમયમાં બારમા ચક્રવર્તિ થશે તેમના મુક્તિગમન પછી કેટલોક કાળ જૈનતત્ત્વના જાણુ એવા મુનિઓ આ ભરતક્ષેત્રને પાવન કરશે.

તેપછી યુગલિક ધર્મ સમીપ આવી પહોંચવાથી સુખ શીલીયા જીવો-સુખમાં મુગ્ધ જીવો ચારિત્ર લઈ શકશે નહીં તેથી સાધુધર્મનો વિચ્છેદ જશે. સુખની સામગ્રી અધિક પ્રાપ્ત

થવાથી લોકો સુખનેજ લોગવનાર થશે. ને સાધુ ધર્મ વિચ્છેદ જવાથી ઉપદેશને અભાવે શ્રાવક ધર્મપણુ વિચ્છેદ જશે. સર્વ કોઈ સુખમાં જ નિમગ્ન થશે આથી તીર્થનો વિચ્છેદ થશે. અનુક્રમે સ્વામી સેવકનો ધર્મ પણ બધા સુખી હોવાથી નાશ પામશે. રાજા પ્રજાનો વ્યવહાર પણ લોકો અનીતિ રહીત હોવાથી નાશ પામશે ને સર્વે સમાન ઋદ્ધિવાળા થશે. યુગલિક ધર્મ પ્રગટ થતાં પહેલાં અગ્નિ, ગામ, નગર, વ્યાપાર, કૃષિ વગેરે કાંઈપણુ હોતું નથી. કલ્પવૃક્ષો પ્રગટ થાય છે ત્યારે તેમની પાસેથી યાચના કરતાં જે જોઈએ તે યુગલિકો મેલવી શકે છે. એ યુગલિકો પણ ઘણા કાલ પર્યંત લોગમાં મગ્ન હોવા છતાં અતૃપ્તજ રહે છે. એમને વજ્રરૂપલનારાય સંઘયણુ અને સમ ચતુરસ્ર સંસ્થાન હોય છે. તેઓ મુંદર અને કાંતિમાન હોય છે. રોગ, શોક, આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિ, દુઃખ, ખેદ, દુર્ધ્યાન, અરતિ વગેરે કાંઈપણુ યુગલિકોને હોતું નથી. જીંદગીપર્યંત નિરોગી શરીરવાળા, સુખી, ઇચ્છા પ્રમાણે લોગ લોગવનારા અને પાપરહીત હોવાથી મરણુ પછી પણ દેવલોકમાં જાય છે. તે સમયે શાલી, દાલ, ફળો આદિ અનેક પ્રકારની ખાદ્ય વસ્તુઓ સ્વભાવથીજ લોજનને માટે યુગલીકોને કામ આવતી નથી. પૃથ્વીમાં પણ સાકર કરતાં અનંતગણી તે વખતે મીઠાશ હોય છે. અમૃતથી અધિક મીઠું જલ હોય છે. એ ભૂમિમાં ઉગનારા કલ્પવૃક્ષોનાં ફલ, પાંદડાં વગેરેમાં પણ ચક્રવર્તિના લોજન કરતાં વધારે મીઠાશ હોવાથી તે ફલકુલ વગેરેનો આહાર કરી

ધરની આકૃતિ સમાન ઉગેલાં એ કદપવૃક્ષોમાંજ યુગલિકો નિવાસ કરીને રહે છે. ત્યાં જી, માંકડ, ડાંસ, મચ્છર, માખી વગેરે શરીરને ઉપદ્રવ કરનારા ક્ષુદ્ર જીવો ઉત્પન્ન થતા નથી. હિંસાળુ એવા સિંહ વ્યાઘ્ર પણ અદ્ય કષાયવંત હોવાથી તે સમયે હિંસા કરતા નથી. મનુષ્યની માફક તિર્યચ જીવો પણ જોડકાપણે ઉત્પન્ન થાય છે.

એવી રીતે આયુષ્ય, બળ, શરીર વૃદ્ધિ પામતાં પાંચમા આરામાં જાય છે. અનુક્રમે ત્યાંથી છઠ્ઠે આરે આવે છે તે પૂર્ણ થતાં પાછો અવસર્પિણીનો પહેલો આરો આવે છે. ઉત્સર્પિણીનો છઠ્ઠો અને અવસર્પિણીનો પહેલો આરો સરખાજ હોય છે. ફેર માત્ર એટલો જ કે ઉત્સર્પિણીમાં કાળ અનુક્રમે ચડતો હોય છે ત્યારે અવસર્પિણીમાં અનુક્રમે ઉતરતો કાલ આવે છે.

અવસર્પિણીનો પહેલો બીજો ને ત્રીજો આરો યુગલીક ધર્મવાળો હોય છે એટલે ઉત્સર્પિણીનો ચોથો, પાંચમો ને છઠ્ઠો અને અવસર્પિણીનો પહેલો બીજો ને ત્રીજો એમ છ આરા યુગલિક ધર્મવાળા હોવાથી લગભગ કંઈકન્યૂન અઠાર કોડાકોડી સાગરોપમ પર્યંત આ ભરતક્ષેત્રમાં યુગલિક ધર્મ હોવાથી તે સમયે ધર્મનો વિચ્છેદ હોય છે. તેમજ કૃષિ, વાણિજ્યાદિકથી પણ રહીત એ સમય સમજવો. એવી રીતે પાંચ ભરત અને પાંચ ઐરવતની સ્થીતિ સમજવી.

આવતા ઉત્સર્પિણીના ત્રીજા આરામાં થનારા તીર્થંકરનાં નામ ભગવાન મહાવીરે શાસ્ત્રમાં બતાવ્યાં છે તે પ્રમાણે સમજવાં.

આ પાંચમા આરામાં ભસ્મગ્રહનું બળ અધિક હોવાથી જૈનશાસન બહુ ડોળાશે અનેક શત્રુઓ એની ઉપર કટાક્ષ કરશે. એને અસત્ય ઠરાવવાનો પ્રયત્ન કરશે અને પોતાનું ખોટું હશે તેને સત્ય કરી સ્થાપશે; છતાં કાલના દોષે કરીને લોકોનાં મન એ અસત્યમાં સત્યનું ભાન કરાવશે. અદ્યપસત્વ-વાળા લોકો ઉત્પન્ન થવાથી તેમજ બહુલકર્મી હોવાથી તપ કરવું કે કષ્ટસાધ્ય ધર્મસાધન કરવું એમને ગમશે નહીં. જીજ્ઞાસુ લોકો એ લોકો ખાવા પીવામાંજ આસક્ત રહેશે. એવી રીતે પંચેન્દ્રિયના વિષયમાં પ્રમત્ત એવા લોકોને આવો અપૂર્વ ત્યાગધર્મ ગમશે નહીં જેથી અનેક પ્રકારે એને ડોળવા પ્રયત્ન કરશે.

એટલુંજ નહીં પણ જૈન શાસનમાં પણ અનેક ગચ્છો પ્રગટ થશે. એ દરેક ગચ્છના આચાર્યો પોતપોતાના ગચ્છનું મહત્વ સ્થાપવા માટે પોતાનું સત્ય કહીને બીજા મતને ઉત્થાપશે. એથી ગચ્છોમાં પણ ઝઘડા ઉભા થશે. એવી રીતે અનુક્રમે આ ક્ષત્રિય ધર્મની સ્થિતિ વૈશ્યના હાથમાં જતાં ચારણીની માફક થઈ જશે. એવી સ્થિતિમાં ભસ્મગ્રહ પૂર્ણ થશે.

ભસ્મગ્રહ ઉતરતાં એ વિખવાદ ઓછો થશે અને યુગ-પ્રધાનનો ત્રીજો ઉદય થતાં જૈનધર્મમાં નવીન જોર પ્રગટ થશે. અંદર અંદરની આગ કંઈક શાંત પામશે.

એ યુગપ્રધાનોનો પ્રભાવ બીજા લોકોપર પણ પડશે. તેમના ઉપદેશની અસરથી ધર્મ વૃદ્ધિ પામતો જશે, ગમે તેવી

સ્થીતિ છતાં પાંચમા આરાના અંતપર્યંત જૈનધર્મ અસ્ખલિત-
 પણે રહેશે. જગત ઉપર જ્યાંસુધી જૈનત્વ હશે ત્યાંસુધી પૃથ્વી
 રસવાળી રહેશે. મેઘવૃષ્ટિ કરશે. રાજા પ્રજાનો વ્યવહાર રહેશે.
 લોકો સુખી જેવા જણાશે. વ્યાણિજ્ય, કૃષિકર્મ આદિ પણ ત્યાં
 લગી રહેશે. પાંચમા આરાના અંતે છેલ્લા યુગપ્રધાન દુષ્પસહ-
 સૂરિ છઠ્ઠાને તપે પ્રથમ દેવલોકે જશે. તે બે હાથના શરીરવાળા
 થશે. તેપછી અનુક્રમે જૈનધર્મ નાશ પામશે. તેપછી તરતજ
 રાજાનું મરણ થતાં રાજ્યધર્મ નષ્ટ થશે એટલે વ્યવહારધર્મનો
 નાશ થશે. છઠ્ઠાઆરાની શરૂઆતમાં બે હાથનું શરીર ને વીશ
 વર્ષનું ઊત્કૃષ્ટ આયુષ્ય રહેશે, તે પ્રમાણ પણ અનુક્રમે ઓછું
 થતું જશે. છઠ્ઠાઆરાની શરૂઆતમાં ઘરખાર, માલમિલકત
 વગેરે અગ્નિના વરસાદથી નાશ પામી જશે.

આર્યસુહસ્તિ સ્વામીએ રાજાના પૂછવાથી આગામિ-
 કાલનું કંઈક વસ્તુ સુચન કહી બતાવ્યું. તેપછી રાજા વૈરાગ્યને
 ધારણ કરતો ને ધર્મમાં પ્રીતિવંત થતો તેમાં અધિકપણે
 સાવધ થયો.

પ્રકરણ ૩૬ મું.

અવંતી પાર્શ્વનાથ.

એક દિવસ આર્યસુહસ્તિ સ્વામી પોતાના પરિવાર સાથે વિહાર કરતા કરતા અવંતી નગરીમાં આવ્યા. તે ભદ્રા શેઠાણીના એક વિશાળ મકાનમાં ઉતર્યા.

એકઠા સાયંકાળે સૂરિવર નલિનીગુદ્મ વિમાનના અધ્યયનનું પરાવર્તન કરતા હતા. તે ભદ્રા શેઠાણીનો દેવ સમાન કાંતિવાળો અવંતિસુકુમાલ નામે પુત્ર સાતમે મજલે જે લોગ વિલાસોમાંજ મગ્ન હતો તેના સાંભળવામાં આવ્યું. દેવાંગના સમાન બત્રીસ સ્ત્રીઓ સાથે લોગમાં મશગુલ છતાં એ અવંતીનું મન એ નલિનીગુદ્મ વિમાનનું અધ્યયન સાંભળવામાં અધિક ઉત્સુક થયું. પરંતુ બરાબર સાંભળાતું નહીં હોવાથી તે કુમાર એ સુંદર રમણીઓનો ત્યાગ કરીને નીચે ઉતર્યો ને વસ્તીદ્વાર આગળ આવ્યો.

એ અધ્યયન સાંભળતાં એને વિચાર થયો કે આવું મેં ક્યાંક જોયું છે તેમ ઉઠાપોહ કરતાં એને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું એટલે સૂરિવર પાસે આવી એમને વાંદી કહેવા લાગ્યો કે “ભગવન્ ? આપ શું એ વિમાનમાંથી આવો છો ?”

આચાર્યે એના સામે જોઈ સ્મીત મુદ્રાએ કહ્યું “વત્સ ! એ વિમાનમાંથી તો હું નથી આવ્યો ! પરંતુ ભગવંત મહાવીરે જે કહ્યું છે તેનું હું તો અધ્યયન કરું છું.”

“ આહા ? શ્રી ભગવંતની શી જ્ઞાન શક્તિ ? આપ જેવી રીતે એનું વર્ણન કરો છો. અચુક એ પ્રમાણેજ તે છે. ”

“ તેં શી રીતે જાણ્યું ? ”

“ ભગવન્ ? સાતમી ભૂમિકાએ હું વિલાસસુખમાં મગ્ન હતો ત્યાં આ અધ્યયનના શબ્દો મારા સાંભળવામાં આવ્યા. જેથી મને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું એથી હું જાણી ગયો છું કે એ વિમાનમાંથીજ હું અહીંયાં આવ્યો છું. હવે પાછો ફરીને ત્યાં જવા ઇચ્છું છું. તો ભગવંત ? ત્યાં શી રીતે જવાય ? ”

એની આવી વાણી સાંભળીને સૂરિવર વિચારમાં પડ્યા. “ ઓહો ? શી ભવિતવ્યતા છે. ભાવી બળવાન છે ? ”

“ વત્સ ! ત્યાં જવું હોય તો દીક્ષા લેવી જોઈએ. ચારિત્ર વગર એ સ્થાન પ્રાપ્ત થઈ શકતું નથી ? ”

“ તો મને આપ દીક્ષા આપો. મારા ઉપર એટલો અનુગ્રહ કરો ? એ માફ વિમાન, એ મારી દેવાંગનાઓ, એ મારા સેવક દેવતાઓ, એ સમૃદ્ધિ, વૈભવ, ઠકુરાઈ વીગેરે આગળ આ કંઈ નથી. આ મારી સ્ત્રીઓ તો મને ડાકણ જેવી લાગે છે. માટે હું હવે સત્વર પાછો મારા સ્થાનકે જવા ઇચ્છું છું. ”

“ વત્સ ? તું હજી બાળક છે ? સાધુવ્રત પાળવું એ દુષ્કર છે. લોહના ચણા ચાવવા સહેલા છે, પણ અતિચાર રહિત વ્રત પાળવું એ દોહલું છે. ”

“ ભગવંત ? ગમે તેમ પણ હું વ્રત લેવાને ઉત્સુક છું ”

હું ત્યાં જવાને અધિરો થઈ રહ્યો છું માટે ગમે તેમ કરીને પણ વ્રત આપો ? ”

“ જો તારો દ્રઢ આશ્રય હોય તો પ્રથમ તારા બંધુ વર્ગની અને માતાની સંમતિ મેળવ ? ” ગુરૂએ કહ્યું.

તે પછી અવંતીએ ઘરે આવી માતાને નમી એમની રજા માગી. પણ એ માતાએ રજા આપી નહિ જેથી એ સાહસિકે પોતાને હાથેજ કુટુંબનાં દેખતાં લોચ કરી નાંખ્યો. ગૃહવ્યવહારથી વિમુખ થઈ સાધુ થઈને રહ્યો. જેથી ન છૂટકે રજા મળવાથી તેજ વેશે અવંતી. આર્યસુહસ્તિસ્વામી પાસે આવ્યો. ને તેમની પાસે પંચ મહાવ્રત ઉચર્યા.

“ ભગવન્ ? ચિરકાલ પર્યંત વ્રત પાળવાને હું સર્વથા અસમર્થ છું. માટે મારે શું કરવું તેનો રસ્તો બતાવો ? ”

“ વત્સ ? અવંતીના કંથારિકાના વનની સ્મશાનભૂમિમાં જઈ તું ત્યાં અનશન અંગીકાર કરીને રહેજે. તારા ધ્યાનમાં જ તું મગ્ન રહેજે.” ગુરૂએ જ્ઞાનથી લાલ જોઈને અનુજા આપી.

ગુરૂની રજા મેળવી અવંતી મુનિ સ્મશાન તરફ ચાલ્યાં ગયા. સુકુમાલ હોવાથી કાંકરા વગેરેના સ્પર્શથી એમને પગે રૂધીર નીકળ્યું; છતાં પણ એને નહીં ગણતાં સ્મશાનમાં આવી ને કાયોત્સર્ગ મુદ્રાએ રહ્યા. ને અનશન કરીને કાયાને વોસરાવી દીધી.

માર્ગમાં તેમના ચરણમાંથી રૂધીર ટપકેલું હોવાથી તેની ગંધથી આકર્ષાયેલી એક શિયાલણ પોતાના બાળકો સહિત

લોહી ચાટતી ચાટતી ત્યાં એ કંથારિકાના વનમાં પેઠી.

ચમની બેન સમી એ શિયાલણી રૂધિરવ્યાપ્ત મુનિના ચરણને ખાવા લાગી. રાત્રીના પ્રથમ પહોરે બે પગ ભક્ષણ કર્યા. બીજે પહોરે તેમના બે સાથળ ખાઇ ગઇ. અને ત્રીજે પહોરે તેમનું ઉદર ખાવા લાગી. ત્રણ પ્રહર લગી એ શીયાલણે એ મુનિની ભારે કદર્થના કરી. છતાં પણ ચોથે પહોરે એ મહાસત્વધારી શુભ ધ્યાનથી અરુબલિતપણે મરણ પામીને જ્યાંથી આવ્યા હતા ત્યાં દેવાંગનાઓના ઉત્સંગમાં રમવાને ચાટ્યા ગયા—નલિનીગુદમ વિમાનમાં મહુદ્ધિક દેવતા થયા.

પ્રાતઃકાળે ભદ્રા માતા પોતાની પુત્રવધુઓની સાથે ગુરૂને વંદન કરવા આવી, પણ ત્યાં પોતાના પુત્રને જોયો નહીં. જેથી પૂછ્યું કે, “ મારો પુત્ર ક્યાં છે ? ”

ગુરૂએ જ્ઞાનથી એનો વૃત્તાંત જાણીને કહ્યું કે ‘ તમારો પુત્ર તો જ્યાંથી આવ્યો હતો ત્યાં ઉત્પન્ન થઇ ગયો ! ’

તે પછી ભદ્રા શોક કરતી કંથારિકા વનમાં આવી. ત્યાં પુત્રનું કલેવર જોઇને તે અશ્રુ પાડતી પુત્રવધુઓ સહીત વિલાપ કરવા લાગી. “ અરે દિકરા ? અમને તો આશા હતી કે ભલે દીક્ષા લીધી પણ તારાં રોજ દર્શન તો કરશું ? પણ તેં તો અમારો એ મનોરથ પણ નિષ્ફળ કર્યો. તું આવો નિર્દય થઇ ગયો. હા ? દીક્ષા લઇને એક વાર પણ તેં મારું આંગણું પાવન ન કર્યું.

અરે વ્રતની ઇચ્છાથી તું કદાચ અમારી ઉપર તો નિર્મોહી થઈ ગયો પણ ગુરૂ મહારાજને તું કેમ તજી ગયો ? હાય ? વત્સ ? હવે તારું દર્શન ક્યાં થશે ? આહા ! જ્યાં સંજોગમાં વિજોગ છે અને વિજોગમાં દુઃખ છે. દુઃખથી કર્મબંધન છે. કર્મબંધનથી સંસારમાં જન્મ મરણ છે. અરે આજે મારું સમૃદ્ધિવંતુ ઘર પણ શૂન્ય અરણ્યવત થઈ ગયું—સ્મશાન જેવું થઈ ગયું. ” આ પ્રમાણે વિલાપ કરતી ભદ્રા શેઠાણી ક્ષીપ્રા નદીના કાંઠા ઉપર પુત્રનું મૃતકાર્ય કરી વધુઓ સહીત ઘેર આવી. આજે એ સમૃદ્ધ ઘર એને ખાવા ધાતું હતું. એ શૂન્ય ઘરમાં એને મુદ્દલે એન પડતું નહીં. વૈરાગ્યથી રંગાયેલી એ ભદ્રા શેઠાણીએ પોતાની એક સગર્ભા વહુને ઘેર મુકીને સર્વની સાથે ગુરૂ પાસે દીક્ષા અંગીકાર કરી.

એ અવંતીની એક સ્ત્રી ગર્ભવંતો હતી તે ઘેર રહેલી, તેને એક પુત્ર થયો તેનું મહાકાલ નામ પાડયું. એ મહાકાલે યૌવન વયમાં જે ઠેકાણે પિતાનું મહામરણ થયેલું ત્યાં મહાકાલ નામે પ્રાસાદ બંધાવી શ્રી પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા ભરાવી પોતાના પિતાને નામે નામ રાખી એ અવંતી પાર્શ્વનાથ ત્યાં પ્રતિષ્ઠિત કર્યા.

ગુરૂ મહારાજ તો તે પછી ત્યાંથી વિહાર કરતા ભવ્ય જનોને પ્રતિબોધ આપી પૃથ્વીને પાવન કરવા લાગ્યા.

એ અવંતી પાર્શ્વનાથ પણ શાસન પ્રભાવક અને પ્રતિષ્ઠિત હોવાથી ચારે વર્ણોમાં પૂજવા લાગ્યા. પરંતુ કાલાંતરે બ્રાહ્મણોનું

જોર વૃદ્ધિ પામતાં એમણે એ પ્રતિમાને લોંચરામાં બંડારી
એની ઉપર મહાદેવનું લિંગ સ્થાપન કરી દીધું અને તે પછી
મંદીર મહાકાલ તરીકે પ્રસિદ્ધ થયું. ઇશ્વર તે મહાકાલેશ્વર
કહેવાયા.

તે પછી મહાન્ વિક્રમના સમયમાં સિદ્ધસેન દિવાકર સૂરિએ
શિવલિંગને તોડીને એ અવંતી પાર્શ્વનાથની મૂર્તિ હજારો
લોક સમક્ષ પ્રગટ કરી એ ઇતિહાસ જગતપ્રસિદ્ધ છે.

પ્રકરણ ૩૭ મું.

અખંડિત આજ્ઞા.

અનાર્ય દેશના કોઈ બળવાન સામંતે સંપ્રતિ રાજા
ચુસ્ત અહિંસાધર્મનો ઉપાસક થવાથી એની સામે માથું ઉ-
ચકયું. ને તેણે પોતાની સ્વતંત્રતા જાહેર કરી સંપ્રતિના
હુતોનું અપમાન કરવા માંડયું. એક તરફથી એ પોતાનું લશ્કરી
બળ અને તેનાં સાધનો વધારતો ગયો. બીજી તરફથી નજીકના
બીજા રાજાઓને ભયથી લાલચથી દબાવતો પોતાના પક્ષમાં
ખેંચી બળ વધારતો હતો. એ ગર્વિષ્ટ રાજાએ જાણ્યું કે સંપ્રતિ
દયાધર્મનો ઉપાસક બની નિઃસત્વ થઈ ગયો હશે, એને
જીતવો એમાં તે શું મોટી વાત છે ! ” એમ માનીને સંપ્રતિની
આજ્ઞાઓ અમાન્ય કરવા લાગ્યો.

હૂતોએ આવીને આ સમાચાર મહાન્ સંપ્રતિને આ-
ખ્યા. એ ઉદ્ધત રાજાનો ગર્વ તોડવાને પોતાના સામંતોમાંથી
એક સામંતને એણે રવાને કર્યો, મોટું લશ્કર તેમજ ખીજ
અનેક સરદારો એની સાથે હતા.

એ સામંતનું વિશાળ સૈન્ય પોતાના દેશમાં ધસી આ-
વતું પોતાના અનુચરોથી જાણી લઈ એ અનાય રાજા પોતા-
ના બલવાન સૈન્ય તેમજ ખીજ કેટલાક રાજાઓ સાથે તેમની
સામે આવીને ઉભો રહ્યો. અરસપરસ લયંકર યુદ્ધ થયું. એમાં
અનેક જીવોનો સંહાર થયો.

રથી સાથે રથી, પાયદલ સાથે પાયદલ, ને ઘોડેસ્વાર સાથે
ઘોડેસ્વારો પોતપોતાના સ્વામીનું નિમકહલાલ કરતા શૌર્યથી
લડ્યા. એ જળવાન અનાય રાજા તથા તેના પુત્રો લશ્કરને મો-
ખરે શસ્ત્રને ધારણ કરતા ધસી આવ્યા. ઘાસની માફક લશ્કરનો
ઘાણ નિકળતો. જોઈ સંપ્રતિનું લશ્કર મહાન્ છતાં ઉત્સાહ રહીત
થઈ ગયું. પોતાના લશ્કરની આ સ્થિતિ જોઈ પેલો સામંત
અમકયો ” અરરર ! જો લશ્કર હાથું તો મહારાજને હું મોં
શું બતાવીશ ! માટે શ્યામ મુખે એમની પાસે જવા કરતાં
અહીયાંજ આત્મ સમર્પણ થાય તો સ્વામિભક્તિ તો સાર્થક
થાય. ! વળી શત્રુ પણ જળવાન છે. એક છતાં અનેકરૂપે દેખા-
તો તે મારા સૈન્યની ખુવારી કરી રહ્યો છે. તો મારે તેની
ઉપેક્ષા ન કરવી જોઈએ. ”

એવી રીતે યુદ્ધ કરતાં કેટલાય દિવસો પાણીના પ્રવા-

હની માફક વહી ગયા છતાં પરિણામ કંઈ જણાયું નહીં. બન્નેના લશ્કરોમાં અસંખ્ય જનોની ખુવારી થઈ હતી; છતાં અનાર્થ રાજા ઉત્સાહમાં હતો એણે જોયું કે જીતવું પાસુ એના પક્ષમાં હતું.

મહાન્ સંપ્રતિના સામંતે પોતાના સરદારોને લેગા કરીને મંત્રણા કરી કે “ શું કરવું ? આપણા લશ્કરનો ઘણો ભાગ નાશ થઈ ગયો છતાં જીત તો જણાતી ન હતી. ” એણે સરદારોની સલાહ માગી.

“ આપણે નવું લશ્કર મંગાવવું, અને ત્યાં સુધી બચાવ પક્ષમાં ઉભા રહેવું ? ” એક સરદારે કહ્યું. શત્રુ બળવાન છે—અજેય છે !

“ શું મોં લઈને આપણે એ સમાચાર આપવા ? મહારાજને તરતજ આપણા નિઃસત્વપણાની એથી ખાતરી થશે, આટઆટલું બળ છતાં આપણે ન ફાળ્યા તો ખીજ લશ્કર વડે કરીને શું ? ”

“ બરાબર છે ! આવતી કાલની પ્રભાતે આપણે કેશરીયાં કરી તુટી પડવું. જો એને જીતીશું તો જીવીશું. નહીતર આપણી પછી મહારાજ ભલે લશ્કર લઈને આવે ! પણ હારીને કે હારના ત્યાં સમાચાર આપવા એતો આપણા શૌર્યને કલંકીત કરવા જેવું છે. ક્ષત્રીયનું બળ તો એના પોતાના બાહુમાં છે—એની તલવારમાં છે. મહારાજ પોતેજ એ દૃષ્ટાંતનો નમુનો છે, ” એક સરદારે પોતાનો અભિપ્રાય આપ્યો.

“ ખચીત આ જમાનાના એતો મહારથી પુરૂષ છે. એ મહારથી પુરૂષ આપણી હારના સમાચાર સાંભળશે ત્યારે એને કેટલું દુઃખ થશે. હાર શું છે એતો વાસુદેવની માફક એ સમજતાજ નથી. ખસ જીતવું એજ એમનો મહામંત્ર છે. માટે આપણે પણ આપણા બાહુ શત્રુને આવતી કાલના યુદ્ધમાં ખતાવવા ! ” બીજા સરદારે કહ્યું.

“ શાહબાશ બહાદુરો ! તમારા મતને હું મળતોજ છું. આવતી કાલે સૈન્યને મોખરે સેનાધિપતી થઈ હું ચાલીશ. તમે મારી પછવાડે રહેજો. યુદ્ધમાં તમારું ક્ષત્રીયત્વ ખતાવજો. આવતી કાલનો આથમતો સૂર્ય આહે તો એ ન જીવે અથવા તો હું ન જીઉં. પણ મારા જીવતાં તો હારના સમાચાર હું મહારાજને આપીશ નહી. ” એ સામંતના શબ્દો બધાએ વધાવી લીધા ને રણોત્સાહ વૃદ્ધિ પામ્યો.

ચર માર્ફતે આ સમાચાર અનાયર્ રાજાએ પણ જાણ્યા હતા. તે તો ખુશી થયો ઠીકજ થયું કે “ આવતી કાલે યુદ્ધનો અંત આવશે. મારું રાજ્ય જગત ઉપર આ જમાનામાં સ્વતંત્ર મહારાજ્ય કહેવાશે. ”

બીજા દિવસનો સૂર્યોદય થતાં બન્ને લશ્કરો સામસામે આવીને હાજર થયાં. ને તરતજ યુદ્ધની શરૂઆત થઈ. આજે યુદ્ધનો જોશ ભયંકર હતો. સામંત અને તેના સરદારો સૈન્યના મોખરે રહી લડી રહ્યા હોવાથી એમના સૈન્યમાં ઉત્સાહ અપૂર્વ હતો. કાપાકાપી મારામારી અસી સામે અસી, ભાલા

સામે ભાલા ને તીર સામે તીર અથડાઈ રહ્યાં હતાં. સંસારની દરેક પ્રવૃત્તિ છોડી યુદ્ધમાં જ એમના ચિત્તની એકાગ્રતા હતી. યુદ્ધ કરતાં ત્રીજો પ્રહર થવા આવ્યો. લાખો સૈનિકો એમાં હોમાયા. લડતાં લડતાં એ અરસામાં અનાર્યરાજ અને સામંત સામસામે આવી ગયા. બન્ને એક બીજા તરફ ધસ્યા આંખોમાં ખુન હતું બાહુમાં બળ હતું શરીરમાં અપુર્વ શૌર્ય હતું. સ્ફુર્તિ હતી. એક બીજાનો જીવ લેવાને-યુદ્ધનું છેવટ આણવાને એક બીજા ઉપર તુટી પડ્યા. હરીફથી પોતપોતાનો બચાવ કરતાં એકબીજા ઉપર ઘા કરવાને અચુક નેમ સંધાતી. કેટલોક સમય પર્યંત એ યુદ્ધ ચાલ્યું. બાહુમાં બન્ને સરખા જણાયા, કોનું બળ અધિક છે એ કળી શકાયું નહીં. કોણ હારશે એતો ભાવીના પડદામાં છુપાયેલ હોવાથી અદ્યપમતિવાળાને અનિશ્ચિત હતું.

બન્ને એક બીજાનો ઘા ચુકવતા હતા. બન્નેના સરદારો પોતપોતાના સ્વામીની રક્ષા માટે એમની પડખે પોતાનું શૌર્ય બતાવી શત્રુઓને હંકારતા હતા.

એવામાં બન્નેના હાથીઓનાં માથાં ભટકાયાં. સામંતના હાથીએ ક્રોધથી પોતાની સૂંઠ એવી તો દુશ્મનના હાથી ઉપર પછાડી એની સુંઠને દબાવી કે હાથી ચકરી ખાવા લાગ્યો જેથી અનાર્યરાજ જરા બેચેન થયો કે સામંત તરતજ છલંગ મારી એના હાથી ઉપર કુદ્યો ને ત્યાં બાહુ યુદ્ધ જામ્યું. સામંતના હાથીએ પોતાના સ્વામીને તક મળી જાણીને દુશ્મનના હાથીને પોતાની સુંઠના સપાટામાં સપડાવી રાખ્યો.

બાહુ યુદ્ધમાં સામંતે અનાયર્ રાજને આખરે પટકીને નીચે પાડી એને બાંધી લીધો. એ બંધન થયેલા રાજને ઉચકીને પોતાના સરદારોની મધ્યમાં ફેંક્યો. ભાલાની અણીઓથી જીતાયેલો એ રાજ મરતો મરતો માંડ બચીને બંધીવાન થયો. તરતજ નજીકમાં ઉભેલા પોતાના હાથી ઉપર સામંત કુદી ગયો ને શત્રુનું સૈન્ય ચારે તરફ નાસવા લાગ્યું. તે પછી કૂટેલા રાજાએ પણ સામંતે બાંધ્યા. એમની રાજ્યધાનીઓમાં પોતાના સ્વામીની આણ અખંડિત કરતો પોતાનો અધિકારી નિમીને તે સ્વામીને આવીને નમ્યો. મહાન સંપ્રતિએ સામંત અને સરદારોને તેમની યોગ્યતા પ્રમાણે બક્ષીસો આપી નવાજ્યા. ને જીતેલા અનાયર્ રાજને પોતાનો બંધીવાન રાખી એના પુત્રને પોતાની આજ્ઞા કબુલ કરાવી રાજ્ય આપ્યું. ત્રણે ખંડમાં સંપ્રતિની આજ્ઞા એવી રીતે અખંડિત રહી. એ આજ્ઞા વાસુદેવની માફક એના જીવનના અંત લગી અભંગ રહી.

પ્રકરણ ૩૮ મું.

ઉપસંહાર.

સમય સમયનું કાર્ય કરે જાય છે તે અનુસરે નવાનું જીનું ને જીનું તે પુરાણ થયા કરે છે સુખશાંતિમાં ત્રણ ખંડનું રાજ્ય ભોગવતાં મહાન સંપ્રતિને વીર ભગવાનની ત્રીજી સદી પણ પસાર થઈ ગઈ. અને ચોથી સદીના પણ વર્ષો પાણીના

પ્રવાહની માફક વહ્યાં જતાં હતાં. એ અરસામાં પૃથ્વીના ચોક ઉપર કઈ કઈ ઘટનાઓ બને જતી હતી. જે કાલે જે નિર્માણ હતું તે થયાં કરતું હતું, વીરસંવત ૨૯૧ માં એટલે લગભગ ત્રણ સદીના અંતમાં શ્રી આર્યસુહસ્તિસ્વામી શ્રી સુસ્થિત અને સુપ્રતિબદ્ધને પોતાની પાસે સ્થાપી દેવળાળાઓની મનો-કામના પૂર્ણ કરવાને ગયા. તે અરસામાં સમ્રાટ અશોકપણ મ-ગધના તખ્ત ઉપરથી પરલોકનું તખ્ત ભોગવવાને રવાને થયા. તે મહાન્ સંપ્રતિ ત્રણખંડના અધિપતિ તરીકે રાજ્યાભિષેકથી રાજ્યારૂઢ થયા. સોળ હજાર રાજાઓ (કોઈ ઠેકાણે આઠ હ-જાર કહ્યા છે તત્ત્વ કેવલીગમ્ય) એમની સેવામાં હાજર હતા જ્યાં સુધી દાદાજીની હયાતિ હતી ત્યાંલગી મગધપતિ દાદાજી અશોક હતા. અને મહાન્ સંપ્રતિ ઉજ્જયિનીમાંજ રહીને ઘણા ખરો વખત પસાર કરતા. ત્યાંથી દુનિયાના દરેક દેશો ઉપર હકુમત ચલાવતા હતા. એમનું આયુષ્ય પુરેપુરું સો વર્ષનું હો-વાથી દીર્ઘકાળ પર્યંત પૃથ્વીની સમૃદ્ધિ ભોગવી ચોથી સદીનાં પણ કેટલાંક વર્ષ પસાર થયા બાદ લગભગ દોઢ બે દાયકા વીત્યા પછી પોતાનું સંપૂર્ણ આયુષ્ય સો વર્ષનું પૂર્ણ કરીને દેવલોકની સમૃદ્ધિ ભોગવવા ગયા. ત્યાંથી તે શીવવધુના ખોળામાં રમવાને જશે. ત્રણખંડ ધરતીમાં એમણે લગભગ ગામો ગામને નગરે નગર જીનમંદિર કરવાથી પૃથ્વીને જીનમંદિરથી વિભૂષિત કરી એમણે ૯૯૦૦૦ જીન મંદિરોનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો અને ૩૬૦૦૦ નવાં મંદિરો તૈયાર કરાવ્યા આપણે જોઈ ગયા છીએ કે દરરોજ ઓછામાં ઓછું એક જીનમંદિર તૈયાર થયેલું સાં-

ભાગે.

આયુષ્યના પ્રમાણે
મંદિરો તૈયાર થયાં.

મ હતો. સો વર્ષના તેમના
પ્રમાણે નવાં અને જીર્ણોદ્ધાર

તે સિવાય સોના, ચાંદી, ખીતલ, પાષાણુ વગેરેની કરા-
વેલી પ્રતિમા તો સવાકોડની સંખ્યા જેટલા પ્રમાણુવાળી હતી,
એમનાં બંધાવેલાં મંદિરો નાગેલ, ગિરનાર, શત્રુંજય, રતલામ
વગેરે ઘણે સ્થળે અદ્યાપિપણુ જોવામાં આવે છે. તેમજ એમની
પ્રતિમાઓપણુ ઘણે ઠેકાણે દૃષ્ટિગોચર થાય છે.

મહાન સંપ્રતિએ અનાર્યદેશોમાં પણ સાધુઓનો વિહાર
કરાવી એમને ઉપદેશવડે જૈનધર્મી બનાવ્યા હતા. એ મહાન
રાજના સમયમાં જૈનોની વસ્તી ઓછામાં ઓછી ૪૦ કરોડની
અંકાતી હતી. પોતે પણ બારવ્રતધારી ચુસ્ત જૈન, ત્રણેકાલ
જીનપૂજન કરી સ્વજનોની જેમ સાધર્મિઓનું બંધુ વાતસલ્ય-
પણું કરતા હતા.

એમના સમયમાં શ્રી મહાવીર સ્વામીથી ચાલ્યા આ-
વતા નિર્ઐથ ગચ્છનું નામ કૌટિકગચ્છ પડ્યું. આર્યસુહસ્તિ
સ્વામી પોતાની પાટે સુસ્થિત અને સુપ્રતિબદ્ધને સ્થાપીને
દેવલક્ષ્મી લોગવવા ગયા. તે પછી આ સૂરિવરોએ કોડવાર
સૂરિમંત્રનો જાપ કરવાથી 'કૌટિક' એવું તેમના ગચ્છનું
નામ જગતમાં પ્રસિદ્ધ થયું.

આવા મહાન સુવોત્તમ ત્રણ બંડના અધિપતિનું અખંડ
રાજ્ય ઘણાં વર્ષ પર્યંત પૃથ્વી ઉપર હોવા છતાં જૈનેતર

